

BX
395
K6
V94

www.k6tool.com.cn

B 827,284

~~Knihovna~~ realka
na Král. Vinohradech.

Knihovna učitelská.

Signatura **G5**

Příbytek z r. .... Čís. **I**

Cena **221**

3100-e

www.libtool.com.cn

www.libtool.com.cn

STUDIE

Z OBORU

I 9⁵

CÍRKEVNĚSLOVANSKÉHO PÍSEMnictví.

PODÁVÁ

B113

Dr. VÁCLAV VONDRÁK.

G5

I 22

V PRAZE.

NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

1903.

BX
www.libtool.com.cn

395

.K6

V94

PŘEDMLUVA.

Přítomné studie obsahují několik rozprav, které se vztahují vesměs k jednomu předmětu, totiž k literární činnosti biskupa Klimenta, učenníka slovanských apoštolů, a zvláště též k sporné dosud otázce, pocházejí-li obě tak zvané pannonské legendy skutečně od něho.

V mém vydání Frisinských památek nepodařilo se mi ještě vystihnouti pravý poměr známého poučení Klimentova k druhé Frisinské památce. Otázky té jsem však nepouštěl z mysli. Zabýváje se studiem církevní slovanštiny ve spisech Klimentových dospěl jsem konečně tam, že mohu dokázati závislost Klimentovy práce na druhé Frisinské památce. Tato jest tedy starší nežli Klimentovo poučení. Zabýváje se dále Frisinskými památkami a jich poměrem k zpovědnímu řádu zachovanému v Euchologiu sinajském, známé hlaholské památce, připadl jsem na zvláštnosti, které nám řád zcela zřetelně prozrazují jakožto dílo Klimentovo. Odtud lze si vysvětliti, jak se mohl dostatí překlad staroněmecké modlitby do tohoto řádu. Na druhé straně podařilo se mi pak dokázati, že Kliment měl též účast v některých částech Glagolity Clozova. Máme tedy dvě hlaholské památky, v nichž se jeví práce Klimentova, ovšem v prepisech. Předpokládali jsme dosud, že Kliment, jsa v Macedonii, pěstoval tam dále jakožto věrný učenník obou slovanských apoštolů hlaholské písmo, avšak důkazů jsme neměli; nyní je máme.

Na základě těchto spisů mohl jsem pak s větším zdarem přistoupiti k otázce, pocházejí-li skutečně obě legendy pannonské od Klimenta, či aspoň jen jedna z nich — legenda o Methodovi. Myslím, že se mi podařilo zcela přesvědčivě dokázati, že obě legendy, ano i obě známé pochvaly jsou dílem Klimentovým. Otázku tu bylo nutno předem rozřešiti, neboť jinak bloudíme v temnotách, nevědouce, kdy asi legendy sepsány byly, pokud zasluhují víry atd. Tohoto kritického podkladu nezbytně jest potřebí a potom teprv se mohou psáti dějiny slovanských apoštolů. Nyní ukazuje se nám též italská legenda v zřejmé závislosti na legendě Klimentově, jak se i zde vykládá, a není již možno pomýšleti na opačný poměr, jak se dříve dosti často tvrdilo.

www.libtool.com.cn
 Těmito studiemi vystupuje osobnost Klimentova značně v popředí; poznáváme nová jeho díla, která byla pro nás dosud anonymní. Do hluboké temnoty starého písemnictví církevněslovanského padá paprsek, který nám ji začíná trochu osvětlovati. Kliment psal bezpochyby ještě více, nežli zde udáno. Časem zjistíme snad i jiné jeho spisy. Jest ku př. pravdě podobno, že též jiné části v Eucho-logiu sinajském (překlady) pocházejí od Klimenta. Jeho spisům musíme nyní věnovati větší pozornost. Kdežto jiné starší církevněslovanské spisy jsou většinou jen překlady z řečtiny, shledáváme se u Klimenta se samostatnými pracemi a v tom se jeví také jich velká důležitost. V nich se spíše obráží též živá mluva. Proto jsem i hleděl podati stručně povahu spisů Klimentových, zvláště po jich jazykové stránce. Shledáváme se v nich s některými zvláštnostmi jazykovými, kterých v jiných spisech z té doby nemáme.

Ale i v otázce o vzniku Frisinských památek nabýváme nyní většího světla: nemůže býti o tom pochybnosti, že pomocí chrvatských hlaholitů texty ty byly přepsány. Vliv chrvatštiny jeví se v nich nyní patrně, jak zde ukazují.

Máme zde tedy řadu důležitých otázek slavistiky, o nichž se tuto pojednává, a hleděl jsem svou skrovnou hřívnou přispěti k rozřešení těchto záhad.

Dr. Václav Vondrák.

Jak se má druhá Frisinská památka k homilii připisované biskupu Klimentovi?

Od té doby, co Vostokov k souvislosti obou památek poukázal, byl jich poměr různě vykládán. Na tom, jak se otázka ta řešila, záviselo i řešení druhé otázky týkající se původu těchto památek vůbec. Vostokov neodvážil se vůbec k této otázce blíže přikročiti v prvním vydání Frisinských památek r. 1827,¹⁾ nýbrž podotkl jen, že se mu nezdá homilie (prolog) poukazovati k řeckým originálům (слогъ и манеръ въ ономъ кажутся не Греческіе). Trochu romanticky vykládal si Kopitar poměr ten: Quid si missus circa 960 Olgae ducissae Adalbertus Treverensis, dein Magdeburgensis Archiepiscopus, Abrahami nostri aequalis, descriptam ex hujus *ἑγκολπιῶ* tulerit in Russiam, ibique relictam aut perditam a repulso posthac invenerit Macarius metropolita? Quamquam Macarius, occidentaliū doctrinae admirator, potuit alia etiam via ipse nancisci e Germania. Adde denique eam in prologi indice tribui nescio cui S. Macario.²⁾ Ovšem tenkrát se nemohlo ještě podle ničeho souditi, že by homilie náležela biskupu Klimentovi. Teprve roku 1840 našel ji V. M. Undoľskij v rukopise z XII.—XIII. stol. uprostřed mezi dvěma jinými homiliemi Klimentovými,³⁾ tak že již dle toho mohlo se souditi, že mu i tato náleží. Undoľskij předpokládal, že i druhá Frisinská památka pochází od Klimenta, Kliment prý psal tenkrát latinskými literami, a teprv když bylo slovanské písmo vynalezeno, přepsal a trochu přepracoval své dílo.⁴⁾ K německému původu Frisinských památek tu nepřihlíženo a i jinak nelze s výkladem tím souhlasiti.⁵⁾

¹⁾ Сборникъ Словенскихъ памятниковъ, находящихся внѣ Россіи, vydání to pořídil vlastně P. J. Köppen, ale rozbor památek po jazykové jich stránce v tomto vydání pochází od Vostokova.

²⁾ Glagolita Clozianus. Vindobonae. 1836. str. XLIV.

³⁾ První měla název: »Заповѣданія о праздницѣхъ, Климента епископа словѣнска . . .«, takže se nemohlo o tom pochybovati, o kterého Klimenta jde.

⁴⁾ Undoľského přednáška »Объ открытіи и изданіи твореній Климента, епископа словенска« vyšlo teprv v »Восѣдахъ Общества любителей россійской словесности«. I. Москва 1867, ovšem jenom ve výtahu. O naší otázce pojednává se zde na str. 31—38).

⁵⁾ Undoľskij předložil, objeviv, jak již řečeno, r. 1840 tři homilie Klimentovy, neukončené pojednání o nich Spolku pro historii a starožitnosti ruské (Общество Исто-

Sreznevskij vydává zнова r. 1865 filologické práce Vostokova a mezi nimi i jeho článek o Frisinských památkách, připojil též vlastní pojednání o téže věci,⁶⁾ v němž hleděl dokázati vliv církevní slovanštiny ve Frisinských památkách. Při tom se však ani slovem nezmněl o poměru druhé Frisinské památky k homilii Klimentově, což jest zajisté nápadné, neboť při svém směru měl bezděky dospěti k této otázce.

K poměru tomu přihlížel ovšem i Miklosich ve svém spise: »Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen«⁷⁾ a vykládal si jej takto (na str. 8.): »Bairische Glaubensboten — in Baiern, in den Sprengeln von Salzburg, Freisingen, Passau, Regensburg scheint die confessio generalis am frühesten und am spätesten nachgewiesen werden zu können — führen bei den Slovenen Pannoniens die öffentliche Schuld ein. Die entsprechende Formel wird entweder in Pannonien aus dem deutschen übersetzt, oder es wird eine in Karantanien gefertigte Übersetzung nach Pannonien gebracht: letzteres ist mir wahrscheinlicher. Hier lernt Klemens die Formel kennen. Hier oder, was nicht ausgeschlossen ist, in Bulgarien verpflichtet er Theile der Beichtformel in eine für das Fest eines Apostels oder Märtyrers bestimmte Homilie. Es kann auch angenommen werden, Klemens habe die uns vorliegende Homilie aus dem lateinischen übertragen, was zur Gewissheit würde, wenn es gelänge, das lateinische Original der Homilie aufzufinden. Griechischen, auf Bulgarien hinweisenden Einfluss gewahren wir in: obětovanija naša jaže kъ gospodu bogu, griechisch etwa: τὰς ὑποσχέσεις τὰς τῷ κυρίῳ.« A končí: »Wie man auch über Einzelnes denken mag, eines wird man nicht in Abrede stellen, dass nämlich die Homilie aus Pannonien nach Bulgarien, nicht umgekehrt aus Bulgarien nach Pannonien gewandert ist.« Poslední poznámka je sice případná, ale co Miklosich ostatně vykládá o poměru obou památek, nemůže nás uspo-

---

pin u древностей Россійскихъ) teprv r. 1843, maje ze začátku s touto učenou společností velké potíže. Zanášel se zároveň vydáním spisů Klimentových, avšak teprv roku 1846 začal jich tisk, když byl o tom r. 1845 přednášel v téže společnosti. Věc šla velmi pomalu, Undoľskému rostla práce pod rukama, či vlastně rozšiřoval se obor památek, které připisoval Klimentovi a které chtěl vydati a filologicky posouditi. Stalo se tak, že nedospěl ke konci. Teprv po jeho smrti byla jeho přednáška z r. 1845 uveřejněna v »Бесѣдахъ« r. 1867 a r. 1895 od P. A. Lavrova

Mezi tím zabýval se na západě Klimentem Šafařík, který objevil, že řeči, které se v katalozích Kalajdoviče a Strojeva, pak Vostokova (Rumjancovské muzeum r. 1842) pod jménem Klimentovým vyskytují, nebyly sepsány papežem Klimentem — tak totiž soudili Kalajdovič a Strojev — nýbrž Klimentem, biskupem Velickým. O svém objevení psal Šafařík dne 16. dubna r. 1843 Vostokovu a následujícího dne Pogodinovi, odvolávaje se na životopis Klimenta Velického, kde se — ovšem jen tak všeobecně — uvádějí práce Klimentovy. O tomto bulharském biskupu měl Šafařík dne 1. června 1843 přednášku v Učené společnosti a ve své rozpravě »Rozkvět slovanské literatury v Bulharsku« v ČČMus. 1848 oznamuje též, že Undoľskij hodlá vydati spisy Klimentovy.

⁶⁾ Филологическія наблюденія А. X. Востокова, na str. 75—89.

⁷⁾ Denkschriften cís. akademie věd ve Vídni, fil.-hist. tř., sv. XXIV, r. 1875.

kojiti. Připouštějí se především dvě možnosti: druhá Frisinská památka byla dříve přeložena a Kliment jí pak použil skládaje svou homilii, aneb Kliment přeložil svou homilii jednoduše z latinského originálu; tu však zůstává nerozřešena otázka, jak vznikla druhá Frisinská památka. Připouštíme-li první možnost, opravňují nás k tomu zajisté jazykové známky poukazující na to, že se jeví v obou památkách jeden a týž původní překlad či text slovanský (aspoň ještě částečně). Ale pak nemůžeme připustiti druhou možnost, kterou Miklosich uvádí, neboť dle ní musili bychom, držíce se jazykových známek, předpokládati, že druhá Frisinská památka vznikla naopak na základě homilie Klimentovy. Že by to byl samostatný překlad neb samostatné zpracování, tomu by odporovaly právě ony jazykové známky oběma památkám společné, o nichž se ještě zmíníme. Vylučuje tudíž jedna možnost druhou a otázka o poměru památek zůstává nerozřešena, neboť právě na základě jazykových známek můžeme a musíme přijíti jenom k jedné možnosti. Miklosich se ještě jednou zmínil o obou památkách ve své práci »Geschichte der Lautbezeichnung im Bulgarischen«⁸⁾, kdež praví: Die Homilie des »Bischofs Klemens († 916), die manches mit einem der Freisinger Denkmäler Zusammenfallende enthält, ist katholischen Ursprungs; dafür spricht die Darstellung, wodurch sich dieselbe von den Homilien der griechischen Kirche in dem Masse unterscheidet, dass der griechische Biograph des Bischofs im 10. Jhd. nicht umhin konnte darauf hinzuweisen mit den Worten: *λόγους συντεθεικώς ἀπλοῦς καὶ σαφεῖς καὶ μηδὲν βαθὺν μηδὲ περινενοημένον ἔχοντας, ἀλλ' οἷους μὴ διαφεύγειν μηδὲ τὸν ἡλιθιώτατον ἐν Βουλγάροις.*« Jak vidíme, nedospěl ani zde k bližšímu označení tohoto poměru.

Zcela určitě pronesl se naproti tomu Jagić⁹⁾ r. 1876: »Wenn nun der Zusammenhang eines Freisinger Stückes mit der Homilie des Clemens unverkennbar ist, so fragt es sich auf welcher Seite das Original zu suchen sei? Nach Miklosich's Auseinandersetzung hätte Clemens die bereits vorhanden gewesene Confessio generalis der vor ihm thätig gewesenen deutschen Prediger irgendwie benutzt, er setzt also die Freisinger Denkmäler als älter voraus.¹⁰⁾ Mir scheint auch das umgekehrte Verhältniss nicht unmöglich zu sein, d. h. es lässt sich wohl denken, dass die deutsch-lateinischen Prediger, durch die glänzenden Erfolge der slavischen Mission gezwungen, sich das Werk der slavischen Prediger zu Nutzen gemacht hätten, natürlich nur insoweit, als es der Ritus der abendländischen Kirche und ihre Satzungen zuließen. Wenn ich nun, von diesem Gesichtspunkt ausgehend, die Sprache der Freisinger Denkmäler näher in's Auge fasse, so glaube ich in derselben die deutlichsten Spuren einer Beeinflussung des Karantanisch-slovenischen von Seiten des echten, kirchlichen

⁸⁾ Denkschriften cis. akad. věd, fil.-hist. tř., 1884, str. 99—100.

⁹⁾ Archiv für slav. Phil. I na str. 450.

¹⁰⁾ Miklosich připouštěl, jak jsme viděli, ještě i druhou možnost, o které se zde Jagić nezmiňuje.

www.libtool.com.cn
 Altslovenischen entdecken zu können.« Dle toho musilo by se připustiti, že druhá Frisinská památka vznikla na základě homilie Klimentovy, avšak toho nelze dokázati. Ostatně vykládá si Jagić poměr ten nyní, jak uvidíme, jinak.

Ve svém vydání Frisinských památek¹¹⁾ pojednávám o tomto poměru na str. 23—26 a přišel jsem k závěrku, že třeba pro obě památky předpokládati jiný třetí pramen, z něhož povstaly a to buď přímo aneb nepřímě (str. 26). Také se mi zdálo, že se text původní v homilii, připisované Klimentu, aspoň na začátku, lépe zachoval než v druhé Frisinské památce a o této tvrdil jsem: »Text, který je nám zachován v druhé Frisinské památce, nemůže tedy býti původní (co se objemu týče, co do lexikální stránky je v něm původní znění lépe zachováno nežli v homilii, jak z příčin již nahoře udaných souditi musíme) a je též vyloučena možnost, že by byl Kliment použil při skládání své homilie takového textu, který by byl v Karantanii povstal a tam nabyt již místního přibarvení, jak se Miklosichovi zdálo pravdě podobnějším.« Výklad ten třeba nyní poopravit: ač je totiž na začátku text homilie (a i jinde) obšírnější, nelze přece, jak uvidíme, dokázati, že by se právě v něm původní pramen obou památek, či lépe řečeno původní jich text lépe obrazěl. Tím ovšem ukáže se nám homilie v jiném světle, neboť dříve se mohlo spíše předpokládati, že je snad text homilie Klimentovy původnější, jak se to skutečně vyskytá u Jagiće, avšak tomu tak není. Naproti tomu poukázal jsem v uvedeném vydání zcela správně k tomu, že i druhá Frisinská památka i homilie Klimentova souvisí se zpovědními formulami a modlitbami, neboť se v nich odrážejí tytéž myšlenky, s kterými se setkáváme právě ve zpovědních formulách a modlitbách.

Jak již podotčeno, přidává se Jagić v poslední době k mínění, že text homilie Klimentovy je původnější a na jeho základě že vznikla druhá Frisinská památka, ač ostatně připouští, že poměr obou památek není dosud nade vše jistotu vystižen. Pravíť na str. 54 svého spisu »Zur Entstehungsgeschichte der Kirchenslavischen Sprache«. Zweite Hälfte. Wien. 1900¹²⁾: »Auch der Zusammenhang des zweiten Freisinger Fragmentes mit einer dem Clemens zugeschriebenen Homilie, den schon der erstaunlich belesene Vostokov entdeckt hatte, kann als ein Beweis der in Mähren und Pannonien begonnenen literarischen Thätigkeit des späteren Bischofs von ‚Velika‘ gelten. Denn bei dem anerkannt hohen Alter der Freisinger Fragmente (vergl. jetzt bei Vondrák S. 47—48) ist es kaum denkbar, dass diese Homilie das zweite Freisinger Fragment hätte befruchten können, wäre sie nicht schon während des Aufenthaltes und der Wirksamkeit Clemens in Mähren und Pannonien bekannt und populär gewesen. Nichts spricht nach meinem Dafürhalten (s. Archiv XVIII, S. 599)

¹¹⁾ Frisinské památky, jich vznik a význam v slovanském písemnictví. V Praze. 1896. —

¹²⁾ Denkschriften der kaiserl. Akademie der Wissensch., phil.-hist. Cl., sv. XLVII.

dagegen, dass die Homilie wirklich von Clemens und zwar aus der Zeit seiner Predigerthätigkeit in Mähren und Pannonien herrührt. In irgend einer Weise wurde nun diese Homilie auch demjenigen bekannt, der der eigentliche Verfasser des Textes des zweiten Freisinger Fragmentes war. Das gegenseitige Verhältniss ist übrigens in diesem Falle noch nicht endgiltig aufgeklärt. Mag die Homilie, wie Miklosich (Geschichte der Lautbezeichnung im Bulgarischen, S. 6) behauptet, katholisch sein, für die Sprache ist daraus nichts zu gewinnen.*

P. A. L a v r o v, který vydal r. 1895, jak nahoře podotčeno, Undolského práci o Klimentu s několika jeho homiliemi¹³⁾, probírá v předmluvě jazykovou stránku Klimentových nepopíratelných homilií, aby takto rozhodnouti mohl, co se mu ještě může přiřknouti. K naší otázce však nepřihlíží, ač ho měla právě též zajímati.

Otázka tedy dosud nebyla uspokojivě rozřešena a to bylo příčinou, že jsem se k ní znova vrátil a hleděl dospěti k určitějšímu výsledku. Tento se mi nyní jeví takto: druhá Frisinská památka je původnější a Kliment z ní jednotlivé myšlenky vpravil ve svou homilii.

Důkaz podávám v následující rozpravě.

Především třeba podotknouti, že druhá Frisinská památka skládá se ze samostatných částí; aspoň dvě z nich možno ještě nyní v zachovaném zpracování rozeznati. První se končí větou: doſda ni tamoge vzedli v zezarftuo fuoge, Efe iest ugotouleno izkoni doconi izvvolenicom boſiem (ř. 61—66). Jest to dle Mat. 25. 34. Tím se obyčejně končívají modlitby, tak ku př. hned první Frisinská zpovědní formule: Z temi, iefe vzovu ei tvoimi vzti: Pridete otza mega izvuolieni, primete vucfne vuezeli i vucfni ſivuot, Efe v(i) iezt ugotoulieno iz uueka v uuek. Amen (ř. 32—35). Dále jiný příklad: Venite benedicti patris mei, possidete vitam perpetuam, qui cum patre vivit et regnat cum spiritu sancto in trinitate inseparabile in saecula saec. Amen.¹⁴⁾ V první této části se vykládá, kdyby se Adam nebyl prohřešil, že mohl, nepodléhaje stárnutí, věčně bez starosti žíti, avšak závistí ďáblouvu že byl z ráje vyhnán. Na pokolení lidské pak přišly všelijaké starosti.

Tato myšlenka vyskytuje se často v tak zvaných poenitentialích římské církve, kdež se ukládá duchovnímu, aby ji rozvedl před kajicníky. Tak dle »Ordo poenitentiae« z Pontificale Romanum¹⁵⁾: »His praemissis surgant Poenitentes; tunc faciat eis Pontifex sermonem ostendens, qualiter Adam pro peccatis eiectus est de paradiso et

¹³⁾ Климентъ, епископъ словѣнскій. Трудъ В. И. Ундольскаго. Съ предисловіемъ П. А. Лаврова. Москва 1895.

¹⁴⁾ Poenitentiale Valicell. II., F. W. H. Wasserschleben, Die Bussordnungen der abendländischen Kirche. Halle. 1851, str. 554.

¹⁵⁾ Herm. Jos. Schmitz, Die Bussbücher und die Bussdisciplin der Kirche. I. Mainz. 1883, str. 76.

multa mala deinde in eum coniecta sunt et qualiter illius exemplo ipsi de ecclesia ad tempus eiciendi sunt.« Tak i v jiných rukopisech (l. c. str. 83)¹⁶⁾. Srovn. též: et cum gemitu et crebris suspiriis iis denuntiet, quod sicut Adam proiectus est de paradiso ita et ipsi de Ecclesia pro peccatis suis abiiciuntur.¹⁷⁾ Trochu vzdálenější jest již myšlenka: Oportet eum exhortari verbum salutis et dare illi rationem, qualiter diabolus per superbiam suam de angelica cecidit dignitate et postea (invidia) hominem expulit de paradiso et proinde Christus ad salutem humanam per uterum virginis in mundum venit atd.¹⁸⁾ Ovšem se zde uvádí ďábel jakožto původce onoho pádu, tak jak je to i v naší homilii (zavuiztiu bui nepriiazninu uvignan ř. 8—9)¹⁹⁾. Nejvíce se srovnává první místo, latinskému »pro peccatis« odpovídá v druhé Frisinské památce »ecce bi . . . nezegrefii« (ř. 1—2), to jest též zde původní znění, kdežto v homilii, připisované Klimentovi, je již pozměněno: **аще бо бы ю (totiž заповѣдь) съхранилъ** (vydání Lavrovo, str. 5, ř. 14). Tato myšlenka o hříchu a pádu Adamově jest na začátku v druhé Frisinské památce jen šíře rozvedena a není příčiny, proč bychom měli předpokládati, že bylo na začátku něco vynecháno, když se právě touže myšlenkou počínají i jiné církevní texty západní církve. V homilii, připisované Klimentovi, je též přejata, avšak původce homilie předdeslal novou myšlenku: bůh si přeje našeho spasení a volá nás v království nebeské, které jsme ztratili přestoupivše rozkaz božský, daný v ráji Adamu, našemu pradědu. Zde vidíme zároveň, jak je ono spojení trochu nucené, jen aby se přišlo k Adamu, jímž se právě druhá Frisinská památka počíná, neboť přítomní posluchači nepřestoupili zákaz božský, daný Adamovi v ráji, nýbrž Adam sám, jak se právě v druhé Frisinské památce vykládá a dle toho ovšem souhlasně i v dalším textě homilie. V této je tedy jakási nesrovnalost: . . . **БѢ . . . ПРИЗЫВАЕТЪ НЫ . . . ВЕЛА НЫ . . . И ВЪЗНЕСАТИ И ПРЕЯТИ ОНО ЦРСТВІЕ, ИЗ НЕГОЖЕ ИСПАДОХОМЪ, ЗАПОВѢДЬ БЖІЮ ПРЕСТОУПЯШЕ, ИЖЕ БѢ ПРЕДАНА АДАМОУ, ПРАДѢДОУ НАШЕМОУ, ВЪ РАИ ДРЕВЛЕ . . . аще бо бы ю съранилъ** atd. Přítomní posluchači tedy, jichž jménem původce homilie mluví, přestoupili rozkaz boží a Adam ho »neschránil«, tedy též přestoupil. To přece není správné a lze to vysvětliti tím, že původce homilie chtěl obsah její rozšířiti novou myšlenkou, která by přiléhala k začátku druhé Frisinské památky, k myšlence o osudu

¹⁶⁾ Ed. Martene: De antiquis ecclesiae ritibus. 2. vyd. Antwerpiae. 1836. Tom I, pag. 838: et faciat eis Pontifex sermonem, ostendens qualiter Adam propter peccatum ejectus est de paradiso et multa maledicta (!) in eo congesta sunt; et qualiter illius exemplo . . . atd. (Ex Pontificali eccles. Lugdunensis.)

¹⁷⁾ Poenitentiale Valicell. III, Schmitz, l. c. str. 775.

¹⁸⁾ Poenitentiale Floriacense, Schmitz, Die Bussbücher II, Düsseldorf, 1898, str. 340.

¹⁹⁾ Srovnej ještě Episcopus . . . dicens: Ecce ejicimini hodie a sinu matris ecclesiae propter peccata vestra sicut Adam ejectus est a paradiso propter transgressionem suam . . . (E. Martene, l. c. str. 807).

www.libtool.com.cn
 Adamově, připojení se docela nepodařilo, dělo se jaksi násilím. Co pak se týče této nové myšlenky, že bůh si stále přeje našeho spasení, může pocházeti jak z latinských tak i řeckých textů. Zakládá se na Ezech. 33, 11: Vivo ego, dicit Dominus Deus: nolo mortem impii, sed ut convertatur impius a via sua et vivat. Convertimini, convertimini a viis vestris pessimis... (podobně též kap. 18, 23 a 32). V modlitbách latinských poenitentialií je myšlenka takto rozvedena: Ideoque dominator Domine, qui omnes homines vis salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire, qui non vis mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat...²⁰⁾. Ve zpovědním řádu tak zvaného Jana Postníka (Joannes Jejunator) čte se podobně: Κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν . . . ὁ πάντας θέλων σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, καὶ χαίρων ἐπὶ ἁμαρτολῷ μετανοοῦντι, καὶ μὴ βολόμενος τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτολόου, ὥς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν.²¹⁾

V homilii určené ke cti nějakého svatého vůbec čte se dále, že svatí vešli a vcházejí do ráje svými dobrými skutky, čímž se autor blíží k vlastnímu thematu. Z toho se vyvozuje aplikace na přítomné posluchače, při čemž původce homilie použil zase druhé Frisinské památky. Slova »pomenem ze . . . ozřtanem zich mirzcich del, Efe sunt dela fotonina« (ř. 15—20) vedla jej k slibu danému při křtu sv. Možná ovšem, že i tento pochází ze zpovědních formulí západní církve. V staroněmeckých formulích nalézáme často odřikání se ďábla a jeho skutků, zvláště ve formulích veřejné zpovědi²²⁾ a děje se též zmínka o křtu, ku př. v benediktburské II: des begihe ich hiute dem almahtigem gote, daz ich den geheiz, der in der toufe vur mich getān wart, nie sō ervulte, sō ich von rehte solte... (l. c. str. 313). Nalézáme to i ve formulích pozdější doby, ku př. v staročeské: Shrzyeffyl fem w sedmerze swatošty tyerkwe (cierkve) fwate, na fwatem krztu, ze fem fye otrzekl zleho dyabla y gehu fluh (Listy fil. XV, str. 39).

Co pak se týče následujících potom děl Satanových »děla sotonina«, vidíme na nich zcela zřejmě, že jedna památka závisí na druhé: jest v nich též pořádek až na jeden případ. Shledáváme totiž

v II. Fris. památce:

v homilii:

trebu tuorim	idoložrtvíja
bratra oclevuetam	bratonenaviděníja, klevety, gněvoděr- žanija, zavistь, jarostь
. . . . .	nenavistь

²⁰⁾ Poenitentiale Valicell. I, Schmitz, Die Bussbücher I, str. 239, srovn. též II 201, 402, 405, 408 atd.

²¹⁾ Joannes Morinus, Commentarius historicus de disciplina in administratione sacramenti Poenitentiae... Antverpiae. MDCLXXXII. V přílohu: Codicum manuscriptorum, poenitentialium... Descriptio et enarratio, str. 77.

²²⁾ Srovn. K. Müllenhoff u. W. Scherer, Denkmäler deutscher Poesie und Prosa. 3. Ausg. 1892, I, str. 292, 306, 307, 310, 313, 316 atd.

tatua	www.libtool.com.cn	tatъby
rafzboi		razboi, pŕjanstvo, obŕjadanie
pulti ugongenige		plъti ugoženije, obidēnija, pēsni bē- sovskyja, pljasanija, chuljenija, sramo- slovъja, vъlšvenija, dētogubъja, bluže- nija, prēljubodējanija, gъrdost, lъža
roti, Choife Ih nepazem nu ge preftopam		kljatvoprestupljenije i ježe kljati sja božiiim imenъmъ
nenauuizt		(viz nahoře na třetím místě)

Změnilo tedy jen slovo »nenavistъ« své postavení jsouc, jak se zdá, v homilii na svém pravém místě. Kdo posledně druhou Frisinskou památku přepisoval, vynechal je snad nedopatřením a dodatečně připsal; na posledním místě zde nebývá »nenavistъ«, jak se poznává z četných latinských a jiných formulí. Nicméně i z těchto »děl satanových« můžeme souditi, že text druhé Frisinské památky je původnější a text homilie že je na něm závislý. V originále, ať již staroněmeckém neb latinském byla jistě vesměs podstatná jména, jichž překlad způsoboval původci druhé Frisinské památky tu a tam obtíže; proto si tvořil z takových slov celé věty. Tak vzniklo: trebu tuorim, bratra oclevuetam, rotichoise Ih (koichže) nepazem nu ge preftopam. Slovo třeba, vztahující se hlavně k pohanské bohosluzbě, bývá i v jiných starých památkách, jakož i jeho odvozeniny. Pohanské oběti vyskytují se ještě ku př. ve würcburské zpovědní formulí (K. Müllenhoff u. W. Scherer, Denkmäler I³ str. 245), která je vlastně zpracována dle latinského originalu (II³ str. 393). V latinské formulí je: »et confiteor tibi incredulitatem meam, quod fui sacrilegus«, což je převedeno slovy: »Ih giho ouh gote joh di sīnen scalche mīnan ungilaubun, heid angelt (II str. 394). V homilii máme již bezpochyby vlivem řečtiny: idoložrtvíja, ř. εἰδωλολατρεία, ve vulgátě je: idolorum servitus, ad Gal. 5. 20, v lat. poenitentialích též idolatria (Wasserschleben, Bussbücher, str. 233). Z »bratra oclevuetam« udělal původce homilie význačnější »bratronenavidēnija«. V staroněmeckých a latinských pramenech nenalezl jsem nic podobného, řeč jest v nich o »pomluvách« vůbec. Zajímavé je rčení »roti koich že nepasem, nu je prestopam«. Ze starých slovanských památek seznáváme, že jich původcové často nevěděli, jak mají přeložiti ἐπιουρία, ἐπιουρέω, lat. periurium, periurare, stněm. meinsverto. Ještě ujde překlad не въ лъжѣ клянеши сѧ оуѣ ἐπιουρήσεις Mat. V, 33 Mar. (Zogr. въ лъже). V první Frisinské památce máme: u nepraudnei rote I 14, v třetí: u zpitnih rotah III 33. V tak zvané Заповѣдь свѣтлыхъ отъцъ Euchologia sinajského č. 5 čteme: аще к'то проклинаетъ сѧ a dále аще к'то клянетъ сѧ, což je chybný překlad latinského »si quis periuraverit. V naší památce je též chybný překlad, nicméně udělal původce homilie z celé věty výraz клятвопрѣстѣплѣныє, čímž obdržel sice podstatné jméno, avšak ne

správný překlad. V Euch. sin. čteme obráceně: **прѣстѣповластѣ** (68 a ř. 25). Správnější překlad máme v tak zv. Emmeramské modlitbě: **лихо клатѣ** (Euchol. sin. 72 a ř. 15) stněm. meinsuerto. Z nemotorného překladu »roty koichže nepasem...« atd. vidíme též, že text druhé Frisinské památky je původnější nežli homilie, kde již je aspoň mluvnicky uhlazen. V zachovaném přepise homilie připisované Klimentovi je již počet hříchů značně rozmnožen a sice asi hlavně vlivem řeckých textů; ku př. **дѣтогубѣ** je asi řecké *παιδοφθορία*. Jsou to především hlavní hříchy, jež se vybíraly z listu Pavlova ke Gal. V, 19—21. Možná, že jich bylo původně v textu druhé Frisinské památky též více a že některé byly pak vynechány. Tím bychom si mohli též spíše vysvětliti, proč slovo »nenavistě« zaměnilo své místo.

V druhé Frisinské památce se praví dále: Ozstanem zich mirzcih del Efe sunt dela fotonina... nizce teh del mirzene pred bofima ozima (ř. 17—27). Superlativní výraz »nizce... mirzene« je tedy jen pokračování předcházejícího pozitivu »mirzcih«. V homilii neměl již naproti tomu pozitiv ve změněném znění místa: **отрицаю сѣ сотоны и вьсѣхъ дѣлъ его. си же соуть дѣла сотонина** (Lavrov, str. 7, ř. 1—3). Avšak superlativní výraz, který plynul z vynechaného pozitivu, byl přece přejet, ovšem ve formě rhetorické otázky: **что бо есть мьръзѣчѣ тацѣхъ дѣлъ въ члвцѣхъ** (7, ř. 18—20). Poněvadž hned na to následuje relativní věta **имниже на сѣ гнѣва божия привлачимъ** (7, ř. 20—21), zaměnil původce homilie pred bofima ozima druhé Frisinské památky výrazem **въ чловѣцѣхъ**, neboť **что бо есть мьръзѣчѣ тацѣхъ дѣлъ прѣдъ божи ма очима**, **имниже на сѣ гнѣва божия привлачимъ** by bylo nešlo. Vynechání přívlastku ve výrazu »mrzkých děl«, ponechání však komparativu **мьръзѣчѣ** a zaměnění výrazu »před božíma očima« výrazem **въ чловѣцѣхъ** náleží jistě k nejdůležitějším známkám, které nám ukazují, že text druhé Frisinské památky je starší nežli homilie. »Před božíma očima« se vyskytuje ještě jednou ve Frisinské památce ř. 75—76, byl tedy výraz ten původci této památky běžný, avšak i původci homilie, jak uvidíme, tak že by jej byl jinak ponechal.

V druhé Frisinské památce následují potom sex opera misericordiae (ř. 44—56), jež se zakládají na textě evangelia sv. Matouše (XXV. 35—39) a pocházejí v tomto znění, jak je zde máme, ze zповѣdních formulí (viz mé vydání str. 24). Těmito skutky máme přijíti do království nebeského (ř. 58—67), čímž se končí, jak nahoře podotčeno, první část druhé Frisinské památky. Skladatel homilie nadrž se postupu, jež mají »sex opera misericordiae«, nýbrž uvádí částečně opak »děl satanových«. Dříve měl na prvním místě **идоложъртвѣ**, nyní uvádí jakožto opak toho lásku k bohu a praví, vrátiv se ještě jednou k slibu při křtu danému: **нѣ да съвьршимъ обѣтованнѣ наша, иже къ гоу боу нашемоу, любаште его всѣмъ срдцѣмъ своимъ и всею мѣслѣю и всею**

крѣпостню а pokračuje v tomto citátě (Mat. XXII, 37) hned dále: и ближняго своего яко самъ сѧ (7 ř. 21 — 8 ř. 2). To již mohlo postačiti, neboť se o těchto dvou příkazech praví: in his duabus mandatis universa lex pendet et prophetae (Mat. XXII. 40). Původce homilie pokračoval však v uvedeném směru. Dříve měl бРАТОНЕНАВИДѢННІИ (hned po ИДОЛОЖРТВІИ), nyní uvádí opak toho: бРАТОЛЮБІЕНІЕМЪ ПРОСВѢТЛЮЩЕ Сѧ (8, ř. 2—3). V uvedeném směru najednou ustal a připojuje ještě: СТРАННОЛЮБІЕНІЕМЪ ПРОСВѢТЮЩЕ (8, ř. 3—4). To není opak nějakého z dříve uvedených »děl satanových«, nýbrž mohlo se sem dostat vlivem »oněch sex opera misericordiae« a mohlo býti bezprostředně vyvoláno větou: ftranna bod crovvi zuoge uvedechu, odtud si původce homilie ono slovo (СТРАННОЛЮБІЕНІЕ, ‚hospitalitas‘, φιλοξενία) velmi oblíbil, tak že se s ním často setkáváme v jeho spisech, což ještě bude uvedeno. Kdyby si byl zůstal původce homilie důsledným a uváděl dále vždy opak uvedených »děl satanových«, byl by musil něco jiného uvést, jako ‚zdrženlivost‘ a pod. jen ne ‚strannyoljubje‘. »Sex opera misericordiae« vyskytující se v druhé Frisinské památce vyrušila ho z jeho původního pořádku.

Konec první části druhé Frisinské památky, následující hned po uvedených »sex opera misericordiae«: i nam ze modliti tomuge vuirchnemo Otzu Gofz podi doſda ni tamoge vzedli v zezarſtuo fuoge, Eſe ieſt ugotouleno izconi doconi izvvolenicom boſiem (ř. 59—66) jest i v homilii co do smyslu obsažen, kde se praví (též hned po СТРАННОЛЮБІЕНІЕМЪ ПРОСВѢТЮЩЕ): ДА ВЪННДЕМЪ РАДОУЮЩЕ Сѧ ВЪ БЕСКОНЕЧНОЮ РАДОСТЬ, ВЪ БЕСМЪРТНЫИ ЖИВОТЪ, ВЪ НЕИЗДРЕЧЕНОЮ КРАСОТУ (8, 4—7). Jak vidíme, je to táž myšlenka, jen že je řečnický pronesena. Co jest původnější? Na hoře máme, jak jsme viděli, jednoduchý citát (Mat. XXV, 34), zde rhetorickou tautologií. Ukážeme níže, že Kliment skutečně naši homilii sepsal a že taková rčení pod vlivem řeckých textů se i jinde u něho vyskytují. Nemůžeme tedy o tom býti pochyby, že Kliment použil druhé Frisinské památky; tato jest tedy starší než jeho homilie. Avšak nevytkli jsme ještě všechno!

Nyní teprv následuje v homilii vlastní obsah, který se vztahuje k památce nějakého svatého vůbec, a sice se připojuje vzážnou větou k dříve uvedenému slovu красотоу, totiž: ѡмже желамъ бженъи сѧ мчнкѧ atd. (8, ř. 7—8). Podobně pokračoval Kliment po prvním vyňatku z druhé Frisinské památky, po petzali boido i bz zredu zemirt (ř. 12 až 14), z čehož ovšem udělal: печали и страсти и смърть, премѣнующа житіе члвчѣско, a připojil k tomu: и того мѣста желающе стии и правѣднии члвци atd. (6, ř. 1—4).

V druhé části Frisinské památky poukazuje se k tomu, jak v soudný den bude nám počet vydati z našich děl před bohem u přítomnosti nepřítelů rodu lidského (ř. 66—87). Kristus však dal nám lék proti nepříteli a ukázal nám, jak se mu máme vyhýbati (ř. 89—96). Naši předkové

strádali mnoho, toho však, co oni dokázali tolika strastmi, můžeme dosáhnouti pouze věrou a zpovědí. Protož se zde končí vyzváním, abychom se zpovídali (ř. 97—113).

Z této druhé části jsou již jen slabé reminiscence v homilii Klimentově. Vlastně nám připomíná jen jedno místo homilie druhou část Frisinské památky, totiž: и томиги плѣтъ свою страстьми и мучками хѣ ради, имже съ блаженъи . . . подвигоу сѧ, предаи плоть свою на страсти и на раны, и смѣръ поносѣноу . . . (9, ř. 10—14); v druhé Frisinské památce shoduje se co do smyslu: Preiſe naſſi zefztoco ſtradacho, nebo ie tepechu metlami, i prinizſe ogni petſachv i metſi tnachu i po lezv vueſachu i ſelezni cliuſi ge raztrgachu a to bac mui ninge naſu praudnu vuerun i pravdnu izbovuediu toie moſim ztoriti, eſe oni to vuelico ſtraſtiu ſtuoriſſe . . . (ř. 97—108). Proto se zde končí vyzváním, aby přítomní posluchači se zpovídali ze svých hříchů (ř. 109—113). V homilii však následuje vyzvání, abychom napodobili onoho svatého, jehož památka se slaví: томуу оубо братни порѣвноумѣ и такоже добриа дѣла творимѣ (9, ř. 20—22). Ted' se vrací Kliment opět k první části druhé Frisinské památky: и тѣ бо члвкѣ же бѣ, ꙗкоже и мы, нѣ въсакоу злобу възненавидѣ а благодѣтъ бжю и милость възлюбѣ (9, ř. 22—24). V druhé Frisinské památce: moſete . . . razumeti, eſe beſe priuuae zlouuezi u lize tazie, acoſe i mui gezim, tere nepriiaznina uznenavideſſe a boſiu . . . uzliubife (ř. 27—34). »Neprijaznina« druhé Frisinské památky je starší než злобу homilie a bylo v původním textu, neboť odpovídá předešlým »dѣla sotonina«. Výraz tento vyskytuje se ještě jednou v druhé Frisinské památce: »zavuiztiu bui nepriiazninu uvignan« (ř. 8—9). Na našem místě bylo bezpochyby původně: nepriiaznina vznenavideſſe a božija vzliubiſe (diabolica oderunt et divina dilexerunt), což se shoduje mnohem lépe s předcházejícím obsahem, kdež se jedná o ďáblu (»dѣla sotonina«) a přítomným posluchačům se na srdce klade, že se jmenují »synové boží«. Místo »božia« je bezpochyby psáno chybně »božiu« vlivem následujícího и (uzliubife).²⁵⁾ V církevní slovanštině vyskytuje se spodstatnělé přídavné jméno rodu středního v množném čísle, jako ku př. въздадите . . . божия бггоу (viz jiné příklady u Miklosiche, Vgl. Gramm. IV², str. 28) dosti často. V homilii je již, jak jsme viděli, místo to pozměněno a je zde злѣба v protivu uvedeno s благодѣтъ божия а милость (»malitia«, »gratia« a »amor«).

Homilie Klimentova končí se pak opětným vyzváním: юже подвигоу сѧ и мы възлюбѣти, да бггдемѣ сънове бжии и причастѣници црствю юго, славаще стою тронцю, оца и сна и стго дха. Toto сънове бжии pochází též z první části Frisinské památky (ř. 15 až 17): pomenem ze, da i zino u ne boſi nareſem ze. Místo to si Kliment pamatoval i čteme je u něho opět doslovně jinde: тобою пресвятаа

²⁵⁾ Obdobně možno vykládati vuirchnemo otzcu II 60 m. vuirchnemu.

госпожда сѣинове божии наричѣмси... Prěst. Bogor. str. 228, ř. 5—6.

Máme ještě důvody všeobecnějšího rázu. Sem patří ku př. zvláštnosti slohové a jazykové vůbec. O některých jsme se již příležitostně zmínili, jiné chceme tuto vytknouti. Původce druhé Frisinské památky oblíbil si vazbu *je (jest)* s infinitivem, chtěl-li vyjádřiti nutnost, možnost a pod. Tato vazba vyskytuje se zde poměrně často: *gemu be fiti* ř. 3 a 7; *i nam ze modliti* ř. 59; *nu ge ftati* ř. 71; *i geft ze...izbovuedati* ř. 75—79; *ne camo ze vcloniti* 84—85; *ge...ftati i...imeti* ř. 86—87; u Klimenta není tato vazba, jak uvidíme, oblíbena. Proto pochopujeme, proč změnil *gemu be fiti* v *то въ вѣкѣхъ ѿмоу было житіе* (str. 5, ř. 15). Mohlo by se ovšem též namítati, že původce druhé Frisinské památky mohl naopak *ѿмоу было житіе* nahraditi vazbou *gemu be fiti*, kterou si oblíbil. Proti tomu mluví však následující okolnost. V druhé Frisinské památce máme zvláštní vazbu participia, kterou můžeme nazvati gerundiem: *starosti neprigemlioki, nikoligefe petfali neimugi (neimy) ni flzna teleze imoki* (ř. 3—6, očekávali bychom spíše: *neprigemlioku, neimoku* ve shodě s *gemu*). Tato participialní vazba hodí se zcela dobře k vazbě infinitivní *bě žiti*, neboť určuje blíže děj slovesný na otázku, jak mu bylo žiti. Kliment ponechal toto gerundium, jen mu dal jiný tvar (na —e): *старости неприѿемлюще ни слъзѣна тѣла ѿмоуще*, ale to se sem již dobře nehodí (po větě *ѿмоу было житіе*), poněvadž očekáváme spíše bližší určení podstatného jména *житіе*, neboť se ptáme, jaké žití mu bylo. To také Kliment počítal a proto přidal hned bližší určení *веспечали и вемьрти*, ale neměl ovšem již k tomu přidávati uvedená gerundia, která se zde spíše hodí k infinitivní vazbě. Celé místo, o něž nám právě jde, zní tedy u Klimenta: *ѿще бо бы ю съхранилъ, то въ вѣкѣхъ ѿмоу было житіе веспечали и вемьрти, старости не приѿемлюще, ни слъзѣна тѣла ѿмоуще* (5, ř. 14 až 17). V jiných spisech Klimentových nenalezáme nic podobného a z toho můžeme souditi, že byl zde pod vlivem jiného textu a to byla právě druhá Frisinská památka. V obdobné větě z Klimentových spisů, kterou uvedeme v rozpravě o jeho jazyku (při gerundiu), poznáváme též, že volil ve svých vlastních spisech, které nebyly závislé na jiném slovanském textu, jinou vazbu. Nemůže se též namítati, že Kliment měl původně snad též infinitivní vazbu a že teprv při pozdějších prepisech byl infinitiv zaměněn podstatným jménem; *житіе* jest u Klimenta oblíbené slovo, vyskytuje se velmi často v jeho spisech a tak i ještě v naší homilii na jiných místech: 5, ř. 7; 6, ř. 3, 10, 16; 8, ř. 9, přídavné jméno *житійскъ* 6, ř. 15—16, vedle *животъ* 8, ř. 6 a *жизнь* 9, ř. 4, nehledě k tomu, že vazba s infinitivem u Klimenta, jak již podotčeno, není oblíbena. V první Frisinské památce ji naproti tomu též máme: *da mi ie...iti že nà on zuet, pakife uztati, imeti mi ie fivuot po zem, imeti*

www.libtool.com.cn
 mi ie otpuztic moi h grechou ř. 8—10. Důležité jest dále, že máme v první Frisinské památce zrovna takové gerundium jako v druhé, totiž: I vueruiu, da mi ie na zem zuete beufi (byvši, m. očekávaného byvšu) iti fe na on zuet... ř. 8—9. Z toho následuje též, že gerundium neprigemlioki, imoki nedostalo se jen tak náhodou do druhé Frisinské památky, snad vlivem uvedených dříve tvarů Klimentových *приемлюще, нмоуше*, nýbrž že bylo na půdě, kde vznikly Frisinské památky, známo, a že naopak mu i Kliment podlehl.

V druhé Frisinské památce čteme: *Ecce bi det d (= děd) nař ne-zegrezil ř. 1, v homilii Klimentově: бѣ̑ преда̑на а̑дамоу, пр̑а̑дѣ̑доу на-шемоу* 5, ř. 12. Tak máme i v Prěst. Bogor. str. 226, ř. 6: *затво-ренныи дре̑вѣ̑ пра̑бакою б̑гѣ̑кою*. Kliment užívá tedy slov *пр̑а̑дѣ̑дѣ̑*, *пра̑баба*, kdežto v druhé Fris. památce je *dēd*. Tím se stává též pravdě podobným, že druhá Fris. památka nepochází zároveň též od Klimenta, jak by se na to též mohlo pomýšleti. O tom nám bude ostatně ještě uvažovati. Srovn. ještě: *и пр̑а̑дѣ̑д̑на̑го мѣ̑ста са̑на̑и̑ца, изъ него̑же исп̑а̑де пр̑а̑дѣ̑дѣ̑ а̑да̑мѣ̑* Dimitr. str. 359, ř. 8—9; dále *пр̑ѣ̑ль̑стив̑ша̑а̑го др̑ѣ̑вѣ̑ з̑м̑и̑ пр̑а̑дѣ̑д̑а̑ т̑во̑его̑* Jo. Kȓ st. 390, 15—16; *изъ него̑же исп̑а̑дѣ̑ пр̑а̑дѣ̑дѣ̑ на̑ш̑ а̑да̑мѣ̑ въ̑ печа̑ли̑ и̑ въ̑ гр̑ѣ̑х̑х̑ поро̑ди̑ ны̑* ib. 388, ř. 24—25. Zde máme i *печаль* z druhé Frisinské památky.

Jiný důvod všeobecnějšího rázu jest ještě tento: Druhá Frisinská památka souvisí se zpovědí, vždyť se končí vyzváním, aby se přítomní zpovídali ze svých hříchů, byla tedy k tomu určena, aby se před zpovědí předříkávala. Avšak i Klimentova homilie souvisí se zpovědními formulemi, jednak nepřímou, obsahujíc některé kusy stejné s druhou Frisinskou památkou, jednak i přímo vyzývající přítomné k pokání: *чимъ ли̑ искоу̑пимъ̑ а̑шю̑ сво̑ю̑ ѡ̑т̑ моу̑кы̑, а̑ще̑ не̑ оста̑немъ̑ с̑а̑ зла̑ и̑ не̑ пока̑емъ̑ с̑а̑...* (8, ř. 23—9, ř. 2). Homilie Klimentova měla přece zcela jiný účel, měla slaviti památku nějakého svatého vůbec, jak se tam tedy dostaly tyto kusy týkající se vlastně zpovědi? Jen tak, že se braly jednotlivé kusy ze zpovědních modliteb, jako byla druhá Frisinská památka. To si můžeme spíše vysvětliti nežli opačný postup, dle něhož by ten, kdo by chtěl psáti zpovědní modlitbu, hledal svůj material v homiliích o svatých. Náš důkaz bude úplný, podaří-li se nám přijíti v Klimentových spisech ještě i na jiné sledy zpovědních formulí západní církve, zvláště i obou druhých Frisinských památek. A tomu skutečně tak bude, jak v další práci seznáme.

Zde se však ještě musíme zmíniti o jedné okolnosti, která zasluhuje úvahy. Jest zajisté nápadné, že druhá část Frisinské památky nejeví až snad na jeden uvedený případ žádného dalšího vlivu na homilii Klimentovu, kdežto v první její části nenalézáme takřka žádné myšlenky, s kterou bychom se též nesetkávali v homilii, třeba někdy i v trochu pozměněné formě. Kdybychom nepřihlíželi k onomu ojedinelému případu, mohli bychom snad souditi, že Kliment použil první části Frisinské památky, když snad ještě tvořila samostatnou nějakou modlitbu, zkrátka, když ještě druhé

Frisinské památky nebylo. Z následujícího seznáme, že nelze tak předpokládati.

Především možno dokázati — a to vychází částečně již z předešlého na jevo — že Kliment použil slovanského zpracování našeho textu, ne snad nějakého jeho originalu, třeba v latinském jazyce, který by byl pak oběma památkám společný. Mámeť výrazy, které se v obou památkách do slova opěťují, jako starosti nepřijemlušče ni sluzna těla imušče, děla sotonina, nejvíce je nápadné: plati ugoženije (ve Fris. památce: pulti ugongenige chybným psaním), pak čyto bo jest mırzččje tacěch děl (ve Fris. památce: nizce teh del mirzene) atd. Totožnost těchto výrazů nemůže se vykládati nějakou snad náhodou, nýbrž jen tak, že Kliment měl před sebou již slovanský text, jehož právě použil. Jazyk obou částí druhé Frisinské památky jest dále stejnorodý a prozrazuje jednoho a téhož původce slovanského textu. K tomu ukazuje parallelismus místa: Tige se mofem i mui este buit, ecce tage dela nasnem delati iase oni delaše v první části (ř. 41—44) a: a to bac mui ninge...toie mofim ztoriti efe oni to vuelico strastiu stuorife v druhé části (ř. 103—108). Před bofima ozima máme v první části (ř. 27) i v druhé (ř. 75—76). V obou částech střídá se oslovení bratrija se synci; v první části máme: bratria ř. 14—15 a zinzi ř. 28 a 59, v druhé: bratria ř. 67 a zinzi ř. 83 a 109. Máme tedy v každé části jednou bratrija a potom dvakrát synci. Potomu zde máme 3krát: ř. 17, 28 a 109 (tedy i v druhé části). Dále si libuje původce této památky, jak jsme viděli, ve vazbě je (jest) s infinitivem, což jsme shledali v obou částech. Spojka tere ř. 32 a 110 mohla se sem dostat ovšem později. Avšak, co jsme zde uvedli, postačí nám již: když Kliment použil slovanského textu druhé Frisinské památky, byla tato co do objemu celkem již taková, jaká se nám zachovala.

Homilie připisovaná Klimentovi je skutečně jeho dílem. Prozatímní seznam nepopíratelných spisů Klimentových.

V předešlé rozpravě jsme předpokládali že, homilie naše je dílem Klimentovým; důkaz chceme nyní podati. Z okolnosti, že se našla mezi dvěma jinými spisy Klimentovými, soudilo se, jak nahoře již podotčeno, že byla též jím sepsána. Tomu jest skutečně tak. Chtíce toto dokázati, musíme ovšem též k jiným spisům Klimentovým přihlížeti, a proto podáme zde napřed seznam jeho nepopíratelných spisů. Zároveň uvedeme u nich snadno vysvětlitelné zkratky, jichž budeme v další práci k vůli stručnosti užívati. Mimo to budiž zde i udáno, kde posledně jednotlivé tyto spisy byly vydány; z těchto vydání uvádějí se jednotlivé doklady. Nejlepší přehled těchto spisů podal E. B. Пѣтуховъ v pojednání: Болгарскіе литературные дѣятели древнѣйшей эпохи на русской почвѣ (Журналъ министерства народн. просвѣщенія. Часть 286. 1893, str. 298 – 322, zvláště na str. 302—310). Od té doby přišly k tomu ještě dva nové spisy, které vydal L a v r o v. Od Klimenta máme tedy tyto spisy:

1. O prazdn. . . . . Заповѣданиа о праздницѣхъ, Климента еписпа словѣньска . . . vydal П. А. Лавровъ: Климентъ, епископъ словѣнскій. Москва. 1895, str. 1—4 (z rozústalosti Undolského).
2. Na pam. ap. . . . . Поучение на память апсла или мчика, viz č. 1, str. 5—10.
3. Na vъskrъs . . . . . Поучение еписпа климента на стою вѣкръсение, viz č. 1, str. 11—15.
4. Na přeobr. . . . . Поучение стго климента на прѣвѣражение гснѣ, viz č. 1, str. 16—18.
5. Laz. . . . . Слово стго иоанна еуангелиста. похвала ш четвърь-дневнѣмъ лазори, viz č. 1, str. 18—22.
6. Zach . . . . . Слово похвально списано климентомъ епискоу-помъ на память блжнго пррка Захарии и о родѣ-ствѣ ивана крстла, viz č. 1, str. 23—33.

7. Cyr. . . . . Похвала блженнаго оца ншего и оучителя словѣнскаго кирила философа, съписана Климентомъ папомъ римскимъ, viz č. 1, str. 34—38.
8. Io. Kryst. . . . . Въ оутрѣ по Богомъявлению Слово хвальное Івану Крстителю. Створено Климентомъ, епископомъ Беличьскимъ. Vydal Андрей Поповъ: «Описание рукописей Хлудова». Москва. 1872, str. 387—392.
9. Prěst. Bogor. . . . . Климента епископа похвала на преставление Богородицы. Vydáno Antoniem v «Правосл. Собесѣдникъ». Казань. 1881, ноябрь str. 225—228 a 229—236.
10. Dimitr. . . . . Климента епископа похвала скытому и славному Христову моученику и повѣдоносцу Димитрию мироточцу. Vydáno Antoniem v «Правосл. Собесѣдникъ», Казань. 1881, декабрь str. 358—361.
11. Mich. i Gavr. . . . . Похвала архистриту михайлу и гаврилу створено Климентомъ. Vydal: Вячеславъ Шепкинъ, «Библиографическіе матеріалы собранные А. Н. Поповымъ». Nr. 20. Москва. 1890, str. 39—46 (též v «Чтенія въ имп. Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ» 1889, III, str. 39—46).
12. Klim. . . . . Похвала стму Клименту патриарху римску списана Климомъ еписпомъ. Viz č. 11, str. 71—79.
13. 40 muč. . . . . Похвал'ное стмъ м. мнkwм Климентомъ списан(о). Vydal: П. А. Лавровъ, «Новое похвальное слово Климента словѣнскаго» в «Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности имп. акад. наук». Т. III (1898), кн. 4, str. 1086—1109 a 1395—6. Též ve zvláštním výtisku, dle kterého se zde uvádějí doklady.
14. JI. . . . . Похвала прѣдвѣннаго жития наіина. Vydal též П. А. Лавровъ, viz č. 13, т. VI (1901), str. 236 až 280, též ve zvláštním výtisku.

Tímto ovšem není počet spisů Klimentových vyčerpán; v následujícím poznáme nové spisy Klimentovy a jsem přesvědčen, že se jich najde časem ještě mnohem více. Máme též některé dosud sporné spisy, které někteří připisují Klimentu; o těchto bude též řeč.

Podávajíce tuto seznam nepopíratelných spisů Klimentových uvedli jsme na druhém místě homilii, o níž byla řeč a o níž právě máme dokázati, že přináleží skutečně Klimentovi. Není těžko, důkaz ten podati. Myšlenky, které se zde vyskytují, nalézáme i v jiných spisech Klimentových. Tak čteme hned na začátku: вѣла нмы всакоу скврѣноу и житіе не-
чисто штврѣши отъ себе и чистымъ срдцьмъ къ ніемоу при-
стоу пити str. 5, ř. 6—9. Podobně: тѣмъже подобаєть нмы, иратіе,

покаиниѣмъ шт себѣ всакоу скверноу штмѣвѣше ти тако к нѣмоу пристѹпти. Na Vъskrъs. str. 13, ř. 7—10.

... житиѣ се льстѣноѣ въ сметѣи мѣсто полагающе, кѣже шко сѣкнѣ непостоянно прѣходить... 6, ř. 10—12. Podobně čteme: како ли оуко преобидѣша жизнь сию мимоходѣщую, Na vъskrъs. str. 11, ř. 12—13, dále: не пощадимъ имении малогоднаго сего еже въскорѣ акы сѣкнѣ мимоходить Zach 30, ř. 20—22 а то не ли то все акы сѣкнѣ минуло Zach. 31, 15, пак: не оубоимсе... мало-врѣменныѣ сие моукы, кѣже въ малѣ частѣ шко сѣкнѣ мимоидеть. 40 Muč. 22, ř. 6—7.

чавци крѣпко препомасаша чрѣсла свои str. 6, ř. 4—5, podobně: крѣпостью препомасавъ сѣ Klim. 73, ř. 7.

въ неиздреченноу красотоу, кѣже желамъ блаженный сѣ моученикѣ Христовѣ, ... подвигоу сѣ житиѣ сего сласти поспати, богатство тѣлѣемо соущѣ и врѣменно възненавидѣи красотоу телесноу поправъ 8, ř. 6-12. Podobná myšlenka: и того покои вѣчнаго желающе вставише житиѣ сего красотоу, домы, богатство, шца, мрть, еще же и дше своеѣ възненавидѣше... 40 Muč. 23, ř. 10—13.

Citat: не оубонте сѣ шт оубивающихъ тѣла а дши не могуцимъ что зла створити, нѣ паче оубонте сѣ имоущаго власть по оубиѣнии въврѣши въ геону, ей того оубонте сѣ (Mat. X, 28) str. 8, ř. 15—20 opětuje se skoro doslovně v 40 Muč. str. 22, ř. 17—19: и не оубонте се шт оубивающихъ тѣло а дши немогуще ничесоже зла створити, нѣ оубонте се имоущаго власть по оубиѣнии въврѣши въ геону. Celkem se shoduje i: не бонте сѣ отъ оубивающихъ тѣло, а дши не могуцимъ что лихо створити, но паче оубонте сѣ могущаго дшѣ и тѣло коврѣши въ геону, того оубонте сѣ... Dimitr 361, ř. 19—22. Zvláště důležit je přídavek того оубонте сѣ v Na pam. ap. a v Dimitr. Značně se odchyluje text evang. Mar.: и не оубонте сѣ оубивающихъ тѣло и дшѣ не можѣтъ оубити, бонте же сѣ паче можщаго и дшѣ и тѣло погоубити въ ѣеиѣ. Shoda citatu na obou místech jest proti znění evangelia v Mar. (Zogr. Sav. kn. atd.) tak nápadná, že může pocházeti jen od jednoho a téhož původce. Jest zároveň zajímavо pozorovati, jak volně si Kliment počínal v tomto ohledu.

Ještě můžeme upozorniti na vazbu: братолюбиемъ просвѣтаще сѣ, страннѣлюбиемъ процѣтоуще... 8, ř. 2—4, poněvadž se nám i jinde u Klimenta vyskytuje, ku př. потѣшимъ сѣ и мѣ... стварающе себе стомоу дхоу, непоминающе дроугъ дроугоу злобы, блговѣриемъ цвѣтоуще, нищелюбиемъ свѣтаще, братолюбиемъ оукрашше сѣ, дхмъ гораще, бви работающе, чистотою и страхѣмъ к нѣмоу пристоупающе... Na vъskrъs. str. 14, ř. 1—8.

Myšlenka o pádu prvního člověka, již Kliment seznał z druhé Frisinské památky, vyskytuje se pak často u něho, ku př. понеже къ ѣдамоу

вѣсть реченно по престоупленни . . . Прѣст. Bogor. str. 226, ř. 25 až 26. Vyskytuje se též v naší homilii: заповѣдь ежию престоупльше, иже бѣ предана адамоу atd. str. 5, ř. 11 násl. V Dimitr.: изъ негоже испаде прадѣдъ адамъ . . . str. 359, ř. 8 násl.; пак: не оуподобѣ се адамоу прѣстоупленню Jo. Кръст. 389, ř. 34; адамово прѣстоупление хоте погроузити ib. 388, 2; житие райское, изъ негоже испаде прадѣдъ нашъ адамъ въ печали и въ грѣсѣхъ породилъ повинни соущи истлѣнню ib. 388, ř. 24—25.

Mohli bychom vyhledati ještě mnoho jiných shod, avšak bylo by to zde již zbytečné, neboť co uvedeno, úplně postačí. Na základě toho nemůžeme ani o tom pochybovati, že homilie pochází skutečně od Klimenta, což jsme měli právě dokázati. Pro důležitost její bylo ovšem třeba zvláště to zde dokázati, abychom mohli dále na pevnější půdě budovati.

Zpovědní řád či Чинъ надъ исповѣдающимися съ Euchologia sinajského (66b—80b) — jest dílem Klimenta, biskupa bulharského.

Jak Geitler ve svém vydání Euchologia sinajského na str. XV udává, našel jen dvě modlitby v tomto zpovědním řádě, které by se mohly srovnávat s řeckým originalem: na str. 75 b (БЖЕ СПЕ НАШЪ ДАВЪИ ОУТЪ-ПОУЩЕНИЕ ГРѢХОВЪ ДАВІДОУ КАЖЩЮ СЯ НАТАНОМЪ . . ., čemuž odpovídá text u Goara, str. 536) a na str. 77 a (ГИ БЖЕ ДАВЪИ ПЕТРОВИ СЛЪЗАМИ . . . u Goara str. 537). J. D. Mansvetov našel řecké texty u Allatia, De consens. p. 1316—1317 a Morina, Commentarius hist. p. 618 k dvěma dalším modlitbám v tomto řádě ve svém pojednání o Euchologiu sinajském (Приб. къ Твор. св. Отецъ, 1883, č. 32, str. 375—377) a sice k modlitbě na l. 73 b (ГИ БЖЕ СПИИ МОЕГО . . . ПРЪКЛОНЕНІИ НЕСА . . ., ještě lépe se hodí text rukopisu víd. dvorní knihovny Cod. hist. graec. Nr. 75, fol. 193, jež zveřejnil A. Pavlov, Мнимые слѣды католическаго вліянія, Москва 1892, str. 33) a na l. 74 a (ВЛКО ГИ ПРИЗЫВАА . . .) K modlitbě na l. 72a našel pisatel těchto řádků staroněmecký original (ГИ БЖЕ К'СЕ-МОГЪИ, ТЕБѢ БЖДЖ АЗЪ ИСПОВѢДЕНЪ . . . srv. Archiv für slav. Philologie, XV, str. 118—132 a »Frisinské památky, jich vznik atd.«, 1896, str. 14 násl.). Zbývají tedy již jen tři kusy, ku kterým se nenašel original a sice jsou mezi nimi právě dva nejdelší (první a předposlední). Mezitím pronesl N. S. Suvorov mínění, že zpovědní náš řád byl snad sestaven původcem Euchologia sinajského, při čemž mu byly tradice západní církve vodítkem.²⁴⁾ Zvláště upozorňuje na to (str. 125), že některé myšlenky našeho zpovědního řádu vyskytují se též v Othmarově poučení »Ad discipulos«.²⁵⁾ V přílohách ku svému spisu otiskl Suvorov znova toto poučení (str. XXVIII až XXXI). Avšak budiž zde hned podotčeno, že se mezi oběma texty, srovnáme-li je co nejbedlivěji, nejví ni té nejmenší příbuznosti. Proto zavrhl A. Pavlov toto mínění. Pavlov viděl v našem řádě jen překlad z řečtiny

²⁴⁾ Слѣды западно-католическаго церковнаго права въ памятникахъ древняго русскаго права. Ярославль. 1888, str. 126 násl.

²⁵⁾ F. W. H. Wasserschleben, Die Bussordnungen der abendländ. Kirche. Halle 1851, str. 437.

(Мнимые слѣды atd. str. 33—34). Tento vliv řecký prozrazuje se mu zvláště v těchto výrazech: **ОТЪМЫКАЕМЪ ЖЕ ПАКЪ ГРѢХЪ ОТЪ СЕБѢ,** **ИЖЕ ПО КРЪЩЕНІИ СЪТВОРИШЕ** str. 67b (avšak, jest to chyba, neboť text má zde zcela správně **ИЖЕ, НЕ ИЖЕ**), **ДѢТЮГОУВЛЕНІИ** (*παιδοφθορίαι*) 68a; **ЗЕМЕЛѢГАНІЕ** 69b (*χαμαί κοιτία*); **ИСТОВО ЕСТЬ ПОКАЛАНІЕ ЕЖЕ** (*τὸ ἐνὶ*) **ЕДИНѢ** **ОТЪСТѢПНИВЪШЕ ОТЪ ГРѢХЪ, КЪ ТОМОУ НЕ ВЪЗВРАЩАТИ СЯ** (*τὸ μὴ ἐπιστρέφειν*) 70a; **СОУХОУДЦЕ** (*ξηροφαγῶν*) 70a a j. (na str. 34, pozn. 1).

V dalším svém spise: «Къ вопросу о западномъ вліянніи на древнерусское право.» Ярославль. 1893. přidržuje se Suvorov svého mínění (na str. 103 násl.) a podotýká, že nepomýšlel na doslovný překlad onoho poučení Othmarova. Než ani volného jeho použití nemůžeme připustiti.

Dále se zabýval touto otázkou A. J. Almazov, professor university v Oděsse. Máme od něho obšírné dílo, zakládající se hlavně na studiu rukopisném, o tajné zpovědi vůbec a sice u Řeků a Slovanů pravoslavných: «Тайная исповѣдь въ православной Восточной церкви». Опытъ внѣшней исторіи.²⁶⁾

Almazov rozeznává především dvě skupiny zpovědních řeckých řádů. S těmi třeba se blíže seznámiti, poněvadž na základě toho vykládá pak zpovědní řád Euchologia sinajského. Jedna z těchto skupin vznikla na východě a druhá u západních Řeků, blízkých k Itálii (str. 106). V tom musíme ovšem uznati velký pokrok. Mezi posledními jsou takové, u kterých řada zpovědních modliteb předchází před vlastní zpovědí, kdežto ve východořeckých následují po ní (str. 133). Jsou ovšem i tyto závislé na řádu Jana postníka. Celkem uvádí 40 různých modliteb vyskytujících se v řeckých zpovědních řádech vůbec (str. 147—148, v jihoslovanských řádech zpovědních máme jich jen 23, str. 225). Z těchto chceme jen ty vytknouti, které máme též v řádu Euchologia sin. Jest to modlitba č. 27. *Κύριε ὁ Θεὸς . . . κλίνας οὐρανούς . . .* Ve východořeckých řádech je rozhrěšovací, v západořeckých předchází před vlastní zpovědí, tak i v Euch. sin., jak uvidíme. Tři modlitby

č. 29. *Δέσποτα Κύριε ὁ Θεὸς, καλῶν δικαίους,*

č. 31. *Ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ὁ διὰ τοῦ προφήτου σου Νάθαν μετανοήσαντι . . .* a konečně

č. 34. *Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ τῷ Πέτρῳ καὶ τῇ πόρτῃ . . .*

vyskytují se často a sice jako rozhrěšovací modlitby (zvláště ve východořeckých řádech) aneb bez této platnosti (jako subjektivní), při čemž následují za vlastní zpovědí (ve východořeckých) aneb předcházejí (v západořeckých řádech). V řádu Euchologia sin. předchází i č. 29 a 31, kdežto č. 34 následuje po zpovědi jakožto rozhrěšovací modlitba. V nejstarších

²⁶⁾ Obšírné dílo to vyšlo ve třech ročnících časopisu: Записки импер. новороссійскаго университета (v Oděse) a sice díl I.: Общий уставъ совершенія исповѣди v ročníku 63 r. 1894), XVI+596 str., díl II.: Специальные уставы, отдѣльные молитвословія и церковно-гражданскія постановленія, относящіяся къ исповѣди, v ročn. 64 (1894), str. 454; díl III.: Приложенія v ročn. 65 (1895), 296+8+XVII str.

řeckých zpovědních řádech máme 8 neb 9 modliteb (tak u Jana postníka a v nejstarším západořeckém řádě). Často však bývají po vlastní zpovědi 2—3 modlitby jakožto rozhřešovací. Ve většině případů je arci jen jedna a platí pak za rozhřešovací (str. 149).

Rozhřešení má v pozdějších západořeckých řádech ráz indikatorní a vychází od duchovního (jako v latinských řádech). Na východě má rozhřešení vnější úpravu modlitby (str. 151).

V řádech západořeckých scházel zvláštní návod, jak by se měl duchovní zpovídajícího se hříšníka vyptávati, až na řídké výjimky, kde nalézáme aspoň několik otázek (str. 161). Jen výjimečně jsou zde obsaženy tak zvané poenitentialy, poněvadž zde oddělovali upravovatelé těchto řádů liturgický živel od kanonického. Proto byly zpovědní řády často pojaty v Euchologium, kdežto poenitentiale bylo zde obvykle zvlášť jakožto samostatný návod (str. 194). V řádech východořeckých, spojených se jménem Jana postníka, jsou vždy poenitentialní návody. Takový řád s poenitentialem tvořil též ve východořecké církvi obvykle zvláštní knihu liturgicko-kanonického obsahu, jež se jmenovala *Ἐξομολογητάριον*. O řeckých poenitentialích podotýká Almazov že nebyly daleko tak rozmanité, jak se obvykle předpokládá (str. 195).

Almazov přechází pak k jihoslovanským zpovědním řádům (str. 202). Jihoslovanská církev vznikla v tu dobu, když řád Jana postníka ještě platil. V zkrácené redakci máme jej též a sice se zachoval v rkp. XIII. století (tak zv. Kormčaja, rkp. Rumjancovského musea č. 230). Dlouho a na širokém prostranství nebyl tento řád asi u Jihoslovanů v platnosti; nasvědčují tomu mnohé okolnosti (str. 203). Bude třeba jej ještě prozkoumati co do jazykové stránky, kdy asi vznikl. Myslím, že je mnohem mladší nežli řád Euchologia sinajského.

Již v XIV. stol. setkáváme se u Jihoslovanů s řádem téže redakce ovšem docela přepracované (иже въ стѣхъ ѿца нашего Іѡанна архиепископа . . . Пустника . како подобаетъ бѣвати исповѣданіе кающимъ се). Jsou zde otázky, jež klade duchovní zpovídajícímu se hříšníku. Zde právě vidíme rozhodně vliv Jana postníka. V užívání byl tento řád hlavně v XIV. stol., (obsažen je v Служебн., rkp. XIV. stol., sbírky A. J. Chludova č. 118, l. 27b—37; Служебн. srbský rkp. XV. stol. v moskevské synodální knihovně č. 307, l. 211b—215b).

Tak přicházíme konečně k zpovědnímu řádu Euchologia sinajského, jenž je nejstarší a měl u Slovanů širší platnost. Jakožto odborník podává Almazov krátký, avšak nad míru důležitý rozbor, který zde chceme pro jeho důležitost doslovně uvést (str. 206—207):

По надписаніи . . . тотчасъ же слѣдуетъ очень пространное поученіе, начинающееся словами «Чѣдо, нѣтъ ли основати са хощеши . . .» Затѣмъ кающійся обращается съ краткими словами къ духовнику, которыми заявляетъ, что прощеніе своихъ грѣхопадѣній онъ можетъ получить только при содѣйствіи Церкви и именно чрезъ принесеніе исповѣди. Духовникъ въ

отвѣтъ на это обращая къ исповѣднику съ краткимъ внушеніемъ, что если-де онъ хочетъ быть исцѣленнымъ отъ язвъ грѣховныхъ, то не долженъ стыдиться исповѣдать всѣ свои грѣхи, ибо **к'сѣ ознажена прѣдъ очима кожнима.**²⁷⁾ Далѣе по памятнику слѣдуетъ образецъ перечня грѣховъ кающихся въ формѣ поновленія²⁸⁾ пространное по-исповѣдное поученіе и, наконецъ, изложеніе самаго послѣдованія. Последнее начинается молитвою: **«Господи боже в'сегомъ, тебѣ бѣдѣ азъ исповѣденъ . . .»** тотчасъ на нею слѣдуютъ, чередуясь: псаломъ — 4 и мол. **«Господи . . . грѣклонен небеса»**²⁹⁾ . . ., псал. 12 и мол. **«Бладыко . . . призываа праведники . . .»**, псал. 24 и мол. **«Боже . . . давыи отпоушение грѣховъ Давиду каж- щю са Натаномъ пророкомъ . . .»** и, наконецъ, псал. 37. Во время чтенія всѣхъ этихъ молитвословій и псалмовъ кающийся лежалъ ницъ на землѣ; по окончаніи-же послѣдняго псалма онъ . . . **исповѣстъ са емоу** (духовнику) и **дастъ** (духовникъ) **емоу заповѣды** и **глаголетъ молитвъ** снѣж. **«Господи . . . Петрови . . . бѣдѣнни . . .»** и псал. 35 и, наконецъ, пространную мол. — **«Прими Господи . . . исповѣданіе грѣшнаго раба . . .»** Ко всему этому непосредственно присоединена **«молитва на разгрѣшение поста исповѣднику, вгда съподобитъ са святому оу окыщенію: господи . . . иже отъ грѣховъ помощь еси . . .»**. Almazov předpokládá, že k tomuto řádu náleží ještě poenitential na konci Euchologia: какъ особую дополнительную статью, приуроченную къ данному чину надо отнести и епитимійный номоканонъ, помѣщенный въ концѣ Гейтлеровскаго евхологіа (стр. 188—195).

Almazov se přiznává, že v řeckém písemnictví nenašel ničeho, co by jevilo blízkou příbuznost s naším zpovědním řádem (str. 207). Avšak nemůže připustiti, že by to byla původní práce vzniklá u Jihoslovanů, spíše neznáme ještě řecký original, neb se i docela ztratil. Možná ovšem, že to není doslovný překlad, spíše kompilace vzhledem k potřebám u Slovanů jakožto nově pokřtěného národa (str. 209). Original byl dle Almazova západořecký. Pro to mluví některé již dříve uvedené okolnosti. Mimo to ještě následující: zpovědní řád tvoří zde část Euchologia a sice se nalézá

²⁷⁾ S tím bych srovnal: οὐ γὰρ ἐστὶν πρᾶγμα ἀφανὲς ἐνώπιον σου, ἀλλὰ πάντα γυνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς σου (textu u Almazova III, str. 16).

²⁸⁾ Zde vidí Almazov ovšem vliv řecký: Самая исповѣдь, какъ уже замѣчено, совершалась или путемъ самостоятельнаго чтенія грѣховъ кающихся, что вообще мало рекомендуется греческою практикою, или же путемъ вопросовъ. Въ первомъ случаѣ руководство для исповѣди въ собственномъ смыслѣ имѣется только въ чинѣ по евхологію Гейтлера. Это руководство, иначе поновленіе, весьма кратко по объѣму и своимъ содержаніемъ обнимаетъ перечень только общихъ грѣховъ и при томъ перечень, составленный, несомнѣнно, подъ вліяніемъ устава Постника, по одному изъ сокращенныхъ его изводовъ. Кромѣ этого, подобное же руководство . . . имѣетъ мѣсто въ одномъ изъ позднихъ чиновъ на случай повторительной исповѣди кающихся, при разрѣшеніи его отъ епитиміи (str. 227 až 228) «Поновленіе» jmenuje se tedy výčet hříchů (str. 162).

²⁹⁾ О této modlitbě podotýká Almazov (str. 210), že se v zpovědních řeckých řádech zřídka vyskytuje; obyčejně přichází sama o sobě s nadpisem «ἐν ἡ ἐπὶ μετανοούτων». Máme ji ovšem i v 1. řadě Morinové a odtud i pochází v Euch. sin.

uprostředí; v řeckých památkách bývá řád ten zřídka přidán k Eucharistii a to skoro výhradně v západořeckých (str. 208).

Vyskytující se zde žalmy č. 4, 12, 24, 37 a 53 nemáme v řeckých řádech, až na č. 24 a 37. Jest nápadné, že zde není žalm č. 50, jenž by se sem nejvíce hodil⁸⁰⁾

Řád ten dělí se dle Almazova na dvě části: jednu poučnou (subjektivní), v níž je předzpovědní poučení, vzorec samé zpovědi a poučení po zpovědi; druhá obsahuje obřad zpovědní v užším smyslu (objektivní). S tímto složením se ovšem v řeckých textech neshledáváme, kde poučná a modlitební část vždy přiléhala těsně k ději a jej současně provázela. Avšak toto složení našeho řádu mělo svůj účel: původce jeho chtěl druhou (objektivní) část chrániti před všelikými variacemi a novotami a proto z ní vybral a vyloučil všechny subjektivní živly.⁸¹⁾

Tato nesrovnalost, že již v poučení předzpovědním dávají se pokyny jak se chovati po zpovědi atd., vyzvala ostrou kritiku se strany Mansvetova, o němž se shora (str. 23) stala zmínka. Právě o první části (l. c., str. 375—376): (она) не оправдываетъ своего надписанія (прѣвое снѣе бѣваетъ поученіе глаголетъ емоу нерѣи прѣдъ црѣвѣхъ) и заключаетъ не только приговорительныя къ исповѣди наставленія, но и самое изложеніе грѣховъ съ поученіемъ относительно епитиміи. Относятся они къ разнымъ моментамъ покаяннаго обряда и совмѣщены въ одно цѣлое по недоразумѣнію и совершенно неудачно. Если бы священникъ, основавшійся на надписи, которая собственно идетъ къ началу этого наставленія, сталъ читать предъ исповѣдью всю эту рѣчь, онъ забѣжалъ бы далеко впередъ и нарушилъ бы послѣдовательность обряда. Позднѣйшіе требники въ этомъ от-

⁸⁰⁾ Žalmy vyskytující se v řeckých řádech jsou: č. 6, 14, 31, 50, 69, 99, 101 a 102. Všecky se však zároveň nevyskytují. Nejvíce jich bylo šest (všecky uvedené až na č. 99 a 102); tak v řádu Jana postníka. Skoro tolik i v řádech západořeckých, kde se však i žalm č. 99 a 102 vyskytuje. Později nalézáme obyčejně jen jeden žalm a sice kterýkoliv, nejvíce se však dávala přednost č. 50 a pak č. 64 (str. 144 - 145). V jihoslov. řádech máme žalmy č. 4, 6, 12, 24, 37, 50, 53 a 69, nejčastěji č. 4, 12 a 37. Z uvedených nevyskytují se v řeckých č. 4, 12 a 53, nejčastěji jsou zde však č. 50 a 69.

⁸¹⁾ Съ общей точки зрѣнія мы можемъ отмѣтить... что весь письменный составъ его (чина) строго распадается на двѣ части. Первую изъ нихъ можно назвать субъективною или уставною, такъ какъ она заключаетъ въ себѣ отдѣльно отъ послѣдованія всѣ уставные элементы исповѣди, это — предъисповѣдное поученіе, образецъ самой исповѣди и наставленіе по исповѣди. Вторая-же часть содержитъ самое послѣдованіе въ тѣсномъ смыслѣ, почему ее можно назвать объективною или молитвенною. Такая характерная черта... представляетъ собою особенность, съ какою мы не встрѣчаемся ни въ одномъ греческомъ чинѣ, въ конхъ молитвенный и уставный элементы располагались, обыкновенно, по порядку дѣйствій, положенныхъ при совершеніи исповѣди, или послѣдній элементъ совершенно не имѣлъ мѣста при изложеніи чина. Будучи таковою по отношенію къ греческимъ чинамъ, эта особенность, далѣе, въ своемъ существѣ весьма цѣлесообразная. Выдѣляя изъ послѣдованія чисто субъективный элементъ, составитель тѣмъ самымъ въ извѣстной степени гарантировалъ оное отъ всякихъ вариаций, неизбежно вызываемыхъ присутствіемъ въ послѣдованіи субъективнаго элемента, всегда могущаго подлежать измѣненіямъ (str. 209).

пошениі. ~~Были върне~~ Они разбидали ето наставленіе . . . Almazov však hledí výtky ty oslabiti. Původce řádu opominul napsati následující záhlaví, neb je vynechal přepisovač (str. 210). Tím se stalo, že dostaly všechny tyto různé části zdánlivě jedno společné záhlaví, které jim ovšem nepřísluší.

O 4 modlitbách vyskytujících se též v našem řádě, stala se již zmínka nahoře. O modlitbě **господи боже нашъ дахъ ти петрови**, jež zde následuje po vlastní zpovědi jakožto rozhřešovací modlitba, podotýká Almazov ještě, že se vyskytuje velmi často v této vlastnosti i v řeckých řádech, avšak ne záhy, v obšírném řádě Jana postníka se s ní ještě neshledáváme. V jihoslovanských zpovědních řádech má vždy platnost rozhřešovací modlitby (str. 226). Za to má v nejstarším západořeckém řádu platnost předzpovědní modlitby. O předposlední (poslední) modlitbě v řádě praví Almazov (str. 211): «Последняя молитва изслѣдуемаго чина «Прими, Господи, оумаленое се исповѣданіе» — молитва субъективная, въ греческомъ оригиналѣ неизвѣстна и, судя по ея внутреннему характеру, — молитва компилятивная, а потому — поздняя по своему происхожденію. Ко всему чинопоследованію, какъ мы видѣли, присоединена еще одна молитва — на разрѣшеніе поста «Господи . . . отъ грѣховъ помощь еси . . .» Молитва эта — въ отдѣльности — весьма нерѣдкая въ славянскихъ и русскихъ памятникахъ; въ евхологіи Гейтлера мы имѣемъ древнѣйшій ея текстъ; въ греческомъ оригиналѣ она намъ неизвѣстна; но что она именно молитва переводная, это будетъ выяснено ниже. Присоединеніе данной молитвы къ чину, добавимъ, доказываетъ намъ, что и въ практикѣ Юго-славянскій церкви на первыхъ ея порахъ, полный объемъ сакраментальнаго покаяніа обнимался двумя разрѣшеніями — собственно по исповѣди и затѣмъ по епитиміи.³²⁾

Uváživ všechny tyto vlastnosti našeho zpovědního řádu dochází Almazov k tomuto výsledku: Въ общемъ итогѣ изъ такого анализа молитвеннаго состава Гейтлеровскаго чина мы получаемъ: съ одной стороны — большая часть псалмовъ, и до половины (три из семи) принятыхъ въ немъ

³²⁾ Pojednáváje o poslední modlitbě prvního řádu Morinova mající název «Εὐχή ἐπὶ τοῦ ἐν δεσμῷ ὄντος ὑπὸ ἱερέως καὶ λυομένου» (Morinus str. 90) praví Almazov (str. 84): Ею, очевидно, дается понять, что по изслѣдуемому чину окончательное разрѣшеніе исповѣдника слѣдуетъ по исповѣди только въ томъ случаѣ, если не имѣется основаній наложить ему ту или другую епитимію; иначе же, при таковомъ разрѣшеніи, требуется еще разрѣшеніе, дополнительное, — это, по исполненіи возложенной епитиміи. Однако, нельзя думать, . . . чтобы это послѣднее разрѣшеніе понималось таковымъ именно въ отношеніи къ исповѣданнымъ грѣхамъ; скорѣе его надо понимать просто разрѣшеніемъ на право причащенія, право, котораго духовникъ иногда можетъ лишать кающагося за допущенія имъ тяжкія грѣхопаденія. Завязнѣйшій этотъ предписъ овšem nebyl a proto modlitba ona často chybí v rukopisech. Naše modlitba ги . . . ниже отъ грѣховъ помощь еси je svým obsahem rozhodně příbuzna k uvedené řecké Εὐχή ἐπὶ τοῦ ἐν δεσμῷ . . . vyskytuje se i v jiných slov. rkp. (ku př. u Almazova sv. III, Приложенія ко второму тому str. 52) a ukazuje nám konečně, jak původce zpovědního řádu v Euch. sin. byl závislý na prvním zпов. řádu Morinovu. Je zajisté jen z řečtiny přeložena neb dle řeckého textu volněji přerabována.

молитвы не имѣли мѣста въ исповѣдныхъ греческихъ чинахъ; съ другой — молитвы и встрѣчаемыя нами въ послѣднихъ, — въ первомъ, какъ поставленныя предъ исповѣдью, имѣютъ другое, менѣе важное значеніе. Столь рѣзкія внутреннія отличія даннаго чина отъ чиновъ греческихъ, по нашему мнѣнію, въ особенности говорятъ за активную дѣятельность славянскаго писателя этого чина. При обратномъ предположеніи, мы болжны бы имѣть хотя малѣйшее оправданіе всѣхъ такихъ особенностей въ древнѣйшихъ типахъ греческаго исповѣднаго чина (str. 211).

Na str. 212 pokládá Almazov náš zповѣdní řád zase za překlad z originalu z á p a d o - ř e c k é h o : Тѣмъ не менѣе, связывая происхождение этого, замѣчательнаго для внѣшней исторіи исповѣди, памятника вообще съ западомъ, — оно (totiž предположеніе Suvorova, který jak jsme viděli, považoval náš řád za překlad z latiny) не лишецо одной вѣрной черты, это той, что трактуемый чинъ бубучи вообще переводомъ съ греческаго оригинала, въ то же время, на основаніи представленныхъ выше соображеній, несомнѣнно, долженъ быть признанъ переводомъ съ оригинала именно западно-греческаго.

Almazov tedy zde trochu kolísá. Jak uvidíme, překlad pouhý to není ať již východo-řeckého nebo západo-řeckého originalu, ovšem až na 4—5 modliteb kratších, které arci pocházejí z řeckého originalu. Úvod a delší předposlední modlitba jest práce více méně samostatná; bylo při ní ovšem použito i jiných pramenů, jak uvidíme, na které Almazov neupozornil.

Almazov vykládá pak dále, jak náš zповѣdní řád se zachoval i v pozdějších rukopisech, jak byl pozměňován, doplňován atd. To ovšem se zde již netýče našeho předmětu, ukazuje nám však, jaký vliv měl tento řád na církevně-slovanské písemnictví.

Poněvadž tento řád mimo to i pro svůj původ bude míti pro nás, jak uvidíme, velkou důležitost, musili jsme zde vše podati, co o něm Almazov a sice hlavně v liturgickém ohledu napsal. Celkem musíme uznati, že i jinak jsou vývody Almazovy dosti zajímavé. Jak důmyslně si počínal a jak pilně prostudoval všechny řecké prameny, můžeme i z toho souditi, co napsal o zповѣdní modlitbě Господи всемоги, тебежда азъ исповѣденъ. Tvrdí zcela určitě, že ji nemůžeme považovati za nějaké přepracování řeckého originalu.⁸³⁾ A skutečně se ukázalo, že modlitba tato je přeložena ze — staroněmeckého originalu. V některém ohledu ovšem třeba poopraviti vývody Almazova. Nemusíme ku př. vše, čím se náš řád liší od východořeckých, pouze vykládati tím, že by to bylo jakési přepracování neb překlad z á p a d o ř e c k é h o originalu.

Je-li zde v tomto řádu mezi jiným též modlitba ze staroněmčiny přeložená, můžeme hned předem považovati za pravděpodobné, že nemáme před sebou nějaký jednotný text zповѣdního řádu, kteréhož original po-

⁸³⁾ ... молитва весьма напоминающая краткую исповѣдь предъ самимъ Богомъ, совершенно неизвѣстна въ греческомъ оригиналѣ и не можетъ быть понимаема передѣлкою какой либо греческой молитвы (str. 210).

cházel by z řečtiny neb třeba z latiny. Řád tento jeví se nám skutečně jakožto kompilace z různých pramenů. Že to byly částečně též řecké prameny, o tom nemůžeme dle toho, co nahoře pověděno bylo, pochybovati. Avšak je zde viděti i vliv zpovědních formulí římské církve. V »Denkmäler d. Poesie u. Prosa«, II, str. 431 čteme: »Nach dem Evangelium fand die Predigt statt. Darnach forderte an Sonn- u. Feiertagen der Priester die Gläubigen auf ut omnes in commune pro diversis necessitatibus preces fundunt ad dominum pro rege et episcopis et rectoribus ecclesiarum pro pace, pro peste, pro infirmis... Bei jeder dieser Bitten soll das Volk in der Stille das Pater noster beten, sacerdos vero orationes ad hoc pertinentes... solemniter expleat. So lautet die Vorschrift eines Concils von Orleans«. Tyto modlitby přidávaly se k řádům veřejné zpovědi a máme v uvedeném díle takové příklady, nejjobšrnější je II, str. 457: Darnah pittet den allmechtigen got umb die heiligen christenheit... Bittet umbe allen den gebresten der diser welt an leit... Bittet umb alle betruobte leut, umbe alle siche leut, umbe alle arme leut, umbe alle gevangen leut, das in got allen ze staten chom nah sinen gnaden und nah ieren durften. Bittet umbe alle die an rehtem leben sind, das si got bestetig... Podobná modlitba se nám obrází v našem zpovědním řádě: и прими оумаленое се мое моление, еже ти въздаи за сѧ и за правокръныхъ рабѣхъ твоихъ, да въ правдѣ твоѣи съблюдеши ѧ. и еще како послушан грѣшнаго си раба и за некрѣпыхъ молиша сѧ, да обратиши ѧ въ вѣрѣ твоѣ и въ заповѣдехъ да съхраниши ѧ и вѣса иже въ законѣ твоѣ ли въ напасти сѧ, ли въ плѣнѣ, ли въ темьници, да избавиши ѧ отъ вѣсѣхъ напасти. ты бо еси помощъ и заступъ и надежда вѣсѣмъ прибѣгающимъ къ тебѣ.

Dále nám připomíná vlastní zpovědní formule na str. 68a, ř. 13 násl. třetí a první Frisinskou památku:

Euch. sin. 68a, ř. 13 násl.

III. Frisinská pam. ř. 25 násl.

исповѣдаи сѧ прѣвое боу вѣсе-
дрѣжителю . и тебѣ оче всѣхъ
вещислѣныхъ моихъ грѣхъ
ѧже съвѣды и не разумѣхъ
сѧгрѣшихъ, волею ли нево-
лею, съпл ли вѣда, лихонъ
ѣдию и пиѣнствомъ...

Bogu uzemogokemu izpouuede
uze moie greche (I sce marie)
uzeh nepravdnh del i nepravdnega
pomiflenia, Efe iezem uuede ztuoril
ili neuuede, nudmi ili lubmi,
zpe ili bde . . . . .
v lichogedeni, v lichopiti...

Třeba uvážiti, že v první Frisinské památce čteme:

e fe pomngu ili nepomngu, ili vuolu ili ne-
vuolu, ili vuede ili ne vuede ř. 13—14,

což se co do výrazu ještě více shoduje. Mimo to máme v téže zpovědní formulí Euchologia: *и хъ же не помъни и ѣже съвѣды и и хъ же не съвѣды ѣже сътвори хъ колеж ли неволеж . . .* 68, ř. 7—10. S tímto se pak takřka docela shoduje z Emmeramské modlitby, tedy západního pramene:

В'сего еже азъ помънижъ, любо не помънижъ, ѣже азъ съвѣды съгортъши хъ, любо не съвѣды, нъждежъ любо не нъждежъ, съпа ли бѣда . . .

S tímto třeba též srovnati, co z Euch. 68a uvedeno bylo, bylo tam též *съвѣды съгортъши хъ . . . съпа ли бѣда*, jen *нъждежъ* připomíná nám spíše nudmi třetí Frisinské památky. Jest tedy jakási souvislost mezi texty zde uvedenými.

Třeba zde připomenouti, že v řeckých formulích míváme *τὰ ἐν νουτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ* (místo *съпа ли бѣда*) ku př.: *τὰ ἐκούσια τὰ ἀκούσια, τὰ ἐν γνώσει καὶ ἀγνοίᾳ, τὰ ἐν παραβάσει καὶ ἐν παρακοῇ, τὰ ἐν νουτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ . . .* (Almazov, III, str. 10); dále: *ἐν πάσαις ταῖς ὥραις τῆς νουτὸς καὶ τῆς ἡμέρας, ἐκουσίως τε καὶ ἀκουσίως, ἐν γνώσει καὶ ἀγνοίᾳ . . .* (ib. str. 79, západofecký řád). Obyčejně však schází i toto, tak hned u Jana postníka: *καὶ εἴ τι πεπλημμέλεται αὐτῷ ἐκούσιον ἢ ἀκούσιον ἀμάρτημα, ἐν λόγῳ ἢ ἔργῳ ἢ κατὰ διάνοιαν . . .* (Morinus, I. c. str. 77, podobně i na str. 81, a u Almazova III na str. 20).

Jako v Euch. sin. nalézáme naproti tomu i v staroněmeckých formulích (mimo Emmeramskou modlitbu), tak ku př. v bavorské: *dero ih gihukko odo ni gehukko, de ih uuizzunta teta odo unuuizzunta, nôtac odo unnôtac, slâphanto odo uuachanto . . .*³⁴⁾

Ze zpovědních formulí západní církve pochází dále: *егда придетъ съ неси въ славѣ оца своего сѣднѣ хотѣ живымъ и мртвѣымъ и въздати комоужьдо противо дѣломъ его* 71a, ř. 12—16 a jinde: *и пакы иматъ прити съ несе сѣднѣ хотѣ живымъ и мртвѣымъ и въздати комоужьдо противо дѣломъ его* 67a, ř. 26 — 67b, ř. 4. S tímto třeba srovnati z třetí Frisinské památky ř. 56—59: *igdafe prides zodit Siuim i mrtuim comufdo po zuem dele*.

Tato místa pocházejí z ›confessio fidei‹, která tvořila část veřejné zpovědi vzniklé snad v Bavorsku. O této konfessi zmíníme se ještě v další stati, pojednávající o vzniku Frisinských památek.

Tak čteme v mnichovské zpovědní formulí (obsahující veřejnou zpověď): *Ich gloube in dannen chumftigen ane deme jungisten tage zerteilen ubir lebentige und ubir tôten, einemo*

³⁴⁾ Müllenhoff u. Scherer, Denkmäler I³, str. 246, podobně v benedikturské I (I. c. str. 288.) atd.

www.libtool.com.cn

iegeslſſchen menschen alnâch sînen werchen, und nâch... (Denkmäler I³, str. 317). Podobně v benediktburské II: ich gloube daz er dannan kumftich ist ze tailn al manchunde, iegilſſchen nâch sînen werken (l. c. str. 310, jest to též formule veřejné zpovědi) a dále v vesobrunnské (str. 294, též veřejná zpověď).

Taktéž v latinské: in finem seculi venturus est iudicare vivos et mortuos et reddere unicuique secundum opera (Poenitentiale Floriacense, Wassersleben, Die Bussordnungen, str. 423 a Schmitz, Bussbücher, II, str. 340). Zakládá se místo to na třetí otázce tak zvaných »Ordines ad dandam poenitentiam«, jež zněla: »credis quia in ipsa carne, in qua modo es resurgere habes et recipere sive bonum sive malum prout gessisti« a pochází původně z ev. sv. Mat. 16, 27: πρῆτι βο ἰματῆς σνῆς χλοεῖς καὶ σκῆς ἐν τῇ σλαβῆς οὔτца σβοεγο сῆς ἀνῆλτῆς сῆς τῆς μн и тогда вῆздастῆς κομοῦждо по дῆлоμῆς σвоиμῆς (Mar.).

V této souvislosti se místo naše v řeckých zpovědních formulích ovšem nevyskytuje. Zde máme jen ku př.: καὶ φύγωμεν διὰ τῆς μικρᾶς ταύτης αἰσχύνης τῆς μελλούσης τότε γενέσθαι ἐνώπιον πάντων ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων, ὅταν ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. (Morinus, Commentarius historicus, cod. descriptio, str. 92). Vliv západních řádů jeví se dále i tuto: ... το ἑκῆς το εστῆς, ἑκκο ηῆςτῆς κρῆςτῆςκῆς, πο- неже не вῆроуетῆς вῆскрῆшеннῆς ни вῆς сῆς τῆς тронцῆς ... 66b, ř. 15 až 18. Vidíme, že se nám tu obrátí právě uvedená třetí otázka z »Ordines ad dandam poenitentiam« a druhá (credis quia hac tres personae unus sit deus). K těmto se ještě vrátíme u Frisinských památek, zde jen podotýkáme, že se dostaly též do západořeckých řádů (tak ku př. v řadě u Almazova, III, str. 78).

Ostatně máme zde úplnou »confessio fidei«: бῆς εῆдннῆς εστῆς сῆςтво- рен вῆснῆς тварῆς, не ἰмῆкῆς ни оῡтῆς кῆждоῡже начатῆка ... еже са прῆкстаа тронца речетῆς оῡцῆς и снῆς и сῆς дῆхῆς ... и быстῆς соῡгобῆς бῆς вῆς коῡпῆς и чῆкῆς, иже коленῆς страстехῆς нашихῆς причастнῆς са . ра- спатнῆς сῆςмрῆтῆς подῆемῆς коленῆς, вῆскрῆсе третῆς)ен денῆς и вῆшедῆς на нῆса сῆкде о деснῆς оῡца и пакῆς ἰматῆς прῆтн сῆς нῆсе, сῆднῆтн хотῆς живῆмῆς и мрῆтῆмῆς и вῆздатн комоῡждо протнво дῆлоμῆς его (67a, ř. 3 — 67b, ř. 4).

Tato »confessio fidei« prozrazuje nám též zcela zřejmě vliv západních formulí, neboť je sem vřazena dle vzoru německých formulí veřejné zpovědi, kde se právě vyskytovala, jak o tom ještě v další stati o vzniku Frisinských památek pojednáme.⁸⁵⁾

⁸⁵⁾ Almazov si to dobře nevykládal (I, str. 227). »По евхологію же Гейтлера оно (totiž poučení předzpovědní) столько же предъ-неповѣдное увѣщаніе, сколько и pouчение огласительное въ основныхъ истинахъ христіанской вѣры. Такою характерною своею особенностью оно отличается отъ всѣхъ извѣстныхъ намъ памятникѣвъ подобнаго же рода.. трактующее pouчение нигдѣ не можетъ имѣть столь цѣлесообразнаго приложенія, какъ при

Dále je **тѣмъже и азъ милъ сѧ дѣиѣ боу** 68b, 23 dle teh ze tebe mil tuoriv I. Fris., ř. 23—24 a tebe ze mil tuoriv I., ř. 21 až 22. Tak i třeba srovnati въ **пнѣнствѣ** и въ **неправеднѣнѣмъ сѣпанѣ** 78a, 16—17 s въ **ѣденѣ** и въ **пнѣн** и въ **неправеднѣмъ сѣпанѣ** Emmeramské modlitby 72a, 18—20; taktéž i да **твоєиѣ помощнѣи сѣхрани** въ **исповѣданнѣ** чисто 80a, ř. 13—14 s: da mi rafite na pomoki biti... da bim cisto izprouued ztuoril III. Frisinská památka, ř. 20—23.

Na druhé straně se zde ale jeví mocně též vliv řeckých textů a sice hlavně zpovědního řádu připisovaného Janu postníku (Johannes Jejunator, uveřejnil Morinus, Comment. hist. Antverpiae. 1682, v přídavku: Cod. . . descriptio str. 1 násled.). Tak se shoduje:

Euch. 66b, ř. 9—14:

Jan postník (l. c. str. 78):

нѣ слыши чѣдо, како ти жаждетъ
покланнѣ нашего **бѣ** и **пркмъ**
въпнѣтъ къ намъ **гла** по **снхъ**
всѣхъ **обратите сѧ** къ **мнѣ**, да
азъ **ицѣлѣ** въ . . .

κλῖνον τοίνυν ὦ τέκνον τὸ οὖς σου
καὶ ἡδέως ἀκουσον θεοῦ παραγγελ-
μάτων οὕτω διὰ τῶν ἁγίων γραφῶν
πρὸς ἡμᾶς λέγοντος· Ἐπιστρέφετε πρὸς
μέ, καὶ ἰάσομαι τὰ συντρίμματα ὑμῶν.

Euch. 70a, ř. 5—13:

Jan postník (str. 78):

. . . **еже единомъ отъсѣпнѣше**
отъ грѣхъ къ **томуу** не **възвращати** сѧ къ **нимъ**. **иже пакы въ-**
звратитъ сѧ, то **подобенъ** **естъ**
пѣсоу на **своѣ** **блѣвотинѣ** **възвраща-**
цѣшю сѧ, **ли свнѣи** **ѣже** **измѣнѣ-**
ши сѧ, **пакы** **въ** **калѣ** **калѣтъ**
сѧ . . .

πρόσχες μήπω μετὰ τὴν ἀθέτησιν
τῶν ἀθέσμων ἔργων εἰς τὰ αὐτὰ
πάλιν ἐπιτρέψης καὶ ὁμοιοθήσῃ κυνὶ
πρὸς τὸν ἴδιον ἔμετον στρεφομένῳ,
καὶ οὐ λουομένη εἰς κύλισμα βορβο-
ρου . . .

Toto místo nacházíme ještě dvakrát u Klimenta (viz doleji v »slově«
на крышениіе).

V latinských textech mluví se jen o psu: Quod si iterum ad pristinam consuetudinem vel peccatum reversus fuerit, sic est quomodo canis, qui revertitur ad vomitum suum (Poenitentiale Romanum, Schmitz, Bussbücher I, str. 472).

исповѣдникѣ-недавно просвѣщенномъ христіанскою вѣрою, еще неутвержденномъ въ знаніи истинѣ этой вѣры. На этомъ же основаніи будетъ очень вѣроятнымъ предполагать, что данное поученіе есть памятникъ нарочито обработанный для юго-славянскаго исповѣднаго чина.» То ovšem není správný výklad.

Uvedená dvě místa pocházejí z předzповědního poučení⁸⁶⁾ zpovědního řádu Jana postníka a setkáváme se s nimi právě též v poučení zpovědního řádu Euchologia sinajského.

Odtud pochází i, jak vidíme, oslovení **ΠΑΔΟ** na začátku našeho zpovědního řádu, neboť často se zde v řeckém textě setkáváme s oslovením **ὦ τέκνον**.

Dále třeba uvážit, že čtyři známé řecké originaly kratších modliteb vyskytujících se v našem zpovědním řádu jsou též obsaženy v témže zpovědním řádu Jana postníka (jenž je vydán u Morina na str. 77–90). A sice: **ΓΗ ΕΞΕ ΣΠΗΗΚ ΜΟΕΟ** ... 73b je na str. 81; **ΕΛΚΟ ΓΗ ΕΞΕ ΠΗΕΖΥ-ΒΑΛΑ** ... 74a je na str. 80–81 a **ΕΞΕ ΣΠΕ ΝΑΨΥ ΔΑΕΥΗ ΟΥΤΥΠΟΥΜΕΝΗ** 75b je na str. 80 (a též na str. 94). Jen modlitba **ΓΗ ΕΞΕ ΝΑΨΥ ΔΑΕΥΗ ΠΕΤΡΟΒΗ** ... 77a vyskytuje se v jiném (druhém) zpovědním řádu, který se však též Janu postníku připisuje (na str. 94). Text tento zní: *Κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν ὁ τῷ Πέτρῳ καὶ τῇ πόρῃ διὰ θαυμάτων ἄφεσιν ἀμαρτιῶν δωρησάμενος καὶ τὸν τελώνην τὰ οἰκεῖα ἐπιγνόντα πταίσματα δικαιοῦσας, πρόσδεξαι καὶ τὴν ἐξομολόγησιν τοῦ δοῦλου σου τοῦδε, καὶ εἴ τι πεπλημμέληται αὐτῷ ἐκούσιον ἢ ἀκούσιον ἀμάρτημα ἐν λόγῳ ἢ ἔργῳ ἢ μετὰ διάνοιαν, ὡς ἀγαθὸς πάρεδρε, σὺ γὰρ μόνος ἐξουσίαν ἔχεις ἀφιέναι ἀμαρτίας ὡς εὐσπλαγχνος, οὗτι ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος σὺ ὑπάρχεις, καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι πάντοτε νῦν καὶ ἀεὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.*

Text tento vyskytuje se však přece i v prvním zpovědním řádu, ovšem ne jako samostatná část, nýbrž je zde v obsírnější trochu formě obsažen v předzповědní modlitbě (str. 77), kde totiž čteme obdobně *ὁ τῷ Πέτρῳ καὶ πόρῃ διὰ θαυμάτων τὴν συγχώρησιν παρασχόμενος, ὁ τελώνην στενάξαντα δικαιοῦσας, ὁ τῷ ἀσώτῳ τὰς πατρικὰς ὑπανοίξας ἀγκάλας, ὁ πάντα θέλων σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν καὶ χαίρων ἐπὶ ἀμαρτολῷ μετανοοῦντι, καὶ μὴ βουλόμενος τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὡς: τὸ ἐπιτρέψαι καὶ ζῆν αὐτὸν ... μετὰ φόβου καὶ τρόμου καθικετεύω σε ἐπάκουσον νῦν μου τοῦ ἀμαρτωλοῦ κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἐλέους σου, κα, πρόσδεξαι τὸν δοῦλόν σου τὸν δ' ἐξομολογούμενον. καὶ εἴ τι πεπλημμέληται αὐτῷ ἐκούσιον ἢ ἀκούσιον ἀμάρτημα, ἐν λόγῳ ἢ ἔργῳ ἢ κατὰ διάνοιαν, ὡς ἀγαθὸς παρίδρε, σὺ γὰρ μόνος ἔχεις ἐξουσίαν ἀμαρτίας ἀφιέναι, καὶ σοὶ προσπίπτομεν καὶ σε παρακαλοῦμεν καὶ ἀνυμνοῦμεν δοξάζοντες σὺν πατρὶ atd.⁸⁷⁾*

⁸⁶⁾ Poučení toto počíná se slovy: *οὐκ ἐγὼ σοὺ τέκνον πνευματικὸν τὴν ἐξομολόγησιν ... δέχομαι* a končí se: *ἀλλὰ καὶ στεφάνων καταξιὸι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.*

⁸⁷⁾ Jak vidíme, je text v této předzповědní modlitbě obsírnější. Naši věci zde ovšem není rozhodovati, který text je původnější. A l m a z o v myslí, že modlitba naše, která v této formě se jen zde zachovala, není původní. Dle celé soustavy prvního zpovědního řádu Jana postníka zdá se, že tato modlitba je aspoň naproti dříve uvedené, s jejíž předkladem se i v Euch. sin. setkáváme, pozdější. Mluví pro to i ta okolnost,

3*

ВЪСХΥΤΑΙΟΥΤЪ ꙗ. Jest to z Mat. 11, 12, kteréžto místo zní v Mar. црстѣне небеское нѣдѣтъ сѧ и нѣждѣнни вѣсхѣтаѣтъ ꙗ (вѣсхѣ таѣтъ Zogr. Mar. Sav. Nik. Trn., proti tomu вѣсхѣтаѣтъ Ostr. a Remežské ev.), řecký text: . . . ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βιάζεται καὶ βιάται ἀρπάσσειν αὐτήν (regnum vim patitur et violenti rapiunt illud).

Nápadné je zde ovšem нѣждѣно естъ ꙗ. βιάζεται (vim patitur), poněvadž rčení to nemá vlastně passivního významu. Jest zajisté s podivným, že Kliment tak překládal.

Uvedené již místo: егда придетъ съ небси въ славѣ оца своего сѣдѣти хота живымъ и мрѣтымъ и вѣздати комоуждо противо дѣломъ его 71 a, ř. 12—16, pak: и пакы иматъ прѣти . . . сѣдѣти хота живымъ и мрѣтымъ и вѣздати комоуждо противо дѣломъ его 67 a, ř. 26 — 67 b, ř. 4 opětuje se i jinde u Klimenta. Tak: се бо гредеть богъ съ небесе въ славѣ вожства своего соудѣти хоте живымъ и мрѣтымъ и вѣздати комоуждо противоу дѣломъ его . . . Jl. 17 (252) ř. 9—11. Дále хощеть прѣти соудѣти живымъ и мер-
твымъ, воздати комоуждо противоу дѣла Dimitr. str. 360, ř. 5—6. Vlastně máme zde celý kus z uvedené na str. 32 konfesse fidei:

Euch. 67 a, ř. 19 — 67 b, ř. 3:

Dimitr. 359, ř. 36—360, ř. 6:

Бесѣмѣни зачатъ сѧ, и бѣсть соугоуеъ бѣ въ коупѣ и чкѣ и же колеж страстехъ нашихъ при-
части сѧ распатѣи съ мрѣтъ подѣемъ колеж вѣскрѣсе трѣ-
тъи дѣнь и вѣшѣдѣ на небса сѣде о деснѣжъ оца и пакы и-
матъ прѣти съ небе, сѣдѣти хота живымъ и мрѣтымъ и вѣздати комоуждо про-
тиво дѣломъ его . . .

Безсѣмѣни плоть бѣвъ, бѣсть вкупѣ богъ и человѣкъ . . . распатіе же и смерть насъ дѣла изволи воспрѣти . . . во-
скресеъ изъ мертвыхъ, взыде на небеса и сѣде о деснѣ ю отца, поставилъ естъ и нарече дѣнь, въ онѣже дѣнь хощеть прѣти судѣти живымъ и мр. . . . воздати комоуждо противоу дѣла.

Podobně: пакы гредѣи въ славѣ бжства своего соудѣти хоте вселенѣи и вѣздати комоуждо противоу дѣломъ его Jo. Kръst, str. 390, ř. 26—27. Citat ten poznal Kliment v této podobě, jak jsme nahoře (str. 31) viděli, ve zpovědních formulích západní církve. Bylo též podotčeno, že v evangelských textech máme: по дѣломъ своимъ. Kliment má však často slovo противо (оу); v evangeliu máme jen jednu противѣ снѣ своеи κατὰ 'secundum' Mat. 25, 15, jinak zde má slovo to jiný význam, totiž: εἰς συνάντησιν neb εἰς ὑπάντησιν (Mat. 8, 34; 25, 1; Jan 12, 13 a 18) a za řecké κατὰ 'secundum' je všude по a sice 27krát (viz též Jagičovo vydání Mar. str. 552). Naproti tomu u Klimenta mimo

uvedená místa ještě: ... похвалы изыскъ издрещи ни оумъ не постигнеть подобно похвалити, но противоу немощи своен велико възможемъ постигнути ... Mich. i Gav. str. 43, ř. 5—7. Z našeho zpovědního řádu: припадаж ти оче, да подаси ми заповѣдь, противо зломъ моимъ, нектъли възникнж из гажениы безаконен моухъ Euch. sin. 68b, ř. 24 — 69a, ř. 3. Jinak jest již: противоу свѣтоу оубьенъ быстъ захариа ... Zach. 28, ř. 14.

Celá místa zpovědního řádu opětují se nám dále i v jiných spisech Klimentových.

Tak se shoduje začátek poučení dosti se začátkem poučení Na pam. ap.

Euch. str. 66b, ř. 4 násl.

Na pam. ap. str. 5, ř. 1—12:

Ч^адо н^ынѣ обновити с^а х^ощ^еши
.. и възискати прѣвааго отеч-
ства ... ег^оже остѣпилъ бѣ
прѣстѣплениемъ, нѣ слыши
ч^адо, како ти жаждетъ покая-
ниѣ нашего бѣ ...

Б^ратия, пр^исно жада^аи спс^ания на-
шего гѣ бѣ нашъ ... вела нѣ ...
възискати и прѣити оно цр-
ствіе из нег^оже исподохомъ за-
повѣдь бжю престоупльше,
иже бѣ предана адамоу ...

въискати máme na obou místech, dále прѣстѣпление (прѣстоупльше), жаждетъ se střídá s жада^аи, rozdíl je jen mezi съпасение а покаяние, což ovšem konečně jedno s druhým souvisí.

Zde se může též vytknouti: тои обители жада^аще, братіе, при-
никнѣмъ къ живнооумоу источникю Zach. str. 32, ř. 12—13.

Zajímava je dále následující shoda:

Euch. 71, ř. 1—10:

Na přeobr. str. 18, ř. 1—8:

не сътѣжимъ си, хотащии по-
каати с^а, понеже не вѣмъ до-
колѣ живи бждемъ, да аще нѣ
деситъ денъ смртъны въ
грѣсѣхъ, то въскжж с^а и ро-
дани бждемъ нѣ потѣшимъ
с^а въ скорѣ отѣтрасти врѣм^а
грѣховъ нашихъ да на въскрѣ-
шенъ свѣтъли съращемъ и ...

отъ нег^оже чающе м^асти потѣ-
щимъ с^а на покаяние не вѣ-
ми бо кѣгда придетъ ч^асть
смртъны и аще шбращеть нѣ
(вѣ) въ злобѣ беспоканниа, то
закоу боудѣмъ шщии ... да
того ради потѣшимъ с^а прѣ-
же смртнаго врѣмени готови ш-
врѣсти чѣсть и мнлостъ, да и к
намъ речеть гѣ блгы рабе и вѣр-
ныи въ малѣ бѣ вѣрънѣ ... вниди
въ радость га своего ...

Máme zde tytéž myšlenky a tu a tam i táž slova. Zde můžeme hned podotknouti, že **ПОТЪЦНИМЪ СѦ** se vyskytuje u Klimenta velmi často: **ПОТЪЦНИМЪ СѦ ВСАКОУ ЗЛОБОУ ШТЪРЪЩИНЪ** Klim. 79, 10; **НЪ ДА ПОТЪЦНИМЪ СѦ ШТ СЕЛЪКЪ ВЪНИТИ...** Na p. am. ap. 9, ř. 3—4 atd.

Zajímavé je zde dále rčení **ОТЪТРАСТИ ВРЪМѦ ГРЪХОВЪ НАШИХЪ** Euch. sin. 71a, 7—9, neboť se vyskytuje dosti podobně též v Jo. Krъst. **ТЕГОТОУ СЪННОУЮ ШТЪРЪСЪКЪМЪ ШТ СЕБЕ** str. 392, ř. 28; srovnej též: **ВРЪДЪ ШТЪРЪСЪЩЕ** str. 392, ř. 39.

Myšlenka pronesena v Euch. 70a, ř. 2: **БЕС ПЛАЧА БО НЕВЪЗМОЖНО ЕСТЬ ПОКАТИ СѦ** připomíná nám též místo v Na vъsk rъs.: **ИЖЕ БО СѦ НЕ ПЛАЧЕТЪ ГРЪХЪ СВОИХЪ, ТО БЕЗЪ ОУСПЪХА ИМАТЬ ПЛАКАТИ СѦ НЕ ОУТЪШНО ВЪ МОУЦЪКЪ ВЪЧЪНЪКЪ** str. 13, ř. 19—22.

Co potom v Euchologiu následuje, opětuje se nám částečně v poučení Jo. Krъst. Chci zde jen hlavní věci vytknouti:

Euch. 70a, ř. 7 násl.:

ИЖЕ ПАКЪ НА ТОЖДЕ ВЪЗВРАТИТЬ СѦ... МЪ ЖЕ ЧАДА ДОБРА ДѢЛА СЪТЪЖАЩЕ... ПОТОМЪ НЕ ВЪЗВРАТИ СѦ НА ТОЖДЕ; 70b, 20—26: ТЪМИ БО ПЪЖЪМИ БЕСТОУДА ВЪНИДЕШИ ВЪ ПОРОДЪ, РЕЧЕ БО БЪ БЪДЕТЕ ПРИСНО ГОТОВИ, КЪКО НЕ ВЪСТЕ ДЪНИ И ЧАСА ВЪ НЪЖЕ ПРИДЕТЬ КОНЪЧИНА...

Jo. Krъst. str. 392, ř. 26 násl.:

ПРАЗНОУИМЪ НЕ ВОЗВРАЩАЮЩЕ НА ПРЪВЪИЕ ГРЪХЪ... ТЪКО ДОБРОДѢТЪЛИ БЕСТОУДА НА НЕО ВЪЗНОСИТА... ПРЪВЪКЪЕ ВЪРИМЪ СТЕЖАТИ ДОБРЪИЕ ДЪТЪЛИ, ДАЖЕ КОНЪЧИНА⁸⁸⁾ НЕ ПОСТЪГНЕТЬ...

S vyskytující se zde rčením: **ВЪНИДЕШИ ВЪ ПОРОДЪ** Euch. 70b, ř. 21 až 22 můžeme srovnati: **ПАКЪ ВЪНИДОША ВЪ ПЪРВОУЮ ПОРОДОУ** Na p. am. ap. 6, ř. 7—8 a: **ТО ОУДОБЪ ПАКЪ ВЪНИДЕМЪ ВЪ ТОУЖЕ ПОРОДОУ** ib. 7, ř. 17—18.

Jakási souvislost jeví se nám též mezi hříchy uvedenými ve zpovědní formuli Euchologia 68a, ř. 18 a mezi hříchy v poučení Na p. am. ap. str. 7, ř. 3 násl. V Euch. 68a, ř. 19—21: **ПРИСНО ВЪПАДАЖ ВЪ БЛАДЪ И ПРЪЛЮБОДЪКАНИКЪ**, v poučení též po sobě: **БЛОУЖЕННИ, ПРЕЛЮБОДЪКЪНИИ**. V Euch. pak následuje (ř. 21—23): **ВЪ РАЗБОИ, ВЪ ДЪТЪТОГОУБЛЕННЪКЪ, ВЪ ТАТЪБЪ, ВЪ ПИКЪНЪСТВО, ВЪ КЛЕВЕТЪ, в poučení ř. 4—6: КЛЕВЕТЪ... ТАТЪБЪ, РАЗБОИ, ПЪМЪНЪСТВО, ОБЪИДАНИЕ... ДЪТЪТОГОУБЛЕНЪ**. Vidíme, že ve zpovědní formuli je lepší pořádek, **ДЪТЪТОГОУБЛЕНЪ** je v řadě s **РАЗБОИ**, potom **ТАТЪБА**, v poučení je to převráceno (jako i v II. Frisinské pa-

⁸⁸⁾ Slovo **КОНЪЧИНА** v tomto významu je vůbec u Klimenta oblíbeno, ku př. Prъst. Bogor. 226, ř. 28; Zach. 33, ř. 11; ib. 32, ř. 15 atd.

мáтце), а́лѣ в обѡу нáсле́дује́ hned пѣ́ньство а ту се прáвѣ прозразује́ же́штѣ бѣ́валá souvislost. Společně mají ještě плáсаниѣ́ (Euch. 68 а, ř. 24 а Na pam. ap. 7, ř. 8), прѣ́стѣпоклáтиѣ́ (Euch. 68 а, ř. 25, Na pam. ap. клáтвѡпрѣ́стоуплѣ́ннѣ 7, ř. 11). чарѡдѣ́ниѣ́ 68 b, ř. 1 je bezpochyby původnější než вѣ́лшвѣ́ннѣ 7, ř. 9.

Některé z cností na str. 69 b, ř. 22 násl. uvedených opětuji se též v 40 Muč. str. 21, ř. 13—16 jako: алѣ́каннѣ́ (постѣ́), клáнѣ́ннѣ́, нище́любнѣ́, стра́нѣ́нолю́бнѣ́.

Větší shoda jeví se též v následujícím:

Euch. 69 b, ř. 16 násl.:

Na pam. ap. str. 9, ř. 3 násl.:

по́двиза́нѣ́ сá вѣ́ннѣ́ тѣ́снѣ́ми вратѣ́мъ вѣ́во́дѣ́щнѣ́ми вѣ́ живѡтѣ́... се́ сѣ́тѣ́ дѣ́ла алѣ́каннѣ́, жа́даниѣ́ atd. (70 а, 5)... е́же́ е́диноу́жъ ѡ́тѣ́стѣ́пнѣ́вшѣ́ ѡ́тѣ́ грѣ́хѣ́ кѣ́-томоу́ не вѣ́звраща́ти сá кѣ́ ннѣ́мѣ́... (13) мѣ́ же́ ча́да... порѣ́вѣ́ноу́нѣ́мѣ́ дре́вѣ́льнѡмоу́ влáдѣ́ноу́моу́ сыноу́...

нѣ́ да́ по́тѣ́щнѣ́мѣ́ сá ѡ́т сѣ́лѣ́ вѣ́ннѣ́ тѣ́снѣ́ми двѣ́рми вѣ́ жи́знѣ́ вѣ́чѣ́ноу́ю, сирѣ́чь вѣ́здѣ́ржаниѣ́мѣ́, по́щеннѣ́емѣ́, по́стѣ́ же́ истинѣ́ннѣ́и сѣ́ не́сть не́ тѣ́кѣ́мо ѡ́тѣ́ бра́шнѣ́ вѣ́здѣ́ржати сá ли ѡ́т пи́тнѣ́, нѣ́ вса́кого грѣ́ха вѣ́гати... ннѣ́ же́ сѣ́ влáженнѣ́и... по́двигноу́ сá... томоу́ ѡ́убѡ, бра́тнѣ́, порѣ́вѣ́ноу́нѣ́мѣ́...³⁹⁾

V poučení Jo. Krъst. str. 288, ř. 3—7 je podán volně citat (Tit 3, 3), v němž se praví: вѣ́хѡмѣ́... пора́бота́ли се́ по́хѡте́мѣ́ и сла́сте́мѣ́ разлнчѣ́ннѣ́ми (v Ap., XII. v., vydaném Kaľuźniackim: пора́бота́юще́ по́хѡте́мѣ́ и. сл. р., v Šiř. chybí). V Euch. 69 а, ř. 19—21 čteme: тѣ́мѣ́ же́ не́ пора́бо́щанѣ́мѣ́ сá чрѣ́вѣ́ннѣ́мѣ́ по́хѡте́мѣ́, нѣ́... atd. пора́ботнѣ́и vyskytuje se vůbec častěji u Klimenta. Tak ještě Euch. 78 а, 21: пора́ботнѣ́хѣ́ сá... лѣ́жкѣ́ннѣ́мѣ́ о́гражде́ннѣ́мѣ́. Srovn. ještě: безвѡ́жноу́ лѣ́стѣ́ю горѣ́коу́ мо́учнѣ́телю пора́ботнѣ́вшѣ́ се́ Jo. Krъst. 388, ř. 12. Taktéž Dimitr. 359, ř. 34: пора́ботнѣ́шавсá.

Zajímava je dále shoda: н ѡ́тѣ́гѣ́навѣ́ мрáкѣ́ грѣ́хѡвѣ́ннѣ́и Euch. 78 а, ř. 6—7 (tedy v předposlední modlitbě) а: тоу́ грѣ́хѡвѣ́ннѣ́и мрáкѣ́ ѡ́тѣ́ срдѣ́и на́шнѣ́хѣ́ ѡ́тгáнáѣ́тѣ́ сá... Na vѣ́скрѣ́с. str. 13, ř. 1—3, пак: про́гоннѣ́ грѣ́хѡвнѣ́и мрáкѣ́ ѡ́тѣ́ чтѣ́ущнѣ́хѣ́... Dimitr. 361, ř. 2. Mimo to: ѡ́твѣ́ргнѣ́ше́ жѣ́ мрáкѣ́ житнѣ́нскѣ́и... Prěst. Bogor. str. 225, ř. 3. K tomu rčení se ještě vrátíme.

³⁹⁾ Srv. též: днѣ́сь бо́ прѣ́стави́ сá мáти́ жи́вѡта́ вѣ́ вѣ́чѣ́ноу́ю жи́знѣ́ поро́днѣ́ми двѣ́рнѣ́и ѡ́твѣ́рзáющнѣ́и ро́доу́... Prěst. Bogor. str. 227, ř. 12—14.

www.biblioteka.ru
 Euch. 70b, ř. 10 shoduje se s... раздаи имѣние свое нициниѣ... На р. а. п. str. 8, ř. 12.

Euch. 78a, ř. 12: источникъ слезъ, имже да бимъ отъ-мъла (гнесь отъ дша моеа) и скврѣнжъ отъ плѣти моеа, ѣже колиждо сътворихъ... На vъskrъs. 13, ř. 8—12: тѣмъже подобаетъ ны... покаяніемъ шт себе всакоу скврѣноу шт мы-вѣше... слъзами отъ мыръше вѣдомыи и невѣдомыи грѣхы... Srovnej též: грѣхы шмити хоте Jo. Krъst. 388, ř. 2; кые грѣхыи омыти хощеши ib. 389, ř. 24a: коє скврѣны омыти хощеши ib. 389, 21.

Euch. 66b, ř. 20—21:

O prazdn. str. 3, ř. 7—8:

ни приношениѣ занъ въ црквѣ при-
имати

тѣгда и приношениа наша приѣта
створать са

Srovnej i: i obeti naffe im nezem v druhé Frisinské památce ř. 38. приношение ještě ku ř. Zach. 33, 14.

Euch. 68a, ř. 8—9: никътоже бо тѣла вѣдѣ свои... ти ницѣ-лѣтъ а 69a, ř. 25—26: никъже бо вѣдѣ тѣлесны не цѣлѣтъ... Zach. 29, ř. 6: вѣдѣ исцѣлѣти.

Euch. 66b, ř. 7—8: сыновствѣ его примѣсити са... Mich. i Gav. мѣцѣ вѣчнѣи примѣси са, не примѣшаютъ бо са злоба къ благадѣти str. 42, ř. 8—9 a: и смертнѣи сеи плѣти премѣси (= примѣси) са... Prěst. Bogor. 226, ř. 30.

Kliment obľíbil si dle řeckého *προσπίπτουαι* složené sloveso припадати, припасти. Euch. 68b, ř. 24: припадаѣ ти оче, pak 79a, ř. 9: тѣмъ же припадаѣ ти... Jo. Krъst.: припадѣмъ къ млосрдію ежю str. 392, ř. 39; Mich. i Gav.: къ нима же єдиногласно припадающе str. 44, ř. 1. O prazdn.: въ цркви припадающе 4, ř. 4—5. Prěst. Bogor. str. 227, ř. 18—19: къ немже нынѣ припадающе...; припаде къ горѣ. Jo. Krъst. str. 392, ř. 8.

Důležité jest též Euch. 67a, 19—20: всѣмъ мени зачатъ са а 79a, ř. 4 (tedy opět v předposlední modlitbě): рождашѣмъ тѣ плѣтижъ всѣмъ мени. Nápadně i v Zach.: всѣмъ менѣноу моеу бжю рождѣствоу str. 32, ř. 18; dále: вца... всесмене очьскоу зарю зачтъ... Mich. i Gav. str. 44, ř. 22—23, pak: без семени зачєши пачє словєсъ порождѣши... Prěst. Bogor. str. 227, ř. 30—31 a Dimitr. 359, ř. 36—37: без сѣмени плоть бѣвѣ.

Euch. 69a, ř. 24—25: тѣлеснымъ ласкрѣдемъ... Klim. 79, ř. 12: ласкорѣствомъ.

Euch. 79b, ř. 6: правовѣрныа... Mich. i Gav.: правовѣрныє str. 43, ř. 21—22.

Euch. 68a, ř. 1—2: непрѣстанъно, tak i: O prazdn. 4, ř. 11, Na pam. ap. 5, ř. 5 a mimo to Mich. i Gavr.: непрестантымъ гломъ str. 39, ř. 10; непрестанно Prěst. Bogor. str. 228 ř. 24.

Velmi často vyskytují se u Klimenta slova: подвигнѣти сѧ, подвизати сѧ, подвигъ, ku př. подвигнѣмъ сѧ въ дхвѣхъ подвигъ Klim. 78, ř. 11; да подвигнѣмъ сѧ сами добрымъ подвигомъ сконъчати O prazdn. 3, ř. 23 — 4, ř. 2; въ подвигъ себе въ дхвѣхъ вложаще Na vъskrъs. 14, ř. 20 atd.

Tak i v Euch. 77b, ř. 23: нѣ дшевѣхъхъ подвигъхъ и плодъхъ сътажимъ 69a, ř. 21.

Euch. ни оуклони сѧ... отъ раба 77b, ř. 23; оуклони сѧ штъ зла Na pam. ap. 7, ř. 15.

Euch. 78b, ř. 2—3: мръзѣкъ (стоудѣна и мръзѣка); мръзѣци соущѣ и противѣхъ Jo. Krъst. 388, ř. 5, мръзѣчѣ Na pam. ap. 7, ř. 19 (zde z druhé Frisinské památky; snad vůbec z této oblíbil si slovo). лихожѣднѣ Euch. 68a, 18 pod vlivem textů Frisinských památek, pak Emmeramské modlitby, kde máme лиха сътвореннѣ, лихо сътворишъ atd. (72a). Dle toho i: не лихо глаголите... лихоглаголаннѣ... O prazdn. 2, ř. 1—2; граба лихонманнемъ Zach. 30, 25.

Oblíbené slovo jest dále u Klimenta: въздържаннѣ, въздържати сѧ, ku př. въздържанимъ нашего дѣла Na pam. ap. 5, ř. 11—12; невъздържанимъ дѣла ib. 5, ř. 19; въздържаннемъ ib. 9, ř. 5; отъ брашъна въздържати сѧ ib. 9, 7; въздържаще сѧ отъ всякого зла Na vъskrъs. 11, ř. 5; въздържаннѣ ib. 11, ř. 20 atd.

Podobně: нѣ аще кѣто тврѣдо въздържитъ сѧ отъ вѣсего Euch. 69b, ř. 2—3.

U Klimenta vyskytují se nám složeniny se dvěma, ano i více předponami, ku př. припороучиша сѧ бви Klim. 79, ř. 5; съпричастникъ Laz. 22, ř. 15; спричастникъ Klim. str. 73, ř. 21; въсприемлюще Zach. 30, ř. 20; въсприемше 40 Muč 22, 11; (въ свѣтлости Jo. Krъst. 392, ř. 20 zasluhuje též povšimnutí, аč není dle uvedeného principu tvořeno); превъспѣваи Mich. i Gavr. 39, ř. 4; требезначалнаго свѣта... служителю Mich. i Gavr. 44, ř. 7—8 (srovn. ještě ř. 9); провъзвѣстоуи Na vъskrъs. 17, 11 a рече бѣ провозвѣста Zach. 24, 25—26; провъзвѣстниче ib. 28, 2; провъзвѣщенъа ib. 28, ř. 3; 27, 10; ниже прооуготоваетъ поутн мои Zach. 24, 26—27; провъзгласивъ и рече 40 Muč. 21, ř. 32; провъзгласи ib. 23, 7; снѣ ми естъ възлюбленнѣ, съприсно соущѣхъ... Jo. Krъst. str. 390, ř. 23—24; съприсносоущна máme i v Pochvale na Cyrilla str. 37, ř. 6.

Srovnej v Euch. 67a, ř. 7—8: събезначално (tři předpony!), v Mich. i Gavr. máme безначальнѣхъ 46, ř. 6; dále: съпрѣстолюно 67a, ř. 11. —

Jak je utvořeno низъвести: низъвести въ адъ и пакы възвести

Euch. 78b, ř. 24—25, tak i низъложити: низложивъ ада и смъртию своєю поправъ... Na vъskrъs. 12, ř. 9.

Že jak dlouhý úvod (66b—71a včetně) tak i delší předposlední modlitba (77b, ř. 19 — 79b, ř. 21) pochází od téhož autora — od Klimenta, vychází již z předešlého na jevo, neboť jsme často shledali v obou tytéž zvláštnosti поработити, бесѣмни, припадати atd.). Můžeme ještě ukázati na 70a, ř. 14—21: поревъноумъ древлѣнюмоу блждъноумоу сноу... древлѣнюмоу разбонникоу, древлѣнни блждънниці, древлѣнюмоу мѣтароу; týž pořádek na str. 78b, ř. 26 — 79a, ř. 5: ѣко древлѣнѣаго блждъна и ѣко прѣждѣнѣаго разбонника, и прости ма отъ вѣсѣхъ зѣлъ ѣко древлѣнѣж блждънницъ и мѣтѣомѣца. Že Kliment někdy výrazy trochu střídá, vidíme i jinde.

Taktéž můžeme srovnati 69a, ř. 12: причастити са тѣлѣ и крѣви гди a 78b, ř. 7—9: прѣбѣщѣнѣ еси плѣти и крѣве естѣства твоего.

Avšak i překlad kratších čtyř modliteb pochází od Klimenta. Řeckou větu: *κατασκηνώσαι ἐπ' αὐτὸν τὸ ἄγιον πνεῦμα* přeložil: и примѣшала са стѣмъ твоємъ дѣк, tedy dosti volně. Výraz ten však pochopíme, srovnáme-li jej s и сыновѣствѣ его примѣсити са 66b, ř. 7—8, o čemž se stala zmínka na str. 40, kde i obdobná místa z jiných Klimentových spisů uvedena.

Viděli jsme na str. 40, jak je u Klimenta oblíbeno slovo припасти. Tak překládal i zde řecké *καὶ προσπίπτοντα τῇ μεγαλωσύνῃ σου* slovesem uvedeným: припадаѣщю величествю твоємоу 74a, ř. 16.

Souhlasně s 68a, ř. 17 a 68b, ř. 9: волеѣ ли неволеѣ máme zde: прѣгрѣшенне вольное же и невольное (*πλημμέλημα ἐκούσιόν τε καὶ ἀκούσιον*) 73b, ř. 12—13 a: волеѣ ли неволеѣ 77a, ř. 16, kdežto v Emmeramské modlitbě čteme: нѣждеѣ любо ненѣждеѣ 72a, ř. 13 až 14. Jak dále ukážeme, nepochází překlad této od Klimenta.

Dále třeba vytknouti: словомъ ли дѣломъ ли помѣшленнемъ 77a, ř. 17—18, s čimž souhlasí: за дѣла и за помѣшленѣи и за словеса Klim. 78, ř. 17—18. Naproti tomu čteme v Emmeramské modlitbě: изглахъ и лихо сътворихъ и лихо мѣслихъ гломъ ли дѣломъ ли помѣшленнемъ... 72a, ř. 8—10 (srovn. v druhé Frisinské památce: i zuoim glagolom izbovuedati ř. 78—79, též glagolite v I. 1 a za glagolo ze III, 1.). Doleji ovšem též: и моѣ мѣсль... моѣ словеса и мое дѣло... 72b, ř. 19—23.

V těchto překladech máme též прѣгрѣшенне 73b, ř. 12 (*πλημμέλημα*); 75b, ř. 13—14 (*παραπτῶμα*); 75b, ř. 16 (*πλημμέλημα*); 75b, ř. 22 (*ἁδικία*); 77a, ř. 14 (*πταῖσμα*), 17 (*πεπλημμέληται*), pak 80a, ř. 7. Též i v Jo. Krъst. 389, ř. 20; v Dimitr. 360, ř. 2: оумерѣвѣи прегрѣшенѣи наша.

V modlitbě na str. 73b, 2—3 čteme: гн бже спниѣ моего мѣлоуѣи... прѣклонен неса и съшѣдѣи. Podobně píše Kliment v Prѣst. Bogor. str. 226, ř. 16: но милосердіемъ си съмѣлихъ на ны прѣклонѣи

www.libtool.com.cn
 небеса и сниде... а в Dimitr. str. 359, ř. 34—35: того ради преклонь
 небеса сниде отъ... дѣхъ плоть примъ...; того ради оумилосерди
 се на ны прѣклони въ неса сниде Jo. Кръст, 388, ř. 12—13.

Modlitba 79, ř. 22 — 80a, ř. 24: на раздрѣшение поста atd. je bezpochyby, jak již podotčeno, pouze z řečtiny přeložena.

Jak již naznačeno, liší se jazyk Emmeramské modlitby od ostatních kusů, z nichž se skládá tento zpovědní řád; vidíme z toho, že tento překlad nepochází od Klimenta. Tento přejal text přeložený a přispůsobil bezpochyby v některých výrazech, ale mnoho asi celkem neměnil. Proto se jazyk jeho liší od ostatního textu. Mimo uvedené příklady máme zde ještě: **лнхѡ клатвъ** ‚meinsuerto‘ 72a, ř. 17 proti **прѣстѣпоклатиѣ** 68a, ř. 25.

Dále zde máme **рачити**: **да тѣ ми рачилъ животъ и мнлостъ** **подати** 72a, ř. 21—22; **рачи ми помощи** 72b, ř. 16, dále m. **ави** 72b, ř. 25 má býti dle staroněmeckého originalu bezpochyby **рачи**. U Klimenta se nevyskytuje slovo to ve zpovědním řádě a jinde nalézáme je v jeho spisech jen snad jednou neb dvakrát. Taktéž bychom slova toho marně hledali v nejstarším překladě písma sv. (v evangeliu, v apoštolu, a v žaltáři). Z toho ovšem ještě těžko souditi, že by byla slova toho nebylo v nářečí, do něhož slovanští apoštolé přeložili písmo sv. Nicméně jest pravdě podobné, že se dostalo teprv trochu později do církevně-slovanského písemnictví ve velkomoravské říši a v Pannonii. Nalézáme je též ve Frisinských památkách: **raſite...** **biti** III, 20, **ife iezi razil...** **piti** III, 68—69, jež vznikly na témž území, na kterém i prvotní překlad naší Emmeramské modlitby. Též v církevně-slov. legendě o sv. Václavu máme slovo to: **крѣ же его не рачи в земаю ити**.

бл҃ди 72a, ř. 17 odpovídá staroněm. ‚hurôno‘, ve zpovědním řádě máme naproti tomu **бл҃ды** (**присно въпадаѣ въ бл҃ды и прѣлюбодѣ-лики** 68a, ř. 19—21).

сѣтворениѣ (моего **лнхѡ** с...) 72a, ř. 7 proti **сѣдѣканнемъ моимъ** 67b, ř. 23—24. Vůbec se zdá, že se na půdě, kde vznikly Frisinské památky a překlad této modlitby, dávala trochu přednost slovesu ‚tvoriti‘, ‚stvoriti‘ a pod. Nápadné je ku př. tebe ze mil tuoriv I. Fris. ř. 22 a 24, naproti tomu v Klimentově zpovědním řádu: **азъ мнлѣ сѣ дѣхъ боу** 68b, ř. 24.

Známy germanismus: **тебѣ бл҃дѣ азъ исповѣденъ вѣсѣхъ моихъ грѣхъ** ‚dir uuirdu ih pigihtig...‘ 72a, ř. 5—6 nevyskytuje se jinde ve zpovědním řádě Klimentově, nýbrž máme zde: **исповѣданъ сѣ** 68a, ř. 13.

всѣбл҃дыко ги 72b, ř. 4 ‚alles uualtanto trohtin‘ proti **бже все-дрѣжителю** 80a, ř. 1.

Že Emmeramská modlitba byla přeložena tam, kde vznikly Frisinské památky, vychází na jevo (mimo uvedené rčení **исповѣденъ вѣсѣхъ грѣхъ**, jež máme též ve Frisinských památkách, mimo **рачити** atd.) ještě z opakujícího se rčení **любо: любо помнѣнъ любо непомнѣнъ** 72a, ř. 11 až

12; ... **СЪВЪДЪ** ... **ЛЮБО НЕ СЪВЪДЪ** 72a, ř. 12—13, pak ještě **НЖЖДЕЖ ЛЮБО НЕНЖЖДЕЖ** 72a, ř. 13—14. Naproti tomu jinde zde: **ВОЛЕЖ ЛИ НЕВОЛЕЖ** 68a, ř. 17; **СЪПА ЛИ БЪДА** 68a, ř. 18. Ve Frisinských památkách též: libo bodi dobro libo li zi zlo II, ř. 81—83. Mimo to ještě v Emmeramské modlitbě: **ѠКОЖЕ ТИ ЛЮБО** 72b, ř. 14, což odpovídá docela: iacofe tua milozt i tebe liubo v první Frisinské památce ř. 26.

Jak se zdá máme u Klimenta řídčeji a sice jen as drakrát **ЛЮБО - ЛЮБО**: **ЛЮБО ВЪ ГРѠСѠХЪ** **ЛЮБО ВЪ ПОКАМНИИ** Jo. Krъst. 392, ř. 35 a **ТРЪПѠТИ** **ЛЮБО ДОБРО** **ЛЮБО ЗЛО** (rovn. nahoře ve II. památce) v slově na krъtenije (o němž doleji) str. 254, ř. 11.

Vznik Frisinských památek, jakož i překladu Emmeramské modlitby.

V předešlém oddíle jsme dokázali, že Kliment použil druhé Frisinské památky skládaje svou homilii na památku apoštola neb mučedníka vůbec. Mohla by arci vzniknouti otázka, nepocházejí-li obě památky od Klimenta, čímž by se jich souvislost nejsnáze vysvětlila. Avšak proti tomu mluví především jazyk druhé Frisinské památky, neboť nemůžeme připustiti, že by Kliment mohl psáti: obeti nafse im nezem II, 37; od gego zavuekati (ze) ř. 95, což je proti církevní slovanštině. Taktéž nemůžeme u něho předpokláti vazbu: starosti neprigemlioki...ni...imoki ř. 3—6 (viz str. 16). Dále není u Klimenta oblíben infinitiv s je (jest) k vyjádření nutnosti, možnosti a pod., který se nám v druhé Frisinské památce často vyskytuje (viz str. 16). Srovn. též, co bylo nahoře na str. 17 u slov děd a praděd řečeno. Nemůže tedy druhá Frisinská památka pocházeti též od Klimenta.

Tato památka souvisí dále co do jazyka se zpovědními formullemi, které jsou nám zachovány jakožto první a třetí Frisinská památka. Chceme jen důležitější shody vytknouti: vzedli v zezarftuo fuoge, Efe iest ugotouleno izconi doconi izvolenicom bofiem II, 62—66, což se shoduje s: Pridete otza mega izvuoliení, primete vuecfne vuezelié ivuecfni sívuot Efe v(i) iest ugotovlieno iz uueka v uvek I, 33—35.

Dále: da...bofi raba prizuaufe tere im grechi vuafa poštete i im zpovvedni bodete grechov uuafih, srovn. bofi rabe I, ř. 7 a III, ř. 46; pak: od zih poštenih greh I, ř. 22; tebe...choku biti izpovueden uzeh moi h greh I, ř. 7 a toho uzego izpouuden bodo Bogu III, ř. 42.

zlodgem II, ř. 74 vedle zlodeiu I, 28; zlodeiem I, ř. 28—29 a ot zlodeine oblazti III, ř. 70—71 (zloděj ve významu liturgickém = ďábel).

od gego zavuekati i gemu ze oteti II, ř. 95—96 vedle: da bi ni zlodeiu otel, otmi me vzem zlodeiem I, ř. 28—29. — bonefe „postquam“ II, ř. 7 a pongefe I, ř. 12, ponefe III, 40. — roti II, ř. 23 vedle rote I, ř. 15 a rotah III, 33.

K tomu ovšem ještě přistupuje, že po druhé Frisinské památce následuje v rkp. hned třetí, touže rukou psaná, čímž se tato zpovědní formule s ní uvádí v souvislost.

Vznikla tedy druhá Frisinská památka na téže půdě, kde povstaly i zpovědní formule.

Jak jsme viděli, pochází zpovědní řád v Euchologiu sinajském zachovaný od Klimenta, který použil řeckých předloh, ale také zpovědních formulí, které jsou nám zachovány jakožto Frisinské památky, jakož i Emmeramské modlitby. Když Kliment viděl nezbytnost sestaviti podobný řád, vychází z toho na jevo, že za jeho doby nebylo vůbec žádných zpovědních formulí církevněslovanských, kterých by byli mohli použiti jakožto liturgického textu. On, jakožto učenník Methodiův byl zajisté co nejlépe zasvěcen v literární činnost slovanských apoštolů a jich učenníků a věděl tedy ovšem, co již v tehdejší době do církevní slovanštiny přeloženo neb v ní sepsáno bylo. Použil-li Frisinských památek a Emmeramské modlitby, byly to nejbližší jemu texty, čistě církevněslovanských podobných nebylo. To jest důležitá okolnost, ku které třeba přihlížeti při otázce o vzniku Frisinských památek. Z církevněslovanských předloh nepovstaly. Než na druhé straně musíme připustiti, že se v nich jeví přece nepopíratelný vliv církevní slovanštiny. V Pridete otza mega izvuolienii primete vucelne vuezeliie... Efe v(i) iezt ugotouleno... I, ř. 33—35 vidíme zřejmě církevní slovanštinu, srovn. **ПРИДѢТЕ БЛГНИ ОТЦА МОЕГО НАСЛѢДΟΥНТЕ ОУГОТОВАНОЕ ВАМЪ ЦРСТВІЕ** Mat. 25, 34 (Mar.).⁴⁰⁾ Třeba tu uvážiti, že se v pozdějších textech vyskytuje zde též **ПРИИМѢТЕ м. НАСЛѢДΟΥНТЕ**, tedy zrovna tak, jak to máme ve Frisinských památkách, ku př. v Supraslském rkp., kde se citat ten vyskytuje 4krát: 14, 22; 93, 20; 336, 14 a 391, 8 (viz mé vydání Fris. památek, str. 11). To nám připomíná též: v zezarftuo fvoqe, Efe ieft ugoto uleno izconi doconi izvvolenicom bofiem II, 62 až 66, jak již jsme uvedli. Ještě nápadnější je vliv církevní slovanštiny v druhé Frisinské památce. Uvedená zde »sex opera misericordiae«: lafna natrovuechu, fegna naboiachu, bozza obuiachu, naga odeachu, malomogoncka u ime bofie bozzekacho, mrzna zigreachu, ftranna bod crovvi zuoge uvedechu, u timnicah uclepenih bozzekachu... 44—55 nelze si bez vlivu církevní slovanštiny vysvětliti, zvláště je zde nápadné natrovuechu (srov, Mat. 25, 37: **КОГДА ТА ВИДѢХОМЪ АЛЧЖЦА**

⁴⁰⁾ Citat ten vyskytuje se jak v lat. zpovědních řádech, ku př. Venite benedicti patris mei, possidete vitam perpetuam, qui cum patre vivit et regnat etc. Wasserschleben, Bussordnungen str. 554, Poen. Valicell. II), tak i v řeckých: *δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου* (Almazov III, str. 7). Ovšem nalézáme citat tento i u Klimenta: **ПРИДѢТЕ БЛГЕННИ ОЦА МОЕГО НАСЛѢДΟΥНТЕ ОУГОТОВАНОЕ ВАМЪ ЦРСТВІЕ УТ ПРВАГО ВѢКА**... Na **ВЪСКРЪС** str. 14, ř. 23 — str. 15, ř. 1. Je zde nápadné, že se Kliment držel ještě výrazu z evangelia: **НАСЛѢДΟΥНТЕ**.

и напѣхѡмъ, toto sloveso je zde jen v nejstarších textech, v Ostr. již напѣтахѡмъ), pak stránna... uvedechu... u timnicah bozce-kachv, což máme též v církevněslovanských textech (Mat. 25, 35—45).

Dále třeba vytknouti: prides zodit sivuim i mrtuim comufdo po fvm dele III, 56, v nejstarším překladě písma sv. též по дѣломъ своимъ (viz mé vydání str. 11), kdežto má Kliment ku př. ve svých spisech противъ дѣломъ его (viz str. 36).

Též eže v Efe tatua, Efe rafzboi, Efe pulti ugongenige, Efe roti... Efe nenaunizt. II, 21—25 vypadá jako člen v církevní slovanštině vlivem řečtiny sem vniklý.

Co se týče Emmeramské modlitby, jest nám sice její překlad zachován v církevněslovanské formě, avšak není to forma prvotní. Poukázali jsme nahoře (str. 43—44) k tomu, že jazyk tohoto překladu se liší od ostatních částí zpovědního řádu od Klimenta pocházejícího a že v mnohém ohledu se ještě nyní přibližuje k jazyku Frisinských památek. Shledali jsme tam рачити, любо, тебѣ бѣдѣ азъ исповѣденъ вѣсѣхъ монахъ грѣхъ jako ve Frisinských památkách, лихо: моего лиха сътвореникъ, лихо сътворихъ и лихо мѣслихъ, изъ лиха, v III. Fris. památce: lichogedeni ř. 35, lichopiti ř. 36, lichodiani ř. 37, v I. Fris. památce slovo to chybí. Kliment tedy tento překlad trochu předělal ve smyslu církevní slovanštiny (tak ku př. místo порѣжѣ, jak máme ve Frisinských památkách I, ř. 29 a III, ř. 61, udělal jistě порѣдиж 72b, ř. 19 v německém originále »pifilhu« tedy lépe порѣжѣ), avšak původně byl jazyk tohoto překladu stejnorodý s Frisinskými památkami, s kterými i co do obsahu Emmeramská modlitba souvisí.

Přihlížíme-li ke všem těmto okolnostem, nelze jinak, nežli opět toho výkladu se držeti, že Frisinské památky pocházejí od duchovních, kteří nebyli snad z kruhu učenníků slovanských apoštolů, nýbrž kteří byli vychováni v tradicích římsko-německých a kteří jim i na dále zůstali bezpochyby věrni. Tací duchovní působili především na Moravě a v Panonii — a právě na tuto třeba asi hlavně při naší otázce pomýšleti. Na tomto území, kde působilo vedle slovanských věrozvěstů a již i před nimi německé duchovenstvo, byla tímto zavedena též veřejná zpověď, s kterou právě souvisí Frisinské památky. Na tomto území mohl tedy Kliment poznati ony zpovědní formule a modlitby, kterých pak použil. Pro toto území mluví dále ještě i třetí okolnost, která jest neméně důležitá: ve Frisinských památkách shledáváme totiž, jak již jsem ve svém vydání na to upozornil (str. 18—20), čechismy (slovacismy). Sem čtám oběti (i obeti naše im nezem, oblationes, sacrificia II, ř. 38), zavuekati (se) od geho II, 95 i Jaz ze zaglagolo zlodeiu III, ř. 1—2 (srovn. slovácky: zariokol sa od toho, tedy předpona za- s tímto významem), v poglagolani I, ř. 17, vy- ve uvignan II, ř. 9. Dále skupina dl: vzdělí v zezarstuo II, ř. 62 a v modliti II, 59 a modlim ze II, 36. Ton, není-li to chyba písecká, mohlo by býti reflexem něja-

kého středoslováckého nářečí, kde za *ъ* máme *o* (*тѣмъ*), jako zde máme *tot*, ale tak daleko na sever sotva můžeme jíti. A tak by mohly býti ještě jiné čechismy (slovacismy) vytčeny; snad sem náleží i *ponježe* ve významu časovém jako v staré češtině, kdežto v církevní slovanštině je pravidelně kausální, pak *vuečne I*, 34 m. *vuečno* a jiné. Tyto čechismy možno především v tom smyslu vykládati, že nám prozrazují již blízkost českého živlu. Na Pannonii tedy třeba v první řadě pomýšleti; jak známo vyskytovala se tam i skupina *dl* (*et foris civitatem in Dudleipin u Blatného jezera*). Na Pannonii a sice právě na krajiny u Blatného jezera pomýšlím nyní i na základě výkladu slova v *uzmazi I*, 15 a *Uuzmaztue III*, 36, který podám níže. Na ryze české neb slovácké půdě slovo to nebylo bezpochyby známo, nemáme zde nic podobného a že by se sem bylo teprv později dostalo, není mi též pravdě podobné.

Naše zpovědní formule a modlitby pocházejí tedy od domácích duchovních, kteří byli učenníky německého duchovenstva (toto by se bylo asi sotva naučilo tak dalece domácímu jazyku, aby ho bylo mohlo samostatně použiti v písemnictví). Učenníci Methodovi to nebyli, neboť u těchto se nejevila tehdy ještě naléhavá potřeba zpovědních formulí (byliť pod vlivem řeckým, ani veřejné zpovědi Němci zaváděné. Až do Klimenta nebylo nic podobného, ten teprv složil církevněslovanský řád zpovědní. Byla ovšem též jakási protiva mezi duchovenstvem řecko-slovanské církve a duchovenstvem německým; o tom nám vypravují životopisy slovanských apoštolů. Novoty, které zavádělo německé duchovenstvo — a to byla hlavně veřejná zpověď — nemohli přijmouti slovanští věrozvěstové. Kliment, který si vážil tradice římské církve, jak z jeho spisů vidíme (ku př. pochvala papeže Klimenta), přiblížil se jen trochu, a když se jevila potřeba zpovědního řádu, složil jej na základě řeckém, při čemž ovšem použil i zpovědních formulí a modliteb původně německému duchovenstvu přináležejících. V jakém jazyku byly psány, když jich použil? Byly psány v domácích nářečích, kterými se mluvilo v Pannonii, a to domácím duchovenstvem od Němců vychovaným. Tito duchovní, upravující modlitby a formule jistě zápasili s velkými obtížemi a aby si věc usnadnili, používali pomoci slovanského duchovenstva, totiž učenníků Methodiových, aneb i jinak hleděli využití církevní slovanštiny. Tím se stalo, že se nám ve Frisinských památkách jeví její sledy a sice hlavně tam, kde se naráží na text písma svatého, s čímž se také shoduje ta okolnost, že v těchto místech ukazuje se nám spíše imperfektum, kdežto jinde převládá složené praeteritum jako v kijeviských listech. Možná také, že původcové těchto památek použili hned zprvu i písma hlaholského.⁴¹⁾ Že by byli však sami slovanští duchovní (učenníci

⁴¹⁾ Jakmile vznikly, byly též hned psány. Již ta okolnost, že tak vydatnou pomocí církevní slovenštiny povstaly, mluví proti tomu, že by je byli duchovní chovali pouze v paměti bez písemního záznamu, jak Jagić soudil. Kde pak by si mohli celkem tak neobvyklé výrazy a tvary pamatovati!

Methodiovi) těchto formulí a modliteb jako liturgického textu v chrámu použili, není pravdě podobné: toho pro ně nebyla potřeba, neboť se drželi tradice církve řecké; u kijeviských listů se měla věc poněkud jinak, neboť je to mešní text. Není tedy možno připustiti, že by byly Frisinské památky původně sepsány v církevní slovanštině, jak předpokládal Sreznjevskij (viz mé vydání str. 7), můžeme jen připustiti, že se původcům těchto překladů dostalo vydatné pomoci se strany řeckoslovanského duchovenstva. Staroněmecké texty byly bezpochyby napřed překládány jakž takž do domácího nářečí pannonského a snad i do latiny, a na základě toho se tu a tam upravil text pomocí církevní slovanštiny. Čteme-li v třetí Frisinské památce: *da bim nezramen i nezriden na zudinem dine pred tuima ofima stoial* (ř. 52—56), sotva připustíme, že by to bylo původní znění, kde by byly různé plody těchto dvou směrů vedle sebe pro větší zřetelnost. Zde asi pronikl původně více vliv církevní slovanštiny, neboť máme v Emmeramské modlitbě *Euchologia sin.*: *да и азъ не посрамленъ прѣдъ очима твоима бжж* 72 a, ř. 22—24 souhlasně s německým originalem: *daz ih fora dīnēn augōn unscamanti sī* (Denkmäler I, str. 248, ř. 8) a zrovna tak i v bavorské formulí a (l. c. str. 247, ř. 8). Zdá se tedy spíše, že někdo později připojil *nestyden* v textu jako vysvětlivku, poněvadž význam slova *nesramen* byl zatemněn. Vliv církevní slovanštiny na naše památky lze i tak vysvětliti, že někteří domácí duchovní římsko-německé církve přiučili se též schválně napřed církevní slovanštině, aby její pomocí mohli překládati staroněmecké texty. V případě tom mohlo býti hned původně v textu *nesramen* a *nestyden* a poslední slovo mohlo býti později jakožto tautologické vynecháno.⁴³⁾ Buď jak buď, bez vlivu církevní slovanštiny nevysvětlíme textů Frisinských památek.

Jak již podotčeno, byly snad hned původně texty ty psány též slovanským písmem (hlaholicí, které se tehdy bezpochyby ještě výlučně užívalo), poněvadž by jinak bylo jich původcům zápasiti s velkými překážkami, kdežto pomocí slovanského písma šlo vše takřka hravě. Takto se mohly tyto formule státi též majetkem církevněslovanského písemnictví, avšak zde měly jenom theoretickou cenu: v slovanské církvi se jich jistě ani neužívalo jakožto liturgického textu. Teprv Kliment jich částečně použil k obřadním textům. Některé okolnosti tomu nasvědčují, že tyto texty prošly skutečně prostředím slovanského písma; tak ku př. střídnice polohlásek, které zde nalézáme. Čteme-li zde *zudinem* III, 54 vedle *zodni* I, 9, 31; *uizem* I, ř. 4 a *uzem* I, ř. 5, 6 a III, ř. 2, 3, *vzem* I, ř. 24, *ki bozu* III, ř. 31 vedle *c* tomu *dini* II, ř. 83, vidíme zde zřejmě grafický reflex někdejších polohlásek církevní slovanštiny, který se v živé mluvě takto nikde jeviti nemohl (viz mé vydání str. 34—35).⁴⁴⁾ Kdo se

⁴³⁾ Jako v Emmeramské modlitbě.

⁴⁴⁾ Zajímavé je v tomto ohledu: v *ziniftue* I, ř. 16 (v *sinič(s)tvě*) proti u *zniftue* III, ř. 34 (v *sničistvě*) srovnáváme-li s tím základní tvar *сѣничество (viz mé

přiučil jen trochu církevní slovanštině, ten musil pak dbáti těchto polohlásek.

Co se týče veřejné zpovědi⁴⁴⁾ západní církve, která následovala po kázání, uvádí o ní Edm. Martene z pontificale Viléma Duranda následující místo (De antiquis ecclesiae ritibus libri. Editio secunda. Antverpiae, 1736, tom. I, pag. 381 pod záhlavím: „Indulgentiae post praedicationem datae): In ms. Pontificali Guillelmi Durandi Mimatensis episcopi, quod olim usui fuit ecclesiae Catalaunensi haec lego: »Predicatione finita fit confessio generalis vel per diaconum vel per sacerdotem ministrum populo devote genua flectente et eadem tacite dicente. Confessione facta concedit indulgentiam et demum... facit absolutionem dicendo clara voce et super populum extensis manibus Precibus et meritis b. Mariae semper virginis... et omnium sanctorum misereatur vestri omnipotens deus et dimissis peccatis vestris perducatur vos ad vitam aeternam. Amen. Indulgentiam absolutionem et remissionem peccatorum vestrorum tribuat vobis omnipotens et misericors dominus. Amen‘.

Potom udílel duchovní požehnání, načež odříkávali přítomní apoštolské vyznání víry: »Et si velit mox benedicit populo simpliciter dicens: Et benedictio Dei omnipotentis, Patris et Filii et Spiritus sancti descendat super vos et maneat semper« (l. c. str. 381).

V Pontificale romanum shledáváme celkem podobně (l. c. str. 381): Hujus ritus meminit Pontificale Romanum sub Leone papa X. editum, praescribens, ut concionator antequam ascendat pulpitem a pontifice petat (quantum indulgentiarum debeat populo annuntiare) tum addit: »Finita praedicatione expectat in pulpito praedicator et pontifex cum mitra, ac omnes alii surgunt. Diaconus vero stans inclinato capite ante pontificem cum mitra stantem dicit: Confiteor Deo omnipotenti etc. Et tibi pater, quod dum dicit genuflectit coram pontifice; tum surgit, et continuat: Quia peccavi nimis etc. Et te pater, quod dum dicit, genuflectit iterum coram pontifice; tum surgit et continuat: Orare pro me ad Dominum Deum nostrum. Tum praedicator stans in pulpito praedicto annunciat indulgentias populo dicens: Reverendissimus in Christo Pater et Dominus Dominus N. dat et concedit omnibus hic praesentibus XL dies de vera indulgentia in forma ecclesiae consueta... Et pontifex deposita sibi mitra... stans versus ad populum dicit in tono orationis: Precibus et meritis Beatae Mariae s. V., b. Michaëlis archangeli, b. Johannis Baptistae, SS. apostolorum Petri et Pauli et omnium Sanctorum

vyd. str. 34). Důležité je zde dále: zcěpafgenige II, 39 a zigreachu II, 50, o čemž se ještě zmíníme.

⁴⁴⁾ O platnosti veřejné zpovědi praví Honorius Augustod.: ista confessio tantum valet de his peccatis quae sacerdotibus confessi estis vel quae ignorantes gestistis. Ceterum qui gravia crimina commiserunt et poenitentiam inde non egerunt, ut sunt homicidia et adulteria pro quibus instituta est carrina, nihil valet ista confessio. (Denkmäler, II, str. 432.)

~~creatur vestri omnipotens~~ Deus et dimissis peccatis vestris perducatur vos ad vitam aeternam. Amen. Indulgentiam, absolutionem . . .^a atd. jako nahoře.

Má se za to, že to bylo náhradou za obřad, při němž musili veřejně kajicníci mši svatou opustiti (l. c. str. 382): Haec sollemnis indulgentiarum concessio sive benedictio suffecta fuisse videtur sollemni catechumenorum, energumenorum, poenitentiumque ejectioni, precisbusque olim cum impositione manuum super eos post sermonem fieri solitis ut videre est in constitutionibus Apostolorum.^a I v tomto ohledu jest zajímavá naše druhá Frisinská památka, neboť nám prozrazuje právě tuto souvislost. Viděli jsme totiž (str. 9), že biskup kajicníkům před jich dočasným vyloučením z chrámu vykládal, jak Adam z ráje vyhnán byl a jak přišly na něho strasti. A právě tento výklad našli jsme v druhé Frisinské památce. Toto poučení měl tedy původně biskup ke shromážděným kajicníkům.

O vyznání víry praví (l. c. str. 382): Symbolum post evangelium certis diebus decantare solemus, cujus originem Timotheo Constantino-politano episcopo referendam existimamus.⁴⁶⁾

Tyto části bohoslužby konaly se v Německu německy, jak tomu nasvědčují zachované památky.⁴⁶⁾ Bývá v nich napřed zpovědní formule, pak rozhršení (absoluce) a vyznání víry (credo), tedy zrovna tak, jak bylo v předpise. Sem se hlásí ku př. svatohavelská formule I.⁴⁷⁾ Podobně naše první Frisinská památka začíná též zpovědní formulí, jen že zde vřazeno kratičké vyznání víry (ř. 8—10). Tím se stalo, že rozhršení následuje až na konci a sice latinsky (je jen naznačeno):

Confitentibus tibi domine famulis ac famulabus tuis remitte peccata ut qui interinsecus conscientia flagellantur reconciliationis tuae gratia consolentur (viz na druhém snímku mého vydání). Byly také takové německé formule, kde se dávalo rozhršení latinsky (v rkp. pak vynecháno⁴⁸⁾, tak ku př. při benediktburské (Denkmäler, I⁸, str. 287—288), jen že se začíná vyznáním víry.

Části jednotlivé těchto veřejných zpovědí na výši jich vývoje jsou zřejmy: jednotlivá zpověď tvoří základ, k němuž se druží tak zv. »abre-

⁴⁶⁾ O franské a germánské říši praví Walfridus Strabo (Res ecclesiasticae cap. 22): Apud Gallos et Germanos post dejectionem Felicis haeretici, sub gloriosissimo Carolo Francorum rectore damnati idem symbolum latius et crebrius in missarum coepit officiis iterari. « K čemuž podotýká Martene (l. c. str. 382): Quae verba tamen indicare videntur, jam autea symbolum in missis recitatum fuisse, sed non ita latius et crebrius, ac post damnatum Felicem, ut quod aliquando et aliquibus in locis dumtaxat erat in usu, post modum ab omnibus ubique frequentaretur « a Eginardus (ib.): Cumque post recitatam evangelii lectionem christianae credulitatis symbolum recitaretur.

⁴⁶⁾ Müllenhoff a Scherer, Denkmäler II⁸, str. 431.

⁴⁷⁾ Sangaller Glaube und Beichte, l. c. I⁸, str. 289—290.

⁴⁸⁾ Totéž platí o naší třetí Frisinské památce.

nunciatio« a »confessio fidei« jakožto obnovení slibu daného při křtu. Předpokládá se, že tento zvyk pochází z Bavorska (Müllenhoff u. Scherer Denkmäler, II³, str. 436). Pro nás jest důležité, že Frisinské památky s Emmeramskou modlitbou v Euchologiu sinajském poukazují skutečně k Bavorsku. První Frisinská památka obsahuje, jak již podotčeno, veřejnou zpověď (vysvětá to hned ze začátku: »Glagolite po naz redka zloueza«), kterou duchovní předříkával a věřící za ním opakovali. Vyznání víry je zde ještě omezeno jen na některé články: i vueruiu, da mi ie na zem zuete beufi iti se na on zuet, paki se uztati na zodni den, imeti mi ie sivuot po zem imeti mi ie otpuztic moi h grechou. Později bývá toto vyznání ovšem delší.⁴⁹⁾ Jak v uvedené svatohavelské I, tak i v naší první Frisinské formulí chybí ještě docela »abrenunciace«.

Druhá Frisinská památka patří s třetí dohromady a tvoří též veřejnou zpověď. Jest tak sestavena jako ku př. svatohavelská II. (Denkmäler I, str. 290—292): napřed oslovení (poučení, to jest naše druhá Frisinská památka), potom »abrenunciatio« (ř. 1—4), »confessio fidei« (ř. 4—11) a »veřejná zpověď« (ř. 11—75). Tato obsahuje v našem případě ještě kratičkou modlitbu. Ostatně poukazuje vše k stejným pramenům. Emmeramská modlitba skládá se z dvou částí: ze zpovědní formule, která se i sama o sobě zachovala (Denkmäler I³, str. 247, č. LXXVIII A, jakožto bavorská zpověď, mimo to jest ještě jedna bavorská zpovědní formule, jež s uvedenou souvisí, str. 246, č. LXXVII), a z vlastní modlitby. Obě části prozrazují se nám v našich památkách, jen že první Frisinská památka na jedné a druhá a třetí na druhé straně nepocházejí od jednoho a téhož překladatele, vznikly však v témž ovzduší, proto mnohé shody, ale též některé odchylky.

Tak čteme v

I.

primi moiv izpovued
moi h grechou, efe iezem
ztuoril zla po t den po-
ngefe bih na si zvuot
vuuraken i bih crifken,
efe pomngu ili ne po-
mngu ilivuolu ilinevuolu
ili vuode ili nevuode
(ř. 11—14), o něco dále:
zpe ili nezpe (ř. 17).

III.

efe iefem uuede ztuoril
ili ne uuede, nudmi
ili lubmi, zpe ili bde
(ř. 30—32)... Efe iefem
ztuoril proti uuo bogu

V bavorské úplně neza-
chované (Denkm. I, 246,
ř 4—8): odo missisprah
vona mînero toupha unzi
in desin hûtigun tach,
dero ich gihukko odo
ni gehukko, de ich uuiz-
zunta teta odo unuui-
zunta, nôtac odo un-
nôtac, slâphanto odo

⁴⁹⁾ Delší není ještě ani v třetí Frisinské památce: Tofe uuerui u bog uzemogoki i u iega zin, i u zuueti duh, da ta tri imena edin bog gozpod zuueti, ife zuori nebo i zemlo. Zde máme jen nejnútnejší články víry.

www.libtool.com.cn od toho dine ponefe (krsken) bih dafē do diniznego dine (ř. 37—41). uuachanto ... (od výrazu: des ih kihukkiu eddo ni gahukkiu, des ih uuizzanto atd. souhlasí úplně i Emmeramská modlitba i druhá bavorská formule, str. 247 a 248).

Podobně jsme našli ve zpovědním řádě Klimentově: **МАЖЕ СЪВѢДѢТИ И НЕРАЗУМѢЛА СЪРГѢШНУХЪ, ВОЛЕЖЪ ЛИ НЕВОЛЕЖЪ, СЪПА ЛИ БЫДА** (68 a 16—18), tak že o souvislosti tohoto řádu s německo-slovanskými nemůžeme pochybovati (viz výše str. 30—31).

Jak v první tak i v třetí Frisinské památce počínají se hříchy křivou přísahou, podobně i v bavorské zpovědní formuli A a v Emmeramské modlitbě:

I. ili u nepraudnei rote ili u lfi ili tatbe (ř. 14—15).	III. U zpitnih rotah v lifnih refih v tatbinah.. (ř. 33—34.)	V bav. form. a Emm. mo- dlitbě: meinsuarto enti lugino (str. 274, ř. 5).

I zde vidíme, že má první Frisinská památka jiného původce nežli třetí (nepraudnei rote — zpitnih rotah⁵⁰). I fuldská formule souhlasí částečně co do výpočtu hříchů.

Jak první Frisinská formule tak i třetí obsahují krátkou modlitbu v textu, v první od: Bofe ti pride ze nebeze až ke konci, tedy ř. 27—35; v třetí od: Dai mi bofe gozpodi tuuoio milozt, da bim nezramen... až ke konci (ř. 50—75). Jak vidíme, pocházejí tyto části (až na daj mi bofe ... da bim nezramen') z druhé části Emmeramské modlitby a sice je pořádek v první Frisinské památce souhlasně s Emmeramskou modlitbou zachován (též známka většího stáří), kdežto v třetí je pozměněn.

Rozumí se samo sebou, že na základě slovanského textu může se nyní snáze vypátrati nejstarší znění staroněmecké Emmeramské modlitby, která se zachovala ve dvou rukopisech. Avšak to není zde naší věcí.

⁵⁰) Třeba ještě na to upozorniti, že v třetí zůstává sancto', sanctae' nepřeloženo, kdežto v první se překládá: svetemu, svetei; dále nerozuměl původce první památky německé relativní větě a přeložil bofe ti pride ze nebeze, ... ř. 27, podobně i v Emmeramské modlitbě, v třetí naproti tomu: Criste bofi zinu, ife iezi razil na zi zuet priti (67—69 viz mé vydání str. 21—22). V první nemáme též žádnou složeninu s lichodeni, ani o sobě se slova toho zde neužívá; v třetí je naproti tomu: v lichodenedeni, v lichopiti, v lichodiani. V první je: ili zpe ili nezpe (ř. 17), v třetí: zpe ili bde (ř. 32), s čímž se i zpovědní řád v Euch. shoduje (68a, 18; 72a, 14). První je též starší co do jazyka i co do palaeografie (viz mé vyd. str. 28 a 48).

Je jen několik míst ve vlastních zpovědních formulích, která se neobjevují ve jmenovaných staroněmeckých předlohách. Tak: proti *memu creztu* I, ř. 19–20 připomíná nám v saské formulí, z níž i jiné vznikly: *uuithar mîneru cristinhêdi* (Denkmäler I³, str. 236, ř. 4). Dále: *I rad ze chocu caiati elicofe zimizla imam, eche me bofe poftediffi* III, ř. 47–50, srovn. *enti gerno buozzju fram-mort, so fram sô mir got almahtigo mahti enti giuuizzi forgibit* ve fuldajské formulí (l. c. str. 242, ř. 20–21). Konečně i: *ili efe iezem ne zpazal nedela, ni zueta vuecera ni mega pozta* I, ř. 17–19, s čímž můžeme srovnati ku př. v mohučské formulí: *mînero fastu ferbrocheneru... sumondagâ unde andere heilega dagâ sô ne êrêda noh ne begienc... heiligan uuizzuth sô ne gehielt atd.* (str. 242, ř. 9–11). Srovn. též: *noh mîne vespera noh mîna metdîna... v reichenavské formulí* (str. 244, ř. 12). Rozumí se samo sebou, že tím ještě není řečeno, že by uvedená místa frisinských památek právě odtud pocházela. Spíše si musíme mysliti, že bylo ještě více jiných staroněmeckých zpovědních formulí, které se shodovaly docela s našimi Frisinskými, které se nám však nezachovaly.

Avšak jak bavorská zpověď první a druhá tak i Emmeramská modlitba jsou soukromé zpovědi, kdežto Frisinské památky jsou, jak již uvedeno, veřejné zpovědi. Ale jsou to zde teprv takřka první kroky, které se zde učinily od soukromé zpovědi k veřejné. V první památce je, jak jsme již řekli, zcela kratičká »*confessio fidei*« vložena v text zpovědi (ř. 8–10), jinak by nám nic nepřipomínalo veřejnou zpověď až na vyzvání na začátku: *Glagolite po naz redka zloueza*. »*Renunciatio*« zde ještě docela chybí. Třetí Frisinská památka (s druhou, která k ní patří) je již v tomto ohledu více vyvinuta. Nehledě k poučení, které předchází (vyskytující se jako druhá Frisinská památka), máme zde hned na začátku krátkou renuciaci a *confessi fidei*, totiž:

Jaz ze zaglagolo
 zlodeiu i uzem iego
 delom i vzem iego
 lepocam. Tose uve-
 5 rui u bog uzemo-
 goki i u iega zin
 i u zuueti duh, da ta
 tri imena edin bog
 gozpod zuueti,
 10 ife zuori nebo i z-
 emlo ⁵¹⁾

⁵¹⁾ Z *confesse* je zde to nejnútnejší. Podobně nalézáme ostatně ve všech *confessích* a odpovídá to prvním dvěma otázkám o víře v tak zvaných »*Ordines ad dan-*

Tento začátek připomíná nám ku př. svatohavelskou formuli III: *Ich widirsage deme tiefle unde allin sînin werchin unde allir sînr gezierde, unde geloube an ainin got vatir almehtigin, der dir schepfâre ist himils unde der erde. Ich geloube an sînin aininborn sun, unsir hêrrin Jesum Christum. Ich geloube an den heiligin geist. Ich geloube die drîe namin ain gewârin got unde in cheinin andirn...* (Denkmäler I⁸, str. 306, taktéž alemannská formule str. 307). Konfesse je zde ovšem již obšírnější.

Co se týče objemu konfesse shoduje se ještě více s třetí Frisinskou památkou poloněmecká a pololatinská formule Denkm. II⁸, str. 437 uveřejněná: *Ihc fersaho den tiufel unte aliû sinu uuerc. credo in deum patrem omnipotentem unte den heligen sun unte den heligen keist. Ihc keloubo daz dio dri namen en got alemactih ist. Ego confiteor deo omnipotenti atd.* Jinak nemáme v staroněmeckém písemnictví formule zrovna tohoto přechodního druhu, jaké se nám zachovaly ve Frisinských památkách, avšak že zde též byly, o tom nemůžeme pochybovati. Mají tedy Frisinské památky i v tomto ohledu velkou důležitost.

V tom způsobu, jak se nám Frisinské památky v posledním přepise zachovaly, byly patrně určeny pro Slovincce vůbec. Vychází to na jevo z několika známek jazykových, hlavně z toho, že je zde často *o* za církevně-slovanské *ж*. Ve svém vydání předpokládal jsem, že texty ty nešly přímo z Pannonie neb z krajín někdejší velkomoravské říše, nýbrž že se dostaly k Slovincům skrze chrvatské glagolity (str. 32—33). Z okolností, že se zde pravidelně píše *k* jakožto střídnice za cksl. *št.* (z *tj* a *kz*), tedy jako často v starých srbskochrvatských památkách (ku př. v listině Kulinově), soudil jsem, že se tímto *k* ve Frisinských památkách mělo vyjádřiti srbskochrvatské *č*. Avšak poněvadž se k tomu poukazovalo, že v chrvatských hlaholských památkách se píše právě *š*, musíme zde věc blíže vyložiti. Třeba ovšem k tomu přihlížeti, že druhá Frisinská památka, jak jsem ukázal (str. 29—30 a pak zvláště na str. 80 v opravě k str. 30), byla psána dle slechu: někdo ji předříkával či spíše předčítal a druhá osoba po něm psala. Dle německého způsobu psala totiž několikrát *u* místo *o*, poněvadž se v staré němčině vyslovovalo *o* jako *u* v jistých případech.⁵²⁾ Napsala i *o* místo *a* pod vlivem téže výslovnosti. V případech těchto byly chyby ještě opraveny, jak v rukopise zcela zřetelně vidíme. Nejmakavější důkaz je však v následujícím: v koncovkách přecházelo v bavorském ná-

dam poenitentiam* (u Schmitze, Bussbücher I, str. 88 a u Martene l. c. str. 774 násl. č. III, IV, VI a X). První otázka: Credis in Deum Patrem et Filium et Spiritum sanctum? Druhá ot.: Credis quia hae tres personae unus sit Deus? Třetí ot. zní: credis quia in ipsa carne, in qua modo es, resurgere habes et recipere sive bonum sive malum prout gessisti? Této odpovídá kousek konfesse, který je vložen do první Frisinské památky.

⁵²⁾ To se pozoruje i později: »Aus g o s p o d, r o b konnte im deutschen Munde sehr leicht das *γ a s p u t h*, *ru o p h* von Cirkno werden (H. Schuchard: Slawo-deutsches u Slawo-ital. Graz. 1884, str. 46).

řečí v X a XI. století *e* často v *a*; pod vlivem této výslovnosti můžeme si zcela dobře vysvětliti bofi raba ř. 109—110 místo bofi rabe (akk. pl.) a grechi vuafa ř. 111 místo grechi vuafe. Dále se zde psalo v násloví často *b* místo *p* a dvakrát *ch* místo *k*, **všecko vlivem staroněmecké výslovnosti** (viz str. 40—41 mého vydání). Taktéž i pagi místo paki ř. 14.

V třetí památce, která je psána touž rukou, nemáme ani stopy těchto zvláštností staroněmecké výslovnosti. Dále třeba zde vytknouti, že je v druhé památce rozdělení slov velmi nedbale provedeno u porovnání s třetí; nemáme zde též žádné interpunkce (viz str. 31 a 44). To si můžeme jen tak vysvětliti, že třetí památka byla psána dle předlohy již latickou psané, avšak druhá dle — nápovědi. Je-li tomu tak — a všechny okolnosti mluví pro to —, nesmíme přece předem zavrhovati všeliký vliv chrvatskosrbského neb jiného pravopisu, tvrdíce, že Němec, který psal tyto dvě památky, psal druhou výhradně pod vlivem svého staroněmeckého pravopisu. Může se totiž připustiti, že četl již nějakou takovou formuli (ku př. první a snad i třetí, než ji přepsal v prepise pro Slovinci a že mu utkvěly některé grafické zvláštnosti v paměti, jichž pak též použil při své práci. Bylo to ovšem v míře dosti značné, tak že se celkem pravopis druhé památky poměrně jen málo liší jak od první tak i od třetí. Tak se píše zde 93 případy s *s* jen 59krát literou *z*, v 34 případech píše se jinak (v I jsou 72 případy psány vždy se *z*, v III je as 70 případů s *s*, 64krát se píše *z* a jen 5krát */*); v druhé památce se píše *š* pětkrát jakožto */* (v I jen jednou), jinak se píše literou *s* (viz mé vyd. str. 38). *č* se zde píše též třikrát literou *z* (petfali ř. 4—5, petfach v ř. 100, metfi ř. 101) a jednou *tz* (petzali ř. 12) a sice oboje jen zde (viz str. 39)⁵³; jen v druhé máme *vv* = *v* 6krát (str. 40). Druhá se dále odchyluje v pravopisu souhlásky *ch* (str. 39) a *j* (str. 40), jen zde se rozeznává ještě několikrát *y* od *i* (str. 42) atd.

Snad bude třeba věc si tak vysvětliti, že někdo Němci předčítal z rukopisu hlaholsky psaného, poněvadž Němec ten neuměl hlaholsky čísti. Že by byl psal Němec z paměti, na kterouž myšlenku by se mohlo konečně také připadnouti, proti tomu mluví některé okolnosti. Máme zde zegrefil II, ř. 1, zemirt II, ř. 14, zcepaſgenige II, ř. 39 a zigreahu II, ř. 50, kde všude vidíme střídnicí *e* (*ě*) za polohlásku *z*, kterou předčítající dle svého originalu naznačil. Důsledně se to nedělo, neboť je

⁵³) Ve většině případu máme */* za *č*: mufenikom I, ř. 5; v ziniſtue I, 16; poſtteniſ I, 22; poronfo I, 29; — nareſem II, 16—17; naſnem II, 43; laſna II, 44—45; ofima II, 76, 86; cliuſi II, 102; poſtete II, 111; — mofeniſ III, 16; raſite III, 20; reſiſ III, 34; ofima III, 55; poruſo III, 61. Hned potom je *z*: otze I, 2; — zlovuezki II, 11; nizce (niče) II, 26; ozima II, 27; zlouuezi II, 30—31; zeſti II, 37 a razil III, 68. I zde má tedy druhá památka nejvíce příkladů. Pak je ještě *cf*: vucſne I, 34; vucſni I, 34; *c*: vucera I, 18; ciſto III, 22; zniciftve III, 39 a *cc*: ecce II 1 a 42, pak *ch*: eche III, 29

zde i zpařitel II, 91. Kdo z obou tuto nedůslednost zavinil, ovšem těžko vypátrati. Jinak máme v první: ne zpazal I, ř. 18 a v třetí: zpazi III, ř. 73, tedy bez střídnice. Vlivem staré němčiny v uvedených příkladech nevzniklo *e*, neboť skupina *sp* se zde vyskytuje velmi často v násloví a samohláska *e* se zde nikde nekládá. V naší památce jest to spíše jeden z nejdůležitějších důkazů, že tyto formule byly původně psány slovanským (hlaholským) písmem (viz str. 48–49). Kdyby byl původce druhé památky psal z paměti, měl by náš text více jednotnou povahu a rozdíl jako *sepasenije* a *spasitel* by se nevyskytovaly. Taktéž by měly i střídnice za *ж* spíše jednotnou povahu, čehož ovšem v památce neshledáváme. Písmo třetí památky je též úhlednější, pisatel si dal více na čas, nemusil kvapiti, máje před sebou předlohu. Písmo druhé jest méně úhledné, je viděti, že zde též pisatel musil zběžněji psáti, když mu bylo někým jiným předčítáno. Proto nemáme zde, jak již uvedeno, žádné interpunkce, proto je též rozdělení slov nedbale provedeno, mnohdy se píše celá řada slov dohromady, mnohdy se trhají slova uprostřed, ku př. *zino uuebofi* ř. 16 = *sinove boží*, *choi fe Jh*, *Efene nauuift atd.* Tím se právě druhá památka značně liší od obou ostatních. Hlaholici však asi neprozrazuje *efe* I, 11 atd. (viz vyd. str. 32).

Co pak se týče naší střídnice za církevněslovanské *ž*, máme v druhé památce *k*: *neprigemlioki* ř. 3, *imoki* ř. 6, *nemoki* ř. 13, *bozzekacho* ř. 49, *bozcekachu* ř. 55, *zavuekati* ř. 95 a konečně s malou variací *mogoncka* ř. 48, tedy *ck*.

V třetí též: *-mogoki* ř. 5, *moki* ř. 19, *pomoki* ř. 20, *-mogokemu* ř. 25, ale vedle toho přece i *lepocam* ř. 4, *chocu* ř. 48, tedy dvakrát *c*.

V první máme jen *choku* ř. 7, *criſken* ř. 13 a nejasné *vuuraken* ř. 13. Odchyloval-li se pisatel v druhé památce v jiných případech někdy od tradice a řídil-li se pak spíše dle sluchu, při čemž právě podléhal výslovnosti a grafice staroněmecké, musíme předpokládati, že zde dobře dle slechu rozeznával, psal-li bez výjimky *k* (*ck*).⁵⁴⁾ Němec tedy zde slyšel hlásku, kterou podal bezpochyby jen dle tradice souhláskou *k*, avšak celkem ji rozlišoval od obyčejného *k* (v třetí je ovšem, jak se zdá, rozdíl ten trochu porušen). Německé *k* stalo se v Bavorsku v jistých případech hrdelnou affrikatou (*kx*) a proto se často též psalo jako *ch*: *chorn*, *chind*, píše se ovšem i *corn*, *kind*, zvláště ve starších památkách. Ano i v naší památce je dvakrát *ch*: *chifto* (*kyjždo*) ř. 80 a *choife ih* (*koichže*) ř. 23–24. Za střídnicí církevněslov. *ž* se však *ck* nikde zde nevyskytuje, nebylo to zde tedy jen

⁵⁴⁾ Píše-li se zde naproti tomu *ecce* II, ř. 1 a 42 a ve III *eche* ř. 49, následuje z toho, že je zde *č*, tedy *eče*, že slovo to souvisí etymologicky s českým *a-č(e)*, *ač*, polsky *ač*, a ne s církevněslovanským *ape*, jak Miklosich myslil (Etymolog. Wtb. str. 4 při *ape*).

pouhé *k* jak se na to též pomýšlelo. Následuje to i ostatně i ze způsobu, jak se zde vlastní *k* píše: střídá se totiž *c* s *k* dle jistých pravidel německé grafiky. Při vlastním *k* jeví se nám (mimo dva uvedené případy s *ck*) jen nepatrné odchylky v druhé památce. Pravidelně se píše *c* před *a* a *o*, na konci slov a pak v skupině s jinými souhláskami:

camoze 84—85	acofe 31—32	bac 103	crovvi 51	oclevuetam 21
ucazal 94	taco 58	c tomu 83	ucriti 69	clanam 36
cacofe 70	izconi 64—65		cruz 89	uclepenih 54
	doconi 65			vcloniti 85
	izvvolenicom 65—66			cliufi 102
	cacofe 70	konečně při <i>v</i> :		
	zopirnicom 73	circuvah 21		
	vzacomu 76—77			
	zeftoco 97			
	vuelico 107—108			

Ale i před *i* se vyskytuje zde jednou *c*: mirzcih 18. Jinde je zde *k*: vueki 2, 6—7, zlovuezki 11, niki(r)fe 69, zde v těchto třech případech též očekáváme *k* dle staroněmeckého pravopisu, neboť *c* mělo před *e* a *i* jiný význam (něm. *z*). Ano i před *o* je jednou *k*: nikolige fe 4.

Až na nepatrné celkem výjimky máme totéž v první a třetí památce, totiž:

caco I 26	musenicom I 5	otpuztic I 10
vuelica I 21	vuernicom I 6	—
pocazen 25	caco I 20	otpuztic III 23—24
—	tacoga I 25	mosenic III 16—17
caiuze III 46	acofe I 26 (2krát)	zakonnice III 17
caiatl III 48	—	—
	izco III 11	creztu I 3, 20
	u lacomtzve III 35	crilatcem I 4
	elicofe III 48	crifken I 13
	comufdo III 58	—
		Crifte III 67

I zde je několikrát *k*: paki I, 9, ki bogu III, 21, grefnike III, 69—70 (v těchto případech očekáváme opět dle staroněmeckého pravopisu *k*). Mimo to ještě: redka I, 1, vueka I, 35; moku I, 27; uuek I, 35.

Přes všechny odchylky, máme zde tedy přece nějaká pravidla, která předpokládají jakousi tradici.

vyjstí-lihynol-otázka Jest nyní otázka, jak zněla u Slovinců střídnice za ckslov. *ž*, která se zde píše literou *k*? Jest pravdě podobné, že to nebylo ještě *ž*, které u Slovinců nyní máme, nýbrž nějaké *č*, z kterého teprve *c* později vzniklo a z kterého mohlo ovšem i *k* povstati, jak se skutečně dialekticky vyskytuje. Dvakrát se píše v třetí památce *c*: *lepocam* III, 4 a *chocu* III, 48; mohlo se tím též *č* naznačiti (srovn. *cifto* III, 22, *zniciſtve* III, 39 a i v první: *vuecera* I, 18), ale kdyby se bylo v našich případech skutečně vyslovovalo *č*, byla by se přece tradice, držící se litery *k*, ve více případech prolomila a bylo by se v druhé památce psalo buď *f* neb *t*/po případe *cf* neb *z*, kteréžto litery zde máme za *č*, tak jako se to stalo obdobně při střídnici za nosovku *ж*.

Není li ve Frisinských památkách za *ž* ještě *č*, nýbrž asi *č*, mohlo by se na to pomýšleti, že se ve výslovnosti tato souhláska přibližovala k souhlásce *k* a že se uvedená grafika následkem toho vyvinula zde samostatně. Jsou však přece jiné okolnosti, které nám činí zde cizí vliv pravdě podobný. Jeví se zde totiž i jinak vliv chrvátštiny. Tak zde máme za *ž* jednou *i*: *lichodiani* (= lichoděani) III, 37; jiný případ poznáme níže (v *uzmazi*). Dále ve slově *posledge* II, 93, což odpovídá církevně-slov. *послѣдѣ*; třeba připomenouti, že se na chrvatské půdě za původní *dj* (v církevní slovanštině *žd*) i měkké *d* vyskytuje, jako v uvedeném slově.

Můžeme též k tomu poukázati, že gerundium na *i*, jako máme v našich památkách: *beufi* I, 8, *neprigemlioki* II, 3 a *imoki* II, 6 se vyskytuje hlavně v chrvátštině jako: ova budoucí *rekal* *zapovidi* (Miklosich, Vgl. Gramm. IV², str. 826 a 839).

Hlavně však jsou to střídnice za nosovku *ж* (viz v mém vydání na str. 32 a 42). Ze způsobu, jak jsou zde nosovky zastoupeny, vychází na jevo, že ono slovinské nářečí, pod jehož vlivem památky posledně psány byly, nosovek již vůbec neznalo. Tradice církevní slovanštiny jeví se v *poronfo* I, 29 a *mogoncka* II, 48. Toto *on* nebylo ovšem řádně jako nosovka (*o*) proneseno, nýbrž jednoduše jako *o* + *n* a proto se stalo v druhé památce, kde vůbec se *o* několikrát slyšelo (a psalo) jako *u* (viz mé vydání str. 29), že bylo obdobně i zde napsáno *un* místo *on*: *funt* II, 19 a *vuerun* II, 105. Než máme zde také *u* za *ж*. V první památce je 15krát *u* a 8krát *o*, v druhé 22krát *u* a 12krát *o* a konečně ve třetí 9krát *u* a 11krát *o*. Jak tedy toto *u* vysvětliti? Pocházelo bezpochyby též z chrvatského prostředí, neboť že v chrvátštině zanikly záhy nosovky, o tom nás přesvědčuje Glagolita Clozův (viz mé vydání str. 5).

S tím se srovnává též ta okolnost, že máme *u* právě hlavně v oněch tvarech, které prozrazují více vliv církevní slovanštiny v druhé památce totiž v imperfektech: *natrovuechu* ř. 45, *nabioachu* 46, *obuiachu* 47, *odeachu* 47, *zigreachu* 50, *uvedechu* 52, *bozcekachu* 55, *uteffachu* 56; tak i pak: *tepechu* 98, *pecfachu* 100, *tnachu* 101, *vuefachu* 102, *raztrgachu* 103. Naproti tomu jen: *bozze-*

kačho 49 a ftrach 98. Celkem vidíme, že přibývá časem případů s *o* (tedy ve smyslu slovinčiny) proti *u*. V první památce jsme měli mnohem více příkladů s *u*, v třetí je již o něco více případů s *o*. Tých poměr je též v druhé, nepřihlížíme-li k tvarům imperfekta.

Za *ę* máme již jen jednu *en*: v *uenfi h* I, 23, tedy zase v starším textě, jinak je již všude *e* a sice jen *e*. To možno vysvětliti tou okolností, že v chorvatštině je za *ę* též střednice *e* jako v slovinčině. Kdyby bylo *u* za *ę* se sem dostalo ku př. vlivem češtiny (panonských Slováků), měli bychom i za *ę* zde obdobně několikrát *a: ja* (vlivem českým). Na všechny způsob musíme připustiti, že střednice za nosovky neprozrazují ve Frisinských památkách žádného jednotného rázu: nejví se zde vliv jen jednoho jazyka.

Dle toho všeho jest velmi pravdě podobné, že Frisinské památky pocházejí z hlaholských předloh a že přepisy z hlaholských originalů obstarali německým duchovním původně chorvatští hlaholité po případě druhou Frisinskou památku předříkával nějaký chorvatský hlaholita. V tomto smyslu jsem tedy viděl v *ě* za novější slovinské *č* vliv chorvatštiny. A jak se dostalo toto *ě* do chorvatské grafiky? Předpokládá se zde sice vliv pozdější řecké výslovnosti souhlásky *ě* před měkkými samohláskami, ale výslovnost tato byla obmezena na jistou krajinu.⁵⁶⁾ Třeba spíše na to pamatovati, že Chorvati byli pod vlivem severoitalské grafiky, kde *ě* mohlo v jistých případech též také tak zníti. A v starých vlašských památkách se též píše často *ě*, ku př. v zповědні formuli z druhé polovice XI. století (Ernesto Monaci, *Crestomazia italiana dei primi secoli*. Fascicolo primo. 1889, str. 5): *ket ř. 4, k'io ř. 8, 16, 17, 22, k'illi 9, ke ř. 11 (2krát), 13, 14, 23, 37, 38, cke ř. 20, ken ř. 34* atd. máme ale též ku př. *judike, kivita, fekimus, ankillas* atd. mnoho jiných příkladů v listině z r. 1173 (Monaci, str. 10). *c* se asi proto nevzalo, jelikož se vyslovovalo v benátském nářečí před *e* a *i* jako *c*, ne jako *č*, kteráž by se bylo mohlo konečně spíše srovnávati s *č*.

Vliv vlašského pravopisu prozrazuje se též bezpochyby ve slově *ecche* (= *eče*) III, 49. Starý doklad pro *ch*, kterým se má vyjádřiti afrikata, nalézám v *Simplichi* (nyní *Semplicio*, řídčeji: *Simplicio*) v uvedené listině z r. 1173, str. 10, ř. 3 a 12 (srovnej zde i *terthio* = *tertio* str. 11, ř. 39).

Tak nalézáme i v jihoslovanských latinských listinách (*Monumenta spect. hist. Slav. merid.* vol. 7, r. 1877), ku př.: *Boçachi* = *Bočači* str. 88 (z r. 1070), *Cerneho* str. 22 (z r. 986), *de Bratichi* str. 167 (z r. 1070–1078) a jiné. Srovn. též *ch* za *č*: *Uchedrago* (= *Večedrag*) str. 173 (z r. 1085–95); *Vilchichi* (= *Vilčiči*) str. 163 (z r. 1070 až 1078), zde i *ch* = *č*. V chorvatštině se pak toto *ch* ovšem v platnosti *č* rozmohlo.

⁵⁶⁾ Hlavně jsou to jonské ostrovy, avšak i zde se může pomýšleti opět na vliv jiný, který působil na řečtiny, totiž na vliv vlaštiny.

Ale i ve vlastině se pak ustálilo *ch* za *č* (č) slovanských jmen, ku př. Manichovich (Commissiones et relationes venetae, v uvedených Monum. sv. 6, str. 100) a četné jiné příklady. Dialekticky se psalo též *ch* za *č* (srovn. Mussafia, Beitrag zur Kunde der norditalienischen Mundarten im XV. Jhd. 1877, str. 16 a 97). Toto vlašské *ch* = *č* dostalo se i do starší maďarštiny, tak se vyskytuje ku př. v Královeckých zlomcích z poč. XIV. stol. (Akademiai Ertesitő. 70. füzet. 1895).

Ohledně našeho *k* za *č* viz ku př. ještě Uekemir str. 81 (z r. 1070), Vekemiro str. 152 (z r. 1090) proti Vecemiro str. 153 (z r. 1090).

Vliv vlašské grafiky mohl by se dále jevit v pongese I, 12, pongu I, 13 (dvakrát), avšak jen zde, v III je již ponefe III, 40, neboť ve vlastině se psalo též ku př. degnio, dengno (G. Gröber, Grundriss der rom. Philologie, I, str. 493).

Jeví-li se ve Frisinských památkách jakýsi vliv vlašské grafiky, či spíše severoitalských nářečí zvláště benátského, jest otázka, můžeme-li vše, co jsme dosud připisovali vlivu staroněmecké grafiky, tak vykládati. Jak známo, viděl v tom Braune německý vliv, že se za *s* a *z* v našich památkách píše *z*, kdežto za *š* a *ž* se zde vyskytuje *f*. Z toho soudil Braune že se *s* a *z* v němčině rozeznávalo asi tím článkováním, že se *s* blížilo více k *š* (»Die altslov. Freisinger Denkmäler in ihrem Verhältnisse zur althochdeutschen Orthographie« v »Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur« I, 1874, str. 527—534). Mně se zdá nyní jiný výklad správnějším, vidím v tom totiž vliv vlašský. Tak praví H. Schuchardt (Slawo-deutsches und Slawo-italienisches, str. 47): »Die Slowenen, Kroaten und Serben lieben es das tonlose und das tönende *s* der Vener (und Friauler) durch *š* und *ž* wiederzugeben. Es ist dabei nicht zu vergessen, dass im Venetischen *f* (mit diesem Zeichen will ich nur wo es von nöthen ist, das tönende *s* ausdrücken) sich für it. *g*, *c*, *z* findet, daher *žardin*, *diži*, *želo* für *fardin*, *difi*, *felo*; *žolfer* im Kroatischen von *Pisino* kann nur auf *folfo*, nicht auf *solfo* zurückgehen...« Dle toho se tam i latinské *s* vyslovovalo jako *š* a způsob ten, psáti souhlásku *š* jednoduše souhláskou *s*, jak se to vyskytuje v maďarštině, lze jen touto severoitalskou výslovností vysvětliti, jak již předpokládal Schuchardt (l. c. str. 52): »Um nun diese allzulange Betrachtung über die istrisch-dalmatinischen Zischlaute zu schliessen, so sei noch darauf hingewiesen, dass hier und überhaupt im Venetischen, nicht wie im Toscanischen dem *s* ein *š* gegenübersteht, sondern sozusagen officiell nur das erstere existirt, dessen mittlere Aussprache dadurch um so begreiflicher wird. Wenn deutsches Schanze. Schinder in diesem östlichsten Italienisch zu *sanza*, *sinter*, und slaw. *šibica* zu *sibizza* wird, so ist eben das *s* nicht als ein dem toscanischen gleichwerthiges zu betrachten. Es erinnert dies an die magyarische Darstellung des *š* durch *S*, für welche ich keine Erklärung kenne; sollte dies *s* dem zunächst liegenden Küstenland entstammen?« Ano tak jest; byli to duchovní, kteří ze severovýchodní Italie

pocházeli a latinské *s* jako *š* vyslovovali a pod vlivem této výslovnosti vyvinula se tato maďarská grafika (srovn. György Volf: Kiktől tanult a magyar írni, olvasni? Budapest. 1885). Výslovnost ta pochází již ze staré doby a jako se píše *š* souhláskou *s*, tak se psalo i *ž* často touže souhláskou *s*, tedy jako ve Frisinských památkách. Jak se mi vypravuje, bylo slyšeti ještě do nedávna v Uhersku, že kněz při mši sv. volal: Dominuš vobišcum, tedy podobně jako v uvedených krajinách vlašských.

Pro můj výklad, že v tomto pravopisu nesmíme viděti vliv staroněmecké grafiky mluví ta okolnost, že v druhé památce, která byla psána Němcem dle slechu a v které by se měla v tomto případě jeviti nejvíce grafika německá, vyskytují se právě v tomto ohledu nejčastější výjimky. Zde se psalo *s* nejčastěji jako *s* a *š* zde máme naproti tomu 5krát psáno spřežkou *ff*, což je ovšem bezpochyby německé (viz mé vydání str. 38.)⁶⁶⁾ Jen snad v tom by se mohl jeviti částečně vliv němčiny, že se tolik výjimek při *f* = *ž* nevyskytuje (97krát, jen 2krát *z*, viz mé vydání str. 38), neboť staré něm. *s* přechází skutečně v jistých případech v slovanské *ž*, jak i Schuchardt (l. c. str. 52) udává: »Wie die Slawen in Lehnwörtern ital. *s* durch *š* und *ž* wiedergaben, so auch deutsches *s*, aber mit bemerkenswerthem Unterschied. *š* gilt nur für *ss* und *s* vor Consonanten (wobei jenes nur geschriebene, allgemein wie *š* gesprochene *s* nicht in Betracht kommt), z. B. slow. ješa (Esse), kreša (kresse), kušniti (küssen), binkošti (Pfingsten), klošter (Kloster), tschech. karměš (Kirchmesse), Prušák neben Prusák (Preusse), kašpl (Haspel), lišta (Leiste), doch zeigt *ss*, bes. = *sz*, Neigung im Slawischen zu bleiben, nicht bloss in neueren Lehnwörtern wie slow. gasa, grisati, pasati, sondern auch in so alten wie tschech. musiti (müssen). Für anlautendes, auslautendes und intervocalisches *s* tritt *ž* ein, wie z. B. slow. žaga (Säge), žajfa (Seife), žavba (Salbe), žegnati (segnen), žemlja (Semmel), rožinkranc (Rosenkranz), špiža (Speise), viža (weise), glaž (Glas); tschech. žalm (alt Salm = Psalm), žehnati, žemle, ženkl (Senkel), žold (Sold), žumpa (Sumpf), čížek (Zeisig). Und so auch in den anderen slawischen Sprachen. Es hört also der Slawe einestheils das deutsche *s* als ein breites, anderentheils, als ein tönendes... so vermute ich dass das *s* in Mittel- und Süd-deutschland früher eine breitere Aussprache gehabt hat als jetzt. In der Anlehnung an Consonanten ist ja *s* gern zu *š* geworden«. K tomu třeba ještě dodati, že Němci naopak ze slovanského *ž* udělali *s* ku př. želiv, něm. Seelau.

Vliv výslovnosti a grafiky vyskytující se v severovýchodních krajinách Italie bude třeba bedlivěji studovati a jak působil na sousední Slovanstvo, důkladněji sledovati, nežli se tak dosud dělo. Tak v mnohém ohledu obohatíme asi tím své vědomosti. Uvedl jsem dříve, že jest velice

⁶⁶⁾ Nalézáme ovšem i jinde Junassa = Junaša (Monumenta spect. hist. Slav. mer. vol. 7, str. 272 z r. 1085–95.

www.libtool.com.cn
 pochybně viděti vliv řečtiny v tom, píše-li se za srbskochrватské *č* souhláska *k*. Ještě více to platí při *g* za srbskochrватskou střídnici církevně-slovanského *žd*. I zde musíme viděti vliv benatštiny. *g* se zde před *e* a *i* vyslovovalo jako *dž* a *j*, nikdy však jako *dž* a v této platnosti dostalo se *g* též do maďarštiny za *dž*, kdež se píše: *g, gi, gj, gy, gh, g', gg''*, v novější době *gy*. Tak se vyskytuje v srbskochrvatských památkách cyrillických *g* za střídnici církevněslov. *dž*.

Poukázavše na vliv vlašské výslovnosti a grafiky ve Frisinských památkách nechceme ovšem tím tvrditi, že by německá grafika tím docela ustupovala zde do pozadí, naopak, německá grafika se nám zde jeví též dosti patrně a sice hlavně ve způsobu, jak se píše *v* (viz str. 39—40 mého vydání); ale též i v jiných případech.

Byli li chrvatští hlaholitě zde sprostředkovateli mezi hlaholským a latinským písmem, je ovšem otázka, odkud měli právě tyto hlaholské texty? Mohli je mítí především z Pannonie. Byla však u Chrvatů též zavedena veřejná zpověď jako v Bavořích a bezpochyby v pannonských krajinách? Asi sotva. Je též možné, že měli němečtí duchovní hlaholské památky z Pannonie, o nichž tolik věděli, že jsou to pouhé překlady staroněmeckých formulí, ve svých klášterích. V čas potřeby mohli se pak obrátiti k chrvatským hlaholitům, aby jim je přepsali. To se stalo asi vícekrát, v různých dobách. Závady nebylo žádné, neboť chrvatští hlaholitě náleželi též k římské církvi.

Tím že byla druhá Frisinská památka psána po nápovědi, zachovaly se v ní ještě i jiné zvláštnosti, kterých v první a třetí nemáme. Několikrát zde bylo totiž zcela zřejmě staroněmeckým způsobem naznačeno *γ* (у): bui ř. 8, mui ř. 32, 41 a 104, buiti ř. 84 a muzlite ř. 84 (tak se píše mnohdy *ū* v staré němčině), neimugi ř. 5 (viz mé vydání str. 42). Z první a třetí nemůžeme bezpečně takových příkladů doložit, neboť v miloztivui III, 60 je spíše *vu = v*, tedy milostivi. Z toho jde na jevo, že tenkrát nebylo již v slovinské hlásky *γ*, aspoň ne v onom nářečí, jehož vliv sem zasahoval. Kdo předříkával druhou památku, držel se asi spíše svého originalu hlaholsky psaného, kde měl ještě *γ*. Jinak i v chrvatštině začíná záhy mizeti *γ*, jak vidíme již v Glag. Cloz. (viz mé vydání str. 5—6); byla to tedy i zde spíše starší tradice jako u nosovek, kdyby se bylo na onom slovinském území ještě *γ* vyslovovalo, vyskytovalo by se nám zajisté právě ještě v první starší památce. Tam však nevidíme žádné podobné stopy.

Při této příležitosti chci podati výklad několika výrazů, které se mi nepodařilo ještě správně vyložit v mém vydání. Nejvíce obtíž způsobovalo mi jakož i jiným slovo v uz m a z i I, 15 a U z m a z t u e III, 36. Myslil jsem zde konečně na *směs*, *směstvo*, v kterýchžto slovech neporozuměním bylo *ž* zaměněno hláskou *a* vlivem slovinského *mas*, *masa* (ku př. brez masi, v to maso a pod., str. 21 a 75 mého vydání). Od té doby nepouštěl jsem slova ta se zřetele, až se mi konečně podařilo přijíti pravému výkladu

na stopu. Jsa konečně přesvědčen, že pomocí chrvatských hlaholitů Frisinské památky byly přepsány latinským písmem, pátral jsem dále, mohlo-li by se slovo to především na základě jihoslovanských jazyků vyložit, ne však na základě češtiny, jak jsem dříve vždy myslel. A skutečně je tomu tak! V slovníku Joannis Bellosztenec, *Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatum aerarium. Zagrabiae, 1740* máme na str. 385 pod heslem *cupiditas... selya*, pak: *cibi cupiditas = smah, selya jeszti, glád*. Novým pravopisem je to ovšem *žmach* či chrvatsky *žmah*. V slovinčině je sice slovo to též, ale nemá zde toho významu (A. A. Wolf, *Slovensko-němšči slovar. 2. díl, str. 970*: *žmah, žmaha = okus (Geschmack)*. V první Frisinské památce jest tedy *vuzmazi = vžmasi* a toto je místo *žmasě*, v kterémžto případě srbsko-chrvatským způsobem přešlo *ž* v *z* jako to máme v *lichodiani III, 37* (viz nahoře str. 59) *Uuzmaztue* pak třeba vykládati jako *vžma(š)stvě*. V obou slovech psáno *ž* souhláskou *z*, jak se to zde děje celkem zřídka (srovn. *zeleznah II, 53, zefztoco II, 97*).

Záleží nyní na tom, abychom vypátrali, v jakém významu slovo to se zde vyskytuje nebo kterému staroněmeckému významu odpovídá. Nahoře (str. 53) jsme na to upozornili, že se hřichy počínají jak v první tak i v třetí Frisinské památce křivou přísahou, podobně i v bavorské formulaci *A* a v Emmeramské modlitbě. Avšak tyto nám zde nemohou věc vysvětliti, neboť v nich schází celá řada hřichů, které se nám vyskytují ve Frisinských památkách, jako *tatba, zavist, poglagolanie*. Zbývá tedy fuldská formule a ta skutečně nám zde může pomoci. Hřichy v ní se celkem tak vypočítávají (K. Müllenhoff u W. Scherer, *Denkmäler, I³, str. 241*) jako v první Frisinské památce, jen že je jich tam více:

Fuldská formule:

meinero eido, ubilero, fluocho, liogannes, stelannes huores, manslahti, unrehtes girātes...

girida, abuustes, nides, bisprachido, ubilero lusto, ... mīna fastūn ni bihielt sō ih mit rehtu scolta... heilaga sunnūntagā inti heilaga messa inti heilagon uuizzōd ni ērita sō ih mit rehtu scolta...

I. Frisinská:

v nepravdnei rote ili u lfi, ili tatbe

ili zavuihti, ili vu zmazi ili v ziniſtve ili efe mi ze tomu chotelo emufe mi bi ne doztalo choteti ili v poglagolani... ili efe iezem nezpazal nedela ni zueta vucera ni mega pozta...

Na začátku se shodují tři hřichy (*rota, u lfi, tatbe*), tři následující zaměnily si trochu místa: *zavist* odpovídá německému *abunstes*, *vu zmazi* odpovídá něm. *girida*, *v ziniſtve* něm. *huores*, něm. *ubi-*

www.libtool.com.cn
 lero lusto je podáno větami: efe mi ze tomu chotelo emufe mi bi ne doztalo choteti,⁵⁷⁾ bisprachido je přeloženo: v poglagolani.

V třetí Frisinské památce shoduje se: u zpitnih rota h, V lifnih refih, v tatbinah, U zniciftve. Co následuje, nesouhlasí, zdá se však, že bylo německé girida zde přeloženo slovem v lacomztue a ubilero lusto slovem uu zmaztue.

Zde ještě můžeme na to upozorniti, že ve würzburgské formuli odpovídá in lusti latinskému concupiscentia gulae, v kterémžto směru se asi význam našeho žmach pohybuje (Denkmäler I, str. 245 a II, str. 393).⁵⁸⁾

Sreznevskij myslil při našem slově na smak, ale to zde není možné, lokal by zněl jinak.

Dále jde zde o místo v II, ř. 89—96:

Naf gozbod zueti cruz ife geft bali telez naffih i zpa-
 fitel duf naffih ton bozzledine balouvanige posledge
 pozftavv i ucazal ge imfe ze nam dozftoi od gego
 zavuekati i gemu ze oteti.

Dříve vykládal jsem: Noster dominus, sanctus Christus, qui est... atd. Předpokládal jsem, že byla hlaholská zkratka **ks** špatně pochopena a že bylo čteno či psáno slovo, které odpovídalo staroněmeckému criuz (kříž). Myslím nyní, že slovo toto bylo již v předloze. Přívlastek zueti by se jinak docela nehodil. Viděli jsme, jak se právě v této památce jeví značně vliv staroněmecké výslovnosti a grafiky, poněvadž nebyla památka ta psána přímo z předlohy. Staroněmecké criuz, kříž, psalo se též cruz (viz v mém vydání str. 30, ku př. crûze. Denkmäler I³, str. 307), pak cruci ku př. heilaga crûci v loršské formuli l. c. str. 239, ř. 29 a tak je i na našem místě bezpochyby německým způsobem psáno slovanské križ (krjuž?), k čemuž se ovšem hodí přívlastek »zueti«. Původní slovosled je zde asi částečně porušen, což se snáze mohlo státi, psalo-li se dle slechu (srovn. též na začátku dvakrát: v ueki gemu be fiti ř. 2 a nu u vueki gemu be fiti ř. 6). Má se zde tedy bezpochyby čísti: Naf gozpod, ife geft bali telez naffih i zpařitel duf naffih, ton zueti cruz bozzledine balouvanige posledge postavv i ucazal ge imfe ze nam... postavil tedy kříž jakožto poslední lék atd. Při tomto výkladu hodí se též lépe sem postavv (поставѣ). Podobnou myšlenku nalézáme v homilii Glag. Cloz.: ТРОУДН СѦ ВЪ СПННЬЕ ЧЛКОМЪ ТВАРЬ И КРСТЪ ПРИШЕДЪ БАЛИ СѦ ТРН (590—592) v řeckém originale:

⁵⁷⁾ S tím třeba srovnati: efe roti choife ih nepazem nu ge preftopam... II, ř. 23, kde si překladatel též jinak nemohl pomoci, než že staroněm. podstatné jméno podal celou větou.

⁵⁸⁾ Srovnej též ve wessobrunnské formuli: an gîrschait (Denkmäler, I³, str. 311, ř. 39), v bavorské: in unrehter giru (l. c. str. 247, ř. 12) a ve würzburgské konečně též: girida in fremiden sahhun (l. c. str. 245, ř. 16).

ἡ τοῦ ἰησοῦ πρὸς σωτηρίαν ἀνθρώπων ἡ κτίσις καὶ σταυρὸς ἐλσελθὼν ἰατρὸς ἀνθεδείχθη.

Jako na uvedeném místě nehodí se přívlastek »svatý«, má li následovati slovo Kristus, tak i v první památce ř. 3: i zuetemu creztu. Není to tedy ani zde Kristus, nýbrž bylo zde původně **ΙΩΑΝΝ ΚΡΥΣΤΗΤΕΛ**. Kristus se též nikdy nevyskytuje na tomto místě ve zpovědních formulích, nýbrž Jan křtitel, ku př. unte bigihi dem almahtigin got, mîner frown sancte Mariun, mîme hêren sancte Michêl unte allin gotes engilin, mîme herren sancte Jôhannes unte allin gotes wîssagin . . . (wessobrunnská zpověď II, Denkmäler I³, str. 310.). dále: unde begihe dem almahtigin got . . . unde mîner frouwen sancte Marien der heiligen gotis muoter, sancto Michahêle dem prôbste aller sêle unde allen gotis engeln, sancto Jôhanne dem gotis toufâre . . . (benediktburská III, l. c., str. 313), též v mnichovské (str. 317) atd. Bylo tedy i v naší zpovědní formuli původně zde J. Krstítelju a chybným čtením neb jiným nedopatřením bylo pak napsáno creztu. Tak si již i Dobrovský věc vykládal: »zu etemu creztu würde ich lieber sancto Johanni Baptistae übersetzen, weil es so im Confiteor steht. Wegen der verkehrten Stelle hat es nichts auf sich« (viz mé vydání str. 4).

crestu se vyskytuje ještě jednou v naší památce: efe protiu bogu i protiu memu creztu I, ř. 19—20 ve významu »quod contra deum et contra meum baptismum«. Již i z toho následuje, kdyby to byl na prvním místě Kristus, že by se slovo bylo zde jinak psalo.

vuuraken I, ř. 13 jest psáno tak, že to třeba čísti vraćen, avšak v původním textě to asi zde sotva bylo, neboť očekáváme zde urojen: pot den pongefe bih na zi zvuet vuuraken, tedy spíše: urojen. Slovo to bylo v předloze týmž způsobem jako ku př. posledge II, 93 (m. posleje) neb nějak podobně (ku př. urogjen) asi psáno a to mohlo pak spíše způsobiti ono nedorozumění.

O původu obou tak zvaných pannonských legend.

Výklady těchto dvou předůležitých památek dosud se nesrovnávají. Zde ovšem nemůžeme ani v přehledu podati, co dosud o nich psáno bylo. Co se však bezprostředně k našemu výkladu vztahuje, o tom se musíme zde též zmíniti. První badatel, který připisoval obě legendy Klimentu, biskupu bulharskému, byl — nehledíme-li k tomu, že již vývody Gorského poukazovaly k výkladu tomuto (Москвитанинъ 1843, č. 6. str. 406—436, Кирилло-Методіевскій сборникъ str. 5—42) — Undoľskij. Neodůvodnil sice tohoto výkladu, nicméně našli se učenci, kteří se ho přidržovali, jako ku př. Bodjanskij. Rozhodný pokrok jeví se v pracích pocházejících od Voronova, které vyšly v Труды кіевскої духовної академії r. 1876 a 1877 a potom o sobě pod záhlavím «Главнѣишіе источники для исторіи свв. Кирилла и Методія.» Кіевъ. 1877. Výsledky, k nimž zde Voronov dospěl, jsou krátce tyto: 1. obě legendy pocházejí od jednoho a téhož spisovatele (jako dříve již Gorskij a jiní tvrdili); 2. obě legendy byly původně řecky psány.

Že jen jeden a týž autor mohl je psáti, dokazuje Voronov především ze způsobu, jak je látka v obou památkách rozvržena. V jedné vynechává se vždy to, o čem se má právě v druhé pojednávat. Jest nápadné, že v legendě o Cyrillovi se děje jen 5krát nahodilá zmínka o Methodovi, kdežto přece činnost obou slovanských apoštolů v slovanských krajinách byla až do smrti Cyrillově společná. To možno jen tak vysvětliti, že původce této legendy ponechával si při jejím sepisování jistou část látky pro druhou legendu, pojednávající o Methodovi. Dále upozornil Voronov na to, jak obě legendy souhlasí tam, kde se jedná o téže věci, jako v úvodě k oběma legendám a v poslání obou bratří do velkomoravské říše, jakož i co se týče vynálezu slovanského písma. Voronov uvádí tato dvě místa (str. 33):

Житіє Кирилла:

«Богъ милостивый и щедръ, жа-
дая на покаяніє чловѣче, да быша

Житіє Методія:

«Богъ милостивый, иже хоцеть
дабы всякъ чловѣкъ спасенъ былъ

спасени вси были и въ разумъ истинный пришли . . . не оставляетъ человѣча рода, но на каяждо лѣта и времена не престаеъ благодати творя . . . Еже сотвори въ нашъ родъ, воздвигый намъ учителя сицею . . .»

и въ разумъ истинный пришлъ, не остави великою милостію и любовію до конца человѣка, но на коеждо лѣто избра мужа . . . въ наша лѣта, языка ради нашего . . . на добрый чинъ воздвиже нашего учителя блаженнаго Мееодія.»

Shoda by zde byla ovšem značná, ale třeba k tomu poukázati, že text legendy Methodovy, jak je zde podán, neodpovídá nejstarším rukopisům. Dle těchto třeba škrtnouti místo: не остави великою милостію и любовію до конца человѣкъ, но на коеждо лѣто избра мужа . . . čímž ovšem mnoho odpadá, аč shoda jakási přece ještě zůstává.

Druhé místo:

»Призва (царъ Михаилъ) Константина философа и сотвори и слышати рѣчь сію и рече: философе . . . достоятъ тебѣ тамо ити. Сія бо рѣчи неможеъ инъ никтоже исправить, якоже ты . . . Шедъ же философъ на молитву ся наложи и со иными споспѣшники . . . И тогда сложи письменна и нача бесѣду писати евангельскую . . .»

»Тогда цсарь Михаилъ рече къ философу Константину: слышиши-ли философе рѣчь сію? инъ сего да не можетъ сотворити развѣ тебѣ . . . Велию слышавша рѣчь, на молитву ся наложиста (Константинъ и Мееодій) и съ инѣми иже бяху тогоже духа, якоже и си. И абіе устроиъ письменна и бесѣду составль . . .»

Zde ovšem není shody rozhodující.

Mimo to upozorňuje Voronov na množství shodných výrazů a rčení; z těchto výrazů prý se některé jen zřídka vyskytují. Totiž: покой пріяти (zemřít), на судъ грядый, трудити ся до кого (přijít k někomu)⁵⁹) молитву пріяти neb сотворити (přijmouti neb dát prožehnání), растушу Божию ученію (v Meth. расти начатъ Божіе ученіе), слышиши-ли рѣчь сію (ve smyslu »záležitost«), пути ся ять, прилежати книгахъ, навькнути (naučiti se), избыти (лишитъ ся, оставить), устити, яти ся по что (v obou?), сказати (dokazovati, učiti), многорѣчивый či многорѣчный, тайная служба (возношеніе тайное v Meth.), чадъ, молва, поспѣшники, стриженники, тріязычники, сетнѣ а jiné. Všecka slova tato nemají ovšem pro nás této váhy. Z nich můžeme jen vytknouti: оустити, чадъ, поспѣшникъ, сетникъ а snad ještě jedno nebo dvě, ale celkem toho, jak vidíme, mnoho není.

Z vnitřních známek možno prý uvést, že se autor obou legend jeví

⁵⁹) Ku př. неѣли се (по)троудити се до нхъ Сур. XII (str. 17, ř. 29) а (по)троудити се до насъ Meth. XIII (str. 12, ř. 31).

www.libtool.com.cn
jakožto velice vzdělaný bohoslovec, který znal důkladně písmo sv.; dále vytýká Voronov autorovu zálibu v ascetickém životě, s kterou se setkáváme v obou památkách. Voronov hleděl i překlenouti onu překážku, která se jevila v tom, že se původce legendy o sv. Cyrillu jeví všude přívržencem východní církve, kdežto autor legendy o sv. Methodovi, ačkoliv se drží pravoslavného vyznání víry, tíhne spíše k západu, k Římu. Voronov to totiž takto vysvětluje: v první legendě líčí se hlavně působení Cyrillovo na východě, z jeho činnosti na západě uvádí se celkem jen málo momentů. Jinak ovšem v legendě o Methodovi. Zde líčí autor především činnost Methoda jakožto arcibiskupa moravského a tu bylo ovšem třeba hlavně přihlížeti k Římu. Dále podotýká Voronov, že se mluví jednak s úctou o otcích západní církve a hlavně o papežské stolici v legendě o Cyrillovi, na druhé straně ukazuje se však i v legendě o Methodovi velká oddanost autorova k Cařihradu, jeví se tedy v obou legendách jakási rovnováha v tomto ohledu a to bylo právě jedním ze základních rysů povahy našich slovanských apoštolů. K této tradici hlásí se i spisovatel obou legend, této tradici zůstal jich původce věren. Toto právě považuji za nejdůležitější část celého důkazu Voronova. Dle toho nemůže též již nikdo tvrditi, že spisovatel legendy Methodovy nenáležel k východní církvi.

Zastanci výkladu, že spisovatel legendy o Methodovi byl členem západní církve, měli ještě jiný důvod: poukazovali k tomu, že se v této legendě vypočítává jen šest všeobecných sněmů církevních, sedmý že byl vynechán. Voronov však právem upozorňuje na to, že se ve východní církvi (vyjma cařihradskou církev) často mluví jen o šesti sněmích všeobecných. Dále poukazuje ještě i k jinému způsobu, jak by se tato okolnost též vysvětliti mohla.

Učiniv takto pravdě podobným, že obě legendy pocházejí od jednoho autora, hledí Voronov dále dokázati, že byly původně sepsány — řecky, jak již i Miklosich, ač ne s velkou určitostí, předpokládal. Voronov vytkl celou řadu slov, která by spíše se pochopila na základě původního slovanského, ne řeckého, sepsání obou legend. Nicméně jal se dokazovati, že byly původně řecky sepsány. Důkaz ten nebyl příliš přesvědčivý, nejvíce se ještě zamlouval způsob, jak Voronov vykládal místo legendy Methodovy: *и трѣмъ лѣтомъ ишѣдъшемъ въ зєратиста са нзъ моравы оученикы наоучыша* (konec kap. V). V domnělém řeckém původním sepsání předpokládal Voronov totiž: *καὶ τριῶν ἐτῶν διαγενομένων ἐξῆλθον τῆς Μοραβίας τοὺς μαθητὰς καταστήσαντες*. Překladatel četl prý však místo *καταστήσαντες* aoristické *καταστήσαντες* a tak vznikla chyba v slovanském překladě. Ale celkem nemůže to ještě dokazovati řecký původ těchto legend. Proto také Lavrov právem tento výklad zamítá (Климентъ, епископъ словѣнскій. Москва. 1895, str. XXV). Graecismy mohou se vysvětliti tím, že autor používal snad řeckých pramenů a sice buď přímo nebo v překladě s graecismy, dále je třeba uvážiti, že původce legend byl značně pod vlivem řeckého písemnictví a jazyka, řeckého světa

www.libtool.com.cn
vůbec tak i jako slovanští apoštolé. Na to třeba zde klásti hlavně důraz, neboť jen tak můžeme památky ty, jak jsem přesvědčen, správně posuzovati. Ovšem vazby jako *БОУДЕШИ МОЛЧА, АЗЪ ПРЕДСТОЯЮЩАЯ* a pod. nesmíme považovati s Lavrovem (str. XXVIII) za graecismy, jsouť čistě slovanské (srovn. autorovu Altkirchenslav. Grammatik. 1900, str. 316—317). O dříve uvedeném místě s *НАУЧЫША* zmiňuje se Lavrov na str. XL a podotýká, že by i toto místo *ПОСТАВЛЯШЕ (καταστήσαντας)* bylo chybné, jakož i *ВЪЗВРАТИСТА СЯ* místo *ИЗДОША* či *ОТДОША*. Třeba tedy při této porušené větě jiného výkladu.

Lavrov jde však zde ještě dále: tvrdí totiž, že obě pannonské legendy pocházejí od Klimenta (str. XXI). Důkazy však zde dobře nesoustředil. Materiál, kterým chtěl dokazovati, je trochu rozházen. Z předcházející části svého spisu, k níž se též odvolává, bylo by třeba vybrati tyto shody: Jan Křtitel nazývá se Meth. I (str. 5, ř. 21)⁶⁰: *ХОДАТАН МЕЖЮ ВЕТЪХЪ МЪ ЗАКОНЪ МЪ И НОВЪ МЪ*, v Z a c h. je zase tento: *НОВОУМОУ ЗАКЪТОУ ХОДАТАН* str. 32, ř. 17—18.

Dále: *ЗАВЪН ЗАВИСТАНЕВЪ ИСПРЪВА ТРЪКЛЕТНИ ДЪВОВА* Cyrill. XV (str. 19, ř. 38) srovnává s podobným místem v Meth. IX (str. 10, ř. 22 až 23): *НЕ ТРЪПЕ СЕГО ДОБРА СТАРЫИ ВРАГЪ ЗАВИДАНЕВЪ ДОБРОУ И ПРОТИВЪНИКЪ ИСТИНЪ*... mimo to ještě: *РЕВНИТЕЛЪ И ЗАВИСТНИКЪ ДОБРОУ СТАРЫИ ВРАГЪ ДЪВОВА*... Klim. str. 74, ř. 16—17, což mu připomíná též *ЗАВИСТЮ ДЪВОВОЮ ОТЛОУЧИ СЯ ОТЪ СЛАВЪ БОЖИИ*... Na pam. a p. str. 5, ř. 18—19 a: *И ВРАНЪ ПРИИМЪШЕ СТОЮЮ ВЪРОУ НА ПРОТИВЪНАГО ВРАГА* ib. str. 6, ř. 5—6.

Slova: *НЕ ТРЪПЕ СЕГО ДОБРА* patří ještě k citatu z Cyrilla, nedopatřením dostala se zde k citatu z Meth. Citat z Cyrilla měl býti též ještě doplněn, čímž by se bylo dosáhlo, jak uvidíme, i jiné shody. Přehlednuto zde i souhlasné místo z Meth. XII, str. 12, ř. 13—14 jakož i jiná obdobná v druhých spisech Klimentových, které Lavrov tehdy již znal. Uvedeme níže místa ta a podáme k nim příslušný výklad.

Jiná souhlasná místa dle Lavrova (str. XX) jsou: *ЗАКОНЪ ЛЮДЕМЪ ДАСТЪ БОЖИИМЪ ПЪРСТЪМЪ НАПИСАНЪ*... Meth. I, str. 5, ř. 9 a: *О ЗАКОНЪ ЕГОЖЕ ДАДЪ ИМЪ БЪ ПРЪЖЕ ВЪПЛОЩЕНИИ САМЪ ГЪ СВОИМЪ ПЪРСТОМЪ НАПИСАВЪ*... Na přobr. str. 17, ř. 12—13.

ДА ПРЕСТАВИТЬ СЕ ВЪ ВЪЧНАА ЖИЛИЩА Cyrill. XVIII (str. 24, ř. 10) vedle: *ВРЕМЕННАА ВСА ЯКО ТЛЪННАА ОТМЪТАА А ВЪ ВЪЧНЫИ ОУБИТЕЛИ И ЖИЛИЩА ВСА СЪ СЕБЮ ПОДВИЗАА*... Klim. str. 74, ř. 3—4,

⁶⁰) Cituji legendu o Cyrillovi dle vydání Šafaříkova, přihlížej, kde toho třeba, též k vydání Miklosichovu. Legendu o Methodovi cituji dle vydání Lavrova, ovšem jsem přeměnil jeho paginaci na běžný všude způsob s arabskými číslicemi. Taktéž cituji obě pochvaly dle vydání Lavrova. Jen by měli Rusové zanechati zastaralý způsob paginace číslicemi u nás neobvyklými. Jest to libůstka starožitnická, které by se mohli snadno zříci.

пак: поганство тѣлѣмо соущє и вѣременно възненавидѣ . . . и подвижноу сѧ въ вѣчна жилища . . . Na pam. ap. str. 8, ř. 9—13.

Po té upozorňuje Lavrov na прѣдѣднее чьсти Cyrill IV (str. 5, ř. 4); дѣдноую чьсть прежднюю ище ib. IX (str. 10, ř. 1) а сѧна ища изъ него же испадє прѣдѣдъ адамъ Dimitr. str. 359, ř. 8—9 О прѣдѣдъ адамъ mluví se dále v Na pam. ap. str. 5, ř. 12.

Místo: яко юношоу нѣкоего Нестора Cyrill. V (str. 4, ř. 26) vykládal Lavrov tak, že by to měl býti jakýsi юноша Несторъ, který se nám i jinde vyskytuje a kterého i Kliment znal (str. XXII—XXIII). Jiní ovšem předpokládají, že je to Nestor známý z antického světa (Archiv für slav. Phil. XVIII, str. 285—286).

Konečně uvádí ještě dvě souhlasná místa, totiž: ГИ БЖЕ МОИ, ИЖЕ ЕСИ ВСЕ АНГЕЛЬСКЫА ЧИНЪ И БЕСПЪЛТНЫЕ СЛЪВЪ СЪСТАВИЛЪ, НЕБО ЖЕ РАСПЕЛЪ И ЗЕМЛЮ ОСНОВАЛЪ И ВСѧ СОУЩАА ШТ НЕБЫТІА КЪ БЪТІИ ПРИВЕЛЪ Cyrill. XVIII (str. 24, ř. 12—14), pak ze Zach.: ТЕБЕ РАДИ ЗЕМЛЮ ОСНОВАЛЪ . . . ВСЕ ШТ СЪЩИИ ВЪ СЪЩЕ СЪВОРИХЪ str. 32, ř. 8 а Dimitr.: ИЖЕ СЪВОРИ НЕБО И ЗЕМЛЮ І МОРЕ И ВСѧ ОТЪ НЕБЫТІА ПРИВЕДЕ . . . str. 359, ř. 23—24.

Druhé místo: ТВОѧ КРАСОТА И МОУДРОСТЬ ШТНОУДЪ ИЗЛИХА НОУДИТЬ Мѧ ЛЮБИТИ Тѧ . . . Cyrill. IV (str. 3, ř. 36) а: ТВОѧ КРАСОТА И ВЗОРЪ ЛИЦА ТВОЕГО НОУДИТЬ Мѧ ЛЮБИТИ Тѧ . . . Dimitr. str. 360, ř. 23.

Kromě výrazů uvedených Voronovem vypočítává Lavrov ještě jiné a sice: исполнь, съвърхсть ve významu 'manželka' (свърстница v Zach.), въздвигоша хоулоу, въздвигль ересь, въздвижоу законъ, стын днь (svátek) а въ стын дни . . . О праздн. str. 1, ř. 3, хвалоу въздавати, сътѣзашє сѧ, изнести изъ мора а износити, кого много ждете мимо шло кьстѣ, мимо ити, мимоходити, всѧ видѣше скончана и съвършена, не свершило ли се пророчение . . . съвершение и кончание прркомъ, простъ чакъ (str. XXIII). Avšak v těchto výrazech nemůžeme až snad na dva, tři, nic zvláštního viděti а tak by nás nemohly, i kdyby jich bylo ještě více, přesvědčiti. Ale ani uvedená souhlasná neb podobná místa, která jsme uvedli, nepřesvědčila. Možná, kdyby je byl Lavrov více soustředil, jako se to tuto stalo, že by byla vzbudila větší pozornost. Takhle ale, jsouce trochu rozptýlena, neměla té váhy, které jim Lavrov přikládal. Tak praví Jagić (Archiv für slav. Phil. XVIII str. 285): »Im Princip ist das ein sehr hübscher Versuch, in der Ausführung bleibt er noch hinter den Erwartungen zurück, dh. dort, wo die äussere Beglaubigung der Author-schaft fehlt, wie bei den beiden sogenannten pannonischen Legenden, möchte ich den von Herrn Lavrov zusammengebrachten Parallelen noch nicht ausreichende Beweiskraft zuschreiben. Ich kann mich nicht überzeugen, dass Klemens die beiden Legenden geschrieben, ich stelle seine literarische Leistungsfähigkeit nicht so hoch, nach den mit einiger Sicherheit, ihm zuzuschreibenden geistl. Reden und Predigten zu urtheilen . . .«

www.litovlib.cz
 A tak vůbec nenalezl Lavrov víry. Nejvíce je i nyní rozšířeno mínění, kterého se i pisatel těchto řádků dříve též držel, že obě legendy pocházejí od dvou různých autorů (snad od Methoda a Klimenta, tak ku př. i Konst. Jireček v Osvětě, 1902, č. 7, str. 647). Zabývá se v poslední době spisy Klimentovými, dospěl jsem k výsledku, že obě legendy pocházejí od jednoho a téhož autora a autorem tím že byl — Kliment. Nežli k vlastním důkazům přikročíme, třeba zde vytknouti, že náhled Jagičův, jakoby Kliment nebyl s to napsati takových legend, není ničím odůvodněn. Naše legendy nevyhovují přesným požadavkům, zvláště legenda o Cyrillovi je dosti nesouměrná. Chci zde jen na to upozorniti, že dle legendy předříkává Cyrill v disputaci bez mála celou kapitolu z apoštola: XVI, str. 21, ř. 35 — str. 23, ř. 9 (I Cor. 14, 5—40), obsahující ve vydání více než celou stránku, a vedle toho ještě celou řadu jednotlivých citátů z písma sv. Ve skutečnosti tak Cyrill sotva učinil, neboť jde o disputaci s biskupy a duchovními, kterým přece nemohl předříkávati celou kapitolu z písma sv. ! Zajisté se jen obmezil na jednotlivé citaty a na krátký výtah příslušných kapitol z písma sv. U Klimenta se má však věc jinak: u něho převládá řečník, jak jeho pochvaly nám jej zcela dobře prozrazují, on více deklamuje nežli vypráví, stále a stále cituje z písma sv., čímž právě vzniká mnohdy velká nesouměrnost v jeho spisech. V legendě o Methodovi shledáváme zase ku př. příliš dlouhý úvod. Tím ovšem není ještě řečeno, že by legendy naše pozbývaly snad věrohodnosti: zůstanou nám i dále důležitým pramenem. Jen tam, kde se jich řečnický ráz trochu prozrazuje, třeba snad více opatrnosti.

Než mluvíme zde již o pannonských legendách jakožto díle Klimentově; třeba napřed podati důkaz, že skutečně pocházejí od Klimenta, a proto se chceme nyní k tomuto obrátiti.

Hlavně musíme hledati náznaky na jiné spisy Klimentovy v oněch právě částech legend, které neobsahují líčení děje, nýbrž úvahy jako ku př. v úvodech, neboť rozumí se samo sebou, že ve vypravování se autor již tak nemůže opakovati.

Kliment vyjadřuje často myšlenku, že si bůh přeje našeho spasení neb pokání jakožto prostředku k spasení. Tuto myšlenku přejal snad Kliment ze zpovědních řádů (srovn. str. 11 a 37).

Úvod legendy o Cyrillovi zní:

Богъ милостивъ и щедръ и жидаети покаание чловѣчско, да быше въси спасени были и въ разоумъ истинный пришли⁶¹⁾ нехоушеть во смърти грѣшниковъ нь покаанию и животу аще и наипаче прилежити на злобоу, не оставяеть чловѣка рода ш-

⁶¹⁾ Srovn. I Tim. 2, 4: иже всѣмъ чловѣкомъ влѣти спасти се и въ разоумъ истинный прийти ... Ap. Šiš

V Cyrillu ještě jednou: Богъ, иже влѣти всакомоу, да бы въ разоумъ истинный пришли XIV, str. 19, ř. 17.

пасти ослабленіемъ и ... погынеути, нѣ на кождо лѣта и врѣ-
мена ... да же и до ныны ... I (str. 1, ř. 4—11).

Tuto myšlenku našli jsme v jeho zповѣdním řádu: нѣ слыши чѣдо,
како ти жаждетъ поганикъ нашего бога Euch. sin. 66b,
ř. 10—11.

Mimo to v Na pam. ap.: присно жадаа съпасеніа нашего
гѣ бога нашъ присно призываетъ ны ... вела ны всакоу скверноу
и житіе нечисто утвердиши въ себе ... str. 5, ř. 3—8.

V legendě o Meth. podobně: по сихъ же вѣсѣхъ бѣ мноштвенны
иже хощетъ да бы вѣсакъ члвкъ спсень бѣлъ и въ раз-
оумѣ истинныи пришълъ, въ наша лѣта ... на добрыи чинъ въздвиг-
же ... II (str. 6, ř. 21—24).

Jako v uvedeném citatu z Cyrilla, čteme i v jedné modlitbě zповѣd-
ního řádu Klimentova: не воли съмрти грѣшъникоу, нѣ обращеніе и
животъ ... Euch. sin. 73b, ř. 5—6.

Jest to volný překlad (modlitba ta je jednoduše z řečtiny přeložena, jak
jsme se o tom nahoře str. 23 zmínili), neboť v řeckém originále máme zde:
ὁ μὴ βουλόμενος τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ πρὸς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν
αὐτόν. S tím souhlasí tedy úplně místo to v Cyrill., je tam jen **покаянню**
m. **обращению**, poněvadž se již dříve o něm — o pokání — mluví. U Mo-
rina máme na str. 81 místo πρὸς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν trochu změ-
něné znění: ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν. Tak čteme i v Ezech. 33, 11:
οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἀσεβοῦς (též ἁμαρτωλοῦ) ὡς (τὸ) ἀπο-
στρέψαι τὸν ἀσεβῆ ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ καὶ ζῆν αὐτόν. Ὡς (τὸ) ἐπιστρέψαι
vyjadřuje zde účel a proto máme ve Vulgátě: nolo mortem impii, sed
ut convertatur impius a via sua et vivat. Máme tedy jak v leg.
o Cyrillu tak i ve zповѣdním řádu Euchologia sin. volný překlad,
který nám prozrazuje jednoho a téhož autora.

V druhé Frisinské památce čteme: bonefe zavuiztu bui ne-
priiazninu uvignan od szlauui bofige ř. 7—9. V západních pra-
menech často, ku př.: qui hominem invidia diaboli ab aeternitate
dejectum unci tui sanguine redemisti (Ordo ad reconciliandos poeni-
tentes, E. Martene, De antiquis ecclesiae ritibus. ed. sec, tomus III,
str. 255.). Toto místo přejal Kliment též do své homilie Na pam. ap.,
kdež čteme: **Нѣ завистию дѣволюю шлоуши са въ славы Божиы**
str. 5, ř. 17—19. Avšak i jinde jest závist a vedle ní též lest ďáblova
důležitým činitelem ve spisech Klimentových a hlavně na základě této
shody, která se jeví mnohdy i co do výrazu, možno dokázati, že i pan-
onské legendy pocházejí od Klimenta.

Nalézámeť v Cyrill. XV (str 19, ř. 38 — 20, ř 2): **зѣли завис-
тивъи испрѣва трѣкетѣи дѣавла не трѣпе сего добра нѣ
въшѣдъ въ свое съсоудъи и начетъ многы въздвизати, глаголюе
имъ ...**

S tím souhlasí skoro úplně: **немогъ зрѣти дѣаволь красотъ**

и хъ и вѣры и чистотнаго житїа вѣздвиге брань на нѣ вѣшедѣ въ злооумнаго съсоудѣ ликини... и вѣздвиге метежъ на хръстианъ... хотѣ... льстию оуловити, все на поклоненїе ноуде ндоуское... 40 Muč. str. 21, ř. 27—31.

Dále: видѣвъ бо нѣ Господь Богъ нашъ, прелестїю дїаволѣю въ смерть и въ тлѣнїе впадша, не трѣпѣ зрѣти създанне образа своего обетшавша и въ толико зло впадша, но милосердїемъ си съмиливъ си на нѣ преклонъ небеса и сниде... Prěst. Bogor. str. 226, ř. 13—17.

Ale i v leg. o Meth. setkáváme se dvakrát s touto myšlenkou, totiž: по семь же старъи врагъ завидливъи доброу и противникъ истинѣ, вѣздвиге сердце врагоу моравьскаго короля на нѣ... IX (str. 10, ř. 22—23) а: снхъ же вѣсѣхъ не трѣпѣ старъи врагъ завистникъ члвчю родоу, вѣздвиге етеръи на нѣ... XII (str. 12, ř. 13—14).

Dále: ревнитель и завистникъ доброу старъи врагъ дѣволъ наоустѣ ютера слугу своего... Klim. 74, ř. 17—19.

старъи же врагъ дѣволъ въ зори сердце (взостри срьдца) противнымъ... и съвѣтъ творахутъ на нѣ... Lazor. str. 21, ř. 12—15.

и не могъ трѣпѣти шлнченїа юго вестоудныи зми дїаволь шнїетъ и юго и не дастъ погresti тѣлеси юго Jl. 17 (252), ř. 11—13.

Mimo to ještě: омрачнѣше оумъ скон паче же льстию дїаволѣю... Cyrill. I (1, ř. 18).

да съпасетъ члвкѣ отъ прелести дѣвола На вѣскрѣс. 13, ř. 14—15.

потопитъ... въ водахъ снхъ прѣльстившааго дрѣвле зми прадѣда твоего... Jo. Kryst. str. 390, ř. 15—16.

настоупише крѣпко на льсть дїаволоу... 40 Muč. str. 22, ř. 20.

раздроушникъ не признаѣтъ льстин... Jl. str. 18 (253) ř. 13.

...оубо дїавольскааго юсть льсть... Jo Kryst. str. 392, ř. 34.

Též i jinde ještě.

Našli jsme zde několikrát: не трѣпѣ, не могъ трѣпѣти; to se opakuje i jinde u Klimenta: жестосрды же людїи не терпѣ... Klim. str. 76, ř. 12—13; гордыня и величества не терпѣ Mich. i Gav. str. 42, ř. 2—3; не трѣпѣши твоего смѣренїа... Jo. Kryst. str. 390, ř. 12; пак: не възможе насъ трѣпѣти безвожною льстию горкоу мочителю поработнѣше се Jo. Kryst. str. 388, ř. 11—12. To souhlasí s: не можетъ зрѣти рода чловѣческа бѣсомъ поработнѣша си... Dimitr. 359, ř. 33—34.

www.libtool.com.cn
 Myšlenka, že bůh nenechává svých zahynouti, když jim hrozí od ďábla nebezpečí, vyskytuje se též několikrát u Klimenta: ... нѣ неоста-
 вляетъ чловѣча рода шпасти ослабленіемъ и въ съблзнь
 непримзніноу прїити и погынеути нѣ на кождо лѣта и врѣ-
 мена непрѣстаеъ благодѣтъ творе намъ мноуо ... патрїархъ же
 прѣвѣе и шци ... пророкы ... апостолы и моученикы, праведны(ми)
 моужїи и оучителїи, избѣрае ... Cyrill. I (str. 1, ř. 7—13).

V Meth. shledáváme podobně: оузырѣвъ же дивволъ члвкѣ
 тако почитена ... и сѣтвори прѣстоупити заповѣдь ... и сѣмьр-
 тию осоужъ и штолѣ оустити начать непримзнь блзнити мно-
 гами кѣзнѣми члвчѣскыи родъ нѣ не остави бѣ великою ми-
 лостію и любевою до коньца члвкѣ, нѣ на кождо лѣто и
 врѣмѣ избѣра моужа и шви людѣмъ дѣла ихъ и подвигъ kap. I
 (str. 4, ř. 16—21).

Již v těchto dvou místech prozrazuje se nám vnitřní souvislost mezi
 oběma památkami. Uvedená myšlenka vyskytuje se ještě v 40 Muč.
 str. 21, ř. 27 — str. 22, ř. 1: не могъ зрѣти дїаволъ красотъ
 ихъ и вѣрѣ ... въздвиже брань на нѣ ... хотѣ блговѣрныѣ мнчкы
 льстїю оуловити ... нѣ ... рече, яко не шстави гъ жезла грѣш-
 ныхъ на жрѣби праведныхъ ... (žalm 124, 3).

Dále v zpovědním řádě Klimentově: поработихъ сѣ, окаяны, аж-
 каѣтнымы огражденіемъ, ... нѣ изволивъ твоимъ млднемъ не
 прѣзырѣти гыблящааго, ни блжщааго оставитъ, приобѣ-
 щалъ еси пѣти и крѣве естѣства твоего ... Euch. sin. 78a, 21
 — 79b, 9.

V Cyrill. I (1, ř. 11—13) jsme právě měli: патрїархъ же ... и
 шци и по тѣхъ пророкы, и по сихъ апостолы и моученикы, пра-
 веды(ми) моужїи и оучителїи ...

S tím můžeme srovnati: и приложи сѣ оцемъ своимъ и патри-
 архомъ и пророкомъ и апостоломъ, оучителемъ, мчнкомъ Meth.
 XVII (str. 14, ř. 18—19).

Dále: цркы же имоуши ... прркы и апслы, мчнкы же и архи-
 ерѣи сѣ пропденными ... Klim. str. 72, ř. 1—3.

Mimo to: ты славитъ патриарси и пророчестїи чинове, ты
 чтоутъ ангельстїи събори, моученичѣстїи полци, ты еси архире-
 омъ вѣнецъ ... Prěst. Bogor. str. 228, ř. 21—22.

Dále jsme měli v uvedeném citatě: на кождо лѣта и врѣмѣна
 Cyrill. I (str. 1, ř. 10).

V Meth. I (str. 4, ř. 3) máme ještě mimo uvedené místo: прѣже
 бо всакого часа и врѣмене и лѣта ...

Srovn.: измѣноуи врѣмена и годы ... Na pam. ap. 6, ř. 12—13.

Na základě toho utvořeno ve zpovědním řádě: беврѣменно, бес-
 конечно, безлѣтно Euch. sin. 67b, ř. 9—10.

Cyrl. I (17—19):

Dimitr. str. 359, ř. 21—23.

иже просвѣти . . . слабостію
омрачивше оумь свои, паче же
льстію діаволюю, нехотѣвше
въ свѣтѣ божіхъ заповѣди хо-
дити . . .

не льстите си зряще . . . си хъ
царей, иже омрачиша си ле-
стію вѣсовскою, отъ бога от-
лоучиша си . . . иже сотвори . . . отъ
тогоже тѣи отвориша си.

K tomu ještě: къ омраченныимъ грѣхъ въстоки си въшныи
Jo. Kryst. str. 388, ř. 22 а: житиемъ чстымъ свѣта омраченныи
Zach. 23, 11.

Cyrrill. XI (str. 16, ř. 5—12:

V zповѣdním řádě (Euch. sin.
69b, 4—10):

въ меда мѣсто горкое пи-
юще пости са . . . яко дрѣво, иже
прѣвѣе трнь сътворить, на по-
слѣдъкъ сладкъ плодъ при-
плодитъ . . . христовъ бо законъ
остротоу являютъ божии жи-
тіа потому же . . . плодъ прино-
ситъ.

грѣхъ въкоушениемъ тво сла-
докъ есть, нъ послѣдъ горъ-
чѣе злѣчи обрѣтаетъ са, тако
и покаанъны постъ въ малѣ
авлѣетъ са прискрѣбенъ нъ
въ вѣкы радостныи плоды
подаетъ . . .

Povšimnutí zasluhuje i: господи, боже мой, иже еси все аггел-
скыи чинны и бесплътныи силы съсоставилъ, неко же распеахъ и землю
основахъ, и вса соущаа штъ небытіа въ бытіе при-
велъ . . . Cyrrill. XVIII (str. 24, ř. 12—14).

S tím se shoduje: иже сотвори небо и землю і море и вси отъ
небытіи приведе . . . Dimitr. str. 359, ř. 23—24.

Třeba to vytknouti, poněvadž Jan exarch bulh. má ku př. v Boh.
прѣвести отъ небытия въ бытіе а в Šestodnevú извести, řecky παρά-
γειν (viz O mluvě Jana ex. bulh. str. 37).

Jinde má Kliment též сътворити: въ блгъ и всемоган иже кест
сътвори нъ штъ небытіи въ бытіе. вса чьскаи видимаи же
и невидимаи . . . Meth. I (str. 3, ř. 4—5).

Jinou variaci má Kliment v tomto místě: тебе ради земляю
основалъ, тебе ради рѣкы из бѣздны поточихъ, тебе ради все
штъ сущии (?) въ сущие створи хъ . . . тебе ради солнце мсицъ
створи хъ. Zach. str. 32, ř. 8 . . . Jinak zde máme též землю основалъ,
tedy jako v citátě z Cyrilla (srovn. основавши землю . . . Žalt. sin.
103, 5.)

V citátě z Cyrilla jsme též měli: бесплътныи силы . . .,
s kterýmžto výrazem se ve spisech Klimentových velmi často setkáváme,
ku př.: бесплотныхъ силъ Mich. i Gav. str. 39, 3—4; 41, 18, 20

atd., zde vůbec často: съ множествомъ бесплотныхъ силъ... Prěst. Bogor. str. 227, ř. 2; к... свѣтоу бесплотныхъ силъ ib. str. 227, ř. 18, 29—30 atd.; множество бесчисла бесплотныхъ силъ... Jo. Kr̃st. str. 389, ř. 7 a jinde ještě často.

стини апли петръ и павълъ съ прочими оученикы х҃҃ы ѿко мѣлнны въсь миръ прошѣдѣша освѣтиша всю землю... Meth. str. 5, ř. 22—24 to nám připomíná zcela zřetelně: и проиде ѿко молнии всего мира свѣтомъ озарѣа... Klim. str. 73, ř. 14—15.

Dále jest již od toho: въ бранехъ ѿвѣлахоу се ѿко мѣлннѣ въ тмысоуше и тмы въыздеше... 40 Muč. str. 21, ř. 24—25; пак: скоростю ѿко молнии обрѣтаа сѧ прогивныа скрѣшающа Mich. i Gavr. 45, ř. 9—10.

Nápadné jsou tyto dva citaty:

Cyrill. X (str. 13 ř. 31 — 14 ř. 2):

Zach. str. 29, ř. 22—27:

... исана бо зазоуеъ... се дѣваа въ чрѣвѣ прїиметь, и родить сына, и нарекоутъ имѣ емоу емануилъ, иже естъ зажаемо: снами богъ... (Is. 7, 13, srovň. Matth. 1, 23). ... и исѧа рече: прѣжде даже болещїа нероди прѣжде даже непрїиде рождество, болѣзны избѣжа, и роди моужьскыи полъ... (Is. 66, 7).

... и пакы тожде исана рече: се дѣваа въ чрѣвѣ прїиметь и родить сна и нарекоутъ имѧ емму емануилъ, еже естъ сказанное снами въ... .

а времени (sic!) рече: прѣжде нероди два болѣзны избѣже...

Zde jest pozoruhoden překlad болѣзны избѣжа (-е), neboť v řeckém textě zní tento citat: *Πρὶν τὴν ὀδίνουσαν τεκεῖν, πρὶν ἐλθεῖν τὸν πόνον τῶν ὀδίνων, ἐξέφυγε καὶ ἔτεκεν ἄρσεν.* (Vulg. antequam parturiret, peperit; antequam veniret partus eius, peperit masculum).

Kliment rozuměl tedy citatu takto: *πρὶν ἐλθεῖν τὸν πόνον, τῶν ὀδίνων ἐξέφυγε καὶ ἔτεκεν ἄρσεν*; pak přeložil *πρὶν ἐλθεῖν τὸν πόνον* zcela volně прѣжде даже не прииде рождество (zachováno jen v Cyr.) a ostatní pak болѣзны избѣжа.

Poněkud zasluhuje povšimnutí též okolnost, že se citaty z Cyr. a Meth. vyskytují i jinde ve spisech Klimentových, jako ku př. съ бѣ съвѣрьшь всю тварь ѿко глѣ двѣдъ словѣмъ гнѣмъ неса оутвѣрдиша сѧ и дх҃омъ оустъ его въса сила ихъ. (Žalt. 32, 6)... Meth. I (str. 4, ř. 9—10)... прѣжде въсѣхъ сътвори чавка... ř. 11.

Cyrill. IX (str. 10, ř. 6—7): сътворѣшаго словомъ въсоу тварь, имѣже небеса оутвѣрдише се и животворѣщаго доуха, имѣже въса сила ихъ стоитъ...

www.Tehozautor.cz leg. o Cyr. tak i o Meth. vidíme zde ovšem též zřetelně, neboť před žalmem předchází táž myšlenka, v Meth.: съ бѣ съвѣръши въсю тварь а в Cyr.: сътворшаго словомъ въсоу тварь...

Myšlenka ta se vyskytuje ještě jednou v Cyrillu III (str. 3, ř. 8 až 9): ... иже сътвориша еси въсачьскаа словомъ, и прѣмощностію своею създавъ чловѣка (Sap. 9, 1. 2). I v Meth. přichází se na uvedeném místě k stvoření člověka.

Zde třeba též vytknouti: тѣмъ бо рече прркъ нбса оутвердиша сѧ... иже нбса оутвердиша сѧ... Zach. str. 29, ř. 15—17.

Tak i: даю законъ мой въ помышлени нхъ и на сръдцихъ нхъ напишоу ѿ и боудоу имъ въ богъ и тѣи боудоутъ мнѣ въ люди (Jerem. 31, 33). Cyrill. X (str. 12, ř. 13—15).

Бѣсваю сѧ въ ны и боудоу имъ богъ и шни боудоутъ ми людиѣ... Na възкрѣс. str. 14, ř. 9—10.

Meth. XVII (str. 14, ř. 2—3):

О праздн. str. 4, ř. 1—2:

течение же съвѣръши, да подвижниѣмъ сѧ и сами до-
вѣроу съблюдае (II, Tim. 4, брѣмъ подвигомъ сконча-
7—8), чаю правдынаго вѣннца... ти, правою вѣроу съблудсти...

Srovn. dále: теченье свое скончаша... Mich. i Gavr. str. 46 ř. 1;

пресвѣтлое се течение скончавъ... Dimitr. str. 361, ř. 6;

и лювою подвигомъ на вѣчное течение Dimitr. str. 358, ř. 3 а подвизавъ сѧ къ болѣпному течению... Klim. str. 73, ř. 3;

доброе исповѣданіе скончавъ и течение крестною побѣдою знаменовавъ Dimitr. str. 360, ř. 33—35;

и течение съ ними скончати... 40 Muč. str. 22, ř. 30.

Doleji budeme míti též ještě течение съвѣршити u Klim. (Pochv. na Cyrilla).

Citat, na nějž se zde všude naráží, zní v Ap. Šiš. (II, Tim. 4):
7. добры подвигы подвигы се, течение скончахъ, вѣроу съблудохъ.
8. тѣмъ же щедить ми се вѣннца правды...

U Lavrova (str. XX) jest hojně míst ze spisů Klimentových udáno, v nichž se vyskytuje slovo вѣннца, вѣннчати а s tím souvisící jiná rčení.

Velmi často shledáváme se též u Klimenta s výrazem подвигы, подвижничи сѧ, jak již bylo dříve řečeno (str. 41, pak u Lavrova str. XVIII). Tak máme i v Cyrillu: видѣвъ вѣроу твою и подвигы XIV (str. 19, ř. 18); ны все подвижни неаѣннити се XIV (str. 19, ř. 26); приведи ѿ подвигомъ твоимъ въ божіи разоумъ XIV (str. 19, ř. 27).

I v Meth.: и яви людѣмъ дѣла нхъ и подвигы I (str. 4, ř. 21); многѣмъ подвигомъ и троудѣмъ I (str. 5, ř. 25—26); всѧ добрыма

дѣтели и подвигы прилагающе... II (str. 6, ř. 24—25; видѣвъ... подвигъ его... IV (str. 8, ř. 6); въ трудѣхъ и подвижениихъ XIV (str. 13, ř. 11).

I slovo дѣтель, které se nám zde vyskytlo, opětuje se velmi často ve spisech Klimentových.

Lenivost a vedle ní slabost často se zamítá: слабостию омрачивше оумъ свои... въдростъ приемаю а лѣнность отмѣтае Cyrill I (str. 1, 17—21);

аще и навѣкиа иемъ въ слабости и лѣнности жити... На възскръс. str. 15, ř. 2—3; злобою ли лѣнностью... Klim. str. 79, ř. 11—12 atd.

Dále třeba srovnati:

Cyrill X (str. 15, ř. 16): яко пламень горещен на противныи... JI. str. 18 (253), ř. 15: палѣе яростию на противныи...

pak: и ежествными огнемъ пале противныи JI. 17 (252), ř. 26.

рвенниемъ палеи противныи JI. 14 (249), ř. 7—8.

рвенниемъ своимъ попати противныи JI. 14 (249), ř. 14.

Vyskytující se zde slovo противныи jest vůbec u Klimenta oblíbeno a shledáváme se s ním často v jeho spisech, ku př.: на противнаго врага... на пам. ап. 6, ř. 6: мръзцы соущи и противныи Jo. Кръст. str. 388, ř. 5; на противнаго врага 40 Муč. str. 22, ř. 7; слово... сильно на противныи а кроткою на приемлющамъ казаніи... Meth. II. (str. 7, ř. 3—5) a hojně jiných dokladů. V evangeliu vyskytuje se slovo to dvakrát ve významu ἐναντιος contrarius (o větru) a jednou ve významu ἀπειθής incredibilis.

Na str. 36—37 jsme viděli, že Kliment má často противо (ж) s d a t. Tak nalézáme i v jednom rkp. v kap. IV. legendy Cyrillovy: рвеннати до конца противоу своен силъ (Miklosich, Denkschriften, 1870).

припадати vyčtené na str. 40 a 42 vyskytuje se i zde: припадающа къ тебѣ любовію и вѣроу Cyrill III (str. 2, ř. 30).

Na str. 40 uvedli jsme rčení: кою скверны омыти хоуеши Jo. Кръст. str. 389, 21; před tím: да бимъ отмѣмъ... сквернъ... zprovdní řád (Euch. sin. 78a, ř. 12) a více jiných podobných rčení. V Meth. nalézáme podobně: крѣвми своимъ омыша скверноу I (str. 5, ř. 24—25). крѣвми ještě jednou v 40 Муč. str. 23, ř. 22: и крѣвми своимъ освѣтише всѣхъ миръ.

Na str. 40 a 42 uvedli jsme примѣсн ти сѧ, v pozměněném trochu významu máme i zde: примѣшъ се къ женѣ Cyrill X (str. 14, ř. 29), srovn. i: рождество имать... всѣхъ примѣса Zach. str. 29, ř. 11 а ты шти сѧ сѧ съквѣрна еси ib. 29, ř. 8.

Místo огнь искоушаетъ злато и сребро... Cyr. X, str. 15, ř. 35 nám připomíná: яко искоушиа ны еси бже, и раждеже ны якоже раждае сѧ сребро... 40 Муč. str. 23, ř. 8—9 (Žalm. 65, 10). Taktéž se může srovnati: в григоріе тѣломъ чловѣче а доушею аггеле, ты тѣломъ

www.libtool.com.cn
 чловѣкъ сынъ аггелъ мѣни се... III str. 2, ř. 27—28) а:бѣ бо житиємъ и образомъ яко англъ... Klim. str. 72, ř. 22; пак: желамъ видѣти яко англа бжия Meth. VI (str. 8, ř. 30).

Zajímavé jest, jak často se vyskytuje ve spisech Klimentových slovo правовѣрънъ, правовѣръне; jak uvidíme, dbal vždy pravé víry a zakládal si na ní. Již ve zpovědním řádě našli jsme slovo to (str. 40). Mimo to máme zde ještě v Meth.: вси правовѣрънии I, (str. 3, ř. 9); правовѣръными црѣми маркианѣми I (str. 6, ř. 11—12); моужа... правовѣръна VIII, (str. 9—10); правовѣръно VIII (str. 10, ř. 5); мееодни... правовѣрънъ юстѣ XII (str. 12, ř. 22); моужь... правовѣрънъ XVII (str. 14, ř. 8—9), ale je zde též: блговѣрънаго црѣ... VIII (str. 9, ř. 23).

V Cyrillu máme ovšem: блговѣрънъ II (str. 1, ř. 24) а моужа чѣстна и блговѣрна XIV (str. 19, ř. 22), avšak rozdíl možno snad vysvětliti růzností doby, v níž legendy sepsány byly; mimo to se střídá блго- s добро i jinde v těchto složeninách u Klimenta: tak máme i v Klim. блговѣръства... str. 76, ř. 18; пак блговѣрно Jo. Krъst. str. 388, ř. 9 atd. Zde ještě můžeme připomenouti: правовѣръне Mich. i Gav. str. 43, ř. 21—22.

Jiné u Klimenta oblíbené slovo bylo мръзѣкъ (str. 41); máme je i zde: мръзѣкыи же нерѣки избѣнѣ Meth. I (str. 5, ř. 17).

Nahoře (str. 41) upozornili jsme na některé složeniny vyskytující se u Klimenta, v nichž jsou mnohdy 2—3 předpony. Tak máme i zde: припослаше же съ нимъ Cyrill VI (str. 5, ř. 25); съпричѣстници XV (str. 20, ř. 6). Slovo to jsme našli v Klim. str. 73, ř. 21, v Laz. str. 22, ř. 15 (viz str. 41), tak že zde též zcela zřejmě mluví pro autorství Klimentovo.

Dále jsme měli v Euch. sin. низѣвести (ve zpovědním řádu), čemuž odpovídá: низвръже Cyrill XI (str. 16, ř. 26); низнесе X (str. 14, ř. 35).

нисходяща Meth. I (str. 4, ř. 30, poznámka, jiné rukopisy съходяща, což je asi pozdější).

Jak jsme nahoře podotkli, nepochází překlad Emmeramské modlitby od Klimenta; mezi jiným je zde totiž блди ve významu 'hurono'; za to má Kliment блждѣ ve zpovědním řádě (str. 43). S tím souhlasí též, že v obou pannonských legendách vyskytuje se slovo блдѣ ve významu blud, bludařské učení a sice dosti často: иже юстѣ добрѣишее бледи свое на злобоу и стоудодѣканіе избѣклъ Cyrill XI (str. 16, ř. 24); съ всєю блادیю Meth. I (str. 6, ř. 10—11); и блденіе I (str. 6, ř. 13); на блди ib. VIII (str. 10, ř. 12); блдини штѣтающе са ib. X (str. 11, ř. 24).

Hořící keř vyskytuje se několikrát u Klimenta: якоже... показа... купину огнемъ горацию и не ополѣвшю... Mich. i Gav. str. 40, ř. 12—14; радоуи са коупина не опалѣвши... Prěst. Bogor. str. 227, ř. 23—24; а онъ въ коупиноу се въмѣсти Cyrill IX, (str. 10, ř. 28). Toto въмѣстити (srovn. ještě: неможеть се въмѣстити въ чловѣка

www.libtool.com.cn
 БОГЪ ib. IX, str. 10, ř. 27), пак несни и земльние конце тебе не
 вѣмѣстетъ, тѣмъ како ишорданъ можетъ те вѣмѣстити... Jo. Kr̃st.
 str. 389, ř. 13; вѣмѣстили пакы въ прѣвѣи чинъ Cyrill XI, (15, 30);
 IX (str. 10, ř. 17—18); вѣмѣстилище невѣмѣстимаго нестества...
 Pr̃st. Bogor. str. 227, ř. 34—35 a ještě jiná místa uvedeme doleji.
 Dále se vyskytuje u Klimenta вѣмѣстилище Laz. str. 22, ř. 6 a jinde.

Viděli jsme, že se užívá některých výrazů zvláště se zálibou v obou
 pannonských legendách, jako блaди. Sem patří též: а македонни
штѣсѣкѣше проклаше и Meth. I (str. 6, ř. 8); такоже вса винны
штѣсѣкѣ ib. XVII (str. 14, ř. 1);

чловѣкѣ оумомъ штѣсѣкаетъ лъжоу штѣ истинны Cyrill XI
 (str. 15, ř. 35—36);

из неаже отсѣче сѧ камень разумныи христосъ... Pr̃st.
 Bogor. str. 227, ř. 26.

Sem patří i отмѣтати сѧ: дѣлы сѧ юго отѣмѣтають...
 Meth. VIII (str. 9, ř. 22); своихъ блaдии штѣмѣтающе сѧ ib. X
 (str. 11, ř. 24);

лѣность отмѣтае Cyrill I (str. 1, ř. 21); обрѣзаніе штѣмѣщете
 ib. X (str. 14, ř. 17); а вѣ како штѣмѣщете се его... ib. XII (str. 18, ř. 1);

ale i v jiných spisech Klimentových: временнаи вса яко тлѣннаи
штѣмѣтаи... Klim. str. 74, ř. 3.

оустити: богомъ оустити... Cyrill XIV, (str. 18, ř. 32);
 и оустити на то мѣсто... Meth. I (str. 4, ř. 16); штѣтолѣ оустити
начатъ непримазнь блaзннити... ib. I (str. 4, ř. 18—19); да сѧ...
вси на доброе оустили... ib. I (str. 4, ř. 22). V jiných spisech Klimen-
 toвых se setkáváme též s наоустити, ku př. наоусти итера слоугоу...
 Klim. 74 ř. 18—19, оустити je však snad jen zde.

Oblíbené slovo Klimentovo je též: насладити сѧ: до сѣти всѣхъ
нѣ наслажда медоточныхъ словесѣ... Cyrill. X (str. 15, ř. 19—20);
красоты... наслажающе сѧ Mich. i Gavr. str. 42, ř. 19; и неизре-
 ченныи красоты наслаждаютъ се... 40 Muč. str. 23, ř. 20—21; насла-
ждающе се свѣтозарнаго сего трѣжества... Jo. Kr̃st. str. 392, ř. 25;
блaгоуханы наслажающе сѧ... Klim. str. 77, ř. 9; црѣствиа... нескѣдно
насладити сѧ ib. 74, ř. 7; чтении... наслажеюще сѧ... Na ṽskr̃s
 str. 12, ř. 15—16 atd.

поглѣтити: всѣ моудрости яко поглѣщѣше и износимъ...
 Cyrill. IX (str. 9, ř. 27); аше ли еси поглѣтнѣ всакоу моудрѣсть...
 ib. IX (str. 9, ř. 31—32); и сего поглѣти шкaднаго зависть свои...
 40 Muč. str. 23, ř. 2—3; дaлe: сетнѣе Cyrill. VI (str. 7, ř. 30); сетно
 X (str. 11, ř. 11); сетнѣкѣ Meth. XI (str. 12, ř. 7).

Kliment si oblíbil v značné míře složeniny od -спѣти; zvláště se
 u něho často vyskytuje прѣспѣти: дондеже мѣ не доспѣхѣомъ
 Meth. VIII (str. 9, ř. 24—25); и ничѣсоже оуспѣкѣющю нѣ моудaщю...
 ib. XI (str. 12, ř. 1); дѣтелью прѣспѣкѣвъ ib. II (str. 7, ř. 1); блaдaтъ и

поспѣхъ ib. XV (str. 13, ř. 17); дроугаа рѣчь приспѣ Cyrill. XIV (str. 18, 30); доспѣти тогожде ib. XI (str. 17, ř. 8); спѣаше паче въскхъ ib. III (str. 2, ř. 13); дроугаа дроугоу прѣспѣющи ib. IV (str. 3, ř. 19—20); srovn. v jiných spisech: прѣспѣимъ дроугъ дроуга довротою... На вѣскрѣс. str. 14, ř. 22; оба вѣсте прѣспѣла... Zach. 24, ř. 11—12; прѣспѣимъ дроугъ дроуга ib. 30, 19; прѣспѣвшѣ дроугъ дроуга... 40 Muč. str. 21, ř. 12; время во прѣспѣло юсть... Klim. str. 78, ř. 13; zajímavé je: превъспѣваемъ всякого оума и всякого разоума... Mich. i Gavr. 39, ř. 4 (složenina s dvěma předponami); не оуспѣша имъ ни златопоковани храми Zach. str. 31, ř. 20—21; без оуспѣха оумрша Zach. str. 31, ř. 19.

Sem patří též: и прочаа поспѣшникы ихъ Meth. I (str. 6, ř. 19) а съ нѣми поспѣшникы Cyrill. XIV (str. 19, ř. 12).

Vzácné jest slovo оуспыиение *ἡ υἰοθεσία*, adoptio¹. Máme je v Cyrill. XVIII (str. 24, ř. 21): и въдохни въ сръдца ихъ слово твоего оуспыиения. Miklosich má jen dva doklady: tento a pak Antioch. Pand. Slovo to vyskytuje se ještě v jiném spise Klimentově: отпадоу вторааго оуспыиения... Jo. Krъst. str. 389, ř. 16—17,⁶²) mimo to však i v Ap. Šiš.

Srovn. též негли IV (Mikl. Denkschr. 1870, str. 216, Šaf. str. 4, ř. 8) еда понѣ тако его оудръжимъ а в зповѣднім řádě Euch. sin. 69a 1: некъ ли възникнѣ изъ глѣбны... .

на соудъ же емоу хотецоу ити Cyrill. II (str. 1, ř. 33—34)... а на соудъ градъи... Meth. VII (str. 9, ř. 6) bylo již podotčeno; taktéž ходатан (viz str. 68 a 70).

Zde můžeme ještě vytknouti: възыскати бога Cyrill. XIV (str. 19, ř. 25) а възискати прѣвааго отечества в зповѣднім řádě Euch. sin. 76b, ř. 6—7 (srovn. str. 37).

моудраа чедь... Cyrill. VI (str. 5, ř. 35); не книжнаа чедь ib. X (str. 15, ř. 21); чедь божия ib. XVI (str. 21, ř. 20); проста чадь Meth. V (str. 8, ř. 15); многа чадь ib. VI (str. 8, ř. 32); съ гроубою чадью IX str. 11 а s tím třeba srovnati: чада възлюбленаа ib. VIII (str. 10, ř. 16); чадь se nevyskytuje v jiných dosud známějších spisech Klimentových, avšak v jednom spise najdeme přece slovo to, o čemž doleji.

Rčení: дроугаа гроугоу прѣспѣющи... Cyr. IV (str. 3, ř. 19—20) vyskytuje se často u Klimenta, ku př. прѣспѣвшѣ дроугъ дроуга... 40 Muč. str. 21, ř. 12—13; прѣспѣимъ дроугъ дроуга довротою... На вѣскрѣс. str. 14, ř. 21—22; прѣспѣимъ дроугъ гроуга... Zach. 30, ř. 19 (patří též k složeninám od -спѣти, kde se též vyskytuje).

оулоучашѣ книгы Cyrill. IX (str. 10, ř. 9); viz v зповѣднім řádě: оулоучити (ицѣление Euch. sin. str. 67b, ř. 26 а милость оулоучитъ ib. 68b. ř. 23).

⁶²) Zde třeba upozorniti na: нѣмъ... хоушн... сѣновѣствѣ его примѣсити сѣ в зповѣднім řádě Euch. sin. 66b, ř. 4—8; сѣновѣство máme pak i jinde u Klimenta.

Nápadné jest, že se v obou legendách tak často vyskytuje slovo **всѣгда, всѣдovati**; v ostatních dosud známých spisech Klimentových, o nichž byla řeč, našel jsem jen jednou: **и дѣніе мѣнѣста сѧ имѣть мѣнѣи и нѣмѣ сѧ хсѣмъ всѣдоующа**... Na přeobr. str. 17 (v slovníčku u Lavrova schází slovo to).

Jak vidíme, jest to místo z evangelia: Mat. 17, 3, Mar. 9, 4 a Luk. 9, 30, avšak na všech třech místech máme zde v církevněslov. překladě: **глаголюща**, ne **всѣдоуща**; **всѣгда** a **всѣдovati** vyskytuje se vůbec jen několikrát v prvotním překladě písma sv. Z toho následuje, vyskytuje-li se něco jen v dvou pannonských legendách, neb jen v jedné z nich, pro čež v druhých spisech Klimentových nemáme dokladu, že nesmíme tomu velké váhy přikládati. Ostatně se doleji k slovům těm u Klimenta ještě vrátíme.

Tak máme v Meth.: **пороучи ѿмоу вѣса цркви и стрижники** X (str. 11, ř. 21); ovšem zde třeba též vytknouti: **припороучити** viz str. 41. Nahoře str. 16 a 45 jsme na to upozornili, že u Klimenta není oblíbena vazba jest s infinitivem. Jeden případ přece nalézáme v Meth.: **нѣсть ѿмоу живота имѣти** X (str. 12, ř. 27), tedy se záporem. Dále jsme vytkli, že se u Klimenta nesetkáváme se slovesem **рачити** (str. 43 a 47). Jednou však je máme přece v Meth.: **идеже ѿсть потрѣба таково моужа не рачьшо же оуноудша** и IV (str. 8, ř. 8) a dle některých rukopisů i v leg. o Cyr. II: **нерачи сѧ ѡти по тоуждѣ сѣсьць**.

Tak máme zase v Cyrill. vazbu **по чѣто сѧ ѡти**: **по нѣмъ сѧ поутѣ ѿмоу** III (str. 2, ř. 23); **и по проча ѿть сѧ оученна** IV (str. 3, 14—15); **не ѿль сѧ по шѣркзание** X (str. 11, ř. 38); **ѿти сѧ по истиннѣи поутѣ** XIV (str. 19, ř. 26—27). Tuto vazbu známe i z jiných spisů Klimentových, což je velmi důležité; tak ku př.: **скрънѣни моѿи роуцѣкъ велиши по твои сѧ врѣхъ ѿти**... Jo. Krъst. str. 390, ř. 8—9. S tím se může srovnati: **вѣси дрѣжимъ сѧ по законъ ѿго**... VI (str. 6, ř. 1) v některých rukopisech. Vedle toho zde **поути сѧ ѿть** VIII (str. 8, ř. 25) a IX (str. 9, ř. 19) jako v Meth.: **поути сѧ ѡтъ** V (str. 8, ř. 25). Mimo to je zde: **ѿть любо** Cyr. XVIII (str. 25, ř. 6) (viz str. 43—44).

Jak ostatně Kliment výrazy mění, vidíme z následujícího: **въ трѣхъ оупостасѣхъ** Meth. I (str. 4, ř. 1—2); **три ѡпостаси въ единомъ соѡщѣствѣ**... Cyrill. VI (str. 6, ř. 25), avšak: **въ трѣхъ собѣствѣхъ** коупно Laz. str. 22, ř. 24 a v zповѣdním řádu: **три сѣстави сѣлнчнѣи въ единомъ божѣствѣ** Euch. sin. 67a, ř. 13—15.

Dále: **въ роуцѣхъ твои, ги дѣшо мою вѣлагаю**... Meth. XVII (str. 14, ř. 13) proti **прѣдавшѣмъ чстнѣи дѣше въ роуцѣхъ ги**... 40 Muč. 24, ř. 10 a **прѣдасть дѣшою свою въ роуцѣхъ ги** ib. 24, ř. 20; též v Emmeramské modlitbě: **прѣдаж азъ мое срце** Euch. sin. 72b, ř. 19—20.

К oblíbeným slovům Klimentovým náleží израдынь, ku př. хероу-вѣмъ изрѣдныи Cyr. X, str. 14, ř. 36—37; изредни люди ib. XVIII (str. 24, ř. 20); изредными чюдесы JI. 14 (249), ř. 7; израдыни свѣтлости . . . Dimitr. str. 359, ř. 16; v Pochvale na Cyr. a Meth. издрадынѣ дѣвѣ лѣтораси str. 16, ř. 16; въ израдынѣ пощении ib. str. 17, ř. 13; издрадыно ib. 17, ř. 20; подвигъ его издрадынь ib. str. 17, ř. 24;

дыщеръ имамъ доуховноюю, юже штъ крѣстила изехъ . . . Cyr. IV, str. 3, ř. 37 а тѣнно въ крѣстилѣ всѣ погроужаемъ . . . Na křtěniji str. 257, ř. 8.

Podobnou myšlenku vidíme: яко са соутъ събывала многа прѣцѣнниа его шт ннхъ же ли єдино ли дѣвѣ сѣкажемъ Meth. XI, str. 11, ř. 27—28 (jinde zde mluví autor v 1. os. jedn. č. ku př. рекоу же азъ яко прозрѣа II, str. 7, ř. 11, srovn. též рекоу же I, str. 6, ř. 18) а: хошоу же и азъ шт мнѣ чюдесъ нхъ єдиною блгѣродноюю дѣтель исповѣдати послоушающимъ . . . 40 Muč. str. 24, ř. 8—9.

Dále se může vytknouti: чистотою бо и любовію прѣспѣвше дроугъ гроуга швѣты постомъ и въздръжаніемъ, швѣты блговѣрїемъ и страннолюбіемъ, швѣты клананїемъ и прѣстинєю срдца, а дроугъ и смѣренїемъ и крѣтостїю срдца, швѣты бдѣніемъ и любовїю . . . а дроугъ и нищѣлюбіетъ яко свѣтланики . . . 40 Muč. 21, ř. 13—17. Následuje po sobě několikrát овъ pak přichází а дроуги (zde se pak náhodou ještě jednou střídá овъ s дроуги); tak i v Meth. II, str. 6—7: швѣмъ бо равнѣ бѣ, овѣхъ же малы мѣнни, а дроугъ и хъ боли . . . V Cyr. VI (str. 6, ř. 2): овъ сице, овъ инако . . .

Podobná myšlenka je i: богъ нашъ яко и поучина єсть морскаа⁶³⁾ . . . силныи оумомъ . . . прѣплавають atd. Cyr. VI (str. 6, ř. 3—11) а сїже прѣклоуѣше многѣмъ море житенское . . . 40 Muč. str. 23, ř. 26—27.

U Klimenta se setkáváme s zvláštní (volnou) vazbou komparativní: сїаетъ бо прѣмоудрость паче слнца Cyrill III (str. 2, ř. 11, Sap. 7, 29); спѣкаше паче всѣхъ ib. III (str. 2, ř. 13); даръ волаши и чѣстїи паче вѣсакого злата ib. XIV (str. 19, ř. 23); моудрость шт бога принимъ паче свѣхъ чавкъ Meth I (str. 5, ř. 13—14); zvláštní je: паче бо можеши кѣмъ спсенъ бѣти VII (str. 9, ř. 9—10); просвѣти са лице его паче лоуча слнчнаго. Mich. i Gavr. str. 41, ř. 1; и чюдесы сїюше паче слнца . . . 40 muč. str. 23, ř. 7; паче же всѣхъ празникъ почитати днь въскрѣсенїи хѣа . . . Na vъскрѣs. str. 12, ř. 2—3; доуховною силою сїаа паче солнца . . . Dimitr. 360, ř. 7—8; страннолюбіемъ цвѣтѣи паче злата . . . Zach. str. 24, ř. 1—2; памать бо его паче слажыша меду и наслади его паче ста медвѣна . . . Zach. str. 32, ř. 19—21; srovn. též: ш прѣмыслѣ вѣше оума Zach. str. 24, ř. 24; оутрѣпаетъ роуцѣ ми, не швѣкши творити паче повелѣнїи . . . Jo. Křst.

⁶³⁾ V leg. o Cyr. vyskytuje se vedle поучина и морє jako i jinde u Klimenta.

str. 390, ř. 11. Zvláštní je též: снмь оубѣ всѣмь, и паче снхъ, тѣ бысть
шткритель . . . Jo. Krъst. str. 391, ř. 32—33. Na pouhou spojku kleslo
skoro již паче v této větě: какѡ не оубѣасе цра, ни мчтєлѣ, ни мѣча
ни шгна, паче живодак'ца ба . . . 40 Muč. str. 24, ř. 24—25.

Sem patří též: єго же всѣ добрымъ дѣтели почитающе и житые
вѣше члвкѣ . . . Klim. str. 76, ř. 4—5.

V Pochvale na Cyrilla budeme míti: паче сннца трончнымъ
зарамн снмъ . . . str. 36, ř. 10.

Zajímavé je též: творца ангельска и всемъ твари съдѣтели без
семени заченши паче словесѣ порождѣши Prěst. Bogor. str. 227,
ř. 30—31. тѣмъ же и нынѣ снмѣть . . . паче сннани снчнаго . . .
Na pam. ap. str. 9, ř. 14—16.

Zvláštní je dále vazba: снрѣчь въ оци и снѣ и стмь дсѣ, єже
єсть въ трѣхъ оупостасѣхъ, єже можетъ кѣто три лица рєци . . .
Meth. I (str. 4, ř. 1—2) a v zpovědním řádě: оцю и дхѡу прѣстоуѡму,
єже сѣ прѣстаѣ тронца рєчетъ . . . Euch. sin. 67a, ř. 12—13.

Nyní se můžeme vrátiti k místu: ни старца на вонскоу гнати яко
юншоу нѣкоєго нестора . . . Cyr. V, str. 4, ř. 26. Jak jsme viděli
(str. 71), vykládal to Lavrov tak, že je zde Nestor známý z legendy
o Demetriovi. Jagić naproti tomu poukazoval k tomu, že zde není shody,
poněvadž mladík Nestor nikým nebyl nucen, nýbrž samovolně vzal na
sebe úlohu poraziti vychloubajícího se protivníka. Jagić končí: »Ich möchte
daher vorziehen, unter Nestor einen Greis κατ' ἐξοχήν zu verstehen und
auch darin eine gewisse Gelehrtheit des Verfassers der Legende sehen,
die Clemens fremd war.« (Archiv für slav. Phil. XVIII str. 286.) Dle
Jagićova výkladu by se musilo čísti: . . . ни старца на вонскоу гнати,
яко юншоу нѣкоєго, нестора, neb яко юншоу, нѣкоєго Нестора.
Přiznávám se, že mně grammatický tento výklad zaráží; jest takřka nemožný.
Ve spisech Klimentových nalézáme obdobně: христова вонна и свето-
зарнаго спѡтннка си Нестора. Dimitr. str. 360, ř. 35 (to jest právě
onen Nestor, o nějž nám zde jde); иєрєи єтерѣ именемъ захарна
Zach. str. 24, ř. 7; v naší legendě: вѣ моужь нѣкымъ добородьнмъ
и богаты, именемъ лѣвѣ II (str. 1, ř. 23—24) a v textě uveřejněném
Lavrovem (str. XXIII) konečně: оувѣдѣвъ се юноша нѣтко именемъ
несторъ . . . Obyčejně se přidává tedy ještě именемъ, což by bylo věc
na našem místě docela vyjasnilo, ale Kliment to i vynechával, jak vidíme
z Dimitr. str. 360, ř. 35. Myslím tedy, že nemůže takto býti o tom
pochybnosti, o jakého Nestora zde jde. Už výraz на вонскоу гнати mluví
rozhodně pro náš výklad (naráží se na onen zápas, v němž mladík Nestor
proti pohanskému vojínovi zvítězil, což mělo ovšem smrt Demetrioivu za
následek). Na tom nezáleží, že solunský Nestor sám se přihlásil, kdežto
náš stařec má býti nucen. Nepříslušnost, kterou Jannis v tom vidí, je ta

že on — stařec — má převzít nuceně úlohu, kterou kdysi vykonal (dobrovolně) mladík Nestor. Tím ovšem naznačuje též předem, že je si jist své věci, že zvítězí, tak jako tento Nestor zvítězil, avšak zmýlil se.

Bylo již nahoře podotčeno, že se ve smýšlení autorově jeví jakási rovnováha vzhledem k Římu a Cařihradu: autor mluví s úctou o Římu, avšak nekřivdí též nikde Cařihradu. Tak se chovali právě slovanští apoštolé Cyrill a Method a autor našich legend následoval zde jich tradice. Musila to býti tedy osoba, která byla v této tradici vychována, která současně působila se slovanskými apoštoly, zkrátka mohl to býti jen nějaký jich vynikající učenník. A to se právě dobře hodí na Klimenta.

K tomu přistupuje ještě jiná okolnost. Ve spisech Klimentových vidíme, jak všude si zakládá na pravé víře (правовѣрнѣ viz str. 80), jak potírá bludařství (блуднѣ, str. 43 a 80) a herese. Uvedeme jen místa, kde se výslovně o heresi mluví: тобою ереси въ вѣкы и противници христѣаньскии побѣждаются Prěst. Bogor. str. 228, ř. 9—11; ереси потребающе . . . ib. 228, ř. 27; сима всяка ересь потреби сѧ и правовѣрныи и вѣнчающеи правовѣрныи исповѣдники . . . Mich. i Gavr. str. 43, ř. 21—22; ереси потребающе . . . 40 Muč. str. 23, ř. 27—28.

Taktéž i v obou pannonských legendách: вѣ же анныи патріархъ ересь въздвигъ . . . Cyrill. V (str. 4, ř. 14); погоуеи триезычноу ересь XVIII (str. 24, ř. 18); ариа побѣди и проклатъ и и ересь его, юже въздвизаше на стою тронцю . . . Meth. I (str. 6, ř. 2—3); иже болатъ инопаторьскою ересью ib. XII (str. 12, ř. 15) a konečně: а ереси прогона ib. XVII (str. 14, ř. 26).

Je zde i nápadné několikrát se vyskytující rčení въздвигнѣти ересь; srovnej též: въздвиже етеры . . . иже болатъ инопаторьскою ересью . . . Meth. XII (str. 12, ř. 14—15).

V poučení Na přeobr. vidíme též zřetelné stopy disputací se židy, o kterých se nám obšírně pojednává v legendě o Cyrillovi kap. X. Zvláště zde můžeme vytknouti Cyr. X, str. 11, ř. 34—37: и велико се ихъ дръжа по законъ мѡуѣсѡвъ, вси богоу оугодише и мы дръжеще се по нѣмъ, нещюуемъ тако быти, а вы въздвигше ны законъ попираете божии законъ . . .

Na přeobr. str. 16, ř. 11—15: аще бы се въ быль, ли снѣ бжини, то не бы закона монсѣева раздроушивъ по пралъ, егоже вѣхомъ ѡт бга приаши, нѣ противникъ законоу естъ.

V úvodě k legendě o Methodovi hájí Kliment důrazně učení východní církve o sv. trojici. Jest nápadné, že v symbolu, vyskytující se v zpovědním řádě Klimentově, toto učení východní církve nevystupuje v popředí. Jinak jsou některé shody:

еже са прѣстаа троица речетъ
оць и снѣ и стѣ дхъ, три съста-
ви сѣлично въ единомъ бжствѣ...

въ стѣи троици сирѣчь въ оци
и снѣ и стѣ дсѣ, еже естъ въ
трѣхъ оупостасѣхъ, еже можетъ
къто три лица рещи а въ еди-
номъ бжствѣ...

V Euchologiu máme místo celé věty еже можетъ къто три лица рещи jediný výraz сѣлично, jinak jest shoda patrná. O formální stránce této shody stala se již zmínka nahoře (na str. 85).

Dříve jsem též předpokládal, že legenda o Cyrillovi byla původně sepsána řecky. V citatech z písma sv. našel jsem řecká slova, která jsem si spíše mohl vysvětliti, že zde zbyla z původního originalu, jako *нигоумень* v Mat. 2. 6: *ис тебе бо ми изыдетъ нигоумень* X (str. 13. ř. 34), kdežto v církevněslovanských překladech máme zde *вождь* neb *владыка*. Dále: *молате за обидещею* VI (str. 6, ř. 37—38), řecky... *περὶ τῶν ἐπιηρεαζόντων ὁμᾶς* Luk. 6. 28, v Mar. však: *за твораша вамъ обидѣ*. Překlad v legendě přiléhá tedy spíše k řeckému originalu, sloveso je podáno slovesem. Avšak z toho všeho a z podobných úvah nemůže se předpokládati původní řecký text u naší legendy. Kliment zajisté měl též vždy řecký text na mysli a vliv ten jeví se u něho často. Právě u něho můžeme pozorovati, že nepřekládá někdy vůbec některých slov řeckých, někdy zase tak činí. Tak máme v legendě na téže straně: *ни вождь шѣ стѣгноу его* str. 13, ř. 8 a potom hned: *до христа нигоумена* str. 13, ř. 11.

Vynikající známkou spisů Klimentových je v tomto ohledu slovo *съсѣдъ* neb *органъ*. Ďábel volí si někoho za nádobu, kterou potom působí, taktéž však i bůh. V legendě o Cyrillu jsme našli: *дѣволъ... въшѣдъ въ свое съсоудъ*... XV (str. 19, ř. 38 — str. 20, ř. 1). V Pochvale na Cyr. a Meth., o níž níže dokážem, že též pochází od Klimenta, čteme: *съсоудъ избѣранъ стѣмоу дхоу* str. 16, ř. 22—23 a *съсоуда стѣмоу дхоу*... str. 23, ř. 13, v Pochvale na Cyr.: *тогожде... прѣсти дховныя органы основаше*... str. 36, ř. 23—24 a: *въ ниенже лежить... бгогливѣи органы* str. 37, ř. 28—29. 40 Muč.: *дѣволъ... въшѣдъ въ злооумнаго съсоуда ликнина*... str. 21, ř. 27—30; *или прѣчѣстныи съсоудъ бжню селению*... Jl. 18 (253), ř. 8; hned potom: *или бгѣдхновныи органы*... Jl. 18 (253), ř. 11; *или шгнѣдхновныи органы*... Jl. 18 (253) ř. 14—15. Dále: *радоуи са бгогласныи органы, исполненыи всего мира чудесы*... Klim. str. 76, ř. 22.

Taktéž se to má se slovem *аеръ*; v Cyrillu XVI (str. 21, ř. 6) čteme: *ни ли недѣхуаемъ на аеръ равно въси*? Avšak XVI (str. 22, ř. 6—7): *боудете бо въ въздоухъ глаголюще*. Jest to citat: I Cor. 14, 9. V ap. Šiš. zde máme: *аеръ*.

V zpovědním řádě Klimentově též: *въсхыщаеми на облацѣхъ по аероу* Euch. sin. 71a, ř. 10—12.

V pochvale na Cyr. a Meth. vyskytuje se: **въ мори житѣисцѣмъ велика анѣкѣра** str. 23, ř. 6; vedle toho: **навазаша на прѣстнѣю его вѣю ставила корабленамъ желѣзна нарицаема анѣкѣру**... Klim. str. 74, ř. 22—23.

V Cyr.: **бѣхуу ко шербазы демонскыѣ написали**... VI (str. 5, ř. 29) a doleji: ř. 32. (Některé rukopisy mají zde: **бѣсовскыѣ**.)

Dále: **демѣны прогнѣше**... 40 muč. str. 23, ř. 26.

Naproti tomu: **бѣсомъ поработивша сѧ** Dimitr. str. 359, ř. 34; **сквернымъ бесомъ жертвы сотворити**... ib. str. 360, ř. 18; vedle toho však i **дѣмоночтецъ** ib. str. 360, ř. 22; **бѣсомъ премѣни сѧ**... Mich. i Gavr. str. 42, ř. 7—8.

Tu a tam mohl býti ovšem výraz v pozdějších přepisech dodatečně přeložen, ale celkem sejevilo kolísání již u Klimenta, jak dle všech sem patřících výrazů souditi můžeme.

V legendě o Methodovi nalézáme též ještě: **въ нерѣхѣхъ бжнихъ** I (str. 5, ř. 4); **мързѣхъ же нерѣхъ извѣхъ** I (str. 5, ř. 17); **нерѣхъ** I (str. 6, ř. 5), vedle toho: **попы** VI (str. 9, ř. 5); **очюшыше нѣмѣхъскыѣ** **попы** X (str. 11, ř. 17); **дѣва попы** XV (str. 13, ř. 13); **на роукахъ же нѣрѣхъискахъ** **почи**... XVII (str. 14, ř. 14). **попъ** se tedy zde neuzívá samo o křesťanských a **нерѣхъ** o duchovních starého zákona. K tomu ještě: **свѣти на поповѣство бжненаго меоодиа** VI (str. 8, ř. 31. 32).

Zrovna tak se to má v legendě o Cyrillovi. Zde máme též: **постригоше его штѣдѣхъ на поповѣство** IV (str. 4, ř. 7). Potom o latinských kněžích: **латиньскыѣ съпрѣчѣтнѣхъ архѣиерен, нѣрѣхъ** XV (str. 20, ř. 6), ale zároveň též **епѣсѣппи н поповѣ** XVI str. 20, ř. 36 až 37 (jde o disputaci v Benátkách). V jiných spisech Klimentových vyskytuje se slovo **попъ** celkem řídčeji, ku př.: **аше ко се азъ шт тебе не крѣшѣу тѣ никѣлиже принѣе црѣ земаньхъ крѣшенна шт оубога ппа** Jo. Krъst. str. 391, ř. 28.

нѣрѣхъ... Zach. str. 24, ř. 7. Jo. Krъst. str. 391, ř. 10 atd. modloslužební kněží vyskytují se jako **жърѣци**... Jl. 15 (250), ř. 23, 29; str. 16 (251), ř. 12. V zповѣднѣмъ řádě pravidelně **нѣрѣхъ** 66b, ř. 3, 20, 72a, 3 atd. vedle toho **свѣщѣхъ** 68a, 3.

Tím, že se u Klimenta vyskytuje též slovo **попъ**, rozeznává se jazyk jeho od jazyka Jana exarcha bulharského, neboť ten se všude vyhýbá moravsko-panonskému slovu a užívá raději slova **чѣстѣтѣль**, **свѣтѣтѣль**, aneb nepřekládá slova *ιερεὺς* vůbec (viz v mém spise »O mluvě Jana exarcha bulharského« str. 13).

Do této skupiny náleží též slovo **лѣтѣоургѣхъ**, tak nalézáme v legendě o Cyrillu XVII (str. 23, ř. 21, 23 a 27), ale vedle toho také již: **скѣнчѣхъ юже с лѣу жѣоу** (officium), VIII (str. 9, ř. 15).

V legendě o Methodovi pozorujeme však v tomto ohledu odchylku: zde už neuvívá Kliment slova **лѣтѣоургѣхъ**, nýbrž volí výraz, který byl ve

www.libtool.com.cn
 velkomoravské říši a v Pannonii běžný, totiž **мыша**. Tento výraz nebyl však asi v Macedonii příliš znám a proto jej Kliment blíže vysvětlil přídavkem: **рекѣше⁶⁴ слоужьба**; tak kap. VIII (str. 10, ř. 2—3), o několik řádků níže: **да на мыши прѣвѣче чѣтоуѣ апсѣ** . . . ř. 8, tedy bez dalšího výkladu. Zde se jedná o domnělý list papežův a jest pochopitelno, že se Kliment právě proto zde rozhodl pro onen výraz, který odpovídal latinskému ‚missa‘ a možná, že pak mu již zůstal v dalším textu legendy věren, totiž: **да не поюѣ мыша рекѣше слоужьбѣ** X (str. 11, 13), zde ovšem je to zase obsah papežské klatby, tak že spíše pochopitelně; **сѣго петра мыши приближаючи сѣ рекѣше слоужьбѣ** XI (str. 12, ř. 1—2), potom již jen: **сѣ апсѣмѣ и избранымъ слоужьбамъ** XV (str. 13, 19) jakož i naposled: **сѣтворивѣше и сѣ оужьбѣ оу црквиноу латинскѣ и грѣчскѣ и словѣнскѣ** . . . XVII (str. 14, ř. 16—17).

Zde se tedy též již nevrací k dřívějšímu výrazu. Vysvětlivka **рекѣше мыша** mohla se ovšem též vlouditi do nějakého pozdějšího přepisu, ale zdá se mi přece pravdě podobnější, že již byla v původním textě, neboť nemůžeme jinak pozorovati, že by se bylo v textu co měnilo. Poukazovalo se ovšem k tomu, že by mohlo slovo **мыша** býti též původu macedonského, kde se mohl jeviti takto vliv latiny. Je-li ale pravdě podobné, že vysvětlivka u slova toho pochází již od Klimenta, nemůžeme připustiti, že slovo to vzniklo na macedonské půdě. Třeba tedy výraz ten zrovna tak posuzovati jako **попѣ**, **постѣ** a jiné toho druhu.

Předpokládalo se též, že legenda o Cyrillovi byla sepsána Methodem samým (viz nahoře str. 72). Kdo se držel tohoto mínění, nemohl si ovšem místo: **въ книгахъ его обрещеть ю, велико прѣложи оучитель нашъ архієпископъ мѣоодіе, раздѣлъ ю на осмь словесъ** Cyril. X (str. 15, ř. 14—15) dobře vyložití. Byly dvě možnosti. Buď zde mluvil Method jakožto pisatel legendy o sobě v třetí osobě a později bylo přidáno **оучитель нашъ** atd., což by ovšem nebylo příliš pravdě nepodobné. Anebo místo to bylo teprv později vůbec zaneseno. V obou případech musilo by se však připustiti, že i následující slova: **и тоу оузрѣть словесноу сѣлоу ѡтъ божіе благодѣти ѡко и пламень горещи на противныѣ** byla později vepsána, neboť o svých spisech by Method nemohl tak mluvití. Ale to již nevypadá jako nějaká vstavka, neboť souvisí to s následujícím. Mimo to jsme se zmínili o tomto místě již nahoře (str. 79). A tak se setkává dosavadní výklad zde s velikými překážkami.

Již z toho, co jsme dosud uvedli na důkaz, že obě legendy pocházejí od Klimenta, vycházelo též na jevo, že obě jsou psány aspoň jedním autorem, což by ovšem nemohl býti Method. Zde můžeme ještě něco vytknouti, co sem náleží. V Cyr. IV (str. 3, ř. 22—23) čteme: **оукланіе се отъ оукланиющихъ се въ стрѣпѣтъ како би въ мѣсто земль-**

⁶⁴) Jinde vysvětluje blíže slovem **рекоу же**, ku př. **рекоу же Осѡдора** . . . Meth. I (str. 6, ř. 18), srovnej: **на рекоу въшши аггѣ** Jo. Кръст. str. 391, ř. 23.

Mimo to: **сирѣчь** Meth. I (str. 4, ř. 1) atd.

нѣмъ нѣбеснаѣ прѣмѣнѣ (či dle jiného pramene: ... въ стрѣпѣтѣмъ она тѣмъ же единѣ сѣматрѣмъ и дѣмъ, како бѣмъ въ мѣсто земьнѣмъ нѣбеснаѣ прѣмѣнѣ ⁶⁵⁾ ...).

To nám připomíná v Meth. (str. 7, ř. 15–16): прѣложи земьнѣмъ тѣмъ волю на неспѣмъ мѣмъ не хотѣше во чѣстѣмъ дѣмъ орѣпѣтѣмъ. Z toho následuje též, že zde třeba čísti стрѣпѣтѣмъ, jak má též Miklosich ve svém vydání. — Dále Cyr. XVII (str. 23, ř. 13): и оуѣдѣмъ о нѣмъ римскѣмъ папа, посла по нѣ ... а Meth. VI (str. 8, ř. 29): оуѣдѣмъ же таково моуѣмъ апостоликѣмъ никола, посла по нѣ.

Mohlo by se ovšem namítati, že shodu tuto a jiné dříve uvedené ⁶⁶⁾ lze vysvětliti jiným způsobem: autor legendy o Methodovi měl před sebou legendu o Cyrillovi, pocházející od jiného spisovatele, pilně ji číтал a osvojil si tak mnohé tam běžné výrazy, ano i celé věty. Avšak může se přímo dokázati, že tomu tak nebylo a nemohlo býti. V legendě o Cyrillovi jsme našli: зѣмъ завистѣмъ испрѣмъ трѣмъ дѣмъ неспѣмъ сего добра XV (str. 19, ř. 19), v legendě o Methodu však: старѣмъ врагѣмъ завидѣмъ доброу вѣмъ IX (str. 10, ř. 22) a po druhé: сѣмъ же вѣмъ не трѣмъ старѣмъ врагѣмъ завистѣмъ чѣмъ родоу вѣмъ XII (str. 12, ř. 13–14). Jest nápadné, že se zde vyskytuje dvakrát старѣмъ, čehož v Cyrillu ovšem nemáme. Tento převlastek opětuje se však v jiných spisech Klimentových: рѣмъ и завистѣмъ доброу старѣмъ врагѣмъ дѣмъ наоусти ... Klim. str. 74, ř. 17–19 a mimo to: старѣмъ же врагѣмъ дѣмъ вѣмъ сѣмъ Lazor. str. 21, ř. 12–14.

Kdo psal tedy legendu o Methodovi, byl zároveň též autorem pochvaly na Klim. a Laz.; kdo psal však legendu o Cyrillu, ten psal též, jak jsme viděli (str. 73–74), pochvalu na 40. Muč., neboť uvedený citat se zde takřka docela shoduje: spisovatelem obou legend mohla býti tedy jen jedna a táž osoba, totiž Kliment.

I jiné výrazy a zvláštnosti jeví se někdy jen v legendě o Methodovi a v jiných spisech Klimentových, ne však v legendě o Cyrillovi. Ku př.: крѣмъ своимъ оуѣмъ скверноу I (str. 5, ř. 24–25), s čímž jsme srovnali: коу скверноу оуѣмъ хоуши Jo. Krst. (str. 389, ř. 2) а кѣмъ грѣмъ оуѣмъ хоуши ib. str. 389, ř. 24 atd.; да бѣмъ оуѣмъ ... скверноу ... zpovědní řád Klimentův (Euch. sin. str. 78 a ř. 12); всакоу скверноу оуѣмъ вѣмъ ... Na вѣскрѣс. str. 13 ř. 8–11.

⁶⁵⁾ S tím souhlasí též spíše: прѣмѣнѣ же земьнѣмъ неспѣмъ ... Pochv. na Cyr. a Meth. str. 17, ř. 8.

⁶⁶⁾ Zde můžeme ještě upozorniti na: и оуѣмъ философѣмъ тоуѣмъ и страннѣмъ. Cyr. IV (str. 4, ř. 12), což vykládal Voronov sice velmi učeně, ale málo pravdě podobně předpokládaným řeckým originalem *ἐνα διδάσκαλος ἢ φιλοσοφίας τῆς ἑσῶ καὶ τῆς ἑξῶ* (jak v leg. o Klimentu kap. 2. obdobně čteme). Ale není třeba utikati se k tak hledanému výkladu, neboť máme i v leg. o Methodovi XVII (str. 14, ř. 22): вѣмъ и сирѣмъ, страннѣмъ и тоуѣмъ, naše místo třeba tedy přeložiti: ut doceret philosophiam indigenas et peregrinos.

www.libtool.com.cn
 ТЕЧЕНИЕ СЪВРШИТИ (СЪКОНЧАТИ), ВЪРЖ СЪБЛАЮСТИ našli jsme též jen v legendě o Methodovi a v jiných spisech Klimentových (viz str. 78).

V legendě o Methodovi máme pravidelně ПРАВОВЪРЪНЪ jednou jen, БЛАГОВЪРЪНЪ, v legendě o Cyrillovi jen БЛАГОВЪРЪНЪ, s oběma výrazy setkáváme se však i v jiných spisech Klimentových (viz str. 80).

Jen v legendě o Methodovi vyskytuje se ХОДАТАИ МЕЖЮ ВЕТЪХЪ И ЗАКОНЪМЪ И НОВЫМЪ I (str. 5, ř. 21) a v Zach. НОВОУМОУ ЗАВѢТОУ ХОДАТАИ (str. 32, ř. 17—18), ovšem z uvedených dosud spisů.

Jen v legendě o Methodovi našli jsme ПОРОУЧИМОУ ВЪСА ЦРКВИ И СТРИЖНИКЪ X (str. 11, ř. 21) a ПРИПОРОУЧИТИ v Klim. str. 79, ř. 5: ПРИПОРОУЧИША СЯ БОГОВИ.

Značně se liší legenda o Methodovi od legendy o Cyrillovi, že užívá slova МЫША (viz str. 89). V druhých spisech Klimentových nepojednává se ovšem nikde o mši a tak zde nevyskytuje ani to ani ono slovo. V leg. o Meth. máme obvykle slovo АПОСТОЛИКЪ, ale také ПАПЕЖЪ I (str. 6, ř. 15) a XII (str. 12, ř. 16), v legendě o Cyrill. se střídá АПОСТОЛИКЪ s ПАПА.

Celkem tedy vidíme, že legenda o Methodovi se některými zvláštnostmi liší od legendy o Cyrillovi, avšak tyto vyskytují se obvykle i v jiných spisech Klimentových. Tato okolnost nemluví tedy proti tomu, že i legenda o Methodovi pochází od Klimenta. Jest ovšem pravdě podobné, že měl před sebou svou legendu o Cyrillovi, do které tu a tam nahlédl a tak by se nám vysvětlily některé makavější shody. Můžeme ovšem též připustiti, že Kliment znal své spisy a zvláště legendu o Cyrillovi více méně nazpaměť a tak se stalo, že se v pozdějších jeho spisech objevují vždy narážky na předešlé spisy, mnohdy se opětují i celé věty.

Některé filologické důkazy, že obě legendy pocházejí od Klimenta, podány jsou ještě v rozpravě o všeobecné povaze jeho spisů; mimo to jsou ještě důležité okolnosti, které pro toto autorství mluví, uvedeny v rozpravě: Dvě další „slova“ připisovaná Klimentovi »НА РОЖДѢСТВО ХВО« a »ЧТЕНИЕ НА КРЪЩЕНИЕ ГНЕ«, kamž odkazujeme, jakož i k Přídatku druhému.

I na základě všeobecných úvah musíme připustiti, že zvláštní povahu obou legend nejlépe lze vysvětliti autorstvím Klimentovým. Kliment se nám do tohoto rámce nejlépe hodí. Byl jedním z učenníků slovanských apoštolů, zvláště společníkem Methodovým, mohl tedy býti dobře zasvěcen do všech událostí, o něž zde jde. Že pak legendu o Methodovi psal skutečně jeden z jeho učenníků, vychází na jevo zcela zřetelně z modlitby ke konci legendy, kdež se autor obrací k Methodovi jako jeho učenník: ПРИЗНАИ НА НЫ ЖЕЛАЮЩАМЪ ТБЕЕ ИЗБАВЛЕНІЕ ОТЪ ВЪСАКОМЪ НАПАСТИ ОУЧЕНИКЪ СВОИ XVII (str. 14, ř. 24—25).

Dále je nápadná okolnost, že se děje v legendě o Methodovi zmínka o památce sv. Demetria: СЪТВОРИ ПАМАТЬ СГГО ДИМИТРИИ XV (str. 13,

ř. 18), víme, že Kliment psal i pochvalu na tohoto svatého, který se ctil zvláště v Soluni, odkudž pocházel, a v Macedonii vůbec.

Že pak Kliment nepocházel z velkomoravské říše neb z Pannonie, musíme připustiti, neboť byť by se byl sebe lépe přiučil církevní slovanštině, přece by se nám jeho vlastní mateřština někde prozrazovala v jeho spisech. A jak by se tento vliv v jeho spisech mohl jeviti, můžeme nyní, co se týče Pannonie, na základě Frisinských památek posuzovati. Co se týče velkomoravské říše, byla by věc ještě patrnější. Nikde se však nese setkáváme s tímto vlivem; jazyk v jeho spisech shoduje se nápadně s jazykem církevněslovanského překladu písma sv. Dále nám vypravuje legenda o Klimentu, že hned již z mládí provázal Methoda (*τὸν γὰρ τούτου βίον ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἐγίνωσκεν, οἷα ἐκ νέου ἔτι καὶ ἀπαλοῦ ἐκείνῳ παρηκολουθηκῶς καὶ ὀφθαλμοῖς πάντα τὰ τοῦ διδασκάλου παρειληφῶς*. XXI, str. 27).

Kliment byl tedy Bulhar a sice pocházel bezpochyby z Macedonie neb z krajiny, kde se mluvilo týmž nářečím, které zavedli slovanští apoštolé do písemnictví. Jest nápadné, že nalézáme ku př. u něho též slovo **ТОУНЕ** (**ТОУНЕ ДАСТЬ СЯ** . . . Prěst. Bogor. str. 228, ř. 16), **ВЪСПРЪ** (40 Muč. str. 23, ř. 23 a jinde, několikrát ku př. v Jo. Кръст.); o jiných se ještě zmíníme. Jeho jazyk se liší valně od Jana exarcha bulharského, který pocházel bezpochyby z východního Bulharska.

Z obsahu obou pannonských legend musíme též souditi, že jich původce nepocházel z velkomoravské říše neb z Pannonie; jak známo, mluví o Moravanech jako o národě, k němuž on sám nepřisluší (**ЯКО И САМИ** — totiž Moravané — **ПОВѢДАЮТЬ ПРИСНО** X, str. 11, ř. 26). Dále jej vidíme všude pod vlivem východních tradic a tím si můžeme i vysvětliti okolnost, že věnuje disputacím, obvyklým u Řeků, tolik místa. Jinak bychom nepochopili, proč tak rozvláčně píše o poselství Cyrillově k Sarcinům a Kozarům. Příslušník velkomoravské říše neb Pannonie by byl o tom nemohl psáti, řekněme — aspoň s takovou důkladností. A jak krátce se pojednává naproti tomu poměrně o Moravě, o Pannonii! I v legendě o Methodovi jest to cařihradský císař, na jehož blahosklonnosti Methodovi především záleží — dle autora legendy. Tím, že autor pohlíží stále jaksi k Cařihradu a na druhé straně (aspoň v legendě o Methodovi) k Římu, stalo se, že mu ušel lecjakýs důležitý děj na Moravě. Tak se ku př. nezmiňuje o tom, že byl kníže český Bořivoj Methodem pokřtěn a a jiné podrobnosti opomenul nám sděliti, hlavně co se týče boje o slovanské bohoslužby.

Na zajímavou okolnost, která by nám měla též svědčiti pro to, že Kliment či vůbec autor obou pannonských legend pocházel z Bulharska upozornil Voronov. Jak známo vykládá se nám v legendě, že musil Cyrill ve svém novém působišti i s bludným učením zápasiti: **НЪ И ИНОМОУ БЕСЧЫСТНЮ ОУЧААХОУ, ГЛАГОЛЮЩЕ: ЯКО ПОДЪ ЗЕМЛЕЮ ЖИВОУТЬ ЧЛОВѢЦИ ВЕЛЕГЛАВЫ, И ВЪСЬ ГАДЬ ДІАВОЛА ТВАРЬ ЕСТЬ И АЩЕ КТО ОУБІЕТЬ ЗМІЮ,**

ДѢВЕТЬ ГРѢХЪ ИЗВОУДЕТЬ ТОЕ РАДН... XV (str. 20, ř. 9—12). Voronov se ptá, není-li na snadě myšlenka, že autor legendy líčil tyto pověry spíše tak, jak je znal z domova, z Bulharska, tak že bychom zde měli jednoduše některé věty bohomilského sektářství. Zvláště u bohomilů nalézáme učení, že zmije (ΓΑΔЪ ἐρπετόν) jest tvorem Satanovým jakožto výsledek nezdařeného pokusu, když chtěl též člověka stvořiti (str. 97). Proto snad pověra, že se tomu, kdo zabije zmiji jakožto tvora ďáblova, odpustí devět hříchů (srovn. C. Schmidt, Histoire et doctrine de la secte des Cathares et Albigois, t. II, p. 84: Il était permis de tuer des reptiles, parceque... on les envisageait comme logeant des esprits créés par le demon). Dále učení o velkohlavých lidech žijících pod zemí, jež se vyskytuje ovšem i na západě (a sice se děje zmínka o tom již za Boniface: Virgilium, qui asseveret ›quod alius mundus et alii homines sub terras sint‹, sacerdotio privari vult... str. 98, pozn. 4.) To prý se srovnává s učením bohomilů o gigantech, potomcích padlých andělů s lidskými dcerami. Voronovu šlo při tom hlavně o to, aby dokázal, že legenda vznikla teprv v době bohomilství. Ale ani z toho by nevyplynulo pozdější stáří legendy. Domnělý zakladatel této sekty, Bogomil neb Jeremiáš působil sice v letech 927—950, ale on nezaložil bezpochyby sekty, nýbrž ji jen zreformoval a dal jí určitější ráz. Ale ani bulharský původ autora naší legendy nemůže nám toto místo dokázati, uvážíme-li, jak jsme ještě poměrně málo zasvěceni zvláště do starších dějin bohomilství.

Silně mluví pro autorství Klimentovo při našich legendách též ono přátelské smýšlení k západu, k Římu, které se nám právě jeví v těchto legendách, k čemuž jsme již poukázali. Víme sice, že to bylo též stanovisko obou slovanských apoštolů, avšak kdo mu mohl z jich učenníků býti více věren nežli Kliment, který psal pochvalu na papeže Klimenta, který používal západních formulí při sepisování liturgických textů?

S tím se shodují též výrazy jako **ВЪ НАША ЛѢТА**... Meth. II (str. 6, ř. 22), **ВЪ НАШЕ РОДЪ** Cyr. I (str. 1, ř. 16) a podobné, které zde nejsou tak širokého pojmu, jak tomu Voronov chtěl.

Ovšem mluví se o díle slovanských apoštolů tak, že již překročilo meze Moravy a Pannonie, ku př. Meth. II, str. 7, ř. 11: **РЕКОУ ЖЕ АЗЪ ИКО ПРОЗЫРА КАКО И ХОТАШЕ ОУЧИТЕЛА СЛОВѢНЕМЪ ПОСЛАТИ**... (tedy nejen Moravanům), dále: **ВЪ РОУКОУ ЕГО СОУТЬ ОУТЪ БГА И ОУТЪ АПСЛЪКАГО СТОЛА ВЪСА СЛОВѢНСКЪМЪ СТРАНЫ**... Meth. XII, str. 12, ř. 23—24; **ВЪЗДВИГЪ НАМЪ ОУЧИТЕЛА СЕГО, ИЖЕ ПРОСВѢТИ ЕЗЫКЪ НАШЪ**... Cyr. I (str. 1, ř. 16—17), ale to se též úplně srovnávalo se skutečností. Učenníci Methodovi uchýlili se hlavně do Bulharska a sice k Simeonu, kdež nastal známý rozkvět církevněslovanského písemnictví, odtud šli dále někteří jako Kliment do Macedonie, u Chrvatů byly též slovanské bohoslužby a o tom všem Kliment arci mohl věděti, a věděl také, a proto psal též v tomto smyslu.

Ptáme-li se tedy, kde byla legenda o Cyrillovi psána, myslil bych, že teprv na jihu, v Macedonii. Když již látka její je tak rozvržena, že předpokládá

úmysl psáti druhou legendu o Methodovi, můžeme též z toho souditi, že nebyla psána za živobytí Methodova. Po smrti Methodově nezdrželi se však jeho učenníci na Moravě tak dlouho, aby byli mohli pomýšleti na klidnou literární práci, zvláště když jim bylo zápasiti se všelijakými protivenstvími. Musilo by se nám jinak prozrazovati v legendě nějak toto moravsko-pannonské ovzduší, čehož naprosto pozorovati nemůžeme.

Mohla býti tedy legenda o Cyrillovi napsána někdy ke konci IX. stol. neb spíše na začátku desátého. Legenda o Methodovi hned po ní sepsána nebyla, jinak by se nám nejevily ony jazykové odchylky, ku kterým jsme dříve poukázali. Že byla legenda o Cyrillovi skutečně napřed psána a legenda o Methodovi teprv po ní, vychází na jevo hned ze začátku I. kap. první a z II. kap. druhé legendy. V legendě o Methodovi zde čteme: **БѢ МНЛОСТІВѢННІИ НЖЕ ХОЩЕТЬ ДА БѢ ВЪСАКѢ ЧЛВКѢ СПСЕНѢ БЫЛѢ И ВѢ РАЗОУМѢ ИСТИННѢННІИ ПРИШЛѢ** II (str. 6, ř. 21—22), kdežto v legendě o Cyrillovi nalézáme: **БОГѢ МНЛОСТІВѢННІИ И ЦЕДРѢННІИ ОЖИДАЕИ ПОКААНІЕ ЧЛОВѢЧЕСКО, ДА БЫШЕ ВЪСИ СПАСЕНИ БЫЛИ И ВѢ РАЗОУМѢ ИСТИННѢННІИ ПРИШЛИ, НЕХОЩЕТЬ БО СЪМРѢТИ ГРѢШНИКОУ, НѢ ПОКААНІЮ И ЖИВОТОУ...** Vidíme všude, že máme v legendě o Methodiovi jen skrovný výtah, **БОГѢ** má zde jen jeden přívlastek z dvou vyskytujících se v legendě o Cyrillovi. V této očekává bůh naše pokání, abychom spaseni byli; v legendě o Methodovi žádá jednoduše, aby každý spasen byl. Že by byl text legendy o Methodovi starší a dle něho text legendy o Cyrillovi šfe rozveden, nelze dokázati. Hned po uvedeném místě praví se v legendě o Cyrillovi: **АЩЕ И НАИПАСЕ ПРИЛЕЖИТЬ НА ЗЛОБОУ, НѢ НЕОСТАВЛЯЕТЬ ЧЛОВѢКА РОДА...** **НѢ НА КОЖДО ЛѢТА И ВРЕМЕНА...** myšlenku tu našli jsme v legendě o Methodovi zase zcela jinde: I, str. 4, ř. 19—21 (viz str. 75). Jest větší pravděpodobnost, že původně byly myšlenky pohromadě v souvislý text spojeny (legenda o Cyr.) a odtud že původce legendy o Methodovi — ovšem táž osoba — vybíral, co se mu hodilo, nežli naopak, že by byl původce legendy o Cyrillu rozptýlené myšlenky v souvislý text shledával.

Tak mluví ještě i jiné okolnosti pro to, že je legenda o Methodovi pozdější.

Kdy vznikla legenda o Cyrillovi u porovnání s druhými spisy Klimentovými? K prvním jeho spisům nenáleží. Očekáváme tak již předem, neboť kdo nebyl ještě vycvičen v samostatném spisování, nebyl by se mohl odvážiti k takovéto obsáhlejší práci. Poněvadž jsme dále viděli v legendě narážky na jiné spisy Klimentovy, byl již Kliment delší dobu literárně činný, osvojil si již některé výrazy a rčení, oblíbil si některé myšlenky, nežli začal psáti svou legendu o Cyrillovi. Zcela jinak srovnáme-li ku př. s touto církevněslovanskou legendu o sv. Václavu neznámého původce.

Avšak máme překonati ještě některé překážky, které na nás zde právě čekají. Pocházejí-li obě legendy — a přidejme hned k tomu — i obě pochvaly skutečně od Klimenta, jak se mohou v nich jeviti některé

neshody? Dle legendy o Cyr. XV (str. 20, ř. 8) nazval Cyrill své protivníky **триєзъчникъ**, dle legendy o Meth. VI (str. 9, ř. 3) nazval je tak papež. Dle legendy Cyr. XV (str. 20, ř. 29) byli oba slovanští apoštolé 40 měsíců na Moravě, dle legendy o Meth. V (str. 8, ř. 27) tři léta. Větší jsou ovšem neshody přihlížíme-li též k pochvalám.

Třeba ovšem uvážit, že uplynulo již nejméně as 20 ano i více let od té doby, co se sběhly události, o nichž se zde pojednává. Tu ovšem mohla se již tak mnohá věc jevit v jiném světle, ledacos mohlo se v paměti jevit již trochu neurčitě; zvláště mohlo to tam vaditi, kde neměl Kliment žádných pramenů. Zdá se, že se ani o to nestaral, aby odstranil možné neshody tím, že by více přihlížel k dřívějším svým spisům. Tuto — *sit venia verbo* — bezstarostnost vidíme někdy i v jeho citatech z písma sv. Spoléhal na svou paměť, která jej však někdy opustila a tak se stalo, že si mnohdy věc popletl. Ku př. Na **въскрѣс.** str. 13, ř. 16: **блжени съмѣрени дхѣмъ ꙗко тѣхъ єсть црствіє нечноє**, má však býti **є. ници дхѣмъ . . .** Mat. 5, 3. Str. 13, ř. 22: **блжени кротѣци ꙗко ти снове блжні нарекоутъ сѧ**, má býti **ꙗко ти наследатъ землѧ** Mat. 5, 5). To pozorujeme i jinde a všecko nemůžeme sváděti na nepozorné přepisovače. Jindy cituje Jeremiáše, ve skutečnosti je to Isaiáš a tak podobně ještě.

Kliment věděl dále mnohem více nežli nám vypravoval, zvláště v legendě o Methodovi jeví se nám trochu úsečným. Jak zkrátka odbývá zde ku př. onu smutnou událost »ve Švábích«. Že by byl o ní nic bližšího nevěděl, o tom musíme pochybovati. Kdo pak všecko nepoví, nýbrž spíše jen napovídá, může snadno přivoditi všelijaké neshody.

Pochvaly.

A) Pochvala na Cyrilla.

O této pochvale též možno dokázati, že pochází od Klimenta: jest to týž způsob, s kterým se shledáváme v jiných pochvalných slovech Klimentových, tytéž myšlenky a výrazy. Ani o tomto autorství Klimentově nemohl se však Jagić přesvědčiti a kdyby je hotově připustil, nemohl by prý z toho činiti závěrek na Klimentovo autorství při legendě o Cyrillovi. Pronesl se o věci té takto (Archiv für slav. Phil. XVIII, r. 1896, str. 285): »Selbst wenn die an den heil. Cyrill gerichtete Lobrede wirklich von ihm (Clemens) herrührt — dafür würde allerdings theilweise die handschriftliche Überlieferung sprechen — so möchte ich sie nicht zu Gunsten der Identität ihres Verfassers mit jenem der Legende ausbeuten. In der Lobrede herrscht ein anderer Ton, als in der Legende, gegenüber dem Slavenapostel. In der ersteren tritt er mehr als *оучитель всѣмъ странамъ*, und nur nebenbei als Slavenapostel auf; trotz der Kürze der Darstellung sagt die Lobrede »*Бреси ко вѣставши при Теофанѣ црн много лѣтъ прѣбываеи нконнаа стина гонима и обвараема при благовѣрнѣмъ же кнезѣ (vl. црн) Михаилѣ правовѣрнѣи съборъ сътворше* u. s. w. — das sind Einzelheiten, die in der Legende nicht so praecis ausgesprochen werden. Der Lobredner wendet Citate aus der heil. Schrift an, die die Legende nicht kennt (und zwar im ersten, narrativen Theil des Textes), und auch die Abreise Cyrill's nach Rom motivirt sie anders als die Legende. Ich könnte also noch zugeben, dass der Lobredner die Legende gekannt hat, obgleich auch das mir jezt nicht so ausgemacht erscheint, wie einst Voronov, ⁶⁷⁾ — aber die Identität des Verfassers dieser beiden Werke, scheint mir geradezu ausgeschlossen zu sein.«

Co se první výtky Jagićovy týče, musím naopak na to upozorniti že v pochvale se prozrazuje týž duch, týž směr, který můžeme pozorovati

---

⁶⁷⁾ Musím však zde podotknouti, že původce pochvaly znal dobře legendu, ano uvidíme, že text této se přímo obrází v pochvale na jednom místě

i v legendě. Jeví se nám Cyrill v legendě jakožto výhradně slovanský apoštol? Zajisté ne, hlavní věci jsou zde přece jeho disputace se saraceny, židy atd., a jeho působení u Slovanů tvoří zde jen krátkou epizodu. To vidíme již i z objemu těchto částí. Celá legenda obsahuje ve vydání Šafaříkově necelých 25 stránek. A kolik z toho připadá na působení u Slovanů? Necelých 7 stránek, a z toho ještě připadají dvě stránky na disputaci v Benátkách. Již dle toho nebude nikdo moci říci, že se působení Cyrillovo u Slovanů staví jaksí v popředí atd. A zrovna tak se to má v pochvale. Její původce probírá všechny zásluhy Cyrillovy, jeho celou činnost, až přichází též k jeho působení u Slovanů. A jako mělo toto v legendě jen málo místa, zrovna tak jeví se to i zde. Cyrill je i zde více **НОВЫМЪ АПОСТОЛЪ И ОУЧИТЕЛЪ ВСѢМЪ СТРАНАМЪ** než slovanský apoštol, tak jako v legendě. V tomto vypočítávání všech zásluh Cyrillových jeví se v pochvale s legendou skoro úplná shoda; původce pochvaly neměl snad před sebou legendy, přímo jí nepoužíval, nýbrž věděl ještě všechny tyto zásluhy, které již dříve vypsál v legendě, ano on jich věděl ještě více než jich tam vypsál, a proto mohl též zde něco přidati. To mohl ovšem všechno Kliment vědět i a proto nemohu v tom ničeho nalézt, co by mluvilo proti totožnosti autora při obou spisech.

I co se týče citátů, nemůžeme proti autorství Klimentovu ničeho namítati. V pochvale mohou být jiné citáty nežli v legendě, což je možné, když Kliment legendu neměl před sebou, když psal pochvalu — a přece nebudeme z toho vyvozovati, že Kliment nemohl legendu napsati. Citáty ty nalézáme ovšem částečně i v jiných jeho dosud známých spisech a časem se najdou mnohé z nich zajisté i v nově objevených jiných spisech Klimentových.

Velkého rozdílu nenalézám též v odůvodnění cesty do Říma, kterou podnikli oba slovanští apoštolé k papeži. V leg. o Cyrillovi čteme v kap. XV, str. 20, ř. 29—30: **· м · же мѣсець сътвори въ моравѣ и иде свѣтити оученикы свое** a dále (XVII, str. 23): **И оувѣдѣвъ о немъ римскыи папа, посла поны и дошѣдоу емоу въ римъ ... по сему повелѣ папа ... свѣтити словесемъ словенскыи оученикы ...** Vzali tedy s sebou učeníky, aby byli vysvěceni, to byla tedy buď hlavní neb též hlavnější příčina jich cesty do Říma. V pochvale se zkrátka udává: **иде въ румъ ведѣи на съвршенне избранное си стадо** (str. 36, ř. 1—2). Příčina, která se dle legendy může předpokládati, je zde výslovně uvedena. Nebylo třeba hned též uvést, že poslal pro ně papež, jelikož se zde hlavně mají jich zásluhy o upevnění velkého díla vytknouti. V legendě o Methodovi je ovšem zase výslovně k tomu poukázáno, že pro ně poslal papež (V a začátek VI): **и трѣмъ лѣтомъ ишѣдъшемъ, възвратиста сѧ из моравы, оученикы наоучыша** (VI) **оувѣдѣвъ же такова мѹжа апостоликъ никола, посла по на желанн видѣти и яко англа бж҃на.**

Námítky Jagičovy nemají tedy velké váhy. Již dříve připisovali Undolskij, Šafařík a Bodjanskij obě pochvaly Klimentu. Voronov,

který dokazoval, že legendy pannonské byly sepsány teprv po smrti Klimentově, nemohl ovšem připustiti, že by pochvaly, které prozrazují závislost na legendách, pocházely od Klimenta (Главнѣйшіе источники, str. 187). Kladl pochvaly asi do druhé polovice XI. století, ne však později, jelikož se v nich ještě neděje žádná zmínka o nějaké činnosti obou slovanských apoštolů v Bulharsku.

V následujícím hodlám podati důkaz, že jak pochvala na Cyrilla, tak i na oba slovanské apoštoly byly sepsány Klimentem. Jest ovšem mezi nimi jakýsi rozdíl: při poslední pochvalě používal autor přímo legend, vypisuje z nich jednotlivé části, při první nevybíral z legend ničeho; příčinu, proč se tak stalo, vyložíme při druhé pochvalě.

Tak se zde hned na začátku setkáváme se starým známým: тогоже отчества искъни прѣбавни съ отца и оучителя нша, остави жити сего всоу красоту и славоу и богатство оца и матрь, братию и сестри... (str. 34, ř. 16—19).

To souhlasí takřka úplně s následujícím: и того поком вѣчнаго желающе, оставише житіа сего красоту, домы, богатство, отца, матрь, сестры и братію; жены дѣти еще же и дше свое въ зненавнѣ ше по гнѣ заповѣди... 40 М u č. str. 23, ř. 10—13. Dále s tím souhlasí: се бо бжнѣи клментъ остави все земное батьство и славоу, не батьство же единно, но и родъ, дроггы, оца же и матрь и братню еще же и свою дшу всего презрѣвъ остави и коупи село то... Klim. str. 75, ř. 5—8 (zde nárazka na Mat. 13, 44, kterýžto citát předchází: str. 75, ř. 3—5).

Jest to parafrase tohoto místa z evangelia: и вскѣкъ ниже оставитъ братриѣ ли сестры ли отца ли матерь ли женѣ ли дѣти ли села ли храмы имене моего ради, сѣторицеѣ приметъ и животъ вѣчнѣи наслѣдитъ Mat. XIX, 29, podobně i Mar. X, 29: аминь глаголю вамъ никтоже естъ ниже оставитъ домъ ли братриѣ ли сестры ли отца ли матерь, ли женѣ ли чада ли села мене ради и евангелиѣ...

Vzhledem k tomuto místu z evangelia jest shoda citátů v obou spisech Klimentových ještě nápadnější, neboť Kliment přidal oběkrát něco, co není v evangeliu: жити сего (всоу) красоту... богатство. Shoda ta jest zajisté taková, že musí přesvědčiti.

Dále zde máme i reminiscenci na modlitbu pocházející od Klimenta v jeho zповѣdním řadě:

Рochv. на Cyr. str. 37, ř. 20—21: тоу ча, напамяци бгготочною росою изгорѣвши грѣховною соухотою срдца наша...

Euch. sin. 78a, ř. 3—7: и подажди ми влагъ твоихъ щедротъ изгорѣвъше грѣхъ срдце мое и отгъгнавъ мракъ грѣховъ ншихъ...

Tento мракъ грѣховъ ншихъ máme ostatně i zde: ... зарю снѣгъ и мракъ грѣховъ ншихъ отгоню str. 37, ř. 10—11 (viz str. 39). K tomu

patří ještě вѣковскоу лѣсть прогоне и поганскы мракъ освѣщае
бжвными лѣчачи 34, ř. 8—9, пак: словенскоу езыху, въ неразѣ-
мѣхъ и въ мрацѣ соушѣ 35, ř. 22—23.

Co do smyslu s tím souvisí: таа во оуста свѣта свѣтлѣишаа ѣвѣ
гъ омраченныѣ лѣстнѣ грѣховною просвѣщающаа str. 36.
ř. 19—21.

Nahoře jsme již vytkli (str. 76): омрачиша сѣ лѣстѣю вѣ-
совскоу... Dimitr. str. 359, ř. 22 а ниже просвѣти... омрачив-
ше оумъ свон, паче же лѣстѣю дѣаволюю Cyrill I (1, ř. 17—19),
пак къ омраченымъ грѣхъхъ вѣстоу си... Jo. Kryst. str. 388,
ř. 22 atd.

V naší památce máme ještě: иже затче оуста... трѣзвычнни-
комъ еретыкомъ иже завистнѣю омрачше сѣ глаху 35, ř.
24—26.

O závisti a lsti ďáblově jsme se již zmínili na str. 73—74, že jest
důležitým činitelem ve spisech Klimentových. Tak máme i zde вѣсов-
скоу лѣсть прогоне str. 34, ř. 8; srovn. i: многобжнѣ лѣсть ра-
зори се str. 37, ř. 13.

его же подвигы и троуды и хождения почитающе и похвалы
нѣсть кому приложити str. 36, ř. 4—6, srovn.: его же всѣ добрыѣ
дѣтели почитающе и житыѣ вѣше члвкъ, нѣсть во комъ притѣкну-
щи подобны похвалы ѣмоу издрещи... Klim. 76, ř. 4—6.

тѣм же камъ оуста исповѣдетъ сладость оучения ѣго или ко-
торѣхъ езыхъ постыгнетъ издрещи подвигы и троуды и до-
бродѣти жития ѣго str. 36, ř. 17—19.

40 Muč. str. 23, ř. 29—30: тѣмъ комъ оуста или кѣхъ ѣзыхъ,
възможеть похвалити сѣе свѣтиланкыхъ несныѣ. тѣм же камъ
оуста възмогути твоѣ бжвение исповѣдати... Jo. Kryst.
str. 390, ř. 38 391, ř. 1.

Srovn. též: ѣюже похвалы ѣзыхъ издрещи ни оумъ не по-
стигнетъ подобно похвалити... Mich. a Gavr. str. 43, ř. 5—6.

... иже бжвѣруемъ и красотѣю вѣси на землѣхъ ѣко
слнцѣ... и поганскы мракъ освѣщае бжвными лѣчачи прѣ-
м оудрость же бжнѣ... str. 34, ř. 7—9;

40 Muč. str. 21, ř. 5—8: тѣмъ всѣхъ бжнѣ сила и моудрость
и тоу силоу исплѣниша сѣ... вѣсише въ мирѣхъ ѣко прѣ-
свѣтлыѣ звѣзды и всоу къселеноу. лѣчачи бжвными
взарающе, срѣдѣ свѣтѣ нмоуше... слнца хъ...

... поустыше на еретикы и всоу злобѣхъ нхъ попали дхвную си-
лоу... str. 35, ř. 8—9.

рѣвненемъ своимъ по па литъ противныѣ... Jl. str. 14 (249),
ř. 14 (srovn. str. 79).

www.idrcool.com.cn
 про́кла́та ꙗко о́рля на в́се страны ѿт в́стока до
 запа́да ѿт сѣ́вера и до ю́га... въ сѣвѣрѣхъ о́бръте се, трѣ́-
 свѣ́тлами зарами ꙗко слн́це снмае... str. 35, ř. 15—18;

Klim. str. 76, ř. 25 — str. 77, ř. 3: радоуи сѧ непоро́чныи о́рле
 прелетѣ́вѣи всю вселеноу́ю на запа́дѣ восни́вѣ ꙗко
 незахо́димоє солн́це, на в́стоцѣ́ же... на сѣ́верѣ́... Jiná
 místa, kde se vyskytuje porovnání ꙗко о́рля uvádí Lavrov na
 str. XX.

и радостию сѣвѣ́ши течение... str. 36, ř. 3 srovn. течение
 сѣвѣ́ши Meth. XVII (str. 14, ř. 2—3). Viz na str. 78 a 91.

все прѣ́спѣ́ѣ ꙗко и дѣ́нница str. 36, ř. 6—7. Viz str. 81—82.

паче слн́ца трончнѣ́ми зарами снма́ ꙗвѣ́ просвѣ́ти бесчисль-
 наго рода въ тмѣ́ лежѣ́ша невѣ́дѣ́ннѣи... str. 36, ř. 10—11, viz str.
 84. S трончнѣ́ми зарами снма́ mŕže se srovnati: трѣ́свѣ́тлами зарами
 снма́юще 40 Muč. str. 23, ř. 28. Ostatně máme i v naší pochvale: трѣ́свѣ́-
 тлами зарами ꙗко слн́це снмае... str. 35, ř. 13—14. Srovn. též: трѣ́свѣ́-
 тлоє кожьство ib. str. 37, ř. 4—5.

процѣ́вѣ́ста ꙗко цвѣ́тъ... 36, ř. 22—23; viz str. 21 a doleji
 v rozpravě o jazyku Klimentově.

паче же ꙗко вѣ́стѣ́ннѣ́ми вѣ́нцѣ́ми оу́казає многопло́днаго
 езы́ка словѣ́нскаго... str. 36, ř. 27—29;

и вѣ́нцѣ́ми нетлѣ́ннѣ́ми оу́казъ сѧ... Klim. str. 73, ř. 13—14.
 Jiná podobná místa uvádí Lavrov na str. XX.

Ukázali jsme nahoře na str. 86 jak často se Kliment zmiňuje o po-
 tříání bludařského učení. I zde se to několikrát vyskytuje: имже свѣ́за
 злохоу́лаа оу́ста ерѣ́тикомъ присно, ерѣ́си ко в́ставши... str. 35,
 ř. 4—5; иже зат́че оу́ста... трѣ́звычникомъ ерѣ́тикомъ str. 35,
 ř. 24—25;

и тѣ́мѣ́ свѣ́за се многохоу́лнѣ́и езы́къ ерѣ́тическѣ́... str. 37,
 ř. 2—3.

Dále: всакѣ́ влѣ́дѣ́и нѣ́хъ разарає... str. 35, ř. 18 a: нѣ́хъ же влѣ́дѣ́и
 разорѣ́и мнѣ́ми прѣ́тѣ́ми... str. 35, ř. 28—29.

Zajímavé jest, že zde máme sice: благовѣ́рѣ́емъ str. 34, ř. 7; благо-
 вѣ́рѣ́мъ str. 35, ř. 7, což jsme měli výhradně v legendě o Cyrillu (viz
 str. 91), vedle toho přichází zde i: правовѣ́рѣ́и сѣ́вѣ́... str. 35,
 ř. 8; правовѣ́рѣ́ю... str. 35, ř. 14 a правовѣ́рию... str. 35, ř. 22.
 Z toho následuje, že Klimentu byla obě slova běžná.

Na str. 41 uvedli jsme složeniny vyskytující se u Klimenta, v nichž
 shledáváme 2—3 předpony, jako трѣ́безнача́лнаго свѣ́та... Mich.
 i Gav. str. 44, ř. 7—8; i zde máme: трѣ́безнача́лнѣ́ми свѣ́томъ...
 str. 35, ř. 21 a трѣ́безнача́лнаго вѣ́ска зарею снмае... str. 37, ř. 10—11.

Jako jsme tam měli: сѣ́прѣ́частникъ, сѣ́прѣ́сто́льно, máme zde i:
 сѣ́прѣ́сносоу́щна о́ца... str. 37, ř. 67. Jest to proto důležité,
 že máme slovo to i v Jo. Krъst.: сѣ́прѣ́сносоу́щнѣ́ str. 390, ř. 23—24.

www.libtool.com.cn

Zde zasluhuje též povšimnutí složenina: многосвѣтлое . . . str. 37, ř. 11.

аще бо и послѣжде всьми, то все прѣспѣи яко и дѣньница, послѣдѣ всходе свѣтлостию своею, всь ликъ звѣздныи облистаетъ слнчныими зарами свѣтъ промвляющїи . . . str. 36, ř. 6—10 . . . Srovn. нани свѣтозарна дѣньница . . . JI. str. 18 (253), ř. 7 . . . Dále: изиде яко дѣньница . . . Jo. Kryst. str. 392, ř. 1—2.

Přímou reminiscenci na leg. o Cyrillovi zde máme též: таа оубо чьстнаа оуста явише се яко єдинъ ѿ серафимъ ба прославляющаа . . . str. 37, ř. 3—4 . . . v legendě o Cyrillovi III (str. 2, ř. 28—29): оуста бо твоа яко єдинъ ѿ серафимъ бога прославляють и вселенною про-свѣщають . . .

Zajímavé jest na druhé straně: да аще гдѣ ошоушаше каковоу хоулоу . . . 35, ř. 11—12 а v leg. o Meth. X (str. 11, ř. 16): приключи же сѧ тѣгда мораване шчюущше нѣмьчьскыи попы . . .

B) Pochvala na Cyrilla i Methoda.

Zde máme ještě více narážek na jiné spisy Klimentovy.

Především možno dokázati, že Kliment při skládání této pochvaly použil obou svých legend a sice přímo, jak z následujícího srovnání vyjde na jevo:

Pochvala na Cyr. a Meth.

Str. 15, ř. 18 — str. 16 ř. 7:

. . . не хошеть бо съмърѣти грѣш-
никоу нѣ обращенію єго и пока-
нію, аще наипаче прилежитъ на
злогоу кѣждо члкъ не встави бо
сѣзѣданни своего милостивыи бѣ
ни заветы дѣла роукоу своею нѣ
на каждо лѣта и врѣмена избѣра
моужа и яви дѣла ихъ и подвигъ
людьмъ, да быша сѧ тѣмъ подо-
баше животъ безконьчынн обрѣ-
ли, и по тѣхъ пророкы, по проро-
цѣхъ же аплы, по апостолѣхъ
мчнкы и правдыныи моужа и
оучители, еже сѧ и събьсть въ
ѣ вѣкѣ нашъ.

Leg. o Cyrillu.

I (str. 1, ř. 6—16):

не хошеть бо съмърѣти грѣшниковъ,
нѣ покаянію и животоу аще и на-
паче прилежитъ на злобоу, нѣ не
оставляетъ чловѣча рода . . .
. . . . .
. . . . .
нѣ на каждо лѣта и врѣмена
. . . . .
. . . . .
патриархы же прѣвѣе и отцы и
по тѣхъ пророкы, и по сиѣхъ апо-
столы и моученикы правдыныи
моужїи и оучителии избѣрае ихъ . . .
еже сътвор и въ наше роды . . .

бѣ же въ солоуныстѣмъ градѣ
моужь втеръ именьмъ лвъ члвкъ
непорочнъ . . . и испълаи въса
заповѣди бжии шкоже нвѣъ, жи-
вѣи

str. 16, ř. 15—16:

ис того во корене въсныста издра-
днѣ дѣвѣ лѣтораси . . .

str. 16, ř. 17—19:

прѣмоудрость во свѣѣ шко и се-
строу створиша . . . дроугъ дроуга
юю прѣспѣваста . . .

str. 17, ř. 8—11:

прѣмѣны же зѣмьныими неснѣмъ . .
и шѣдѣ въ олѣмѣъ пострижѣ сѣ
въ чѣрны ризы . . . и бѣ повиноуѣ
сѣ въскѣмъ съ покореннѣмъ

str. 18, ř. 29 — 19 ř. 1;

моисѣ такоже съ аронѣмъ въ нерѣ-
жихъ бжнихъ бѣ фараоновѣ на-
рекѣ сѣ, моужами разлчѣнами
егѣпта оумоучѣ. бжии люди из-
дработы ихъ изведе въ дне
стѣлпѣмъ облачѣнѣмъ а въ ноци
стѣлпѣмъ огньнѣмъ и раздѣлѣ мо-
ре по соухуу проведе въ поустыню
а противѣныи погроузи въ безднѣ.
въ поустыни же безводнѣ напои
и проражѣ камень и хлѣба англска
насыти и законѣ же шт бѣ прнимѣ
бжнемъ пѣрстѣмъ написанѣ

Cyr. II (str. 1, ř. 23—26):

въ солоуныстѣмъ градѣ бѣ моужь
нѣкѣи . . . именьмъ лвъ . . . бѣ же
благоевѣрнѣ и съхранѣе въсе запо-
вѣды бжии . . . шкоже нногда
швѣ, живѣи . . .

Cyr. II, str. 1, ř. 30—31:

да боудеть добра корѣне добра
штрасѣ . . .

Cyr. III (str. 2, ř. 10—13):

рыци же прѣмоудрости сестра ми
боуди а моудрость знаемоу сътвори
свѣѣ . . . спѣашѣ паче въскѣхъ . . .

Method. III (str. 7, ř. 15—19):

прѣложи зѣмьныи тѣмъ волю на
несныи мысли . . . и шѣдѣ въ
алимѣ . . . постригѣ сѣ облачѣе въ
чѣрны ризы и бѣ повиноуѣ сѣ по-
корѣмъ . . .

Meth. I str. 5, ř. 3:

моисѣ съ аронѣмъ въ нерѣжихъ
бжнихъ бѣ фараусовѣ нарече сѣ
и моучи егѣптѣ, бжии люди из-
веде въ дне облачѣмъ свѣтъ-
лѣмъ а въ ноци стѣлпѣмъ огнь-
нѣмъ и море прови и проидоу по
соухуу а егѣптѣныи потоци и въ
поустыни безводнѣ люди напои
воды и хлѣба англскаго насыти . . .
законѣ людѣмъ дастѣ бжнемъ
пѣрстѣмъ написанѣ . . .

ВНДѢВЪ ЖЕ ИВЛЕНІЕ ШТ БА . . .
ОБЛѢЧЕ СЯ ВЪ ЧЬР'НѢ РИЗѢ . . .
ПРѢБЫСТЬ ДО НЕГО ДНѢ, ВЕСЕЛА СЯ

ВНДѢВЪ БОЖІЕ ИВЛЕНІЕ . . . И ОБЛѢЧЕ
СЕ ВЪ ЧЬСТНЫЕ РИЗѢ, ТАКО ПРѢ-
БЫСТЬ ВЪС ДНѢ ТѢ, ВЕСЕЛЕ СЕ

str. 21, ř. 8—9:

Method XVII (str. 14, ř. 18—19)

ПРИЛОЖИ СЯ КЪ ОЦЕМЪ СВОИМЪ,
ПРОРОКОМЪ И АПОСТОЛОМЪ, МЧНИКОМЪ
И ВЪСѢМЪ СТЫМЪ . . .

ПРИЛОЖИ СЯ КЪ ОЦЕМЪ СВОИМЪ
И ПАТРИАРХОМЪ И ПРОРОКОМЪ И АПО-
СТОЛОМЪ, ОУЧИТЕЛЕМЪ, МЧНИКОМЪ

V pochvale to platí o Cyrillovi, v legendě: o Methodovi, avšak tato záměna jest bez zvláštní důležitosti, poněvadž jde jen o rčení všeobecnějšího významu.

str. 21, ř. 9—12:

Cyr. XVIII str. 25, ř. 12 - 14:

И ПОЛОЖИША И ВЪ ЦРКВИ СТГО КЛИ-
МЕНТА, ИДЕЖЕ НАЧАША М'ЬНОГА ИЦѢ-
ЛЕНІЯ БЫВАТИ . . . ІЕЖЕ ВНДѢВЪШЕ
РИМЛЯНЕ, ПАЧЕ СЯ ПРИЛОЖИША КЪ
СТЫНИ ЕГО

ПОЛОЖИШЕ И ВЪ ГРОБѢ ВЪ ЦРКВИ
СВЕТАГО КЛИМЕНТА, ИДЕЖЕ НАЧЕШЕ
МНОГА ЧЮДЕСА БЫВАТИ, ІЕЖЕ ВН-
ДѢВЪШЕ РИМЛЯНЕ, БОЛЕ ПРИЛОЖИШЕ
СЕ СВЕТЫНИ ЕГО

V pochvalu je také přejat domnělý list papeže Hadriana, který máme v leg. o Methodovi. Jest nápadné, jak velké jsou zde odchylky.

str. 21, ř. 17—31:

Meth. VIII, str. 9, ř. 17— str. 10, ř. 11:

СЛАВА ВЪ ВЪШЬНИХЪ БОУ И НА ЗЕМ-
ЛИ МИРЪ ВЪ ЧЛВЦѢХЪ БЛГОВОЛЕ-
НІЕ. ІАКО Ш ВАСЪ СЛЫШАВЪШЕ
ДХОВНЫ РАДОСТИ, ІЕЖЕ ИМАТЕ НА
СПЕЕНІЕ, СЪЛІЕМЪ БРАТА НАШЕГО
ЧЬСТНАГО МЕОДИ СЦНА НА АРХИ-
ЕПИСПСТВО НА СТРАНѢ ВАША ІАКОЖЕ
ІЕСТЕ ПРОСИЛИ ОУ НАСЪ, ДА ВЪ ОУЧИТЬ
ВЪ ІЗЫКЪ ПРѢЛАГА КНИГЪ ДА СЯ
ИСП'ЛНИТЬ ПРОРОЧЬСКОЕ СЛОВО, ІАКО-
ЖЕ РѢША

СЛАВА ВЪ ВЪШЬНИХЪ БОУ И НА ЗЕМЛИ
МИРЪ ВЪ ЧЕЛОВѢЦѢХЪ БЛГОВОЛЕ-
НІЕ ІАКО О ВАСЪ ДХОВНАМ СЛЫША-
ХОМЪ . . . ВАШЕГО РАДИ СПЕЕНІЯ . . .
. . . ОУМЫСЛИХОМЪ . . . ПОСЛАТИ МЕО-
ДИ СЦНШЕ И СЪ ОУЧЕНИКЪ СНОУ
ЖЕ НАШЕГО НА СТРАНѢ ВАША . . .
. . . . . ДА ВЪ ОУЧИТЬ ІАКО-
ЖЕ ІЕСТЕ ПРОСИЛИ СЪКАЗАИ КЪ КНИГЪ
ВЪ ІЗЫКЪ ВАШЪ . ДА СЯ ИСП'ЛНИТЬ
КНИЖЬНОЕ СЛОВО, ІАКО ВЪСХВАЛАТЬ
ГА ВЪСИ ІЗЫЦИ И ДРОУГОНДЕ ВЪСИ

www.libri.cz
(zde vybočil ovšem najednou
z domnělého listu).

ХВАЛЕНТЕ Г҃А В҃СН МЗ҃ЫЦН
И ПОХВАЛЕНТЕ ЕГО В҃СН ЛЮДНІЕ И
В҃САК҃Ъ МЗ҃ЫК҃Ъ ИСПОВѢСТЬ І҃КОЖЕ
Г҃Ъ НС Х҃С҃Ъ В҃Ъ СЛОВОУ БОУ ОЦЮ АМИНЬ.
И В҃Ъ ЕВАНГЕЛІИ РЕЧЕ Г҃Ъ ПОСЫЛАА
СВОИ ОУЧЕНИК҃Ы ШЕД҃ШЕ НАОУЧИТЕ
В҃СА МЗ҃ЫК҃Ы КР҃СТАЩЕ И В҃Ъ ИМА
ОЦА И СНА И С҃ГО Д҃ХА ОУЧАЩЕ И
БЛ҃ГОСТИ В҃СА І҃ЕЛНКО ЗАПОВѢДАХ҃Ъ
ВАМ҃Ъ И СЕ АЗ҃Ъ С҃Ъ ВАМИ І҃ЕСМ҃Ъ В҃Ъ
В҃СА ДНИ, ДО КОН҃ЧИН҃Ы В҃ѢКОУ АМИНЬ.

ВЪЗГЛ҃ТЬ МЗ҃ЫК҃Ы РАЗЛИЧНЫ ВЕ-
ЛИЧЫ БОЖНЫ, І҃КОЖЕ ДАСТЬ ИМ҃Ъ
С҃ТЫИ Д҃ХЪ ШТЕК҃ШАВАТИ . . . Zde se
shoduje více Cyrill XVI, str. 21,
ř. 18—19: ХВАЛЕНТЕ БОГА В҃СН ВЗ҃ЫЦН
И ПОХВАЛЕНТЕ ЕГО В҃СН ЛЮДНІЕ . . . В҃Ъ
ЕВАНГЕЛІИ ЖЕ ГЛАГОЛЕТЬ . . . ř. 23—26:
ШЕД҃ШЕ ОУБЕ НАОУЧИТЕ В҃СЕ ВЗ҃ЫЦН
КР҃СТЕЩЕ Е В҃Ъ ИМЕ Ш҃ТА И С҃ТЫИ
И СВЕТАГО ДОУХА, ОУЧЕЩЕ І҃Е БЛ҃ГОСТИ
В҃СА, ЕЛНКАА ЗАПОВѢДАХ҃Ъ ВАМ҃Ъ, И СЕ
АЗ҃Ъ С҃Ъ ВАМИ ЕСМ҃Ъ В҃Ъ В҃СЕ ДНІИ
ДО СКОНЧАНІА ВѢКА АМИНЬ . . .

Method VIII str. 10, ř. 17—18:

Б҃Ы ЖЕ ЧАДА ВЪЗЛЮБЛЕНАА
ПОСЛОУШАНТЕ ОУЧЕНИИ БОЖНЫ,
І҃ЕЖЕ ВЪ ПОСЛѢДНАА ВРѢМЕНА ПРО-
ДАНО БЫСТЬ ВАШЕГО РАДИ СПАСЕННІА,
ДА ПООУЧАЮЩЕ СЯ РАЗОУМНО, ПЛОДЪ
ДОСТОИНЪ СЪТВОРИТЕ И ПРИНИМѢТЕ
ВѢК҃НЦЬ ИСТѢЛѢННЪ И ВЪ С҃Ъ ВѢК҃Ъ
И ВЪ ГРАДОУЩИНІ С҃Ъ В҃СѢМИ С҃ТЫМИ
ВЪ ВѢК҃Ы. АМИНЬ.

Б҃Ы ЖЕ ЧАДА ВЪЗЛЮБЛЕНАА
ПОСЛОУШАНТЕ ОУЧЕНИИ БОЖНЫ
И НЕ Ш҃ТРИНѢТЕ КАЗАННІИ ЦРКВНАГО,
ДА СЯ ОБРИЩЕТЕ ИСТИННЫИ
ПОКЛОННТЕЛЕ БЖНИ ОЦЮ НАШЕМОУ
НЕСНОУМОУ С҃Ъ В҃СѢМИ С҃ТЫМИ.
АМИНЬ.

Zde můžeme pozorovati zajisté zajímavý zjev. Kliment má totiž podati list papeže Hadriana, avšak podává z něho — aspoň tak jak jest v legendě o Methodovi — jen části a doplňuje jej z legendy o Cyrillovi tím, že vsouvá jednotlivé citáty, kterých užil Cyrill ve své disputaci s protivníky slovanské bohoslužby (Žalm 116, 1 a Mat. 28, 18—20). Ano i ty části, které přejal z legendy o Methodovi, jsou změněny, jak vidíme, zvláště ke konci. Z toho všeho vychází na jevo toto: Papež Hadrian poslal skutečně list, jehož podstatný obsah je nám bezpochyby podán, v kap. VIII, o Methodovi. Ale nemohu se spřáteliti, že by list ten, jak zde je podán, úplně souhlasil s originalem. Kliment byl především hlavně chvalořečníkem a dle toho si mnohdy upravoval text, řečnický nadsazoval a leckdes si věci i popletl. Tak vidíme i zde. V legendě o Methodovi byl list tento poslán, než byl Method arcibiskupem, dle pochvaly však mluví papež Hadrian o Methodovi v listě tomto jako o arcibiskupovi.

A tak jsem i nyní o tom ještě přesvědčen, že si Kliment obsah tohoto listu částečně popletl s obsahem jiného listu, jak již jsem dříve k tomu poukázal.

Mluví ještě jedna okolnost proti tomu, že bychom v leg. o Methodovi měli před sebou věrný překlad originalu. Papež zde totiž praví, že Moravané poslali napřed do Říma pro věrozvěsty. НЕ ТЪКЪМО БО ОУ СЕГО СТАВСКАГО СТОЛА ПРОСИТЕ ОУЧИТЕЛЯ, НЪ И ОУ БЛГОВЪРНАГО ЦРЯ МИХАИЛА, ДА ПОШЛА ВАМЪ . . . ФИЛОСОФА . . . ДОНДЕЖЕ МЫ НЕ ДОСПЪХОМЪ . . . Kap. VIII (str. 9, ř. 22—25): Kdo uváží, proč se vlastně obrátil Rostislav do Saříhradu, nebude moci připustiti, že by se byl mohl obrátiti též do Říma; vždyť se chtěl přece bezpochyby vymaniti z vlivu německo-latinského duchovenstva! Proto se nemohl obrátiti do Říma.

Zajímava jest i ta okolnost, že Kliment běře to z legendy o Cyrilovi, co se zde o tomto vypravuje a aplikuje to na Methoda (když šel již jako arcibiskup na Moravu):

Pochv. (str. 21, ř. 32—35):

Cyrill XV (str. 19, ř. 32—37):

ДОШЪДЪШЮ ЖЕ ЕМОУ (totiž Methodu) ВЪ СТРАНѢ МОРАВСКЪ ВЪСИ ЛЮДИЕ СЪ РАДОСТІЮ НИЗДОША ВЪ СЪРЪКЪТЕНІЕ КЕМОУ, И ТАКО ПРИИША И ЯКО АНГЛА БЖИЯ И ШТВЪРЗОША СЯ ОЧЕСА СЛЪПЫМЪ И ОУШЕСА ГЛОУХЪХЪ И ИЗЪЩИ ВЪЛЪСНОУЮЩЕЙ ВЪЗГЛАША МИРА . . .

ДОШЪДЪШОУ ЖЕ ЕМОУ (totiž Cyrilu) МОРАВЪ, СЪ ВЕЛИКОЮ ЧЪСТІЮ ПРИЕТИ ЕГО РАСТИСЛАВЪ . . . . . И ШТВЪРЗОШЕ СЕ ПО ПРОРОЧЪСКОМОУ СЛОВЕСИ ОУШЕСА ГЛОУХЪХЪ И ОУСЛЫШАШЕ КНИЖНАА СЛОВЕСА И ЕЗЫКЪ ЯСНЪ БЫСТЬ ГОУГНИВЪХЪ . . .

Dále shodují se ještě tato místa:

str. 22, ř. 9—11:

Meth. II (str. 7, ř. 1—2):

ВЪСКЪМЪ СЕБЕ ОУПОДОБЪ, ВЪСКЪХЪ ОБРАЗЪ НА СЕБѢ ПОНОШЪ ШВѢМЪ РАВНЪ БЫВЪ ШВѢХЪ МЪНИИ А ДРОУГЪХЪХЪ ПРЪКЪПЪВЪ СИЛОЮ . . .

ВЪСКЪМЪ БО СЯ ОУПОДОБЪ ВЪСКЪХЪ ОБРАЗЪ НА СЕБѢ ИВАМШЕ, РАК (str. 6, ř. 26 — 7, ř. 1): ШВѢМЪ БО РАВНЪ БѢ ОВѢХЪ ЖЕ МАЛЪ МЪНИИ А ДРОУГЪХЪХЪ БОЛИИ . . .

Mluvili jsme zde dosud o této pochvale jako o díle Klimentově; třeba ještě dokázati, že skutečně od něho pochází. Důkaz ten se může podati.

ВЪ ПОУСТЫНИ ЖЕ БЕЗВОДЪНѢ НАПОИ И ПРОРАЖЪ КАМЕНЬ str. 18, ř. 33 (je to žalm 77, 15 v Psalt. sin.: РАЗВРЪЖЕ КАМЕНЬ ВЪ ПОУСТЫНИ И НАПОИ Я), v На Кръštenije (o slově tom níže): ПРОРАЗИ ЖЕ, РЕЧЕ ПСАМЪНЪКЪ, КАМЕНЬ ВЪ ПОУСТЫНИ, И ИЗВЕДЕ ВОДЪ ИС КАМЕНЕ str. 258, ř. 11—12. Tedy v obou textech máme ПРОРАЗИТИ proti разврѣшти, což nám téhož autora prozrazuje.

Místo: вѣшадѣ же на неса сѣде . . . хотѣ . . . прити соудити живымъ и мъртвымъ и въздати комууждо по дѣломъ его . . . str. 15, ř. 15—18 jsme již poznali jinde (viz na str. 36). Je nápadné, že se vyskytuje zde по дѣломъ, kdežto jinde u Klimenta, jak jsme na uvedeném místě viděli, je oblíben výraz противо, противѣ, avšak v pochvale máme i tuto předložku v příslušném významě: слово расквѣи комууждо изыкоу п р о т и в о своемоу разоумоу str. 16, ř. 29.

S místem: не встави бо сѣздани своего млаостивыи бѣ ни завѣ дѣла роукоу своею str. 16, ř. 2—3 můžeme srovnati: не трѣпи зрѣти сѣздани образа своего обетшавша . . . Prěstavl. Bogor. str. 226, ř. 15.

моудростию цвѣтоуца присно яко цвѣтъца благооуханьныи, родѣмъ сѣ мыни блжнныи костантинъ а оумъмъ и добродѣтельми выспри възлѣтаи якоже шрѣлѣ дховьныи ма кнаома str. 16, ř. 19 až 22. Dále: моудростию бо яко цвѣтъ благооуханьнѣ цвѣтъи . . . str. 16, ř. 31—32.

S tím souhlasí: разоумъ же процветѣ, яко кринъ благооуханною любовію . . . Dimitr. str. 359, ř. 2—3; добродѣтельми процветѣ яко кринъ . . . цвѣтъи яко ливанъ добровоньнѣ Zachar. str. 23, ř. 14—17; цвѣтъ благооуханьнѣ ib. str. 27, ř. 14.

K druhé části uvedeného citátu z pochv. srovn.: присно оумомъ яко орелъ горѣ възлетѣи . . . Klim. str. 74, ř. 10—11; яко орѣлъ и горѣ възлѣтѣи оумъмъ . . . Na vьskrьs. str. 14, ř. 15—16.

и разоумѣвъ многоматежъныи сѣ свѣтъ (v Cyr. I, ř. 13: штѣ многометежнаго житіа сего) яко сѣнь прѣходоушѣ непользѣно . . . str. 17, ř. 4—5 . . . srovn. житіе . . . еже яко сѣнь непостоаньно преходитѣ Na p. m. ap. str. 6, ř. 10—12 (srovn. i str. 21).

Citát: каи польза єсть члвкоу, аще вѣсь миръ приобрѣщѣтъ а дшоу свою отѣшетитѣ ли погоуѣитѣ ли чѣто дастѣ члвкъ измѣноу на доуши своѣи . . . str. 17, ř. 6—8 vyskytuje se též v Na p. m. ap. str. 8, ř. 20 — str. 9, ř. 1: каи польза єсть члвкоу, аще и вѣсь миръ приобрѣщѣмъ а дшоу свою погоуѣимъ ли штѣшетимъ, чимъ ли искоупимъ дшоу свою шт моукы, аще . . . (Mat. 16, 26, Mar. 8, 36—37, srovn. i Luk. 9, 25).

Nápadné jest: на тврѣдѣмъ каменѣ вѣрѣ str. 18, ř. 15 a: илии тврѣдыи каменѣ вѣрѣ . . . JI. str. 18 (253), ř. 16.

I zde je прѣдѣдѣ хвѣ str. 18, ř. 18 (viz str. 71).

законъ же штѣ ба принимъ бжнїемъ пѣрстѣмъ написанъ на скрижали бо каманы прѣдастѣ . . . str. 19, ř. 1—2 a: не на скрижали каманы написанъ, иъ па срдцѣ скрижали плѣтанъ . . . str. 19, ř. 16—17. srovn. не скрижали каменѣ понесши, но самого законодавца . . . Prěst. Bogor. str. 227, ř. 22. —

www.libtool.com.cn

Nápadné je dále: и вѣроу крѣпко прѣпоисавѣша чрѣсла свои ... str. 20, ř. 6 а крѣпѣко прѣпоисаша чрѣсла свои и брань принимѣше стоюю вѣроу ... Na pam. ap. str. 6, ř. 4—6.

яко слнци вѣснѣвѣша мрака грѣховѣна штгѣнавѣша ... str. 20, ř. 29—30; měli jsme již: и отгѣнавѣш мракѣ грѣховѣнѣи v zpovědním řádě Euch. sin. str. 78a, ř. 6—7 (str. 39) а v pochvale na Cyrilla str. 98—99. Zde ještě: мракѣ невѣдѣнни въсюдоу прогѣнаста str. 22, ř. 28.

теченине свое съконѣча вѣроу съблюде str. 22, ř. 6—7, viz str. 78.

кѣто оубо възможеѣ достоинноу похвалоу ваю исповѣдати ... str. 22, ř. 26 а: кѣто възможеѣ достоинноу юмоу похвалоу издрещи югоже самъ господѣ хвалитѣ ... Jo. Kryst. str. 391, ř. 19.

скѣтъ омраченымѣ ... str. 22, ř. 31 — 23, ř. 1 viz v pochvale na Cyrilla str. 99.

алѣчюцинымѣ нескоудѣнаи пища, жадѣнымѣ непрѣстаи источѣникѣ, нагѣнымѣ обильное одѣние подающа, сирѣнымѣ помощѣника, странѣнымѣ примѣнѣника, больнымѣ посѣтитѣли, печальнымѣ оутѣшитѣли, напастѣнымѣ защитѣника, вѣдовамѣ и сиротамѣ помощѣника atd. str. 23, ř. 1—5 ... Jak vidíme, je to parafrase zakládající se na známých »sex opera misericordiae«, jež Kliment poznal ze zpovědních řádů (viz str. 13). S tím se často setkáváme u Klimenta, tak ku př.: ягда странѣнни приити боудоутѣ нами, ягда алѣчѣнни накѣрматѣ са, ягда назини шдежюѣ са atd. O prazdn. str. 2, ř. 21 násl. Jest zajímavé, že se zde mluví o vdovách а sirotcích, jako v církevněslovanské legendě o sv. Václavu. Tak i v Zach. str. 30, ř. 24—25: ни но сиротѣ приовидѣ, ни но вдовницѣ оубожи несѣтъствомѣ своимѣ граба лихонманнемѣ. V slovanské leg. o sv. Václavu čteme: вдовницѣ не дадыше обидѣти а долеји: аще ли сирота гдѣ то обидѣти не дадыше его. Též i toto pochází bezpochyby ze zpovědních řádů.

нѣ юмѣже са притѣкнахоу, то темоу са поравошѣше кланалхоу са яко богоу ... str. 18, ř. 25—26. srovn. безбожѣною лѣстѣию горѣкоу моучитѣлоу поравотѣвшѣ се Jo Kryst. str. 388, ř. 12. поравотѣти vyskytuje se často u Klimenta (viz str. 39).

Totéž platí о припадати: покровѣ припадающимѣ кѣ вама ... str. 23, ř. 6—7 viz str. 40 а 79.

Dále zde máme вѣмѣстѣнище str. 23, ř. 12 а обитѣлище str. 23, ř. 13. —

непрѣстанѣно str. 23, ř. 15, viz str. 41.

O složeninách s dvěma předložkami u Klimenta stala se zmínka na str. 41 а 80. V leg. o Cyrillu máme: припослаше же съ ними VI (str. 5, ř. 25); zde máme: съподѣизаи са str. 17, ř. 18 (hned potom: съпостигноутѣ житѣи). Sem patří i трѣвезначальнаго же вѣштѣва str. 20, ř. 19—20. Našli jsme výraz ten i v pochvale na Cyrilla: трѣвезначель-

www.libtool.com.cn

наго бжства зарею... str. 37, ř. 10—11, v Mich i Gavr.: трѣбезначалнаго свѣта... str. 44, ř. 7—8 atd.

Našli jsme dále u Klimenta низвести а низложити (str. 41—42), ku př. низложивъ ада... Na vъskrъs. str. 12, ř. 9; i zde máme: низъложи себе въ сѣмѣреніе... str. 15, ř. 8; низъложивъ гърѣдыню его. str. 20, ř. 11—12 а трѣизычникомъ же зѣлобоу низъложыша... str. 20, ř. 26—27.

Viděli jsme již několikrát, jak se Kliment vždy a vždy vrací k potírání bludařského učení; i náš text s tím souhlasí: высакоу мыглоу поганьскоу дховнымы огньмы попалающа и еретичьскоу... str. 20, ř. 7—8 (о попалати viz str. 99); и высакоу ересь прогънавъша... str. 22, ř. 20; ивиста са еретникомъ соупостата... str. 22, ř. 31.

Srovnej ještě: боухмитовы владн и жидовскоу злобоу доуховнынымъ мечымъ штѣкыша... str. 20, ř. 16—17.

Str. 17, ř. 19—21: швы же прѣспѣ кротостію и мълчаниемъ а дроуггы постѣмъ и вѣдѣніемъ и матвою и сѣмѣреніемъ издрадно... to souhlasí s: чистотою во и любовію прѣспѣвшѣ дроугъ дроуга, швы постомъ и вѣздръжаніемъ, швы благовѣрїемъ и страннолюбїемъ, швы кланіемъ и простиного срдца а дроуггы смѣреніемъ и кротостію срдца, швы вѣдѣніемъ... 40 Muč. str. 21, ř. 12—15.

Jiná shoda je tuto: и шкоже наятни дѣлателе въ виноградъ понесъшен таготоу дне и варъ съ пришьдѣшними въ аі часъ равнѣ съ подоблени быша мьздѣ бжи благодати, тако... str. 20, ř. 1—4... пак: оуподобимъсе оубо наятнымъ шнѣмъ дѣлателемъ, іже въ прѣвѣнадесете часъ пришьдѣшеіе ракоу мьздоу приіеше съ прѣвѣтими... Јо. Кръст. str. 392, ř. 26—27.

Nápadně se shoduje též: врѣменьнаы оубо штмѣтаы шт себе прѣзыра въ вѣчныы подвигоу са... str. 17, ř. 9, пак врѣменьнаы вса шко тлѣннаы штмѣтаы а в вѣчныы обители и жилища вса съ собою подвижаы... Klim. str. 74, ř. 3—4.

отмѣтати са viz nahore str. 81.

Бса къ себѣ любѣвию привлача... str. 22, ř. 6. — пресветлыми чудесы вса к собѣ привлачать... Klim. str. 78, ř. 4—5, пак: дхвнымъ неведомъ словеси бни вса къ вѣрѣ привлачаы... ib. str. 73, ř. 4—5; влекій вса въ вѣроу... Dimitr. str. 359, ř. 3; влѣкыи народъ на законъ вѣшнаго... Zach str. 24, ř. 4—5.

слѣпни лвиіе начаша просвѣщати са... str. 21, ř. 10—11, s čímž můžeme srovnati: кидаше... слѣпыы просвѣщающа... Laz. str. 22, ř. 3.

Jinde máme v pochvale: слѣпни прозыратъ str. 16, ř. 7.

миръ нашъ сътвории обоа єдино и прѣграждение шградѣ раздроушь, крсмъ оуеникъ... str. 15, ř. 12—13 (Ephes. II, 14 a 16)... srovn. пакы оградн, честѣнымъ ти крстомъ... zповѣдні řád (Euch.

sin. 78b, 7—8, srovn. též: поработихъ сѧ . . . лжквѣнными огражде-
ниемъ ib. 78a, ř. 21—22).

Pochvaly mají více shod, z nichž můžeme souditi aspoň na jednoho autora obou, přihlížíme-li jen k těmto dvěma památkám. Ku př. прондоста
яко снцѣ тьмѣнаѣ мѣста стопами своими просвѣщающе
всакоу мѣглоу поганьскоу дховьнымъ огньмъ попалающа . . .
Pochv. na Cyr. i Meth. str. 20, ř. 6—8 . . . а: паче снца . . . зарамн
си явѣ просвѣти всчисльнаго рода въ тмѣ лежещѧ невѣ-
дѣнии . . . кою во мѣсто оукри се егоже не освѣти стопами
своими . . . на Cyr. str. 36, ř. 10—12.

Рак: и апсѣ новѣ въ снѣвъ яко снцѣ мѣглоу невѣ-
дѣнии шгона и . . . свѣтъмъ всѣмъ срѣца просвѣти . . .
Pochv. na Cyr. i Meth. str. 22, ř. 4—5.

то яко крилатъ прилѣташе на вѣсе страны . . . Pochv. Cyr.
str. 35, ř. 12—13 а: и на слоужьбѣ всѣмъ оугодьнѣ яко и крилатъ
обрѣташе сѧ . . . Pochv. na Cyr. i Meth. str. 17, ř. 1—2.

Pochvala na Cyr. str. 37, ř. 23—26: влжюу свѣтозарноу твою
оутробоу, шт неже всѣмъ странама источисѣ вода живот'наѣ
сѣвѣше сѹдоещѣи твоими молит'вами . . .

v Pochvale na Cyr. a Meth. str. 16, ř. 26: вѣроуѧи въ ма и-
коже кѣнигы рекоша рѣкы отъ чрѣва его потекоутъ воды
живы сирѣчь дарове животворѧщаго дха . . . (jest to citat Jan
7, 38: вѣроуѧи въ ма икоже кѣнигы рѣша рѣкы отъ чрѣва его
истекѧтъ воды живы . . . *ποταμοὶ . . . ὕδατος ζῶντος*).

Mají-li obě pochvaly, jak zde vidíme, jednoho a téhož autora, jest
ovšem nápadné, že si počínal tak různě při obou. Při pochvale na Cyrilla
a Methoda použil dosti často přímo obou legend, při pochvale na
Cyrilla však tak neučinil, ač legendu, jak jsme viděli, znal.

Vysvětlují si to tak, že Kliment měl původně v úmyslu napsati jen
jednu, totiž pochvalu na Cyrilla a Methoda. To odpovídá též způsobu,
jak Kliment psal své pochvaly vůbec, ku př. na Lazara, Zachariáše, na
40 mučenníků atd., že totiž vpletl též vždy nejnutnější část děje do ostat-
ního řečnického textu. To máme i v pochvale na Cyrilla a Methodě; děje
se to zde ovšem v míře nejskrovnější, tak že zde rhetorika proti ději
značně převládá, srovnáváme-li s tím právě uvedené jiné pochvaly. Kliment
ovšem mohl předpokládati, že tento děj, že obě legendy jsou více známy.
Ještě méně se však přihlíží k ději v pochvale na Cyrilla, a podává-li se
děj, jsou to částečně nové podrobnosti, které nejsou obsaženy v legendě
o Cyrillovi. Byla tedy pochvala tato bezpochyby teprv později psána.
Kliment uznal za dobré, že by Cyrill zasluhoval přece ještě zvláštní po-
chvalu a tak ji též sepsal. K ději zde mohl ovšem ještě méně přihlížeti,
když již se tak dříve stalo, zvláště v obou legendách a v obmezené míře
v pochvale na Cyrilla a Methoda. Dopadla též mnohem kratší.

www.libriol.com/cv
Jest nám zde ještě k jedné okolnosti poukázati. Jak jsme viděli, měl Kliment obě legendy před sebou, když psal pochvalu na Cyrilla a Methoda, nicméně neřídil se vždy dle nich.

Jak jsme na to upozornili, poslal papež domnělý list, když již byl Method arcibiskupem, což není v legendě. Mimo to použil míst jednajících o Cyrillu v textě o Methodovi. Může se ovšem říci, že v pochvale je děj vedlejší věci, hlavní věcí že je zde zbožné rozjímání. Ale zasluhuje to přece povšimnutí, neboť se nám právě tím ukazuje, že Kliment ve vypravování nebyl přece docela přesný a tak si můžeme vysvětliti některé menší nesrovnalosti v jeho spisech, hlavně v oněch, které nám pojednávají o obou slovanských apoštolicích.

O tak zv. římské (italské) legendě.

Též o této legendě se již mnoho psalo. V novější době poznali jsme blíže některé části, z nichž se skládá, na základě nově objeveného listu bibliothekáře Anastasia. V té podobě, jak ji máme, nebyla zajisté jakožto celek částí legendy Gauderichovy o papeži Klimentu, nýbrž je to spíše rozšířená již její část a jakožto legenda o Cyrillovi schválně k tomu účelu tak upravená. Původce její vzal totiž část uvedené legendy Gauderichovy a použiv jiných pramenů, doplnil ji v ten způsob, že vznikla z toho samostatná legenda o Cyrillovi. Jde ovšem o to, jakých pramenů její původce použil. Poukazovalo se na její souvislost s pannonskou legendou o Cyrillovi, tato souvislost se však různě vykládala. Nyní, když jsme o tom přesvědčeni, že psal Kliment, biskup bulharský, pannonskou legendu, můžeme poměr tento správněji posuzovati. Především se rozhodně musíme proti tomu opřít, že by byl Kliment potřeboval nějakých zvláštních pramenů k vylíčení pobytu Cyrillova v Římě, pramenů, které by se nám obrážely též v římské legendě, tak že by byla pannonská legenda v této části závislá buď přímo nebo nepřímo na římské legendě. Kliment líčí ve své legendě v kap. XVII takové podrobnosti o pobytu Cyrillově v Římě, které mohl snad sám jako očitý svědek poznati. V římské legendě není o nich ani stopy. Víme též o něm, jak se držel vždy Methoda. Jest tedy velmi pravdě podobné, že Kliment byl též mezi učenníky, kteří přišli se slovanskými apoštoly do Říma a tam vysvěceni byli. Pro věrohodnost jeho líčení římských poměrů svědčí ku př. i tato okolnost. Vypravuje ve své legendě: *примамне же непрѣстааху ндоуше къ ниемоу и възпрашающе его о въсемъ и сказанне соугоуе и тръгоуе прѣимааху ут ниего* (totiž od Cyrilla) XVII (str. 23, ř. 31—32). Skutečně nám Anastasius též vypravuje ve svém listě: *ego tamen quae hinc ipsi his verbis enarrare solitus erat, compendio pandam.*

Na druhé straně musíme, srovnávající oba texty, uznati, že legenda římská je závislá na legendě o Cyrillovi; nechci zde ani přihlížeti k oněm částem, které se týkají pobytu Cyrillova v Římě. Vezměme část pojednávající o činnosti obou slovanských apoštolů na Moravě.

(Беселещюу же се ш возѣ философовъ, пакы друугаа рѣчь приспѣ и троудъ немѣнѣи прѣвѣнхъ .растиславъ бо, моравьскыи кнезь, богомъ оустимъ съвѣтъ сътвори съ кнези своимъ моравьскыи)

и посла къ царю миѡхилоу глаголю : людемъ нашимъ поганства се отвѣргышѣи и по християньскы се законъ дръжещѣи, оучители немѣамъ такоаго, иже нѣ бы въ свои езъкъ истинноюу вѣроу християньскоую сказаъ, да се быше и нѣи страны зрѣше подобни намъ, да послаи нѣи, владѣи, епископа и оучители такоаго. шт вѣсь бо на вѣсе страны добръ законъ нсходѣтъ. събравъ же съборъ царь, и призва коньстантина фѣлософа, и сътвори и слышати рѣчь сѣю, и рече: вѣмъ те троудна соуща, фѣлософе, нѣ потреба естъ тебѣ тамо ити . . .

XV. Дошѣдъшюу же емоу моравѣ, съ великою чѣстїю прїѣтъ его растиславъ, и оученикы събравъ и вѣдасть нѣхъ оучити . . . . .

Philosopho autem reverso Constantinopolim, audiens Rastislaus princeps Moraviae, quod factum fuerat a Philosopho in provincia Carorum, ipse quoque genti suae consulens, ad praedictum Imperatorem nuntios misit, nuntians hoc, quod populus suus ab idolorum quidem cultura recesserat, et christianam legem observare desiderabat, verum doctorem talem non habent, qui ad legendum eos et ad perfectam legem ipsam edoceat: rogare se ut talem hominem ad partes illas dirigat, qui pleniter fidem et ordinem divinae legis et viam veritatis populo illi ostendere valeat. Cujus precibus annuens Imperator, eundem supernominatum Philosophum ad se venire rogavit; eumque illuc, id est, in terram Sclavorum, simul cum Methodio germano suo, transmisit, copiosis valde illi de pallatio suo datis expensis. Cumque ad partes illas, Deo praeeparante, venissent, cognoscentes loci indigenae adventum illorum, valde gavisī sunt; quia et reliquias B. Clementis secum ferre audierant, et Evangelium in eorum linguam a Philosopho praedicto translātum. Exeuntes igitur extra civitatem obviam, honorifice et cum ingenti laetitia receperunt eos.

Vidíme, že místy je shoda doslovná (ku př. християньскы се законъ дръжещѣи . . . et christianam legem observare . . . ; оучители не имамъ такоаго . . . verum doctorem talem non habent . . .), tak že o závislosti nemůžeme pochybovati. V římské legendě jsou ovšem nové zprávy. Tak hned na začátku této kapitoly: audiens Rastislaus princeps Moraviae, quod factum fuerat a Philosopho in provincia Carorum . . . Zpráva ta ovšem není ani v legendě o Methodio. Přihlížíme-li však blíže, musíme uznati, že je to docela zbytečný přídavek,

který se sem vůbec nehodí. Když slyšel Rastislav o skutcích Cyrillových u Kozarů, tedy měl prositi výslovně o to, aby mu poslal císař Cyrilla. Oč však žádá? rogare se, ut talem hominem ad partes illas dirigat, qui pleniter fidei... ostendere valeat, docela v souhlase s pannonskou legendou: **ДА ПОСЛАТЬ НЫ... ЕПИСКОПА И ОУЧИТЕЛЯ ТАКОВАГО**. Zde to ovšem souhlasí se začátkem kapitoly, kde se nevypravuje, že by byl Rastislav slyšel o skutcích Cyrillových u Kozarů. V římské legendě jest to tedy přídavek k hotovému již jinému textu, který se sem docela nehodí.

Význačná jest též okolnost, že odůvodnění prosby Rastislavovy: **УПРАСЬ БО** (totiž od Řeků v Cařihradě!) **НА ВСЕ СТРАНЫ ДОБРЫ ЗАКОНА ИСХОДИТ** v textu římské legendy se docela propadlo; to si můžeme ovšem snadno vysvětliti, neboť s římským stanoviskem se to nemohlo srovnávat — a že původce legendy byl duchovním římské církve, o tom nemůžeme pochybovati. Musil-li tedy původce římské legendy toto odůvodnění vynechati, bylo se mu ohlédnouti po jiném a tak si můžeme zcela dobře vysvětliti ono nám jinak neznámé odůvodnění na začátku kapitoly (audiens R... quod factum fuerat a Philosopho in provincia Cazarorum). Krok ten Rastislavův, že se obrátil k Cařihradu a ne do Říma musil římský duchovní přece nějak vysvětliti. Není to již též předem pravdě podobné, že by byl Rastislav moravský se dověděl o skutcích Cyrillových u Kozarů.

Kdežto se dále v pannonské legendě jen krátce vypravuje o příchodě slovanských apoštolů na Moravu (či vlastně jen Cyrilla): **ДОШЕДШОУ ЖЕ ЕМОУ МОРАВУ, СЪ ВЕЛИКОЮ ЧЪСТИЮ ПРІЕТЬ ЕГО РАСТИСЛАВА И ОУЧЕНИКЪ СЪБРАВА И ВЪДАСТЬ НУХЪ ОУЧИТИ...** líčí římská legenda přivítání již v živějších barvách. Ale jest nápadné, že se to skoro docela shoduje s líčením, jak byli slovanští apoštolé v Římě přijati. Čteme totiž

v kap. 7.: valde gavisī sunt... Exeuntes igitur extra civitatem obviam, honorifice et cum ingenti laetitiae receperunt eos. Coeperunt itaque ad id quod venerant peragendum studiose insistere.

v kap. 9: valde nimis exhilaratus est et extra urbem cum clero et populo procedens obviam illis honorifice satis eos recepit. Coeperunt interea ad praesentiam sanctorum reliquiarum...

Vidíme zde, že původce legendy neovládal příliš velkou zásobou výrazů a myšlenek, že využítkoval ve značné míře toho, co měl před sebou. A to bylo zde přivítání slovanských apoštolů papežem v Římě, jak se líčí v pannonské legendě: **И ДОШЕДШОУ ЕМОУ ВЪ РИМЪ, ИЗЪЯДЕ САМЪ АПОСТОЛИКЪ АНДРИАНЪ, СЪ ВСЪМЪ ГРАЖДАНЪ, СВЪЩЕНОСЦЕ, ЯКО И СВЕТАГО КЛИМЕНТА МОЩИ НОСЕЩОУ**. Pochopujeme, že hlavně pro poslední příčinu byli tak v Římě přijati; dle toho i v římské legendě: Adrianus... audiens quod praefatus Philosophus corpus B. Clementis, quod studio suo repperat, secum deferret, valde nimis exhilaratus est... Avšak původce

této legendy vykládá též, že i na Moravě se těšili na příchod slovanských apoštolů, slyšíce, že přinášejí s sebou ostatky sv. Klimenta a pak překlad evangelia: cognoscentes loci indigenae adventum illorum, valde gavisī sunt; quia et reliquias B. Clementis secum ferre audierant, et Evangelium in eorum linguam a Philosopho praedicto translatum. Zde máme tedy též doplněk dle ostatního textu.

Zcela zřetelně vidíme dále závislost římské legendy na pannonské v líčení činnosti slovanských apoštolů na Moravě.

Pann. leg. o Cyr. XV:

Římská legenda 7:

нѣтъкмо же се едино глаголаху,
нъ и иномоу бесчѣстїю оучаху,
глаголюще: ꙗко подъ землею жи-
вѣють чловѣци велеглавы... и не
браняху жрьтѣвъ творити по
прѣвомоу шѣтычаю... въсе же сѣ
ꙗко и трънїе посѣкы, словес-
ныиъ огнѣмъ попали, глаголю...

et ad correptionem diversorum er-
rorum, quos in populo illo repere-
rant, falcem eloquiorum suorum in-
ducere; sicque obrasis et extir-
patis de agro illo pestifero multi-
fariis vitiorum sentibus, divini
verbi gramina seminare...

Kdežto v pann. legendě bludy se výslovně udávají, mluví se v římské legendě jen všeobecně o »errores«. Nápadná je dále shoda ꙗко и трънїе посѣкы a abrasis et extirpatis sentibus. »Scripta ibi reliquerunt omnia, quae ad ecclesiae ministerium videbantur esse necessaria« je přidavek dle ostatního textu: ꙗде светитъ оученикы своѣ а dle začátku kapitoly této.

Doplňky máme pak v další části, pojednávající o pobytu slovanských apoštolů v Římě a o smrti a pohřbu Cyrillově. Jsou však vždy jen více méně formální, Method a duchovenstvo užívají vůči papeži jistých běžných frasí: et procidens ad vestigia eius, ait: Dignum ac necessarium duxi suggerere Beatitudini Tuae, Apostolice Pater, quoniam... Dignetur igitur Sanctitas vestra hoc munus meae parvitati concedere, ne... videar. Též i v ostatních přidavcích nevidíme nic nového, jest to jen rozvedení podaného textu, až na nepatrné odchylky ⁶⁸⁾. Původce římské legendy nepřihlížel k zázraku, že nemohli otevřít rakev, v níž byl Cyrill, dále přešel mlčením

⁶⁸⁾ Ku př. v kap. 8: Papa gloriosissimus Nicolaus... ad se venire illos litteris Apostolicis invitavit. Quo nuntio illi percepto valde gavisī sunt, gratias agentes Deo, quod tanti erant habiti. quod mererentur ab Apostolica Sede vocari. Ovšem o hádkách s německým kněžstvem v Pannonii a s vládkým v Benátkách ohledně slovanských bohoslužeb (legenda nazývá protivníky slov. bohoslužeb трієзъчники) není nikde ani stopy v římské legendě. S římského stanoviska nebylo to přípustné.

zprávu: *иже (totiž чудеса) видѣхше римляне боле приложивше се свѣтъмъ его и чьсти и написавше иконоу его надъ гробомъ его начеше свѣтити надъ нимъ днь и ноцъ...* Bezpochyby se změnily již časy, původce legendy znal dobře poměry římské za své doby a neviděl tam již nic podobného.

Dle toho všeho nemá to, co nám vypravuje římská legenda a o čemž se nedočítáme zároveň v pannonských legendách, valné ceny. Sem především třeba přičísti zprávu ke konci 9. kap.: *Multis itaque gratiarum actionibus praefato Philosopho pro tanto beneficio redditus, consecraverunt ipsum et Methodium in Episcopos, nec non et ceteros eorum discipulos in Presbyteros et Diaconos.* To by byl Kliment přece jistě věděl a o tom ve svých legendách se zmínil. Ale nic takového! Ani v pochvalách neshledáváme nic podobného. V pochvalě na Cyrilla a Methoda výslovně to podotýká též jen o Methodovi: *срѣхше же прѣчьстьнаго и божьстьнаго меодиди на архиепискоупство...* str. 21, ř. 12—13. Autor římské legendy četl v pannonské zprávu, že byli v Římě učenníci slovanských apoštolů vysvěceni, věděl dále z tradice, že byl Method arcibiskupem a tak na základě toho stalo se mu pravdě podobným, že byli oba slovanští apoštolé vysvěceni v Římě na biskupy. Zpráva ta se jinak na ničem nezakládá a třeba ji tedy jednoduše zavrhnouti.

Řekli jsme právě, že autor římské legendy měl před sebou pannonskou legendu o Cyrillovi. Ano, tak se věc jistě měla, jinak bychom si shody dříve uvedené nijak nemohli vysvětliti. Ovšem nemohl mítí original před sebou, nýbrž spíše řecký překlad. Jest velmi pravdě podobné, že i tento překlad pořídil Kliment sám. Celou legendu sotva přeložil; hlavně asi vynechal ony disputace, o kterých již byly řecké spisy, a jiné podrobnosti. Řecké zpracování dostalo se někomu ve Vlašsku do ruky při skládání nové legendy o Cyrillovi. Že to mohl býti především Kliment, od něhož řecké zpracování pocházelo, pro to svědčila by jedna okolnost. V římské legendě se totiž zcela určitě vypravuje, že slovanští apoštolé ztrávili na Moravě půl pátá roku (*Manserunt ergo in Moravia per annos quatuor et dimidium...* kap. 7). Dle legendy o Cyrillovi však jen 40 měsíců, dle legendy o Methodovi konečně jen tři léta. Mezi oběma pannonskými legendami není konečně žádná protiva, neboť jde jen o rozdíl čtyř měsíců, při čemž můžeme předpokládati, že správnější udání jest v legendě o Cyrillovi a v legendě o Methodovi že se udává jen okrouhlý počet v letech. Jak tedy mohl autor legendy římské s určitostí udati zcela jinou dobu? Bezpochyby bylo tak již v řeckém zpracování. V tomto se asi již neděla o tom zmínka, že se slovanští apoštolé zdrželi též u Kocela, nýbrž tato doba byla připočtena k moravské době a tak vzniklo půl pátá roku. Kdo však jiný mohl lépe znáti tuto dobu nežli Kliment? Tato okolnost by tedy mluvila pro to, že řecké zpracování, které tuto předpokládati musíme, pocházelo též od Klimenta.

Řekli jsme, že římská legenda jakožto celek nemohla býti částí Gauderichovy legendy o Klimentu. Není také možné, aby se bylo za Gaudericha psalo, že Cyrill byl v Římě vysvěcen na biskupa. Římská legenda vznikla tedy později a jest mladší nežli pannonská legenda, pocházející od Klimenta.

Účast Klimentova v textech Glagolity Clozova.

V Glagolitě Clozově máme text, k němuž bychom marně hledali řeckého originalu. Obsahuje ř. 59—160, pak II, ř. 1—23. Již ve svém vydání mohl jsem na základě proužků Hom. Mih. blíže určit, že zde následuje jiná homilie, jejížto řecký original však není dosud znám (str. 4), že text, který následuje je zcela jiný, že s obsahem této homilie vůbec se ani nesrovnává (str. 41). Nyní mohu dokázat, že jest to samostatný text, který pochází od Klimenta.

II, ř. 11—13 čteme: **КЪТО НАСЪ РАЗЛАЖИТЪ ОТЪ ЛЮБЕВЕ БЖИѦ И СТОУМОУ ЗАКОНУ; НИ ОГНЬ, НИ ЖЕЛѢЗО, НИ ННО НИКОЕЖЕ; jest to nepřesně podaný citát z Rom. 8, 35, kterýž zní v Ap. Šiř.: КЪТО НИ РАЗЛОУЧИТЬ УТЪ ЛЮБЕВЕ БОЖИЕ; СКРЪБЬ ЛИ ИЛИ ТОУГА, ГОНѢННІЕ ЛИ ИЛИ ГЛАДЬ ЛИ НАГОТА ЛИ БѢДА ЛИ МЪЧЬ;**

Vidíme tedy, že v druhé části se náš citát u Glag. Cloz. naprosto nesrovnává. Nalezáme jej však ještě jednou ve spisech Klimentových a sice skoro zrovna v témž znění jako zde, totiž 40 Muč. str. 23, 15: **ТѢХ БО НЕВЪЗМОЖЕ РАЗЛОУЧИТИ УТЪ ЛЮБЕВЕ ХВЪ. НИ УГНЬ, НИ ВОДА, НИ ИНА СТРАСТЬ...** Oběkrát nalézáme zde tedy nápadnou shodu **НИ ОГНЬ**, což není z apoštola.

Nápadná je dále tato shoda v II, 19—21, kde nalézáme: **БЛАГЫ РАБЕ И ВѢРНЕ, ВЪ МАЛѢ БЫСТЪ ВѢРЕНЪ, НАДЪ МНОЗѢМН ТѦ ПОСТАВЛѢ. ВЪНИДИ ВЪ РАДОСТЬ ГѢ СВОЕГО...** v Mar. však (Mat. 25. 21): **ДОБРЫ РАБЕ И БЛАГЫ И ВѢРНЕ О МАЛѢ БѢ ВѢРЕНЪ НАДЪ МЪНОГЫ ТѦ ПОСТАВЛѢ. ВЪНИДИ КЪ РАДОСТЬ ГИ ТВОЕГО**, což má odpovídati řeckému: *εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ, ἐπὶ ὀλίγα ἢς πιστός, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω...* εὖ není tedy dobře přeloženo, správněji máme v Supr. str. 279, ř. 5—8: **Д О Б Р Ъ, РАБЕ БЛАГЫИ... ВѢРНЫИ РАБЕ, О МАЛѢ БѢ ВѢРЕНЪ, НАДЪ МНОГЫ ТѦ ПОСТАВЛѢ. ВЪНИДИ ВЪ РАДОСТЬ ГОСПОДИ СВОЕГО.**

Jak vidíme, vynechal Kliment to, co by odpovídalo řeckému εὖ (buď **ДОБРЫ** dle starého textu neb **ДОБРЪ** dle pozdějších prav). S citátem tímto setkáváme se ještě dvakrát u Klimenta a vždy v tomto způsobu, totiž Na Prěobr. str. 18, ř. 7—9: **БЛАГЫИ РАБЕ И ВѢРНЫИ,**

www.libtool.com.cn

ВЪ МАЛѢ БѢ ВѢРЬНѢ, НАДѢ МНОГЫМИ ТѢ ПОСТАВЛЮ. ВНИДИ ВЪ РАДОСТЬ
ГД СВОЕГО . . .

a Dimitr. str. 360, ř. 12--14: БЛАГІ РАБЕ ВѢРНЕ НАДѢ МНОГИМИ ТѢ
ПОСТАВЛЮ ВНИДИ ВЪ РАДОСТЬ ГОСПОДА СВОЕГО.

Třeba zde též vytknouti, jak ВЪ МАЛѢ proti о МАЛѢ v evangeliu
u Klimenta dvakrát souhlasí (po třetí vynecháno).

Již ve svém vydání upozornil jsem na str. 67 na to, že citáty v Cloz.
129—133 (Mat. 5, 32 a 19, 6) jdou též bezprostředně po sobě ve Vita
S. Cyrilli kap. XV, co pak v Cloz. následuje ř. 135 – 137 (Malach. 2, 13—16),
že je tamto před uvedenými citáty. Nyní se nám věc lehce vysvětluje,
když vidíme, že oba texty pocházejí od Klimenta. Shoda je zde ovšem
dosti nápadná. Předně jdou po sobě v obou textech tyto citáty:

Cyr. XV, (str. 20, ř. 26—29):

Glag. Cloz. ř. 129--133:

ГЛАГОЛЮ ВАМѢ, ИКО ИЖЕ ПОУСТИТИ
ЖЕНОУ СВОЮ РАЗВѢ СЛОВЕСЕ ЛЮБО-
ДѢИНАГО, ТВОРИТЬ Ю ПРѢЛЮБИ ДѢ-
АТИ И ИЖЕ ОТПОУЩЕННОЮЮ ШТЬ
МОУЖА ПОЕМЛЕТЬ, ПРѢЛЮБИ ДѢТЬ.
И АПОСТОЛѢ РЕЧЕ: ИЖЕ ИСТЬ БОГЪ
СЪЧЕТАЛЪ, ЧЛОВѢКЪ ДА НЕРАЗЛОУЧА-
ЕТЬ

ВЪСѢКЪ ПОУЩАЛЫ ЖЕНѢ СВОИѢ РАЗВѢ
СЛОВЕСЕ ЛЮБОДѢИНАГО ТВОРИТЬ ИЖ
ПРѢЛЮБИ ТВОРИТИ. И ВЪСѢКЪ ПРИ-
ЛѢПЛѢЛЫ СѢ ПОТѢПѢЗѢ ПРѢЛЮБИ
ДѢТЬ. (Mat. 5, 32 neb 19, 9). КѢ
БО БѢ СЪВѢЛЪ ЕСТЬ ЧКА, ДА НЕ
РАЗЛЮЧАЕТЕ СѢ (Mat. 19, 6.)

Jest zajisté nápadné, že tyto citáty v obou textech bezprostředně po
sobě následují. Co se týče slovesného materialu, můžeme v obou vytknouti:
ПРѢЛЮБИ ДѢТЬ, v Mar. a ostatních ПРѢЛЮБИ ТВОРИТЬ, jen Sav. kn.
má též ПРѢЛЮБИ ДѢТЬ (viz str. 43). Již ve svém vydání vytkl jsem
některé shody v citátech se Sav. knigou (str. 7—8). Zde bychom očekávali
v Cyr. též СЪВѢЛЪ т. СЪЧЕТАЛЪ dle dřívějších shod, jinak jest СЪЧЕТАЛЪ
všude ve starších textech.

Nápadnější jest však druhá část našich citátů:

Cyr. XV, str. 20, ř. 17—18:

Glag. Cloz. 135—137:

15. ЖЕНѢ ЖЕ ЮНОСТИ ТВОЕЕ НЕ-
ШТПОУСТИ 16. АЩЕ БО Ю ВЪЗНЕА-
ВИДѢВЪ ШТПОУСТИШИ, И ПОКРЫЕТЬ
НЕЧСТЬ ПОУСТИ ТВОЕЕ ГЛАГОЛЕТЬ
ГОСПОДЪ ВЪСЕДРЪЖИТЕЛЬ (Malach.
2, 15—16.)

И ЖЕНѢ ЮНОСТИ ТВОЕЕ ДА НЕ ОСТА-
ВИШИ, НѢ АЩЕ ВЪЗНЕАВИДѢВЪ ОТЪ-
ПОУСТИШИ И ПОКРИЕТЬ НЕЧСТЬ
НА ТѢ . . .

Recký text zní: καὶ γυναῖκα νεότητός σου μὴ ἐγκαταλίπῃς. 16) ἀλλὰ ἐὰν μισήσῃς ἐξαποστείλῃς, λέγει κύριος ὁ θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ καλύψει ἀσέβεια ἐπὶ τὰ ἐνθυμήματά σου, λέγει κύριος παντοκράτωρ . . .

Vidíme zde jednoho a téhož upravitelů našeho citátu, λέγει κύριος ὁ θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ vyneschal oběkrát, καλύπτειν přeložil slovesem покрѣтити.

Glag. Cloz. 110: сѣ страхомъ и трепетомъ хранити . . . v zpro-
vĕdním řádě Klimentovĕ: тѣмъ страхъ и трепетъ присно вѣни-
мати . . . Euch. sin. str. 79a, ř. 23—24.

V našem textě ještě jednou: тѣмъ сѣ и трепещѣ да бѣи хранитѣ
законъ ř. 158—159.

ТАКОВЫСА БЕСИНИЦА ř. 104—105 a v Meth.: мѣлѣмъ бесиннымъ
III (str. 7, ř. 15). Rčení длѣженъ естѣ, které se zde pĕtkrát opakuje
(ku př. длѣженъ естѣ вѣсѣкъ крѣщенъ . . . ř. 109), vyskytuje se též
v zprovdním řádě: хотѣ исповѣдати сѣ, сице длѣженъ естѣ глати . . .
Euch. sin. 67b, ř. 21—22. Třeba vytknouti i сѣзвѣстовати I 134, viz
str. 41.

Toto poučení jest co do obsahu velmi zajímavé. Obrací se hlavně
k владыкамъ землямъ (srv. též: длѣженъ естѣ вѣсѣкъ кнѣзъ . . . про-
оучати . . . ř. 89—92), jak mají dle křesťanského učení panovati: не обн-
дѣти кого немоушнѣишихъ, ни поганъскъ етеръ обычанъ сѣдѣти,
ни поганъскыи присагы или ино чѣто вѣждаше (ř. 93—96). Vzpro-
meňme si, že ve svém zprovdním řádě Kliment má též присно вѣпадамъ . . .
вѣ присагы неправеднымъ . . . Euch. sin. 68b, ř. 4. Dále se v poučení zaka-
zuje: и кѣмотрами своими и дѣщерьми, иже отъ стаго крѣштены⁶⁹⁾,
не сѣмѣшати сѣ . . . ř. 100—102.

Víme, že se proti tomu brojí i v legendě o Meth. XI, str. 12, ř.
4—7: етеръ дроуѣтъ богатъ зѣло и сѣвѣтъникъ ѡжени сѣ коупе-
трою своею рекъше мѣтрѣвю и много казавъ и оучивъ и оутѣшавъ
не може кѣю развести . . . да сѣтънѣе ѡтлоучиша ѣ ѡт цркве . . .

Hlavním obsahem jest vůbec brojení proti cizoložství a důtklivé
napomenutí, aby se manželství zachovávalo. Jak jsme již viděli, vyskytují
se zde tři citáty, které jsme též našli v legendě o Cyrillu a sice v části,
kde se pojednává o moravských poměrech; zde též: и не бранихъ
жрътъвъ творити по прѣкомому ѡбѣчаю (v poučení: ни поганъскъ етеръ
обычанъ сѣдѣти), ни женитѣ вѣсѣстнѣихъ . . . XV (str. 20, ř. 13—15).
O těchto poměrech na Moravě děje se zmínka i v legendě o Klimentovi:
ἐπεὶ καὶ τὸν Σφεντόπλικον. ὁς μετὰ Ῥασίσθλαβον ἤρξε Μοραβου, περιελ-
θόντες ἀπ᾽ αὐτῆ, βάρβαρον ἄνδρα καὶ τοῦ καλοῦ ἀνόητον, δλον τῆς δόξης
ἐαυτῶν ἐποίησαντο· τί γὰρ οὐκ ἔμελλεν ἐκεῖνος, ἀνδράποδον ἡδονῶν
γυναικείων ὦν καὶ τῷ βορβόρῳ τῷ μυσαρῶν ἐγκυλιόμενος
πράξεων, ἐκείνοισι μᾶλλον διδόναι τὴν οἰκείαν γνώμην τοῖς θύραν αὐτῶν

⁶⁹⁾ S tím se může ostatně srovnati: дѣщерѣ имамъ доухоуемоу, юже ѡтѣ крѣстнаа
извѣхъ . . . Cyr. IV, str. 3, ř. 37.

πρὸς τὰ πάθη πάντων ἀνοίγουσιν, ἡ Μεθοδῖος τῷ πάσης ἡδονῆς πικρίαν
 ψυχολέθρον στηλιτεύοντι (V. str. 8).

Narážky na tyto poměry vidíme tedy i v poučení Glagolity Clozova. Přes to všechno mi není pravdě podobné, že by bylo toto poučení sepsáno již na Moravě neb v Pannonii. Bohužel je text tento velmi porušen; jest to velmi nedbalý přepis. Začátek schází vůbec (snad se tak stalo nějakým nedopatřením, přepisovač ani nepozoroval, že v kusé předloze začíná jiný text, viz mé vyd. str. 41).

Konečně můžeme upozorniti na: **ВЪСЕ БО СЕ СТИ ВЪСЕМОУ МИРОУ ОБЫЦИ СЪНЪМИ ПРОКЛАМАН СЖТЪ** a v leg. o Meth.: **СЪНЪМЪ . . . АРИИ ПОБѢДИ И ПРОКЛАТЪ И I** (str. 6, ř. 2) a několikrát podobně ještě.

Dále můžeme dokázati, že Kliment znal důkladně homilii Epifaniovu v Glag. Cloz. 752—956, neboť se vyskytují v jeho spisech četné nárážky na ni a sice tak, že předpokládají již hotový církevněslovanský překlad. Jazyk této homilie činí nám vůbec pravdě podobným, že překlad pochází od samého Klimenta. Tento církevněslovanský text vyskytuje se nám, jak známo, též v Supr. (str. 337—357) a tvoří zde nejstarší část tohoto sborníku, jak jsem jinde dokázal (Altslov. Studien), dále v Homiliarium Mihanovičově (Hom Mih.) a v středobulharském sborníku sinajském (z obou posledních sborníků vydal náš text Jagić: Bericht über einen mittelbulgarischen Zlatoust des 13—14. Jahrhunderts. Sitzungsberichte Wien. 1898, str. 13—56). V Glag. Cloz. není bohužel text úplný.

Pojednáme o oněch nárážkách

Glag Cloz. 800—802: **сѣдѣщен въ тѣмѣ и въ сѣни сѣмрътънѣни великы свѣтъ принимѣте . . .** v další části homilie pak: Supr. str. 347, ř. 17—18: **и сѣдаштинѣ въ тѣмѣ и въ сѣни сѣмрътънѣ хошетъ посктити . . .** a str. 349, ř. 18—19: **и сѣдашимъ въ тѣмѣ и въ сѣни сѣмрътънѣ . . .**

Totéž nalézáme v Jo. Krъst. str. 388, ř. 20—21: **къ сѣдешимъ въ тѣмѣ и сѣни сѣмрътънѣни свѣтъ незаходен николиже . . .** pak v Laz. str. 18, ř. 7—8: **се въторын прѣдѣтеча лазоръ яви сѣ сѣдашимъ въ тѣмѣ и сѣни сѣмрътънѣни . . .** a str. 22, ř. 11—12: **лазоръ въторын прѣдѣтеча сѣдашимъ въ тѣмѣ и сѣни сѣмрътънѣни . . .**

Dále Glag. Cloz. ř. 807: **съ прѣисподьними прѣкышыми нбсѣ . . .**

Též v Jo. Krъst. str. 388, ř. 21 (tedy hned po dříve uvedeném místě): **къ прѣисподьнымъ прѣкыспри . . .** Jest velmi pravdě podobné, že zde bylo původně **прѣкыспрыни** neboť **выспрыни** se vyskytuje i jinde v této homilii (905).

Glag. Cloz. 901—905: **въниде земѣны немъ . . . въниде въ выспрыни имъ . . .** Supr. 356, ř. 29: **отъ тѣмница въ вышнии Иероусалимъ . . .**

www.libtool.com.cn

Так в Jo. Kr̃st. str. 391, ř. 29: въ вѣшнѣи нѣсмѣ...

pak Pr̃st. Bogor. str. 227, ř. 15—16: вѣсходитъ мати господа бога нашего из нижняго Иерусалима въ вѣшнѣи небеснѣи градъ...

Původně zde bylo tedy též вѣспрѣнѣи, jak ještě v Glag. Cloz. zachováno.

Zajímavé jest dále v Glag. Cloz. ř. 927—928: сѣно отъ сѣна при-
вати небскѣи огнѣ...

To nám připomíná Jo. Kr̃st. str. 389, ř. 37 — 390, ř. 1: како во
можетъ прикоснути се сѣно огнѣи вѣсствѣнѣи тѣ не сѣгорѣти.

Supr. str. 356, ř. 8—9: да отъмѣи рѣкописаніе твоего грѣха...
a Jo. Kr̃st.: да омѣю въ иорданѣ рѣкописаніе грѣховъ его...
str. 390, ř. 17.

Zde máme též slovo некли Supr. 347, ř. 14, které jsme našli ve
zprovděním řádu (некъли Euch. sin. 69a, 1) a негли v Cyr. IV (viz str. 82).
Ohledně: како въ гробѣ невъмѣщанѣи вѣмѣщанѣи сѣ... Supr.
str. 347, ř. 2—3, viz str. 80—81. свѣтъ немрачнѣи... Supr. 347, ř. 11 a
немрачнѣи свѣтъ... Jo. Kr̃st. str. 388, ř. 19.

Supr. 345, ř. 4—5: оуста сѣтисканѣи отверѣзѣшомоу оуста
гжгѣнивоумоу (dle Marka 7, 32—35: и привѣса къ немоу глоуѣха
гжгѣнива... и глаше чисто... *καὶ φέρουσιν αὐτῷ κωφὸν καὶ μογιᾶλον...
καὶ ἐλάλει ὀρθῶς*). Slovo гжгѣнивъ znal Kliment dobře, užil ho však na
nepravém místě, totiž v Cyrillu XV (str. 19, ř. 36—37): и езѣкѣ исынѣ
бѣсть гоуѣнивъхъ... (Is. 32, 4). Řecký text zní: *καὶ αἱ γλῶσσαι αἱ
ψελλίζουσαι ταχὺ μαθήσονται*. Správný překlad je влѣснѣи = *ψελλίζειν*,
jak máme ku př. v jedné homilii Glag. Cloz. и ѡзѣици влѣснѣици на-
оуѣчатъ сѣ глади мирѣ ř. 16—17 *καὶ γλῶσσαι αἱ ψελλίζουσαι μαθήσονται
λαλεῖν εἰρήνην*... (Is. 32, 4). Zdá se, že Kliment teprv později postřehl
toto nedopatření, neboť v jeho pochvale na Cyr. a Meth. již čteme:
и ѡзѣици влѣснѣици влѣснѣици влѣснѣици мира... str. 21, ř. 34—35. Pochází-li
též překlad první homilie Glag. Cloz. od Klimenta, těžko rozhodnouti, neboť
zachovaná část jest příliš nepatrná (57 řádků), tak že dle ní je těžko věc
posuzovati.

Supr. 348, ř. 8—9: тоу авраамѣи прадѣдѣи христосовѣи

Pochvala na Cyr. i Meth. str. 18, ř. 18: авраамѣи, прадѣдѣи
хвѣ...

Reminiscence na tuto homilii jeví se dále zcela patrně v pochvale
na Mich. i Gavr.

Supr. 351, ř. 18:

Mich. i Gavr. str. 45, ř. 4:

вѣзмѣте врата князи, ваши (žalm 23, 7), tak i str. 352, ř. 4, 7, 13, 22, 25

вѣзмѣте врата князи ваши

str. 352, ř. 27: **въ коупѣ желѣзнамъ
жжа и верѣа съкроушиша са**

str. 353, ř. 7: **и инѣ яко мрътвѣ
оцѣпааше**

ř. 12: **кто съде есть цѣсарь слава**
(žalm 23, 8) tak i ř. 14, 19.

ř. 20: **господѣ крѣпкѣ и силенѣ,
господѣ силенѣ и крѣпкѣ и непо-
бѣдимѣ въ бранехѣ** (žalm 23, 8).

str. 45, ř. 1—2: **въ бо скроушиста
предѣтекла въ адѣ съмртнымъ
веремъ и заклепы скроушыша**

ř. 5—9: **они же оцѣпѣше и ле-
жаще яко мрътви гахоу** кто есть
царь славы. пакѣ же снмъ великаа
архистратига с бесплотнымъ си-
лами штеѣштаста имѣ гсѣ крѣ-
покѣ и силенѣ в бранехѣ, то
есть царь славы...

Zajímavá jest zde též shoda: **въ бранехѣ**, neboť v Psalt. sin. čteme zde: **гѣ силенѣ въ брани** (řecky: *κύριος δυνατός ἐν πολέμῳ*).

Klimentův jazyk se nám též zcela zřetelně prozrazuje v komparativní vazbě: **сим же тако и паче сиѣхѣ въ адѣ бывающемъ**... Supr. str. 354, ř. 15—16 (viz str. 84).

Nápadné je: **ѣко бесцѣннаго висѣра**... *ὅτι τὸν ἀτίμητον μαρμαρίτην*... ř. 940... v Mikl. slovníku jen odtud a pak v témž textě Supr. 342, 5. U Klimenta ještě v Zach. 30, 13: **захарие, бесцѣннымъ висере**... Jinde má slovo to jiný význam (sr. naše »bezenný«), ovšem má Mikl. jen **бесцѣнно** »gratis«. V Pochvale na Cyr. a Meth. str. 23, ř. 12 čteme již: **висѣръ многоцѣннѣ** a v Zach. ještě: **бесцѣннымъ ризы**... str. 31, ř. 21. **яко сѣнь мимо ходитѣ** 836 nacházíme často u Klim. srovn. str. 21.

Co pak se týče ostatních textů v Glag. Cloz. (jsou to především dvě homilie: Jana Chrysostoma ř. II, 24—553 — zaujímavá tedy větší část zachovaného rukopisu — a Athanasia ř. 554—751), nemůžeme bezpečně dokázat, že by měl Kliment při nich nějakou účast. Jsou zde jen slabé náznaky, ku př.: **въ горькы нюдинѣ обличителю**... 715 a **нюдѣомъ обличителю**... ř. 690—691, což můžeme srovnati s: **лазорь горькын нюдѣомъ обличникъ**... Laz. str. 22, ř. 16 a **лазорь горькын адовѣ силѣ посрамникъ** ib. str. 22, ř. 12—13 pak: **емъже са оутѣкѣаше, кланѣаше са емоу**... ř. 582—583 a Pochvala na Cyr. a Meth. str. 18, ř. 25—26: **нѣ емъже са притѣкѣхоу, то томоу са порабоуше кланѣахоу са**...

Mnoho toho není a mohlo by se to snad tak vysvětliti, že Klimentu byly známy příslušné řecké texty. V lexikálním ohledu nalezáme spíše některé výrazy v homilii Jana Chrysostoma ř. II 24—553, které se i jinde vyskytují ve spisech Klimentových. K tomu ještě přistupuje ta okolnost, že se zde též vyskytuje adnominalní dativ (sr. G. A. Thal: Textkritische Studien zu Homilien des Glagolita Clozianus, Archiv für slav. Phil. XXIV, str. 521), což platí o homilii Athanasiově jen ve velmi obmezeném smysle (l. c. str. 531—532). Naproti tomu třeba vytknouti, že jak v homilii nejmenovaného autora, tak i v homilii Epifaniově vyskytuje se nápadným způsobem adnominalní dativ velmi často (l. c. str. 533, 540, 545, 546: Ich glaube

damit wahrscheinlich gemacht zu haben, dass von dem Dativ der Zusammengehörigkeit ⁷⁰⁾ bereits in der Übersetzung ein ausgedehnterer Gebrauch gemacht worden war, als in den einzelnen unserer Handschriften).

K jiným syntaktickým zvláštnostem se ještě vrátíme.

Nejdůležitější okolností zde bylo, že jsme našli vnitřní souvislost mezi legendou o Cyrillovi a mezi poučením neznámého autora v Glag. Cloz., jímž byl Kliment.

---

⁷⁰⁾ To jest náš adnominální dativ.

Kliment a hlaholština.

Známy byly dosud některé hlaholské památky, které k Macedonii poukazovaly, jako Cod. Assemanianus, kde se vyskytují místní svatí, pocházející z Macedonie, jako Nestor ze Soluně, Demetrius a Theodor, taktéž ze Soluně, náš biskup Kliment, pak Theodor a Eusebius ze Strumice. Dle toho mohlo se též souditi, že památka ta vznikla v Macedonii. Některé jazykové zvláštnosti nasvědčovaly tomu, že i Psalterium sinaiticum a Euchologium sinaiticum pocházejí z Macedonie. O dvou památkách jsem nyní dokázal, že obsahují částečně práce Klimentovy, jest to právě Euchologium sinaiticum a Glagolita Clozianus. Obě tyto památky jsou hlaholsky psány a to bylo asi bezpochyby i písmo Klimentovo. Kliment, který všude hleděl nápodobiti svého učitele Methodia, byl i zde věren tradicím obou slovanských apoštolů, kteří ovšem psali též hlaholsky. To nám ostatně sám Kliment i přímo do svědčuje. V pochvale na Cyrilla a Methoda praví totiž (str. 19, ř. 30 až 34): по тѣмъ же стопамъ и си ходоуца и тогоже дѣла напомена уи ба томоу же словеси быста проповѣдника и новаа апостола, не на тоу же мѣ основани своѣ дѣло полагауца, нѣ изнова писмена въображѣша и съвършиста въ мзѣкъ новѣ . . . Zřetelněji, nežli ve všech ostatních příslušných památkách, totiž v obou pannonských legendách a v pochvale na Cyrilla, mluví se zde o utvoření nových písmen. To ovšem nemohlo býti cyrillské písmo. Jest mi velmi pravdě podobné, že Kliment právě pro cyrillské písmo, které se zavádělo ve východním Bulharsku, uchýlil se na západ do Macedonie, kde bezpochyby panoval i jazyk, který se více přibližoval nářečí uvedenému slovanskými apoštoly do církevněslovanského písemnictví.

Zpráve kratší legendy o Klimentovi: ἐσοφίσατο δὲ καὶ χαρακτηῆρας ἐτέρους γραμμάτων πρὸς τὸ σαφέστερον ἢ οὗς ἐξεῦρεν ὁ σοφὸς Κύριλλος nepřikládalo se v poslední době mnoho víry, tím méně pak jí můžeme nyní věriti. Jak známo, vykládal si Šafařík místo tak, že se zde mluví o Klimentovi jakožto vynálezci písma cyrillského, avšak v starší a obsáh-

www.libtool.com.cn
 lejší legendě nemáme takové zprávy; to by vůbec nesouhlasilo, jak jsme viděli, s jinými okolnostmi.

Na jednu věc chci zde ještě upozorniti. Již ve svém vydání Glag. Cloz. dospěl jsem na základě některých jazykových známek k výsledku, že předloha Glagolity Clozova, která byla na chrvatské půdě přepsána, pocházela z Bulharska, bezpochyby z Macedonie (str. 7—12 a str. 16). Oblak se choval naproti tomu skepticky (Archiv für slav. Phil. XV, str. 590), ač připouštěl, že jakési spojení bylo: »Wenn ich also auch selbst noch für eine spätere Zeit eine innige Berührung des macedon. Schriftthums mit dem bosnischen annehme, die mir insbesondere in den bogomilischen Denkmälern vorzuliegen scheint — und das erstere wird durch das neu entdeckte Verbniker Apostolusfragment bestätigt, so kann ich nur auf Grund des Glag. Cl. diese Wechselbeziehungen nicht gleich auf das ganze Gebiet des kroat. Glagolismus ausdehnen«. Dále tvrdí, že original mohl pocházeti též odjinud než z Pannonie a z Bulharska. Nyní ovšem vidíme zřejmě, odkud original pocházel, který u Chrvátů byl přepsán.

O povšechné povaze spisů Klimentových.

Nápadný jest vliv zpovědních formulí, který se jeví ve spisech Klimentových. Ovšem jde zde především o zpovědní formule, které Kliment v Pannonii poznal a sice hlavně v takové podobě, jak se nám — arci v trochu již pozměněné formě — jeví ve Frisinských památkách. Formule tyto zakládaly se na staroněmeckých originalech. Jak jsme viděli, pojal jednu zpovědní modlitbu takového původu ve svůj zpovědní řád (Emmeramskou modlitbu), z jedné zpovědní modlitby vybral celé kusy a utvořil z toho své poučení na památku apoštola neb mučenníka vůbec. V této zpovědní modlitbě, která se nám též zachovala jako druhá Frisinská památka, vyskytují se právě tak zvané skutky milosrdenství, sex opera misericordiae, jichž počet se ovšem měnívá. Tyto skutky milosrdenství byly v latinských a staroněmeckých zpovědních formulích náramně rozšířeny (srov. mé vydání Frisinských památek str. 24 a ČČMus. 1903, seš. 1—2). Vliv jejich vidíme i v církevněslovanské legendě o sv. Václavě, jak jsem k tomu poukázal. U Klimenta se vyskytují též často.

Tak čteme hned v poučení O prazdn. str. 2, ř. 21 — 3, ř. 5: тацѣмъ бо праздыникомъ хоцеть бѣ, ꙗгда страньнини приати боудуць на ми, ꙗгда алчньни накѣрмать сѧ, ꙗгда нази шдежють сѧ, ꙗгда тѣмъ-ничньни млстѣньми посѣщени боудуць, ꙗгда обидимымъ помощь нѣкакоу створимъ, ꙗгда больнымъ и нищимъ помощь нѣкака створить сѧ шт насъ, ꙗгда смиреннѣмъ и нелицемѣриемъ, неистовою любѣвию, дроугъ дроуга почтьмъ. Vidíme, že je zde více než pouhá reminiscence z evangelia, kdež máme (Mat. 25, 35—36): възлакахъ бо сѧ и дасте ми ѣсти, въздадохъ сѧ и напоисте мѧ, страненъ бѣхъ и въвѣстѣ мѧ (36) нагъ и одѣстѣ мѧ, болѣхъ и посѣтисте мене, въ темъ-нищи бѣхъ и придете къ мнѣ (Cod. Mar.). Vidíme, že Kliment byl sice závislý na textu z evangelia a sice větším dílem i co do pořádku, v jakém skutky následují, ale je zde přece ještě něco, co nemáme v evangeliu. милостѣньми посѣщени боудуць, ꙗгда обидимымъ помощь нѣкакоу створимъ atd. schází jednoduše v evangeliu. Za to se s tím shledáváme ve staroněmeckých formulích, ku př.: Ih giho tir, trohtin, daz ih unmahtigero unti

~~dero del ilino charchare~~ unte in andrên nôtin uuâron ni giuuîsôta noh sô ni gehalf sô ih scolta unti sô ih mahta. Ih giho dir, trohtîn, daz ih hungrenta ni gilabôta noh turstiga ni gitrancta noh nackota ni giuuâtta (v bavorské zpovědní formuli, K. Müllenhoff und W. Scherer, Denkmäler deutscher Poesie und Prosa. 3. Ausgabe, I, str. 247). Tato formule shoduje se v mnohém ohledu s Frisinskými památkami (viz str. 53 a jinde) a proto je zde důležitá. O almužně — **милостѣни** — bývá též řeč v zpovědních formulích, ku př. v mohučské l. c. str. 243: Thurphtigon nintphiec sô ih solta, alamuosan ni gab sô ih solta ... Dále v latinské formuli: neque elemosinam fecit atd. (F. W. H. Wasserschleben, Bussordnungen, str. 482, 594 atd.).

Vlivem těchto pramenů vysvětlíme si snadno, proč Kliment zde má **страньнини прияти боудоуть нами**, kdežto v evangeliu je: **страненъ вѣхъ и вѣвѣсте ма**, neboť v staroněmeckých formulích zde máme též nintfianc, (gast nintfianc v saské formuli), antfeng, v latinských accipi, kdežto v evangeliu je colligere (hospes eram et collegistis me). Zajímavé je, že tak shledáváme v tomto citatě i v církevněslovanské legendě o sv. Václavě (ČČMus. 1903, seš. 1—2).

Dále se setkáváme s uvedenými skutky na tomto místě: **и алчнь и жаднь бѣхъ и нагъ жадаю вашего съпасенни да вашею пицею вѣчнаго насыщю вы брашна и въ хоудыи мѣсто ризы юже подасте нищемоу нетлѣнною одежею облѣкоу вы; си же слышаще, братиѣ, не ѡтагтите сръдцы вашихъ къ маломоуцымъ** (srv. malomogon-ska ve Frisinských památkách a v staroněm. unmachtigero), **не тѣмъ бо даемъ, нъ самомоу хоу боу нашему** ... Na přeb. str. 17, ř. 21—26.

V Pochvale na Cyrilla a Methoda: (str. 22, ř. 23—25): **имъ же напнтѣста алчющима изыкы и жадныи напоишта животнаго пива, непрѣстаюоу пицю источьша въсѣмъ обильно** ... a dále str. 23, ř. 1—5: **алчющи-имъ нескоудьнаи пища, жадныимъ непрѣстайи источьникъ, нагымъ обильное одѣниѣ подающа, сиртымъ помощника, страньнымъ приимьника** (dříve bylo **страньнини прияти боудоуть** proti evangelskému textu, jenž má **страненъ вѣхъ и вѣвѣсте ма**), **больнымъ посѣтителы, печальнымъ оутѣшителы, напастьнымъ защитьника, вѣдовамъ и сиротамъ помощника** ...

Tím se zde ovšem též prozrazuje Klimentovo autorství.

Vdovy a sirotci vyskytují se nám též ve zpovědních formulích, ku př. v benedikturské II (l. c. str. 309, ř. 23): unde daz ih witewen uude waisen nie sô getrôste sô ih solte, die in charchâre wârin unde mit siechtuome bevangeu wâren atd. Tyto vdovy a sirotky vzal Kliment i do své legendy o Methodovi: **въдовица и сироты, страньнини и тоземци, недоужьнини и съдравни, вси бѣвѣшалаго въсачьско въсѣмъ** ... XVII, str. 14, ř. 21—22; mimo to do homilie na Zach. str. 30, ř. 24:

ни но сиротѣ провѣдѣ, ни но вдовицѣ оубожи нестытѣствомъ своимъ грабѣ... www.libtool.com.cn

V Klim. str. 78, ř. 22 — 79, ř. 1: обращемъ сѣ помощники странныи, жаднии, нищи, наги, слѣпыи и хромыи, то бо сѣ хъси наслѣдници, ти сѣ ключи црствию несомоу.

V Zach. str. 31, 9—11: и штѣхъ оброкъ подадимъ неммоу-
щимъ а не презримъ оубога яко зимоу оумирающа (srovň.: mrzna
zigreahu ve Fris. pam. II, ř. 50) и многую нищетоу удержима...

S tím souvisí též страннолюбие — принятие, s kterýmžto výrazem se často setkáváme ve spisech Klimentových, ku př. Na pam. ap. str. 8, ř. 2—4: благлюбиемъ просвѣщае са, страннолюбиемъ просвѣтоуе (zde ovšem to může býti též na základě Hebr. XIII, 1—2: братолюбие да прѣбываетъ 2. страннолюбие не забываетъ);

страннолюбиемъ цвѣтши... Zach. str. 24, ř. 1.

да стажимъ братолюбие, нищелюбие, страннопринятие (to jest ovšem utvořeno na základě rčení странныи приняти)... Zach. str. 31, ř. 1.

швы постомъ и въздържаньемъ, швы благовѣрнемъ и странно-
любиемъ... 40 Muč. str. 21, ř. 13—14.

I v Klimentově zpovědním řádě našli jsme страннолюбие... Euch. sin. 69 b, ř. 25.

Se zpovědními formulemi souvisí též řada hříchů, které vypočítává Kliment ve svém poučení Na pam. ap. str. 7, ř. 3—12.

Jak jsme na to upozornili, jeví se jakás takás souvislost i s hřichy, které vypočítává Kliment ve svém zpovědním řádě Euch. sin. 68a, ř. 19 — 68b, 6

Jest nápadné, že Kliment nepojal skutky milosrdenství ve svůj zpovědní řád; bezpochyby proto, poněvadž jich nebylo ve zpovědním řádě Jana postníka, na kterém byl především též závislý. Spokojil se tedy jen slabým jich naznačením: нищелюбие, страннолюбие... 69b, ř. 24—25.

Vliv zpovědních formulí jeví se i v tomto: тѣмъ бо дасть бъ власть на неси и на земли шпоустити грѣхъ... О prazdn. str. 3, ř. 19—20, což nacházíme často v nich.

Se zpovědí souvisí pokání: тѣмъ же подобаетъ ны... покаш-
немъ шт себе всакоу сквърноу шталывше... На възскръс. str. 13, ř. 7—9;

потѣшимъ са на покашние... и аще шбращетъ ны въ зловѣ
бес покашнии... Na přeobr. str. 18, ř. 1—3.

S pokáním souvisí půst a jiné skutky toho druhu. Kliment vůbec horuje pro asketický život: въздържаньемъ, пощениемъ... и томити плать свою страстми и моуками хъ ради... На pam. ap. str. 9, ř. 5—11;

предаш плоть свою на страсти, и на раны и смерть поносильноу... ib. ř. 12—14;

предаша са на троудъ, на бѣдѣние, на всако въздържаніе... На възскръс. str. 11, ř. 18—20.

подвижнѣмъ смирѣнію и мѣ въ дѣхъ подвижѣ дшюу и тѣло
очистище си постомъ и мѣтвѣми... Klim. str. 78, ř. 11—12;

и телеса свои предаша на пощенье и на покааніи и на бѣдѣ
нію... ib. str. 79, ř. 6—7.

швы постомъ и въздръжаніемъ... швы бѣдѣніемъ... 40 Muč.
str. 21, ř. 13—15;

прѣбывати въсегда въ алкани, въ чистотѣ и въ любви нелицемернѣ, въ кротости и послушани... 40 Muč. str. 24, ř. 27—28.

Tyto asketické vlastnosti soustředil Kliment hlavně v pochvale na Cyrilla a Methoda: съ покореніемъ и съмѣреніемъ въ бѣдѣни и молитвѣ, въ сътоужени и слоужбѣ въ издраднѣ пощени, въ трѣзвѣни въсегда... въ плачи слазѣ, шт очью источника испущаши яко рѣкоу и тою омываши все тѣло свое... на всакоу ноцѣ стоиши шт заходяща слнца до възходяща не даи съна очима своимъ ни въжаши си дрѣмани... а дроугъмъ постѣмъ и бѣдѣніемъ и мѣтвѣю и съмѣреніемъ издрадно (to se vypravuje o Methodovi) str. 17, ř. 11—20.

Pláč měl ovšem u Klimenta velký význam, neboť nalézáme i v jeho zповѣdním řádě: срдечное рыданіе, плачь очесѣнъ, бес плача бо невѣзможно встѣ покаати са... Euch. sin. 70a, ř. 1—3.

Jak již dříve podotčeno bylo, nalézáme podobnou myšlenku i jinde u Klimenta, totiž: иже бо са не плачетъ грѣхъ своихъ, то безъ оупѣха и матъ плакати са... въ моуцѣ вѣчнѣхъ... Na vъskrs. str. 13, ř. 19—22.

Stopy asketického života, jak jej líčí Kliment, nalézáme i v obou pannonských legendách. въ троудѣхъ и подвиженіихъ, въ забѣдѣни множицею, въ алкани и жажі множицею и прочимъ печальмъ... Meth. XIV (str. 13, ř. 10—11, zde ovšem dle apoštola: 2. Cor. 11, 27). ...пѣтѣскою чистотою прилѣжнѣ молитвы и стѣна... ирость, тиѣость, мнлость, любѣвь, страсть и търпѣніе ib. II (str. 7, ř. 3—5) ...и оузырѣ многы мѣлѣкы бещинѣ въ житиі сѣмъ, прѣложи земнѣнѣмъ тѣмъ колю на неснѣмъ мѣсли... и бѣ повинѣмъ са покорѣмъ и съвршаши въсь испѣльнѣ мѣнишьскѣи чинѣ... ib. III (str. 7, ř. 14—20).

и не по мншзѣ врѣмени штрекѣ се въсего житіа сего, сѣде на єдиншмъ мѣстѣ безъ мѣлѣкы и севѣ самому тѣмъ вънемѣе на оутрѣшнѣ днѣ ничесоже неоставѣе, нѣ нищѣмъ раздаѣе все, и на бога надеждоу възлагае... Cyr. VII (str. 7, ř. 34—37).

оукланіе се отъ оукланяющихъ се въ стрѣпѣтѣ, како би въ мѣсто земнѣнѣхъ небеснаа приобрѣлѣ, изыти шт тѣлесе сего и жити съ богомъ... ib. IV (str. 3, ř. 22—24).

- ~~www.Nápadně vynikají~~ dále spisy Klimentovy svými přirovnáními, která se pohybují v jistých, určitých mezích. Tři smysly jsou to, na které se má působiti. Nejčastěji se má působiti na zrak, ač apparát ten není příliš obsáhlý, tak že se zde Kliment často opakuje. Jest to hlavně: světlo, záře, slunce, hvězdy, dennice, zlato, stříbro, drahé kamení a pod., kteřymžto prostředky Kliment dosti plývá: снѣють ... паче снѣннѣи слнчнаго ... Na pam. ap. 9, ř. 15—16; не чистѣе ли злата; не свѣтълѣе ли слнца ... Na vřskrs. 14, ř. 13—14; и просвѣтъ сѧ лице его акъ слнце ... Na přeobr. 17, ř. 8—9; старость ... снѣють въ мирѣ яко слнце ... Zach. 23, 8—9; и до вѣка снѣють яко слнце Zach. 32, 25—33, 1; иже вѣговѣрїемъ и красотою вѣсны на земли яко слнце ...
- 1 Pochv. na Cyr. 34, 7—8; трѣсвѣтлами зарами яко слнце снѣ ... Pochv. na Cyr. 35, 17—18; паче слнца трончнѣи зарами снѣ ... Pochv. na Cyr. 36, 10; яко слнце всего мира просвѣщае ... Pochv. na Cyr. 37, ř. 27; прѣсвѣтлами зарами всего мира освѣщающе ...
- 2 3 Mich. i Gavr. 39, 5; просвѣти сѧ лице его паче лѣуча слнчнаго ... Mich. i Gavr. 41, 5; радѣи сѧ архистратїже мїханїле зарею тревезначалнаго свѣта неиздреченно свѣта сѧ и весь миръ свѣтомъ озарѧ ... Mich. i Gavr. str. 44, 8 10; яко не заходящее слнце воснѣвъ всю землю свѣтомъ озарїетъ ... Klim. str. 72, ř. 18—19; яко слнце свѣташе сѧ чудесы въ мирѣ ... Klim. 73, ř. 6—7; и проиде яко молнии всего мира свѣтомъ озарѧ, вѣ во свѣтлость лица его яко слнца лѣча ... Klim. 73, 14—16; воснѣвъ яко слнце ... Klim. 73, ř. 23—24; лѣчами просвѣщающе Klim. 77, ř. 6; вси же дїваши сѧ изряднѣи свѣтлости лица его ... Dimitr. 359, ř. 16—17; дѣховною силою сѣи паче солнца ... Dimitr. str. 360, ř. 7—8; радѣи сѧ свѣтозарное солнце дїмитрїи ... радѣи сѧ незаходящая зѧра благочестїемъ всѧ просвѣщаи ... Dimitr. 361, ř. 1—4; вѣсныше въ мирѣ яко прѣсвѣтлѣе звѣзды и всю вѣселенѣю лѣчами вѣгѣразѣумїи взарающе, срѣдѣ свѣтїи моуще мѣслѣнаго слнца хѧ и того свѣтомъ взараемїи ... 40 Muč. str. 21, ř. 6—9; похвалити сѣ свѣтилыкы неснѣе иже свѣтлѣиши паче слнца явише се въ звѣзды мѣсто прѣчїстїи мощи въ всего мира просвѣтише ... 40 Muč. str. 23, ř. 29—31; тою свѣтлостїю взарїше се ... 40 Muč. 22, 2; и чудесы сїюще паче слнца ... 40 Muč. str. 23, ř. 7; трѣсвѣтлами зарами сѣающе ... 40 Muč. 23, ř. 28; и лѣчами неизреченна свѣта взарї ... 40 Muč. 24, ř. 4; илии вѣсны на земли яко слнце ... Jl. 14 (249), ř. 6; чѣдесы сїи и ако слнце ... Jl. 17 (252), ř. 22; чѣдесы сїи акъ слнце въ звѣздахъ Jl. 17 (252), 24—25 (srov. i 26—27); илии свѣтозарное слнце ... илии златѣзарна лѣча ... Jl. 18 (253), 9—11; и въ свѣтѣ гни свѣтъ оузрїти на шнѣи свѣтлости свѣтетсе яко и слнце ... slovo
- Na krštenїe (o němž doleji) str. 249, ř. 17, zde i вѣ просвѣтъ се нами познакшїи его просвѣтъ їи ib. str. 246, ř. 5—6.

Světlem a září se plývá příliš v úvodě Jl. str. 14 (249), 2—5: нѣи

свѣтозарное сльнце неснаго кроуга въшъствнємъ шгнънънхъ конѣи свѣтлостію просвѣщаєтъ се паче, нънѣ же пакы вса вселенная златозарными словесы шзараючи се радостію прѣсвѣтлою память шгненоснаго пророка нлію

Přiliš mnoho světla též v Pochvale na Cyr. a Meth.: дшевноую свѣцію въ срдчнѣмъ селѣ въсѣмъ въснѣвъша... str. 19, ř. 22; яко лоуча слнчнѣмъ свѣтѣмъ бозоумынѣмъ просвѣтиша въсѣ мирѣ 19, 28—29; свѣтильника въсѣи въселенѣи... str. 20, 5; яко слнце тъмнѣмъ мѣста стопами своими просвѣщающа... 20, ř. 6—7; яко слнци въснѣвъша... str. 20, ř. 29; и апслѣ новѣ въснѣвъ яко слнце... и богоразоумынѣмъ свѣтѣмъ въсѣмъ срдца просвѣти... 22, ř. 4—5; въснѣвъ яко слнце лоучами притѣчнѣми 22, ř. 11—12; снѣта стаи яко свѣтилѣ... 22, ř. 19.

I v legendě o Cyr.: свѣтецю се и оукрашеноу... III (str. 2, ř. 5); оуста во твоѣ... въселеноу просвѣщають... III (str. 2, ř. 28 až 29); свѣтъ къ свѣтоу прнемъ... XVIII (str. 24, 8) а сѣаетъ во прѣмоудростъ паче сльнца (Sap. 7, 29) III (str. 2, ř. 11). Srovn. též: прннми даръ бошѣи и чьстнѣи паче въсакого злата и сребра и каменѣа драгаго... XIV (str. 19, ř. 23—24) а цвѣтѣи паче злата и сарѣднѣи... Zach. str. 24, 1.

V kratší legendě o Meth. nemáme až na uvedené молнии nic podobného (viz str. 77.).

Sem náleží dále: нліи свѣтозарная дънница... Jl. str. 18, ř. 7; ѣгда же нзиде яко дънница... Jo. Krъst. str. 392, ř. 1—2; все прѣспѣи яко и дънница... Pochv. na Cyr. str. 36, ř. 6—7; послѣ же въснѣвъша яко оутрънаи звѣзда... Pochvala na Cyr. i Meth. 19, ř. 33 — 20, ř. 1 (zde bezpochyby úmyslně zaměněn výraz).

ак: свѣтозарное тѣржство... Laz. str. 18, 3—4; свѣтозарныи... съпрнчастѣннѣ Laz. 22, ř. 15; сего свѣтозарнаго архнѣрѣи... Klim. 72, ř. 9—10; свѣтозарная память... Pochv. na Cyr. 34, ř. 5.

Dosti často jest to orel, ku kterému přirovnává: нліи неопарнѣи шрѣль... Jl. 18, ř. 10; яко орѣль и горѣ възлѣтати оумѣмъ... Na vъskръs. 14, 15—16; лазорѣ небопарнѣи шрѣль въшнѣмъ премоудростѣ... Laz. 22, 9—10; неопарнѣи орѣ... Zach. 30, 15; прсно оумомъ яко орѣль горѣ възлетѣи... Klim. 74, ř. 10; непорочнѣи орѣ прелѣтѣвѣи всю вселеноу... Klim. 76, ř. 25—26; прѣлѣтѣи яко орѣ на все странѣ... Pochv. na Cyr. 35, 15; оумѣмъ и добродѣтельми выспрѣ възлѣтѣи якоже шрѣль дховѣнѣи ма крѣлома... Pochv. na Cyr. a Meth. str. 16, ř. 21—22. Zde třeba zvláště upozorniti na shodu s Na vъskръs.

Jednou má Kliment též s o k o l a : събраше се нѣмъ епископи и по-

пове и чръноризци яко и врани на сокола... Cyr. XVI (str. 20, ř. 36—37).

U rostlin, kvítků a pod. jest to hlavně vůně, ač ne vždy, ku které se poukazuje: процвѣтъше якоже благоуханнѣи кринѣ... 40 Muč. str. 21, 10; разумъ же процвѣте яко кринѣ благоуханною любовию... Dimitr. str. 359, ř. 2—3; процвѣте яко кринѣ... Zach. 23, 15;

дѣхамъ бжѣственою лѣтораслю Zach. 24, ř. 14; не того бо корене въсиоста издряднѣ дѣвѣ лѣторасли свѣтозарнѣ власнѣ плодѣ на себѣ носѣща... Pochv. na Cyr. i Meth. 16, ř. 15—17; да боудеть добра корѣне добраа отрасль... Cyr. II (str. 1, ř. 30—31); лазорѣ краснаа лѣторасль бжиа сада Laz. 22, 6—7; ve slově Na křesťenije (doleji bude o něm zvlášť pojednáno): яко се лѣторасли богосаднѣи или цвѣтѣца прѣсвѣтла юста... str. 249, ř. 11—12 (patří též do následující skupiny).

не оувадающи цвѣтѣ рѣискаго сада... Laz. 22, 8—9; земля износѣши цвѣтѣ благоуханенѣ... Zach. 27, ř. 14; благоушѣнѣ цвѣтѣ прозавѣнѣша ib. 27, 7; кипѣи породею и стрѣдокапнѣи цвѣтѣ... Zach. 30, ř. 16—17; цркѣ же хва имѣщи добровоннѣи цвѣтѣ прркѣи апслѣ... Klim. str. 72, 1—2; тѣмѣи бо цвѣтѣи добровоннѣи вса вселенѣи вѣнчеваетъ са... Klim. str. 72, ř. 4—5; тѣ оустнѣ прѣмоудростию процвѣтоста яко цвѣтѣ... Pochv. na Cyr. str. 36, 22—23; моудростию цвѣтоуша присно яко цвѣтѣица благоуханнѣи... Pochv. na Cyr. i Meth. str. 16, ř. 19—20; моудростию бо яко цвѣтѣ благоуханнѣи цвѣтѣи Pochv. na Cyr. i Meth. str. 16, ř. 31—32. Konečně i: не безъ врѣмене бо цвѣтѣицаищемъ... Cyr. V (str. 4, ř. 31—32).

яко кедрѣ възносѣ са въ ливанѣ... Zach. str. 23, ř. 22; яко садѣ шипѣчѣнѣ въ иерихонѣ... Zach. 23, ř. 22—23; цвѣтѣи яко ливанѣ добровоннѣи Zach. 23, 16—17; якоже мѣро добровонно... Zach. 23, 21;

захарїе златозарнѣю лозѣ процвѣтѣ... Zach. 30, ř. 14; радѣи са многосластѣнаа лоза... Klim. 76, ř. 23; яко лоза добродѣи сладостию доуховною напѣи вса... Dimitr. 359, 1; илии богосаднаа лоза напѣиши благоуханнѣи... Jl. str. 18, ř. 8; лоза медоточна... Pochv. na Cyr. i Meth. str. 23, ř. 10—11.

благоуханнѣи мошми... 40 Muč. str. 24, ř. 1; и лѣне вѣсть благоуханїе много яко и кадило... Cyr. VIII, str. 9, ř. 5—6. v římské legendě jen: Tanta siquidem in omnes tum de sanctarum inventione reliquiarum, tum de immensissimi odoris suavitatem erat innata laetitia... kap. 4. жертвѣи... възносѣ... яко канѣдило... Zach. 23, ř. 12—13; кадило добровонно съ оугождениемъ възносѣ горѣ... Zach. 23, ř. 20.

Skladkoŝti ovšem zde nemohou scházeti: **пaмaтѣ** **иeгo** **пaчe** **cлaждѣшa** **мeдy** **и** **нaслaдн** **иeгo** **пaчe** **cтa** **мeдвeнa** ... *Zach.* str. 32, ř. 19—21; **cлoвeсѣ** **coвoкoупити** **cя** **иaкoжѣ** **иcхoжaхy** **иaкo** **мeдѣ** **нзo** **yстѣ** **eгo** ... *Dimitr.* str. 359, ř. 18—19; **мeдoтoчнѣиши** **cлoвeсѣ** ... *Pochv. na Cyr. i Meth.* str. 20, 19; **мeдoтoчнѣиши** **cлoвeсa** ... *ib.* 22, ř. 12—13; **шт** **oуcтѣнoу** **дxoвнoую** **cлaдocтѣ** **иcтaчaющa** *ib.* 22, ř. 29—30; **млaдeнѣцeмѣ** **иcтaчaющa** **дxoвнoую** **cлaдocтѣ** ... *ib.* str. 23, ř. 1; **лoзa** **мeдoтoчнa**, **cѣти** **мeдвѣиши** **cлoвeсa** **вaю** *ib.* 23, ř. 10 až 11.

Co se týče deklinace, třeba zde k tomu poukázati, že se u Klimenta setkáváme s dativem **oлтaрeви** ... *Zach.* 25, ř. 7, 21; str. 28, ř. 10 (vedle **oлтaрю** *ib.* str. 33, ř. 13); dále *Jo. Krъst.* str. 392, ř. 6;

U kmenů na -o vyskytuje se u Klimenta několikrát koncovka -ми: **грѣхѣми** **и** **нeпpaвѣдaми** v anonymní části *Glag. Cloz.* ř. II 5; **шблaкѣми** ... *Jo. Krъst.* str. 390, 3—4; **дaрми** najdeme v »slově« *Na roždъstvo* str. 168, ř. 17 (viz doleji); u měkkých kmenů: **мoужѣми** ... *Cyr. VIII* (9, ř. 3).

I zde máme instr. **дѣиѣю**: **ищeли** **кѣтo** **xoдитѣ** **дѣиѣю** **нe** **пpeтѣкнeтѣ** **cя** ... *Laz.* 20, ř. 2—3.

Povšimnutí zasluhují nominativy: **мoужіe** ... *Cyr. X* (15, 17); **кoзapіe** IX (str. 9, ř. 20); **дѣиіe** X (12, ř. 8, bývá i jinde častěji); **пacтѣpыиe** *Na roždъstvo* str. 170, ř. 7 (viz doleji).

U Klimenta se vyskytuje infinitiv na -тѣ, -тѣ, ku př. v zповѣdním řádu: **нѣ** **иzкoливѣи** **твoимѣ** **млaднeмѣ** **нe** **пpѣзpѣти** **гѣвeлѣющaгo** **ни** **вeлѣдѣющaгo** **oстaвитѣ** ... *Euch. sin.* str. 78 b, ř. 4—7. S tím se může srovnati v anonymní části *Glag. Cloz.*: **cтoе** **кpстeнѣe** **вѣ** **чѣcтѣ** **вeлѣиж** **иmѣти**, **и** **нe** **oуkopизитѣ** **твoритѣ** **e** ... ř. 98—100.

Neživotná pojímají se někdy jako životná a mají pak touž vazbu. Sem náleží především **cлѣиѣицe**: **cрѣдѣ** **cвѣтѣ** **иmoущe** **мыслѣнaгo** **cлнцa** **хa** ... 40 *Muč.* str. 21, ř. 8; **пoнecиши** **мыслeннaгo** **coлнцa** **хpиcтa** ... *Prěstavl. Bogor.* str. 227, ř. 28; sem i: **ктo** **ли** **видѣ** **кoли** **cлнцa** **ищицaеmа** *Jo. Krъst.* str. 389, ř. 19 (srovn. **ктo** **видѣ** **кoли** **влaдѣкoу** **oу** **paбa** **пpocecцa** *ib.* 390, ř. 1—2); **cѣвeлaшa** **вeликaгo** **cмпcca** **cлѣиѣицa** **хa** v *Epifaniově* homilii *Glag. Cloz.* ř. 783—784.

Totéž platí i o jiných slovech, když se pojímají jako životná, ku př. **иaкo** **cлнци** **вѣcнaвѣшa** **мpaкa** **грѣхoвѣи** **штгѣиaвѣшa** *Pochvala na Cyr. a Meth.*... str. 20, ř. 29—30; **и** **пpoидe** **иaкo** **мoлнии** **вceгo** **миpa** **cвѣтoмѣ** **oзapaи** ... *Klim.* str. 73, ř. 14—15.

Povšimnutí zasluhuje: **кaдилo** ... **вѣзнocя** **гopѣ** **вѣшнeмy** ... *Zach.* 23, ř. 20; **нѣ** **штѣ** **низoу** **тeжѣкoе** **гopѣ** **вѣзвoдитѣ** ... *Cyr. VI* (str. 6, ř. 15); **иaкo** **opелѣ** **гopѣ** **вѣзлeтaи** ... *Klim.* str. 74, ř. 11; **иaкo** **димѣ** **идeтѣ** **дoбpoю** **кoнeю** **гopѣ** ... *Na roždъstvo* str. 168, ř. 23.

To se vyskytuje i u Jana exarcha bulharského místo **вѣспрь ѿно**, ku př. **горѣ же н долоу ѿно καὶ κάτω, горѣ градъ** Bogosl. 124. I. 13 (srovn. O mluvě Jana ex. b. str. 5).

Adnominalní dativ vyskytuje se u Klimenta v různých odstínech. Tak máme ve zpovědním řádě: **бѣдешн чадѡ свѣтѡу н дѣни**... Euch. sin. 70b, ř. 19; **ты прими покаяние н исповѣданне рабоу твою**... 74a, ř. 14—15 (řecky: *πρόσδεξι τὴν μετάνοιαν τοῦ δούλου σου*...); **отпущение грѣхомъ**... 77a, ř. 12, (*ἀφεσιν ἁμαρτιῶν*); **источникъ животоу** 79a, 25.

Za possessivní zájmeno: **честнѣньмъ ти крестомъ н прѣчестнѣньмъ ти печатемъ** 78b, ř. 18—19; **прѣчистѣмъ ти матери ради** 79a, 12; **послоушан грѣшнаго си раба**... 79b, 9; **съ безначальнымъ ти оцемъ** 79b, 19—20.

Jest nápadné, že tyto příklady vyskytují se právě v jedné jen modlitbě, avšak třeba na to upozorniti, že je zde též velmi často possessivní zájmeno, které se řidčeji vyskytuje v jiných částech zpovědního řádu, ku př. **раба твоего** 77b, ř. 20; **на щедроты твоѣ** 77b, 22; **лица твоего** 77b, 24; **отъ раба твоего** 77b, 24; **кростъ твоѣ** 78a, ř. 3 atd.

V anonymním poučení Glag. Cloz.: **сѣномъ свѣтѡу крѣстѣномъ** ř. 97; **ѣко цркве боу стѣж**... 121; **сѣмъ хѡу законъ** 90; G. A. Thal uvádí dvojí takový dativ: **не повинна себе вѣчѣноумоу огню осжженю непѣштуетъ** I, 153 (Archiv für slav. Phil. XXIV, str. 533), avšak zde není žádný z dativů těchto adnominalním, neboť dativ **осжженю** je závislý na **повинна**, kteréžto adjektivum mívá při sobě dativ a **вѣчѣноумоу огню** je závislé na **осжженю**, poněvadž při **осжжити** bývá dativ, který pak zůstává i u jmen od slovesa utvořených (srovn. Miklosich, Vgl. Gramm. 4², str. 613: **не сѣмрѣти осжженъ бѣди** Supr. 44, 15; **вѣсѣхъ изгнанню осоуждають** Prol. mart.).

Za zájmeno possessivní: **иже подъ властѣмъ емоу** 90, a k sesílení possessivního zájmena: **въ своѣмъ имѣ людѣ**... 77.

Co se týče homilie Epifaniovy (ř. 752—956), podotýká Thal (l. c. str. 540): »In unserer Homilie war ursprünglich der Dativ der Zusammengehörigkeit viel consequenter durchgeführt; Mih. besonders, aber auch Supr. Sin. zeigen sehr oft die Tendenz, den ursprünglichen Dativ durch Genetiv zu ersetzen, durch eine Praeposition oder durch ein eingeschobenes **и** = καὶ an seine Stelle ein verändertes syntaktisches Verhältniss hervorzurufen. Dadurch ist eine grosse Inconsequenz, oft ein buntes Durcheinander hervorgerufen worden«. Máme zde ještě ku př. **таннѣ таннамъ** 953—954 *μυστήρια μυστηρίων* (ve všech rkpch.) a jiné příklady.

V ostatních spisech Klimentových, které jsou nám zachovány v pozdějších prepisech, byly mnohé změny v tomto ohledu provedeny, ale zůstaly zde přece tu a tam zbytky původního jazyka, ku př. **и вѣсть**

тмѣ начиникѣ . . . Mich. i Gavr. 42, ř. 6, перетнн воевода бесплот-
нымъ силамъ ib. 44, ř. 3; въразъ подобію того, егоже боудеть
писано . . . Cyr. V, str. 4, ř. 38; творецъ бо съ высачьскымъ ib. VI (str. 6,
ř. 16), srovn. въ боу въскъчъскымъ θεῷ τῶν δλων . . . Glag. Cloz.
ř. 468; pěkný příklad je též: приемън третняго съвршителѣ мироу
и кожню смотренню . . . Pochv. na Cyr. str. 38, ř. 1; безъ вьсего
егоже неповелѣкаше боу оученикомъ си носити . . . Cyr. VIII
(str. 8, ř. 21—22); и вистъ днѣно рождѣство ти Jo. Krъst. str. 392, ř. 2;
оутрѣпаетъ роуцѣ ми ib. 390, 11; иже прѣмнога си ради чаколубы
ib. 388, 11; млъчание ѡтцоу си ib. 392, 2; на скрвеніе нѣмоу ib. 392, 8;
вставленіе грѣхомъ ib. 392, 23.

K sesílení zájmena possessivního: показати славоу вѣства своѣго
си оученикомъ . . . Na Prěobr. str. 17, ř. 4.

Dále: оученикомъ си и вьсемоу мироу мѣламъ четвъродневнымъ
си мъртвѣцѣмъ Laz. 18, ř. 13—14; оученикомъ си извѣстно творѣ.
ib. str. 19, ř. 7—8, (srovn. i ř. 18); милосердіемъ си . . . Prěst. Bogor.
226, ř. 16; въ пречистѣмъ си чревѣ ib. str. 227, ř. 24—25; не поща-
дѣша бо ни домовъ своихъ ни телесъ си . . . Klim. 79, ř. 4—5.

Jiná zvláštnost, s kterou se ve spisech Klimentových setkáváme, jest
ta, že klade въ s akkusativem tam, kde bychom očekávali въ
s lokalem; totiž: нъ въ вѣкы прѣвѣвающѣи въ доушоу живоу . . .
Cyr. X (str. 12, ř. 4—5); въразъ дае прочѣимъ въ тѣ ходити . . . ib.
X (str. 14, ř. 26); оучители немамъ таковаго, иже нѣ бы въ свои
езыкъ истинноу вѣроу христьянскоу сказали . . . ib. XIV (str. 18,
ř. 34—35); имають боукѣ въ езыкъ свои ib. XIV (str. 19, ř. 4—5);
мѣвъ боукѣ въ вашъ езыкъ ib. XIV (str. 19, ř. 19); zajímavý jest
v tomto ohledu následující citát XVI (str. 21, ř. 35 — str. 22, ř. 2): вѣлю
же въскѣ вамъ глаголати езыкомъ, паче же да прорицаете: болѣи
бо прорицаен неже глаголен езыкомъ, развѣ аще нескazoуеть, да
и цркви създаніе прѣиметь. нынѣ же, братѣе, аще прѣидоу къ вамъ,
и въ езыкомъ глаголю, кою ползоу сътвороу, аще вамъ неглаголю
въ мѣвленіе и въ разоумѣніе или въ пророчѣствѣи или въ на-
оученіи? Řecký text zní (I, Cor. 14, 5—6): θέλω δὲ πάντας ὑμᾶς λαλεῖν
γλώσσαις· μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε· μείζων δὲ ὁ προφητεύων ἢ ὁ λαλῶν
γλώσσαις, ἐκτός ἐστι μὴ διερμηνεύη, ἵνα ἡ ἐκκλησία οἰκοδομῇν λάβῃ. (6). νῦν
δὲ, ἀδελφοί, ἐὰν ἔλθω πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις λαλῶν, τί ὑμᾶς ὠφειλήσω, ἐὰν
μὴ ὑμῖν λαλήσω ἢ ἐν ἀποκαλύψει ἢ ἐν γνώσει ἢ ἐν προφητείᾳ
ἢ διδασκῇ; vidíme, že v naší legendě se střídá въ s akkusativem s въ
s lokalem a pouhým instrumentalem za řecké ἐν s dativem a za pouhý
dativ: třikrát je zde въ s akkusativem. V Ap. Šiš. máme zde všude
jednak instrumental (ѣзыкомъ глаголю) jednak въ s lokalem (или въ мѣвлени
или въ разоумѣ). Tak i v Ap. vydaném Kaľužniackým, jen je zde
въ разоумѣ. Jak vidíme, jest to zajímavá zvláštnost autora naší legendy.

S tím souhlasí úplně, nalézáme-li v Meth.: οὔτενъ же доерѣ
въ латиньскыи книгъ... XVII (str. 14, ř. 8—9).

V anonymní části Glag. Cloz. vyskytuje se též: оерѣтаицихъ са
въ своа имѣ людн... ř. 76—77; стоа крѣстенъе въ чѣсть велик
имѣти... 98—99; podobně v slově Na křtěniji, o němž doleji
 pojednáme: паче въ чѣсть имѣюцима... str. 258, ř. 5; въ чѣсть
имѣюще хсво крѣщение... ib. 263, ř. 30. Věc jest nadmíru důle-
 žita, neboť vidíme, že to byla zvláštnost Klimentova. V le-
 gendě o Cyr. čteme již въ чѣсти иматъ... IX, str. 10, ř. 11, 12, 13, což
 zde však asi sotva bylo původně. Snad sem i patří: въ стоа и спасаице
крѣщение... ř. 108—109.⁷¹⁾

Též v homilii, přeložené bezpochyby Klimentem (ř. 752—956), máme
 podobné příklady: въ вѣтъ лѣмн (= въ вѣтлѣмъ н) въ ѣсли
рождаѣство, нъ н въ гробѣ ѣко въ ѣсли мѣсто... 892—894;
 řecký text zní: *ἐν Βηθλεὲμ καὶ ἐπὶ φάτνῃ ὁ τόκος, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τάφῳ*
ὡς ἐπὶ φάτνῃ ὁ τόπος (Supr. a Hom. Mih zde въ ѡслѣхъ oběkrát, taktéž
 i въ гробѣ viz v mém vyd. str. 93); хъ въ вѣтлѣомъ раждаеѣ са
 884, Supr. a Mih. mají zde zase lokal.

Jak nám G. A. Thal ukázal (Archiv für slav. Phil. XXIV, str. 549
 až 551), byly akkusativy v pozdějších rukopisech zde zaměňovány lokály.
 a tak se nemůžeme diviti, nenalézáme-li více podobných příkladů i v druhých
 spisech Klimentových. тацѣмн же оученинъ въ вѣроу вса наставлени...
 Dimitr. 360, ř. 6—7 sem nemůžeme vřaditi, neboť v evangeliu nalézáme:
ахъ... наставитѣ въ на вѣсѣкж истиннж (Jan, 16, 13: *ὁδηγήσει ὑμᾶς*
ἐν τῇ ἀληθείᾳ πάσῃ).

Za to patří sem: ... неподобаеѣ са нерѣоки оерѣтати ни при-
ношениѣ за нъ въ цркви приимати... Zpovědní řád Euch. sin. 66b,
 ř. 19—21; zajímavý jest i tento příklad: еда кѣгда оуѣтнж въ сѣморѣтъ...
 74a, ř. 1. Jest to žalm 12, 3 (je zde celá kap. 12). Text se docela shoduje
 s Psalt. sin., jen že zde má tento: во сѣморѣти (řecky ovšem: *ἐπνώσω*
εἰς θάνατον). Dále bychom očekávali lokal místo akkusativu i tuto:
неоубоим се... снѣ моуѣтъ, нже въ малъ часъ ѡко сѣнъ мнмо-
идеѣтъ... 40 Muč. str. 22, ř. 5—6.

Modální instrumental: не тѣкмо легѣонъ нъ тѣмъ
тѣма ми н тѣсѣща тѣсѣшта ми нмъ аггѣлъ н арх-
ангѣлъ... (*μυριάδα μυριάδων καὶ χιλιάδα χιλιάδων*) Supr. str. 340,
 ř. 22—23; беспальтнхъ силъ еже видѣ дрѣвѣ даниилъ тѣма ми
тѣм н прѣдстоюще въкрѣтъ прѣстола твоего... Jo. Krъst. str. 389,
 ř. 8—9.

⁷¹⁾ Menší váhy jest: еже в въ ежи законъ вѣпсано ib. 82a: еже в вѣпсано къ ста
вѣнѣлѣ... ř. 87.

Rčení **ТЫСЯЩА И ТЪМЫ** máme i jinde u Klimenta: **въ тѣхъ оущѣ и тѣхъ въмъздѣше**... 40 Muč. str. 21, ř. 25.

Tak zvané praedikativní participium vyskytuje se ovšem též u Klimenta, ku př. **бл҃гоу бо тамо жидове кр҃сѣаньскоу вѣроу велѣми хулаше** Meth. IV, str. 8, ř. 2—3; **кто законъ съврѣша е шлѣетъ се**... Cyr. VI (str. 6, ř. 35—36); **да есте вѣдоущѣ**... O prazdn. str. 1, ř. 6: **вѣдѣху монѣи**... прѣже почивѣша... Na přeobr. str. 17, ř. 1—2.

To jsou zajisté všechno čistě slovanské vazby. Méně jisté jest: **философъ же непрѣстааше достоиноу хвалоу богоу въздавае**... Cyr. XVII (str. 23, ř. 29—30); **римляне же непрѣстаху идущѣ къ нѣмоу и възрашающе его въ всеи** ib. XVII. (str. 23, ř. 31—32).

Zřídka se vyskytují poměrně u Klimenta ztrnulé tvary participia, které nazýváme gerundiem, ku př. **рождашоу се дв҃стонтѣ быти и тогда чл҃вчѣскоу дѣюще трѣпѣти любо добро любо зло**... Na kр҃штѣнии str. 254, ř. 10—11. Očekávali bychom zde dativ (дѣюще). To se poněkud shoduje se známým místem: **то въ вѣкы нѣмоу было житиѣ бес печали и бес мърти, старости не приемлюще**... Na pam. ap. str. 5, ř. 15—17, o němž jsme nahoře na str. 16. pojednali. Zde vidíme nyní zřetelně, jak Kliment měnil bě žiti ve výraz: bě (bylo) житиѣ, poněvadž se vazbě té vyhýbal. Za to mu byla obvyklá vazba **дв҃стонтѣ** s infinitivem, kterou v druhé památce zde máme.

и не оубоите се въ оубивающихъ тѣло а души немогущѣ ничесоже зла сътворити... 40 Muč. str. 22, ř. 17—18 (má býti **немогущѣ** jak je v Mar. Mat. 10, 28; v Na pam. ap. je zde **немогущимъ**... str. 8, ř. 16, tedy dativ, snad omylem zde myslil na absolutní dativ). — Srovn. též: **нѣ разоумѣвъше мимо ходѣше славѣ сѣи въ сѣноу мѣсто да възъпыжѣтъ** v anonymní části Glag. Cloz. II, ř. 7—9.

Již nahoře bylo podotčeno, že se Kliment úmyslně vyhýbal vazbě jest s infinitivem k označení nutnosti, možnosti atd. To nám zřejmě ukazuje, že nemohl býti autorem Frisinských památek v původním jich znění, v nichž se tato vazba tak často vyskytuje. V druhé frisinské památce četl: v věky bě žiti a udělal z toho: **въ вѣкы нѣмоу было житиѣ**, ovšem ponechal participium: **старости не приемлюще**, které se sem již nehodilo; **житиѣ** pochází od Klimenta, neboť bylo slovo to u něho oblíbeno.

V tomto ohledu shoduje se Klimentův jazyk úplně s původním překladem evangelia, neboť vidíme, že i zde tato vazba nebyla oblíbená. Řecké **δεῖ** překládá se ku př. **ѣко подобаетъ емоу ити** Mat. 26, 21; Mar. 8, 31, Luk. 9, 22 atd. velmi často⁷²⁾; mimo to několikrát **дв҃стонтѣ**,

⁷²⁾ Srovn. též u Klimenta: **да надѣ такоуымъ не подобаетъ сѣ нерѣкки оверѣтати**, ни... **принимати** Zpovědní řád, Euch. sin. 66b, ř. 18—21.

ku př. въ тѣхъ достонѣти ми быти Luk. 2. 49; достонѣти дѣлати *dei ergazein* Luk. 13, 14; подобно бѣ жрѣти пасху. Luk. 22. 7 а аще ми са ключитѣ съ тобою оумрѣти Mat. 26, 35 а Mar. 14, 31.

Výjimku jsme našli jen v legendě o Meth. нѣсть нѣмоу живота имѣти X (str. 12, ř. 27) při negaci a v jiném textě nalezneme ještě druhý příklad.

Zajímavé jest, že se u Klimenta vyskytuje infinitivus imperativus, pro který neuvádí Miklosich ve své Vgl. Grammatik der slav. Sprachen. IV². 1883, str. 850 z církevní slovanštiny žádného příkladu, ani z pozdějších památek. U Klimenta se s ním několikrát setkáváme, totiž v známém listě papežově: съ же единѣхъ хранити⁷³⁾ обычан, да на мѣши прѣвѣче чѣоути апла . . . римьскы. Meth. VIII (str. 10, ř. 7 až 8); ащеши естъ живѣ, то глеть . . . ꙗко нѣсмы добрѣ наоученъ закономъ ежию, ни разоумѣла истинныа вѣры крестѣнскы . . . то сице наоучити⁷⁴⁾ и глаголю . . . слыши чѣдо atd. v Klimentově zpovědním řádě (v původní jeho modlitbě) Euch. sin. str. 66b, ř. 22—67 а ř. 3;

аще оубо любити правѣдѣ владыкамъ земла ежия слово велитѣ, и⁷⁵⁾ пакы пон пжтоу благы творити (ти) праведнаа, не отъ правѣдныхъ дѣлани зачинаемъ . . . v anonymní části Glag. Cloz. (ř. 61—64), která pochází, jak jsme ukázali, od Klimenta. V této části máme ještě: стое крѣстенье въ чѣсть вельж имѣти, а не оукоризнѣ творитѣ е и кѣмотрами своимъ и дѣщерьми . . . не съ мѣшати са . . . ř. 98—102; tyto infinitivy přibližují se již značně k infinitivům imperativním, neboť дѣженъ естъ въскѣхъ князь ř. 89 jest již příliš daleko a mezi tím je ještě: запрѣштати, не обидѣти atd. а jeden citát (II. Cor. 6, 14).

Nejistý je příklad: мѣсто сътворимъ въ себѣ ежю страху, да просвѣтитѣ дше и срѣца наша . . . прѣбывати въсегда въ алкани, въ чистотѣ и въ любви . . . и дѣла добрыми да оукрашим се . . . 40 Muč. str. 24, ř. 26—30; může náležeti spíše k následujícímu.

Kliment užívá někdy infinitivu, kde bychom očekávali větu k vyjádření účelu, tak v zpovědním řádu: на тѣ ко оупѣвание мое възлагая, да ты ми просвѣтиши оумъ, и срѣчѣши очи твоѣ разоумѣвати, твои страхъ и трепетъ присно кѣнимати . . . Euch. sin. 79a, 20 24. и помени ма съ ними въ молитвахъ стѣхъ вашнхъ, постигнути ми течение ваше . . . 40 Muč. str. 24, ř. 22. заклучи нею, не оудѣждити землю . . . Jl. 14 (249), ř. 17.

Dle řeckého *πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι* (Mat. 5, 28) neostýchal se Kliment

⁷³⁾ Pasternek zde mění násilně infinitiv v imperativ: храните, ovšem neprávem.

⁷⁴⁾ V nadpisu máme: прѣвое сице бываеъ поучение 66b, 2.

⁷⁵⁾ U Klimenta nalézáme často v závěti и ku př. да аще съхранитѣ ю и прѣоудѣте всѣмъкрѣнѣ, аще ли Meth. I str. 4, ř. 14.

ani v tomto případě držeti se infinitivu: нже възрѣти на женоу похотѣти ии Cyr. XV, str. 20, ř. 24—25 (nejstarší texty zde сѣ похотѣти). Vidíme zde, že byl Kliment často více závislý na řeckém textě nežli na církevněslovanském překladě a to nám vysvětluje též jeho graecismy.

Též dativ s infinitivem není nic zvláštního u Klimenta: пишеть же се кѣмоу пакы сънѣти въ послѣднѣе дни... Jl. 17 (252), ř. 5—6. нехотѣ емоу навъкнути житенскыныхъ вещей... Cyr. III (str. 2, ř. 19).

Vliv řeckého jazyka na Klimenta byl mocný; podléhal i tam vlivu řeckých vazeb, kde psal více méně samostatně, ku př. иже и дивоу быти... Cyr. III (str. 2, ř. 14); srovn. řecky *ὡς τε* s infinitivem.

нъ да съвършимъ обѣтованнѣ наша, иже къ боу боу нашемоу... Na pam. ap. str. 7, ř. 22; и дѣштерѣми, иже (!) отъ стаго крѣштенькѣ, не съмѣшати са... v anonymní části Glag. Cloz. 100 až 102; владычѣствне, еже отъ него ib. II, 15; v překladě ovšem též: таннѣ иже тоу... *τὰ ἐκεί μυστήρια*... ib. 810; оугожение же иже къ боу... Na prazdn. str. 2, ř. 13; въскрсенихъ хва иже стаи не-дѣли... Na vъskrs. str. 12, ř. 4.

паче же в'сего истово естъ покаание, еже единоу отъкѣ-пнѣтъше отъ грѣхъ къ томоу не възрацати са къ нимъ... v zpovědním řádu, Euch. sin. 70a, ř. 3—7 (řecky by bylo asi *τὸ μὴ ἐπιστρέφειν*).

Zajímavé příklady máme též v slově Na krštenije (viz o něm níže): коуе бо естъ ино дѣло несныныхъ аггъ развѣ иже е ба пѣти или коуе естъ дѣло земельныхъ чакъ стхъ развѣ иже е ба хвалити и пѣти и славити str. 247, ř. 14—16; и естъ бо ни единоу ползе, иже нарицати се хрстианноу тѣкмо (zde i dativ u infinitivu, jak jinde bývá, ale zřetelnější by byl instr.) str. 257, ř. 18—19.

лихогланнѣ иже естъ, иже просити оу ба бѣтства... O prazdn. str. 2, ř. 2—3. клатвопрестоупление, и иже клати са бжнимъ именъмъ... Na pam. ap. str. 7, ř. 11—12.

Zajímavé příklady ztrnulého иже jsou tuto: въ оци и снѣ и стмъ дѣк . иже естъ въ трѣхъ оупостасяхъ, иже можетъ къ то три лица рещи... Meth. I, str. 4, ř. 1—2 a: оцю и дхоу прѣкстоу-моу, еже са прѣстаа тронца речеть. Zpovědní řád Euch. sin. 67a, ř. 11—13. I zde se prozrazuje společný autor, jak jsme na to již upozornili.

Co se týče zásoby slov, oblíbil si Kliment některé výrazy, které se pak následkem toho častěji vyskytují u něho. V jednotlivých rozpravách měli jsme příležitost k nim poukázati. Zde chceme jen jakožto příklady uvést:

**БЕСПЛѢТНЫМЪ СЛЪМЪ
ДѢТЕМЪ**

ИЗРАДЪНЪ
www.libtool.com.cn
НЕИЗДРЕЧЕНЪНЪ

НЕОБНДЪЛИВЪ

ПОДВИГЪ, ПОДВИГЪНЪТИ СѦ

ПОРАБОТИТИ СѦ

ПРАВОВЪРЪНЪ vedle БЛАГОВЪРЪНЪ

ПРИПАДАТИ

ПРИМЪСНИТИ СѦ

ПРОТИВЪНЪ

СВЪТЪОЗАРЪНЪ vedle ЗЛАТОЗАРЪНЪ

-СПЪКТИ ve všech možných složeninách

ДѢТЕЛЬ vyskytuje se velmi často u Klimenta a jest nápadné, že slovo to v překladu evangelia docela chybí; v apoštolu vyskytuje se jen jednou ve významu *τρόπος* (Jud. 7).

Jako v starém překladu evangelia, vyskytuje se u slova Maria jen ДѢВА, ПРИСНОДѢВА, jinak ale má Kliment též ДѢВНИЦА v Cyr. III (str. 2, ř. 2): *ѡко стратниѣ събра въсе дѣвнице нашего града*. Volí rád житиѣ, vedle toho má však i животъ i жизнь a jest ovšem těžko nyní rozhodovati, pokud se poslední slovo teprv později dostalo do jeho spisů. Kliment má též ještě slovo *искони*... Na roždъstvo str. 158, ř. 19; *пища* ib. 167, ř. 18—19; Na kръštenije str. 263, ř. 30; *година* ve významu *часть*: Na kръštenije str. 263, ř. 23; *егда же се напълншнимъ годи-намаъ ноцънъмъ*... Na roždъstvo, str. 169, ř. 15; *иже плаче се дресель* ХОДИТЬ... Na kръшт. str. 262, ř. 13; *а секъра не избала-лованиѣ дше поскъчениѣ* (*τῆς ἀθεραπεύτου ψυχῆς ἡ ἐκτομή*) Na kръštenije str. 261, ř. 7, srovn. balouvanige ve Frisinských památkách II, ř. 92. Často se setkáváme u Klimenta se slovem *пастыръ*.

V původním překladě evangelia nevyskytuje se ještě slovo *свѣтъ* ve významu *mundus*, teprv v pozdějších apoštolicích (Ap. Šiš. ku př.) nalézáme slovo to v uvedeném významu v Jak. 4, 4, z čehož ovšem ještě nevychází na jevo, že zde bylo původně. Ve Frisinských památkách máme zase jen svět (5krát), slova *mir* neznají. Tak se vyskytuje slovo svět i v Emmeramské modlitbě, s níž se dostalo do Euchologia sin. (72b, 10: *на съ свѣтъ*). Jinak má Kliment též obyčejně slovo *миръ*, ale *свѣтъ* se u něho, ač zřídka, přece vyskytuje: *страсти сего свѣта*... Na roždъstvo, str. 161, ř. 5. *на семь свѣтъ*... Glag. Cloz; ř. 154 a jinde.

Podrobnější seznam může se v tomto ohledu podati, až budou všechny spisy Klimentovy řádně vydány, pokud je seznáme. Potom uvidíme lépe, kde se uchýlil od slovníku nejstarších překladů písma sv. S Janem exarchem se často shoduje, ale jsou též značné odchylky; *везпрѣсмене* ku př. nemůžeme doložit ve spisech Klimentových.

Со се тѣче словоследу, можно upozorniti na: *тѣмъ славѣтъ патри-арси и пророцѣстѣи чиновѣ . тѣмъ чтоутъ ангельстѣи събори мученичѣ-*

стѣи полци . тѣ еси atd. Prěst. Bogor. str. 228, ř. 21—22. S tím můžeme srovnati: **ѿѣ молимъ ги** Euch. sin. str. 8a a častěji ještě; dále **иже въ приемлетъ ма приемлетъ** . . . Mat. 10, 40 (Archiv für slav. Phil. XX, str. 327).

Dále můžeme vytknouti: **вѣди въ добро брашно ѣдениѣ мѣсто соухощаща** Euch. sin. 70a, ř. 24—25, kde je i akkusativ **добро брашно** nápadný. Jednou položil předložku **мѣсто** dříve: **въ хоудыи мѣсто ризы, юже подасте нищемоу** . . . Na přobr. str. 17, ř. 23. Ovšem nevíme, nepochází-li to od přepisovače.

Na jiné jazykové zvláštnosti bylo upozorněno příležitostně u jednotlivých textů.

**Двѣ далší »Slova«
приписованá Klimentovi: „на рождѣство х҃ско“
а „чтеніе на крѣщеніе г҃не“.**

Popov uveřejnil tyto dva texty v „Библиографическіе матеріалы“ č. VI, str. 157—172 a str. 246—264 (při Čteníа въ имп. обществѣ исторіи и древностей россійскихъ при московскомъ унив. 1880. книга третья). Na str. 310 pronesl Popov mнѣní, že by tyto texty mohly pocházeti od Klimenta: „Кто былъ авторъ? — отвѣтъ на это могутъ дать только новыя открытія. По нашему мнѣнію, авторомъ долженъ быть одинъ изъ учениковъ архіепископа Моравскаго Меѳодіа. Припомнимъ, что въ открытомъ доселѣ длинномъ рядѣ поучительныхъ сочиненій Климента недостаетъ словъ на Рождество Христово и Богоявленіе. Изданныя нами слова могли быть написаны имъ до удаленія въ Болгарію“.

Lavrov k těmto »slovům«
bohužel blíže nepřihlížel, nýbrž praví jen (na str. XL): Если судить о нихъ по языку и стилю и если принять во вниманіе, что въ одномъ изъ нихъ замѣтно вліяніе словъ Григорія Богослова, котораго такъ любилъ св. Кириллъ философъ, то предположеніе А. Н. Попова является весьма вѣроятнымъ“.

Spisy ty pocházejí skutečně od Klimenta. V úvodě k prvnímu, pojednává se o tom, že duch sv. vychází jen od otce (polemika proti římsko-německému učení), tak jak se to děje v úvodě k legendě o Methodovi, při čemž se jeví některé shody:

Slovo (str. 158 ř. 18—22):

Method. I (str. 4, ř. 4—9):

прѣжде бо всѣхъ х҃льмъ, рече,
рождаетъ ме . . . ꙗко же рече дх҃ъ
истовъи, иже ѡт ѡца исх҃одить . . .

прѣже всѣхъ х҃льмъ ражаєтъ
мѧ (Proverb. 8, 25.) . . . ꙗкоже
рече . . . дх҃ъ истиннъ, иже ѡт
оца исх҃одить

www.libtool.com.cn

Slovo (str. 159, ř. 5.):

сы же тры имена сирѣчь лица
едино єсть бжство а три ипо-
стаси . . .

Method I (str. 4, ř. 1—2):

въ стѣн тронци, сирѣчь въ оци
и снѣ и стмѣ дсѣ еже єсть въ
трѣхъ оупостасѣхъ, еже можетъ
кѣто три лица рещи а въ единомъ
бжствѣ.

Slovo (str. 159—160):

се же троє ипостасное бжство
несныє и аггаскыє сирѣчь соуш-
ства и силы и дѣтели шт не-
бытны въ бытне створѣ
и поставлѣ, абыє же по тѣхъ
видимую сию тварь, сирѣчь
всѣ миръ д. ми вещьми составлѣ,
небо и землю, водою же и аєромъ
и всѣми соущими на нихъ и по-
ниемъ и въ нихъ оутвержда и
оукрашѣ всацѣмъ богаты-
ствомъ . . . . .
послѣдъ же всѣхъ своима роукама
прѣстѣ възъмѣ шт землю
сзда члвкѣ и въдѣху оу вънѣ
дѣху новениє животно єже
єсть дша оумна и шєразѣ бжи
и въведе и въ ран . . . . .

Method I (str. 3 ř. 1—2):

въ блгѣ и всємоган иже єсть
створи лѣ шт небытны въ
бытне всѣмъ скама, види-
мама же и невидимама ноукра-
силѣ всѣмъ красотою . . .
I (str. 4, ř. 9—10): сѣ бѣ сѣвърьшѣ
всѣ тварь, ѣко гѣтѣ двѣтѣ,
словѣмъ гнѣмъ etc.

str. 4, 11—13:

прѣже всѣхъ сѣтвори члвкѣ
прѣстѣ отѣ земля при-
ємла шт сєбє дшу въдѣху оувѣ
животны имѣ дѣху нове-
ниємъ и словєсныи сѣмъ слѣ
и самовласть давѣ да въведе тѣ
въ ран.

Slovo (str. 160):

ѣко же бѣ заповѣдѣ хранити,
былѣ бѣ на нєже бѣ стѣжимъ,
животными дрѣвомъ дошѣд
сѣмрѣти взѣ сє приближає, нѣ по-
нєже закъстнию днѣ волює и
злобою и грьдѣстнию єюже
шнѣ самѣ шт падє сѣ всѣми
силами штстоупниыми, давѣ въ
нєго мѣсто нє былѣ члвкѣ прѣ-

Method I (str. 4, ř. 13—22):

заповѣдѣ заповѣдавѣ, ємоу
искоусноу да ѣшє сѣхранитѣ ю и
прѣкоудєтѣ бєсѣмъртнѣ. ѣшєли
прѣстоупитѣ сѣмъртнѣ оумрєтѣ
шт своємъ вола а нє шт бжи вє-
лѣкни. оузѣрѣкѣ же днѣ вола
члвкѣ такѣ почѣтена ноустима на
то мѣсто сѣ нєго же тѣ своє-
ю гѣрдѣниє сѣ падє и

льщеннѣмъ и згнанъ естъ изъ
раба бжнѣмъ гнѣвомъ и деже бѣ
живъти на землю сию вслоушаниа
ради и прѣслоушаниа и тако яко
и скон створи кладъ имъ и шера-
щае и може хотель с тмъи и
въверже и въ многыи стрсти и въ
похоти сластныи и бечьстнии не-
чистоти . . . сего же не бѣ како
такое прѣзрѣти боу, страждающа
яко божия соуща а диявольма
подгнѣтаема, нъ посла единъ въ
тронце стъи снъ свои, слово, снъ
скон наръицаемъи, яко въ него
есть . . .

сътвори прѣстоупити заповѣдь и
изъ драги изгъ на члвкъ и
сѣмьртню осоужъ и штолѣ оу-
стити начатъ неприязнь блазнити
многыми кѣзньми члвчьскыи родъ.

нъ неостави бѣ великою милости-
ю и любѣвью до конца члвкъ,
нъ на кожедо лѣто и врѣмѣ из-
бра моужа и яви людѣмъ дѣла
ихъ и подвигъ, да сѣ тѣмъ по-
добаще всѣмъ на доброе оустили . .

Kdežto máme v jiných textech jako i v Meth. богъ неоставляетъ, неоставитъ (viz str. 75), je v našem slově malá variace: сего же не бѣ како тако прѣзрѣти. Jest nápadné, že se s tím shoduje táž myšlenka v zповѣdním řádě Klimentově: нъ изволивъи твоимъ младиѣмъ не прѣ-
зърѣти гыблящаго ни блаждащаго оставитъ, приобщилъ еси
плъти . . . Euch. sin. 78b, ř. 4—9 (viz též na str. 106 a jinde).

O závisti ďábelské, která se zde též vyskytuje (завистию дияво-
лю), stala se již zmínka náhoře (str. 73—74), pokud se nám dosud objevo-
vala ve spisech Klimentových.

V Euch. sin. 67a, ř. 17—18: плътиѣ о б л о ж и т ѣ свое бжство
. . . v našem slově: ш б л о ж ѣ ш оу и шбжъшоу именемъ симъ . . . str.
159, ř. 16.

Dále zde máme: ни часомъ ни годиною ни днѣмъ, ни врѣменемъ,
ни лѣтомъ шдръжимъ . . . str. 158, ř. 5—6. V leg. o Meth.: прежде
во всакого часа и врѣмене и лѣта I, str. 4, ř. 3 a doleji: на кожедо
лѣто и врѣмѣ . . . str. 4, ř. 20—21 (o jiných podobných místech viz na-
hoře str. 75).

Myšlenka, že bůh neopouští člověka, je též podobnými a místy týmiž
slovy pronesena i v úvodě k legendě o Cyrillovi. Zde pak je citát Jan
10, 27, 28: швце мое гласа моего слышетъ и азъ знаю е именемъ
възъикаю е по мнѣ ходетъ и азъ даю имъ животъ вѣчныи (str. 1,
14—16). V kapitole této mluví Kristus o sobě jako o dobrém pastýři.
Tak se děje v našem slově: добръи пастырь да бы блгудеише шбрѣлъ
и дшоу свою положилъ за нѣ (Jan 10, 15) . . . възвелъ на вѣчныи
животъ (str. 160, ř. 27 — 161, ř. 2).

Dle našich legend poslal bůh proroky, apoštoly atd., dle slova posílá syna svého Krista, který se zde jmenuje: МЕЖДОУ БОЖЬСТВОМЪ И ЧЛВЧЬСТВОМЪ ХОДАТАН (str. 161, ř. 24). O výrazu tomto viz nahoře str. 91, jak tam vidíme, vyskytuje se mezi jiným právě též v legendě o Methodovi. Též ohledně výrazu ПРИМѢСНТИ СЯ ve větě: И ДШИ ОУМНѢИ И СЛОВЕСНѢИ ПРИМѢСН СЕ МОЖЕ РАДИ ДШЕ (str. 161, ř. 21) viz nahoře na str. 79; pak: ОУМЪ . . . СЪМѢШАЕТСЕ СЯ . . . ОУМОМЪ str. 161, ř. 23.

Ještě jednou se zde vrací Kliment k Adamu, jež přelstil ДИМВОЛЬ ЗМЪИ (str. 162, ř. 4), přichází k Noemu ВЪ КОКЧЕЗѢ (str. 163, ř. 2) a zde se pohybujeme zase na známé nám půdě z legendy o Methodovi (НОИ . . . ПОТОПА ИЗБѢШЪ ВЪ КОКЧЕЗѢ, ДА СЯ БЫ ПАКЪ ЗЕМЛА НАПЪЛНИЛА I, str. 4, ř. 24—25).

Potom se jedná o Abrahámu:

Slovo str. 163:

Method I (str. 4, ř. 25—28):

. . . ТОГО АБРААМА НАРЕЧЕНЪ НА
ДГО ОУГОДНИКА БОЖИИ И ДРОУГА
. . . К НЕМОУ ЖЕ БШЪ РЕЧЕНО ИКО
БЛАГОСЛОВЕНА БОУДОУТЬ
ВСА КОЛѢНА ЗЕМЛЯНАИ И Ш СѢ-
МЕНИ ТВОЕМЪ ВСИ ЕЗЫЦИ
ЗЕМЛЕ . . .

АБРААМЪ ПО . . . БОГА ПОЗНА И
ДРОУГЪ СЯ НМОУ НАРЕЧЕНО БѢ-
ТОВАНИЕ ПРИЯТЪ ИКО ВЪ СѢМЕНИ
ТВОЕМЪ БЛАГОСЛОВЕНИ БОУ-
ДОУТЬ ВСИ ЕЗЫЦИ

И ИКО СЕ КАМЕНЬ ОУТРѢГЪ СЕ СЯ ГОРЫ str. 164, ř. 4 opětuje se též v legendě o Cyrillu: КАМЕНЬ ОУТРѢГЪ И СЯ ГОРЫ БЕЗЪ РОУКЪ ЧЛОВѢЧЬСКИЕ КТО ЮСТЬ . . . Х (str. 13, ř. 14). Jest to Dan. 2, 45: *ὅτι ἀπὸ βροῦς ἐτμήθη λίθος ἀνεν χειρῶν*. Překlad ОУТРѢГЪ СЕ v obou těchto textech jest zajisté nápadný. V Prěstav. Bogor. čteme již: РАДОУИ СЯ ГОРОУ НЕПРОСѢЩЕННА, ИЗ НЕМЪЖЕ ОТСѢЧЕ СЯ КАМЕНЬ РАЗОУМНЫЙ ХРИСТОСЪ . . . str. 227, ř. 25—26. (srovnej v našem slově: ГОРОУ ЖЕ НАРИЧЕТЪ СТОУЮЩОУ МРЮ, РОЖДЪШОУ ХСА . . . str. 164, ř. 8).

ПРѢМОУДРОСТЬ БО РЕЧЕ СЪЗДА СЕБѢ ХРАМЪ, СИРѢЧЬ ТѢЛО . . . 164, ř. 14—15, to nalézáme též v Pochvale na Cyr.: ПРѢМОУДРОСТЬ ЖЕ БЖНА СЪЗДА ВЪ СРДЦИ ЕГО ХРАМЪ СЕБѢ . . . str. 34, ř. 9—10.

ИЗЫДЕТЬ ЖЪЗЛЬ ИС КОРЕНЕ ИСЦВѢИ И ЦВѢТЬ ИС КОРЕНЕ ЕГО ПРОЦВѢТЕТЬ str. 163, ř. 15—16, též v Zach.: ИЗЫДЕТЬ ЖЕЗЛЬ ИС КОРЕНЕ ИСЦВѢИ И ЦВѢТЬ ИТ НЕГО ИЗЫДЕТЬ str. 29, ř. 19—20. Jest to Is. 11, 1. — НА НЕМЪ ЖЕ РЕЧЕ ПОЧИНАЮТЬ ДХЪ БЖИИ, ДХЪ ПРѢМОУДРОСТИ И РАЗОУМА, ДХЪ СВѢТА, КРѢПОСТИ, ДХЪ ОУМѢНИИ И БЛАГОВѢРЬИ, ДХЪ СТРАХА БЖИИ . . . str. 164, ř. 16—18 . . . opětuje se též: И ПОЧИЕТЪ НА НЕМЪ ДХЪ ПРМДСТИ, ДХЪ РАЗУМА, ДХЪ СТРАХА БЖИИ . . . Zach. 29, ř. 20—21.

ПРИДЕ БО, РЕЧЕ . СНА ЧЛВКЪИИ ВЪЗЫСКАТИ И СПСТИ ПОГЫБШАГО (Mat. 18, 11) НА ВЪЗЫСКАНИЕ ДРАГМѢ (Luk. 15, 8) СИРѢЧЬ ЦРСКАГО Ш-

бразѣ посипанѣго сметѣи... str. 161, ř. 3—4; v Jo. Kr̃st.: на веселіе бесплотноѣ слѣѣ подвижноѣ гла радѣѣи сѣ сѣ мною ѣко драхмоѣ веретох' погнѣшоѣю ми. Ohledně ṽzískati viz str. 82;

се дваа примѣть въ чр̃квѣ... и родн снѣ... и нарече се ѣмоѣ имѣ емманоѣилѣ... с нами бѣ... 165, ř. 21 — 166, ř. 4 opětuje se, jak jsme již viděli, v leg. o Cyrillu X (str 13, 31) a v Zach. str. 29, ř. 22—24 (viz str. 77).

Dosud jsme v jiných spisech Klimentových mimo legendu o Cyrillu a Methodu slova чадѣ nenašli; zde však se s ním setkáváme: моудроѣю чедѣ... str. 167, ř. 9. Zrovna tak jsme měli v legendě o Cyrillu: моудраа чедѣ VI (str. 5, ř. 35).

въ синѣицѣи горѣ прѣстоѣмъ своимъ законъ написалъ... str. 168, ř. 3 a v legendě o Methodu: законъ людѣмъ дастъ бж҃иемъ прѣстѣмъ написанъ I (str. 5, ř. 9).

роукотвореннѣе возы нхъ... str. 171, ř. 19 (srv. též: роукотвореннаа егѣпѣтскаа str. 171, ř. 15) ... идоли во сѣть роукотворени... Dimitr. str. 360, ř. 29.

Mimo to zde můžeme ještě upozorniti na оѣлоѣчити str. 162, ř. 28 a str. 170, ř. 19 (viz str. 82); вѣчиннѣе str. 167, ř. 10 (viz str. 119).

Třeba vytknouti, že v žalmu 71, 10 Kliment zde má správně в сѣт роки дари принесѣѣтъ str. 168, ř. 18, kdežto v Psalt. sin. čteme оѣци (nerozuměním slova оѣци, tak i žalm 96, 1). — вѣмѣстити вѣсе str. 158, 9 a невѣмѣстивни str. 162, ř. 17 viz str. 80—81; наслаждати 160, ř. 8 viz str. 81.

Důležité je zde též sloveso вѣсѣ до вати str. 158, ř. 3—4 (viz nahoře str. 83).

отметати се многѣхъ... str. 168, ř. 11 (viz str. 108), кандило str. 168, ř. 22 (str. 132); демони str. 159, ř. 14 a 171, ř. 21, viz str. 88; аеромъ 160, ř. 1, viz str. 87.

сѣ д а р м и str. 168, ř. 17 (viz str. 133); горѣ 168, ř. 23 (viz str. 133) цроѣ всѣсѣкѣмъ str. 168, ř. 21 a живота вѣсѣсѣкѣмъ и творца str. 170, ř. 18, proti вѣдѣкоѣ всѣсѣсѣкѣхъ... 170, ř. 10 (viz str. 134—135), пак прѣсѣврѣшенъ str. 161, ř. 18 (viz str. 107) a ještě zvláštnější прѣначалнѣ str. 158, ř. 23.

Konečně jest zde třeba vytknouti řídkou vazbu u Klimenta: да бѣ адамъ бѣлъ ѣже ѣмоѣ вѣ бѣти str. 162, ř. 18 (viz str. 83).

Co pak se týče druhého slova, musíme ovšem přihlížeti především k samostatným částem spisu toho (kusy, které se jeví jakožto pouhý překlad, jsou ve vydání uzávorkovány).

нѣ вчистимъ сами себе вратнѣ вѣт всѣкоѣ сквернѣи дѣхѣннѣе и тѣлеснѣе... и тако чисти къ чистомѣ повѣсѣдоѣемъ str. 246, ř. 7 až 8... вѣла нѣ всѣкоѣ скверноѣ и житнѣ нечисто вѣврѣщи отъ себе и чистѣмъ срдѣемъ къ нѣмоѣ прѣстоѣпнѣи На р а м. а р. str. 5 ř. 6—9. (Viz i str. 79).

Zde třeba též upozorniti na sloveso **повесѣдовати** str. 247, ř. 1 (viz nahore str. 83); ostatně ještě doleji **весѣдовавъ** ... 251, 11; **повесѣдоу- нмъ** 254, ř. 7; **весѣдоу нмъ** str. 255, ř. 14; **весѣдовавше** 263, ř. 26.

а тмоу омрачшимъ скон оумъ и шлоучимъ се шт ба ... str. 248, ř. 2—3.

srov. **слабостію омрачивше оумъ скон** ... legenda o Cyrillovi I (str. 1, ř. 17—18, viz též nahore str. 99 a 107).

творѣцъ всацьскымъ видимимъ же и невидимимъ ... str. 248, ř. 14 ... v legendě o Methodovi: **ниже створи нъ** ... **всацьскаа, ви- димаа же и невидимаа** ... I (str. 3, ř. 1—2).

Ohledně adominálního dativu viz nahore na str. 134—135.

и того **ншоушимъ оуѣнти** съ ними, **скри** се **мти** с **нимъ** въ **горѣ** **рекши** **горо** **бжия** **прими** **мтръ** съ **чедомъ** и **растоуplyши** се **гора** **при- етъ** ѿ ... str. 252, ř. 15—18.

S tím se shoduje takřka doslova: **иисавеоъ же** **понмъши** **иуана** **привѣже** **къ** **горѣ** и **възпи** к **бѣ** **галии** **горо** **бниа** **прими** **дѣтищъ** съ и с **матерью** **его** . и **аѣе** **растоупи** **са** **има** **гора** и **приммъши** ѿ **пакъ** **състѣпи** **са** ... Zach. str. 28, ř. 18—21 a takéž i v Jo. Kryst. str. 392: **печаль** **свою** **къ** **боу** **примешоуши**, **възоупи** **къ** **горѣ** **гасомъ** **велинемъ** **рекоуши** **горо** **бжия** **прими** **штроче** се съ **мтрю** **его** и **растоупи** се **гора** **принетъ** ѿ **уба** и **пакъ** **стоуписе** ... mezi Zach. a Jo. Kryst. je pak zde dále ještě více shod (viz Lavrov, str. XXXV). Text ten pochází z apokryfního: Protoevangelium Jacobi (vydal Tischendorff⁷³), str. 42—43). Zde poznáváme tedy, jakých textů Kliment též používal.

на **омивеніе** **тѣлесныхъ** **скверныхъ** **водою** ... str. 256, ř. 13—14, viz nahore na str. 90.

такъ **бѣ** **иана** **привѣ** **сътвори** **рекъ** **оутронте** **въ** **з** **ли** **ва** **ю** **ще** и **оутронше** ... str. 257, ř. 5—6. To souvisí s místem: и **рече** **оудвонте** **лѣ** **ю** **ще** и **оудвонше** и **пакъ** **рече** **оутронте** и **оутронше** ... Jl. str. 16 (251), ř. 5—6. Souvislost nám prozrazují participia **възливающе** а **лѣ** **ю** **ще**, neboť v biblickém textě scházejí: *καὶ εἶπε Δευτερώσατε · καὶ ἐδευτέρωσαν, καὶ εἶπε Τρισώσατε, καὶ ἐτρίσσευσαν* ... 3 Reg. 18, 34.

нѣсть **во** **ни** **единоу** **ползе**, **иже** **нарицати** се **христианиноу** **тъкмо** ... 257, ř. 18—19 ... а не **словъмъ** **тъчню** **нарицанимъ** **са** **кръстияни**, **нъ** **въ** **подвигъ** ... На **въскрѣс**. str. 14, ř. 18—20.

да не **мо** и **псъ** на **свое** **блжотн** **възвратим** се ... str. 258, ř. 5—6 ... Podobně čteme v Klimentově zповѣdním řádě: **ниже** **пакъ** **на** **тожде** **възвратитъ** **са**, **то** **подобенъ** **естъ** **пъсоу** на **своа** **блжотинны**

⁷³) Evangelia apocrypha. Editio altera, Lipsiae. 1876. Uvedené místo zde zní: 'Η δὲ Ἐλισάβετ ἀκούσασα, ὅτι Ἰωάννης ζητεῖται, λαβοῦσα αὐτὸν ἀνέβη εἰς τὴν ὄρεινὴν, καὶ περιεβλέπετο, ποῦ αὐτὸν κρύψει. καὶ οὐκ ἦ τύπος ἀποκρυφῆς. καὶ στενάξασα ἡ Ἐλισάβετ φωνῇ μεγάλῃ λέγει ὄρος θεοῦ, δέξαι μητέρα μετὰ τέκνον. οὐ γὰρ ἐδύνατο ἀναβῆναι ἡ Ἐλισάβετ. καὶ παραχρῆμα ἐδικάσθη τὸ ὄρος καὶ ἐδέξατο αὐτήν. καὶ ἦν διαφαίνον αὐτοῖς φῶς. ἄγγελος γὰρ κυρίου ἦν μετ' αὐτῶν, διαφυλάσσων αὐτούς.

възвращающю са... Euch. sin. str. 70a, ř. 7—11, takéž i Jo. Kr̃st. v rkp. IvoŃského Ossolinea č. 38: и не възрацающе са на прѣвѣмъ грѣхонѣмъ шѣмъ чамъ ико же и песѣ на своемъ прѣвѣмъ благовѣстнѣмъ (přepis ponechal mi laskavě p. N. Petrovský v Kazani). Ostatně viz na str. 33.

что есть тебѣ нурдане, ико възврати се въспетъ (žalm. 113, 5) ... а море бѣжавъ давъ гласъ свой... str. 259, ř. 9—12 což se opětuje: море бо видѣвъ те побѣже въспетъ и се нурданъ видѣвъ те ницезе и шѣствне въспетъ възврати... Jo. Kr̃st. 389, ř. 14—15 a doleji ještě: иго же видѣвъ ѿрданъ ницезе ib. 390, 9.

мчемъ же есть штѣкченне словесное еже шлоучаетъ хоуждѣшеніе шт лоучшааго... str. 261, ř. 8—9 ... s tím se může srovnati: чловѣкъ оумомъ штѣкаетъ лжоу штѣ истинны... Cyr. XI, str. 15, ř. 35—36 ... dále: а македонни штѣккъше проклаша и хоулоу иго... Meth. I, str. 6, ř. 8—9 ... potom: и жидовскоу злобоу доуховныиъ мечьмъ штѣккъша... Pochvala na Cyr. i Meth. str. 20, ř. 16—17 (srovn. str. 81 a 108).

на кожедо лѣто в' врѣме тожде... str. 263, ř. 14 ... připomíná nám: на кожедо лѣта и врѣмена... Cyr. I, str. 1, ř. 10 a: на кожедо лѣто и врѣмѣ... Meth. I, (str. 4, ř. 20—21).

на радость вѣчноу подвизати се... str. 263, 30 ... viz nahoře str. 78.

лѣпо есть vyskytuje se u Klimenta často; zde též: тако лѣпо есть намъ исплннѣти всакоу правдоу (Mat. 3, 15) срѣчь смѣренни, ostatní starší evangelské texty zde: подобно намъ есть (Zogr. ostr., remešské ev. důstojně). V Glag. Cloz. čteme též: тако бо естъ намъ лѣпо съкончатѣи въсѣко (I) правѣдъ ř. 274—275 (srv. mé vydání str. 8); zrovna tak v Jo. Kr̃st.: нѣ тако лѣпо ми скончатѣи смѣреннѣмъ в'сакоу правдоу str. 389, ř. 30—31.

навѣчюущи шт него съвршеннаи и чистаи... str. 255, ř. 6 jest tím důležitější, jelikož toto rčení opětuje se velmi často v legendě o Cyrillovi, ku př. навѣкы граматикію... IV (str. 3, ř. 14); въсе книги... навѣкы X (str. 15, 18—19), v negativní větě pak gen. не хоте емоу навѣкноути житенскѣмъ вѣщен... III (str. 2, ř. 19). Sem patří i: да бѣсте... заповѣди бжии навѣкли... Meth. VIII (str. 10, ř. 7). — троупостаснаго бжства... 257, 3, srovn. троупостаснаго бжства сила и властъ... Mich. i Gav. str. 40, 3.

Co se týče komparativní vazby: просвѣщѣе паче свѣта (překlad) str. 255, ř. 18 viz na str. 84, 100 a 122.

егда емоу бѣсть швити се на семъ мирѣ съвршеноу съвршеннѣмъ... str. 252, ř. 5 není žádná vazba, jako jsme ji dvakrát našli, totiž есть s infinitivem, nýbrž jest to dativus cum infinitivo. Zrovna tak máme ku př. v evangeliu: бѣсть же оумрѣти ницѣмоу и несеноу бѣти, řecky: ἐγένετο δὲ ἀποθανεῖν τὸν πτωχόν... Luk. 16, 22.

ви вѣмѣстѣи невѣмѣстѣи... str. 251, ř. 10—11, viz str. 80—81.

нѣръ str. 260, ř. 16 a 17 (дѣръ) viz str. 87 a 147.

нѣрешмъ str. 263, ř. 17 viz str. 88.

Tyto dva texty jsou pro nás velmi důležité. Jednak se zde zachovalo ještě mnoho starých výrazů (viz na str. 140, zde máme ku př. ještě aorist *нѣроу* str. 258, ř. 3), jednak jsou zde i některé narážky, které právě činí tyto památky nad míru zajímavými. Při první jsme se již o tom zmínili, jak se v ní klade důraz na učení východní církve, že duch sv. vychází jen z otce. Ještě důrazněji hájí se toto učení v druhém textě. Nalézámeť zde: *ДХЪ ІЕСТЪ ОУБО НСХОДЕН ОТ ОЦА А НЕ ОТ СНА ІАКО ЖЕ ІЕТЕРН РЪШЕ* str. 248, ř. 22—23 a dále: *НА ТОМЪ (totiž сѣноу) БО ПРЪВЪСТЬ И ПОЧИВАЮТЬ А НЕ НСХОДИТЬ, ІАКО ЖЕ ЕТЕРН НЕ ПЩОУЮТЬ НЕ ДОМНІСЛИЩЕ СЕ...* str. 249, ř. 7—9. Jest to totéž ovzduší, v jakém vznikla též legenda o Methodovi, neboť tam se též v úvodě rozebírá dosti obšírně učení východní církve o sv. trojici, jen že se tam již nehájí s takovým důrazem. Zajímavé jest dále, že celé kusy z tohoto úvodu našli jsme též, jak bylo výše ukázáno, v prvním z těchto dvou textů, totiž v slově *Na roždъstvo*. Závislost jest nepopíratelná, jde však o to, který text je starší. »Slovo« *Na roždъstvo* jeví se nám býti starší než legenda o Methodovi, neboť jeho text, jenž se nám obrátí v této legendě, jest mnohem bohatější a podrobnější. V legendě o Methodovi je podán jen krátký, trochu přiuspůsobený výťah.

Že text tohoto slova je původnější, starší, vychází i z následujícího na jevo. Začátek jeho zní: *ПОІЕЖЕ МНОЖИЦЕЮ ЧСТНОВАВЪШЕ СѢЛСТВО, ЗАПОВѢДА НАМЪ ВЕЛЕ НАПИСАТИ МАЛЪМИ ГЛЪНЫМИ СЛОВЕСЫ О ВЕЛІКЪНИХЪ И ПОТРЕБНЫХЪ ВЕЩЕХЪ И РЪЧЕХЪ ІЗВОЛИХОМЪ НИИ ТАКО СТЕОРИТИ И НАДЪКЪВЪШЕ СЕ ВАШИНИХЪ МЛІТВАХЪ И ПОСЛОУШНІЕ ЗАПОВѢДЫ СЛОУШАЮЩИ...* Poněvadž text ten nedává dobrého smyslu, navrhl Pavlov tuto opravu: *ПОІЕЖЕ МНОЖИЦЕЮ ЧСТНО ВАШЕ СѢЛСТВО ЗАПОВѢДА НАМЪ...* se slovem *сѣлительство* sacerdotium (str. 237). Oprava ta jest zajisté správná. Byl-li tedy Kliment vyzván, aby psal, předpokládá to, že ještě větší literární činnost neměl za sebou. K nejstarším jeho pracím můžeme počítati krátká slova: *O prazdn.*, *Na pam. ap.*, *Na vъskrsъs.*, *Na přěobr.* a snad ještě několik jiných. Jsou to texty, které se zvláště vyznačují též větší závislostí na zpovědních formulích, které Kliment v Pannonii poznal. Tyto byl již Kliment asi sepsal, když byl vyzván k další literární činnosti. Že by byl teprv začal psáti následkem tohoto vyzvání není pravdě podobné, neboť náš text náleží již k delším pracím Klimentovým, s kterými zajisté nezačal.

Kým byl asi Kliment vyzván k této další literární činnosti? Zajisté nějakou osobou, která stála blízko bulharskému dvoru, tak jako byl ku př. Jan exarch bulharský vyzván Duksem, bratrem Michaelovým, k literární činnosti. Uvedené slovo *сѣлительство* poukazuje též k východnímu Bulharsku, neboť *сѣлитель* ve významu 'kněz' vyskytuje se i u Jana ex. bulh., ne však jinde u Klimenta (viz str. 88).

S pannonskými legendami se i jinak naše texty naposled jmenované trochu stýkají, jak z toho, co o nich řečeno bylo, na jevo vychází. Zde bych na to upozornil, že v obou textech, zvláště v slově Na kř̃štenije, máme sloveso **вєѣѣдовати**, dále jsme v prvním našli slovo **чл̃дѣ**. První text se vůbec shoduje, jak jsme viděli, značně s úvodem legendy o Methodovi, přichází zde jednou u Klimenta jinak neoblíbená vazba: **ѡмоу ѣѣ бѣти** jako jednou i v legendě o Methodovi. Ještě v jednom ohledu jeví se zde jakási shoda: v legendě o Methodovi je nápadný tak dlouhý úvod proti krátkému úvodu v legendě o Cyrillovi; obnáší asi třetinu celého textu vůbec. Něco podobného shledáváme též v slově o Na rožd̃stvo: i zde předchází dlouhé rozjímání, nežli se přichází k vlastnímu rožd̃stvu. Ve vydání Pavlova jde toto rozjímání od str. 157—166, teprv zde počíná vlastní rožd̃stvo: **бѣсть єдиновластвїє рѣмьскаго вл̃дчѣства при кєсарѣ акгоустѣ по всєи вѣселєнїи . . .** a celý text se končí na str. 172. Jest tedy pochopitelné, že dopadl úvod k legendě o Methodovi tak dlouze, držel-li se autor částečně též našeho textu (totiž slova na rožd̃stvo).

Přídavek I.

Mezitím vyšel nový spis od N. Suvorova: „Вѣроятный составъ древнейшаго исповѣднаго и покаяннаго устава въ восточной церкви“ ve „Византійскій Временникъ“ томъ VIII, č. 3 a томъ IX, č. 2 a 3 r. 1902, též ve zvláštním výtisku, 118 str. Suvorov zde uveřejňuje mezi jiným též řecký zpovědní řád dle rkp. č. 498 z X století v mnichovské knihovně a církevně-slovanský překlad dle rkp. č. 230 rumjancovského musea v Moskvě. Jak známo, uveřejnil Morinus ve svém spise *Commentarius hist. de disc. in adm. sacr. poemit. Antverpiae. 1682* pod jménem Jana postníka tři texty (v přídavcích): 1. *Ἀκολουθία*... 2. *Λόγος πρὸς τὸν μέλλοντα ἐξαγορεῦσαι τὸν ἑαυτοῦ πατέρα* (str. 91—100) a 3. *ἡ ἐκωνυμία τέκνον ὑπακοῆς*... str. (101—107). Suvorov chce dokázati, že na druhém místě uvedený text — *λόγος* — nejvíce se přibližuje k původnímu zpovědnímu řeckému řádu, a navrhuje mínění dosavadní, že *Ἀκολουθία* jest původnější (str. 79). K zpovědnímu řádu církevně-slovanskému v Euchologiu sinajském Suvorov již nepřihlíží, poněvadž se v řeckém písemnictví nic podobného nenalézá. Pravíť o něm na str. 115 v poznámce 3.: „Понятно, что гейтлеровскій славянскій ‚чинъ надъ исповѣдающимся‘, которыи, вѣроятно, древнѣе мюнхенскаго ‚оученія отцовъ‘, мы болжны оставить въ сторонѣ такъ какъ онъ — предполагая даже независимость его отъ западнаго вліянія — составленъ былъ спеціально ad hoc для обращенныхъ въ христіанство славянъ, подобныхъ себѣ греческихъ уставовъ не имѣть, а поэтому и не можетъ быть принимаемъ за литературный памятникъ греческаго востока“.

S těmito výklady se ovšem nemůžeme spřáteliti. Viděli jsme zcela zřetelně, že Kliment použil zpovědního řádu řeckého, který se shodoval celkem s textem zde pod *Ἀκολουθία* uvedeným, ne snad s druhým, s názvem *Λόγος*. Některé kusy si vybral, jak jsme viděli, z úvodního poučení a vetkal je do svého zpovědního poučení. Těchto kusů však ve zpovědním řádě na druhém místě u Morina uveřejněném není. Dále vzal Kliment ze zpovědního řádu *Ἀκολουθία* tři modlitby a překlady jich vřadil

do svého řádu. Jen jedna z těchto tří modliteb je též v druhém řeckém řádě (λόγος). Čtvrtá modlitba, kterou Kliment též přeložil, je ovšem jakožto samostatná modlitba jen v druhém řádu (λόγος), ale vyskytuje se též v textu úvodním prvního řádu, jak jsem nahoře ukázal. Byla tedy ještě starší Ἀκολουθία nežli ji máme u Morina, v níž tato modlitba se vyskytovala jakožto samostatná část. Na základě církevněslovanského textu můžeme tedy dokázat, že text podobný jako byl Morinem pod názvem Ἀκολουθία uveřejněn, byl již znám ke konci 9. neb na začátku desátého století, že je tedy rozhodně starší nežli mnichovský text, po případě nežli text pod Λόγος známý. Suvorov tedy udělal velkou a základní chybu, že se blíže neseznámil s církevněslovanským zpovědním řádem Euchologia sinajského, neboť by byl musil dospět k jinému výsledku.

Přídavek II.

Pan prof. Ljub. Stojanović⁷⁷⁾ našel ve dvou rukopisech národní knihovny v Bělehradě nové pochvaly Klimentovy a sice v rkp. č. 437 9 slov, z nichž jedno ovšem již známe, a v rkp. druhém č. 450 je celá řada pochval, které z větší části pocházejí asi od Klimenta. Prof. Stojanović vydá tyto texty v petrohradské akademii, a sice rkp. na druhém místě uvedený v celosti, poněvadž některé kusy jsou tam sporné.⁷⁸⁾ Pan professor ponechal mi za svého pobytu ve Vídni se vzácnou laskavostí svůj přepis z prvního rukopisu jakož i druhý rukopis sám na několik dní, začez mu tuto vřelé díky vzdávám. Některé důležitější věci, které se mi namanuly při četbě, mohl jsem si zaznamenati a poněvadž má práce byla již hotova, budiž mi dovoleno, zde je připojiti. Pochvaly z prvního rukopisu jsou označeny římskými číslicemi a při dokladech uvádí se běžný řádek celého textu; při dokladech z druhého rukopisu uvádějí se stránky a řádky tohoto.

Především musím zde upozorniti na zvláštní zajímavý zjev. Stává se často, že máme od Klimenta dvě slova s týmž názvem, jako ku př. Na přestavljenje bogorodice, Na rožděstvo christovo atd. Vidíme, že texty tyto nejsou ani na sobě závislé, avšak že od Klimenta po-

---

⁷⁷⁾ Nynější ministr vyučování v Srbsku.

⁷⁸⁾ O některých pochvalách možno asi dokázati, že nepocházejí od Klimenta. Tak zde máme ku př.: нехощеть бо смирати грѣшнаго, яко же шепатити се и спсеноу быти str. 97b, Kliment by byl napsal: на обращеніи (srov. výše str. 72–73). Od Klimenta nemůže též býti: иже речесть оуде, повинна нсть рудьствоу шгнѣному... (Mat. 5, 22) str. 37b, tak i str. 53b. Máme zde i srbismy: оукаснившоу же коупцоу str. 112a—b a оукаснити, 144a. Věc ale není tak jednoduchá, neboť nevíme, co zde bylo v původním spracování a co se sem dostalo teprv později, když byly přepisy pořizovány. Tak zde mohly býti v našich případech zcela dobře výrazy, které nalézáme v nesporných spisech Klimentových. Teprv až se objeví a uveřejní i jiné přepisy z různých dob a z různého jazykového prostředí, bude možno určitěji se vyjádřiti o těchto nových spisech, které nesouhlasí s jinými od Klimenta pocházejícími.

cházejí, že snadno dokázati. Jak si ten zjev vysvětliti? Kliment psal bezpochyby po delší dobu svého života pochvaly, na některé již zapomněl, neb se mu ztratily, aneb konečně se mu již nezamlouvaly a když přišla církevní památka, psal novou pochvalu. V uvedeném rukopise máme některé, z jichž obsahu seznáváme, že je psal Kliment ještě jakožto biskup v Macedonii. Tak zde čteme v poučení na str. 40b—42b: **епископу и попоу подобаетъ оучити и казати пороученые емоу люди . . .** a dále: **послоушанте пастирѣ к' вам' во естъ слово се.**

Napřed zde chci vytknouti některé zvláštnosti, které se týkají mluvy Klimentovy vůbec, potom uvedu některé jednotlivé texty zvlášť, o kterých jsme výše pojednávali.

Nahoře bylo k tomu poukázáno, že se u Klimenta často vyskytuje **въ** s akkusativem, kde očekáváme **въ** s lokálem. Jakožto nápadné rčení vytkli jsme **въ чьсть имѣти** v Glag. Cloz. a v **чтении на крышениіе гни** (zde ku př.: **паче въ чьсть имѣющими** str. 258, ř. 5) viz str. 135—136. Podobně nalézáme ještě i v našem rukopise: **да подобно естъ такоуіе имѣти въ чьсть . . .** **На прѣставление прѣсветыіе богородице** str. 135b, ř. 7. Dále zde můžeme vytknouti: **аще и тѣмъмъ грѣхъ имаемъ . . .** 152a, pak: **аще тѣмъмъ ч'то зла имаетъ . . .** 156a... viz str. 136.

Na str. 138 upozornil jsem na to, že se nám u Klimenta vyskytuje tak zvaný infinitivus imperativus neb aspoň první jeho počátky. V rukopise našem jsou imperativy: **не оупивайте се ни обидите се**, potom se hned pokračuje: **и не оклеветати и не завидѣти** str. 23a. Máme zde dále i zajímavou vazbu: **въскръсноути из мртвѣхъ' и живити се прѣд' соудищемъ хвѣмъ** 24b, s kterou se tak zřídka setkáváme u Klimenta (viz str. 137 a 138).

I zde máme často nominativy na -іе jako: **пастырни** 7a, 7b, 41a atd., **родителіе** 59b (viz výše str. 133).

Že Kliment oblíbil si předložku **противо**, **противѣ** ku př. ve rčení **противо дѣломъ**, toho máme i zde četné doklady: **соудити хоте живѣмъ и мртвѣмъ и въздати комууждо противоу дѣломъ его . . .** VI. **На вознесение** ř. 41—44; **въздании противоу дѣломъ . . .** IX. **Похвала на Николая . . .** ř. 155; **противоу дѣломъ . . .** str. 159a; 160a; 160b (viz str. 79). Několikrát zde máme i **непрѣстанно** ku př. (35a; 46a) viz str. 41, pak: **всѣмъмен'но ѡт дѣви**. — v 2. slově na květnou neděli ř. 115 (viz str. 42); **събезначельно . . .** 2. slovo na květnou neděli ř. 162 až 163 (viz str. 41); **припадѣмъ** ib. ř. 215 (viz str. 79); **низметіе** IX. **Похвала на Николая** ř. 27, **ниспаде . . .** 151a, dále: **низлагает' се** 152a . . . viz str. 80.

I zde nalézáme zase nahoře uvedená (str. 107 a 126) „sex opera misericordiae“: **алченъ бивъ и жедень нагъ и странень . . .** IV. **На великій четвертокъ** ř. 105—106.

www.libtool.com.cn

S citátem: каѣ бо ѣсть полза члвкоу, аще . . . приверѣть . . . измѣноу . . . (Mat. 16, 26 atd.) . . . IX. Похвала св. Николая ř. 140 . . . setkáváme se často u Klimenta (viz na str. 106).

въ чемъ те застаноу въ томъ ти и соуждоу . . . 14b, ř. 1—2 а: въ немъ те застаноу въ томъ ти соуждоу 133a máme i v Jo. Kr̃st.: въ немъ же те шверѣшоу въ томъ ти соуждоу str. 392, ř. 35.

не тѣ чню словамъ хр̃стиане наречемсе (viz str. 147) и подви
гнѣмсе добраѣ дѣла стежати, любовь къ всѣмъ, с'мѣ
ренье, кротость, пощение, тѣ бо очищаютъ дшоу и тѣло и с' аггелы равна творить и
на небо възводитъ милостыни . . . VIII. На пятидесятницу ř. 79 . . .

Na ṽt̃skr̃ys. str. 14, ř. 18—22: а не словамъ тѣ
чню нарицанимъ са кр̃стыни, нѣ въ подви
гъ себе въ дх̃овнѣ въ
ложаше, преспѣ
нимъ дроугъ дроуга добротою . . . viz str. 82.

снрѣчь вѣ
сомъ порабощише . . . V. На пасху . . . ř. 19, viz str. 42.
прадѣ нашъ адамъ . . . V. На пасху ř. 25 a ještě dále několi-
krát; viz str. 71.

всѣ привлачае къ вѣрѣ . . . IX. Похвала на Николая ř. 26, viz
str. 108.

Že Kliment často nepřekládá řeckých slov, bylo na str. 88 uvedeno. .
Tak máme i zde: надъ приносимоу просѣроу 135b, ř. 3.

имѣе прѣстола нероукотворены v druhém slově na květnou ne-
děli ř. 131—134, viz str. 146.

Zpovědní řád v Euchologii sin.

V slově V. На пасху čteme ř. 113—121: чисти прѣ
кываемъ шт' всакого грѣха чистеще се и не возвращающе се на прѣ
вны обы
чае ѣко же и псъ на свое блвотинъ или ѣко и свинны измывши
се и пакы обращши се пнѣть . . . S tím souhlasí: иже пакы на тоже
въ
зврати
тъ са, то подобенъ естъ пъсоу на своѣ блвотинъ въ
звращи
ю са ли свинны, ѣже измывъши са пакы въ калѣ калѣтъ
са . . . Euch. sin. 70a, ř. 7—13 (viz nahoře na str. 33, 38 a 147—148).

црство несное ноуждьно ѣсть и ноуждьници въсхъщають ѣ . . .
str. 13, ř. 13—14 (Mat. 11, 12). Zrovna tak ve zpov. řádě Euch. sin.:
нжждьно естъ црство бжне и нжждьници въсхъщають ѣ 69b, ř. 14
až 16 a Na ṽt̃skr̃ys. 15, 5. (viz str. 35—36).

V Пооучение на прѣставл. бо го ро
ди
це str. 135b, ř. 9—10:
ти бо ѣдетъ о доу
шахъ вашнхъ ѣко слово въздат хотѣше о дшахъ
вашнхъ . . . а v Пооучение на ро
ждь
ство хво str. 43b, ř. 6—7:
и божѣ рабѣ чъ
стно чътоуше ти бо ѣдетъ о дшахъ вашнхъ . . .
tomu odpovídá: ти бо въдѣтъ о дшахъ вашнхъ, ѣко слово хотѣше
въздат за вѣ . . . Euch. sin. 67b, ř. 18—20. Jest to citát Hebr. 13,

17, v Ap. Šiš. máme: тѣмъ бо ѣдетъ по доушахъ вашихъ ... tak i Ap. Kaľužn.

рече бо стѣмъ апсѣмъ: аще кт'о недостойнъ сѣмъ приѣмлетъ тѣло хвѣ, то грѣхъ сѣбѣ имѣти и пѣти нерасматрѣв тѣла хвѣ нѣкѣмъ се брати проста слоужба или приношение ... На крѣщение хрѣста str. 47, ř. 14—18, srovn. v zpravědním řádě Euch. sin.: тако бо стѣмъ па-велѣмъ оучитѣмъ нѣмъ гла, аще кт'о приѣмлетъ тѣло вѣжне, и крѣвь не-достоенъ сѣмъ, то грѣхъ сѣбѣ приѣмлетъ, не расматрѣв тѣла гнѣ ... 69a, ř. 13—18. (I. Cor. 11, 29), v Ap. Šiš.: ѣдени бо и пиѣни недо-стойнѣ ...).

прѣклонѣмъ неса снѣде к намъ ... V. На пасху ř. 22, v Euch. sin. прѣклонен неса и съшѣдѣмъ ... 73b, ř. 3—4 (viz str. 42—43).

V Euch. sin. 66b, ř. 18—20 čteme: надѣмъ таковымъ не подоба-етъ сѣмъ нерѣковн обрѣтати ... Podobně v anonymní části Glag. Cloz.: обрѣтающихъ сѣмъ въ своѣмъ имѣмъ люди ... ř. 76—77. S tím můžeme srovnati: потѣшимъ се ... прѣдѣмъ нимъ обрѣтати се съ миромъ ... l. 80b—81a, ř. 1.

подвизантѣ се вѣннѣти сквозѣмъ тѣснамъ врата ... IX. Похвала св. Николая ř. 124. Podobně čteme v Euch. sin. 69b, 16—17. подвизантѣ сѣмъ вѣннѣти тѣснѣмъ вратѣмъ ... srovn. s tím též: нѣ да потѣшимъ сѣмъ шт селѣмъ вѣннѣти тѣснѣмъ двѣрѣмъ въ жизнь вѣчною ... Na pam. ap. str. 9, ř. 3—5.

V uvedené pochvale sv. Nik. čteme pak od ř. 127: ѣже соутъ си: любодѣннѣмъ, разбѣмъ, татѣмъ, клеветѣмъ, кореннѣмъ, дѣтогубленнѣмъ, пни-ства, лихосмѣннѣмъ ... s tím souhlasí též dosti v zpravědním řádě: прѣ-любодѣннѣмъ, въ разбѣмъ, въ дѣтогубленнѣмъ, въ татѣмъ, въ пни-ство, въ клеветѣмъ ... Euch. sin. 68a, ř. 20—23.

Euchologium sinaiticum

Na základě toho všeho, co jsem dosud uvedl o zpravědním řádu Euchologia sinajského, nemůžeme o tom pochybovati, že řád tento pochází od Klimenta. Než můžeme jíti ještě dále. Mluví totiž mnohé okolnosti pro to, že Kliment byl původcem ne-li vůbec celého Euchologia sinajského, tož aspoň větší jeho části. Některé kusy a sice větší část této památky přeložil jednoduše z řečtiny, některé zase zdají se býti volně zpracovány na základě řeckých originalů a opět jiné mohou býti i původní texty slovanské. O tak zvaných заповѣди стѣмъхъ ѡцѣ obsažených na straně 102a—105b pojednávám jinde zvláště a proto zde k nim nepřihlížím. Zde jen budiž podotčeno, že překlad tohoto textu nepochází asi od Klimenta.

Chceme nyní poukázati k důležitějším známám, které nám zde pro-razují autorství Klimentovo.

Dosti se shoduje:

Euch. sin. 4a, 9—12

Jo. Kr̃st. 390, 3—5:

ТѢ РАСПАТѢ НБО КѢКО И КОЖЖ (žalm 103, 2). ТѢ ОУТВЕРДН ЗЕМЛѢ НА ВОДАХЪ (žalm 135, 6). ТѢ ОГРАДН МОРЕ ПѢСЪКОМЪ (Jer. 5, 22: τὸν τάξαντα ἄμμον θριον τῇ θαλάσση).

ТѢ БО ІЕСИ ПОСТАВЛЕН НБО НИ НА ЧИМЖЕ И ВЕЛІЧІЕ ВЕЛІКЫМІ ІАКО РИЗОЮ. ТѢ БО ІЕСИ ОУТВЕРЖДЕН ЗЕМЛЮ НА ВОДАХЪ. ТѢ БО ІЕСИ ВЕОУЗДАВН МОРЕ ПѢСКОМЪ И ПОЛОЖЪ ІЕМОУ ПРѢДѢЛЪ ДОГДѢ ВЪСХОДИТЬ

Tato část, k níž uvádí Geitler jen kuse řecký original, má i jiné shody s Jo. Kr̃st.:

Euch. 2b, 3—4:

Jo. Kr̃st. 389, 14—15:

ДНЬСЬ МОРЕ ВІДѢВЪ ВЛАДЫКЖ ВЪСѢМЪ ПОБѢЖЕ (Ž. 113, 3); 1b, ř. 24—25: ДНЬСЬ НЕРЪДАНЪ ВЪЗВРАТИ СЯ ВЪСПАТЬ, tak i 3a, 7—8, 10, 14—15, 17—18, 21; 3b, ř. 4—5. (pokračování ž. 113, 3).

МОРЕ БО ВІДѢВЪ ТЕ ПОБѢЖЕ ВЪСПЕТЬ И СЕ НОРДАНЪ ВІДѢВЪ ТЕ ІЩЕЗЕ И ШЪСТВІЕ ВЪСПЕТЬ ВЪЗВРАТИ... (srov. i 390, ř. 9).

Srovnej též На кр̃щение str. 259, ř. 9—12: ЧТО ІЕСТЬ ТЕБѢ НОРДАНЕ, ІАКО ВЪЗВРАТИ СЕ ВЪСПЕТЬ... А МОРЕ БѢЖАВЪ ДАВЪ ГЛАСЬ СВОИ... (viz str. 148). Dále pak máme:

Euch. 4b, 1:

Jo. Kr̃st. 390, ř. 7:

ОБРАЗЪ РАБА ПРИЕМЪ А ВЪ РАБЫН РАБА ОБРАЗЪ НА СЕБѢ НОСЕ...
ОБРАЗѢ 3b, 3

Zajímavé je též: ТѢМЪЖЕ И АЗЪ ОУМАЛЕНЪ НЕДОСТОЙНЫ РАБЪ... 3b, ř. 13—15, řecky: *ὁθεν καὶ γὰρ ὁ ἁμαρτωλὸς καὶ ἀνάξιος δοῦλός σου...* а прими ГІ ОУМАЛЕНЕ СЕ ІСПОВѢДАНІЕ... v zrov. řádě 77b, ř. 19. Рак безначаленъ же неизглаголанъ 4a, 23 а безначалныи и неизглаголемъ Jo. Kr̃st. 390, 29.

Na str. 98a, ř. 1—2 čteme: И КѢКО НЕВѢСТЖ ОУКРАСИ МА МОНИСТЪ, řecky: *ὡς νύμφην κατεκόσμησε με κόσμος* (srv. *Εὐχολόγιον συν θεῷ ἀγίῳ* atd. *Εὐετησι.* 1745, str. 183). Jest to citát z Isa. 61, 10; nápadným způsobem zní citát ten tak i ve spise Cyr. Jer., kdežto v bibli: ОУТВОРН МА ОУТВАРМИ (Описание слав. рук. моск. синод. библ. 2, 2, str. 61).

Podobně čteme v leg. o Cyrillovi: ВІДѢХЪ ЕДІНОУ... ОУКРАШЕНОУ ВЕЛМИ МОНИСТЪ ЗЛАТЫМИ И БИСРОМЪ И ВЪСЕЮ ОУТВАРІЮ ІІІ, (str. 2, 4—6).

Na str. 39a, ř. 6—9 máme: **авльшааго свѣтъ омраченымъ, изведъшааго съдѣиамъ въ тѣмѣ и въ сѣни смрътѣи**... K modlitbě této nenalezl Geitler řeckého originálu (XIV). Podobně na str. 63b, ř. 19—20: **и просвѣщен въ тѣмѣ и сѣни смрътѣи**... K této modlitbě neuvádí též Geitler řeckého originálu. Že místo to pochází z homilie Epifaniovy a často se vyskytuje u Klimenta, bylo již podotčeno na str. 120 a doleji na str. 166—168.

V poslední modlitbě máme též: **низвода въ адъ и възвода** str. 64a, ř. 16—17, s čímž docela souhlasí v Klimentově modlitbě zpovědní: **низвести въ адъ и пакы възвести**... str. 78b, ř. 24—25. Pochází to ovšem z řeckého textu, jak vidíme z 57b, ř. 17: **и низвода въ адъ и възвода**... (низведенъ ještě 52a, ř. 3).

Dále je zde: **и отъдажди . . . прѣгрѣшенне наша, вольнаа и невольнаа, вѣдомаа и неувѣдомаа, авленаа и неавленаа, съдѣѣнаа дѣломъ или словомъ**... str. 66a, ř. 2—6, s čímž můžeme srovnati v zpovědním řádě: **и отъдажди емоу вѣсе прѣгрѣшенне вольное и невольное**... str. 73b, ř. 11—13, pak: **и еже аще съгрѣши волежъ ли неволежъ прѣгрѣшеннемъ словомъ ли дѣломъ**... 77a, ř. 15—18.

Konečně zasluhuje zde povšimnutí: **свѣздвигни тѣлеса наша**... 65b, ř. 9—10, viz str. 107 a 100 atd.

jakož i **неиздреченъноа силожъ** 63b, ř. 15. Viz str. 140.

K tomu patří též modlitba na str. 61b, a zde nalézáme: **тебѣ са мила дѣмъ**... 61b, ř. 15, což se nám opětuje ve zpovědním řádě: **тѣмъже и азъ мила са дѣж боу** str. 68b, ř. 23—24 (viz str. 43).

и благодѣтижъ прѣзъри безаконикъ наша... 62b, ř. 9—10, s čímž můžeme srovnati: **ѣко благо прѣзъри** 77a, ř. 19, **прѣзъра прѣгрѣшеникъ его** 75b, ř. 15—16; **непрѣзъриши чка**... 42a, ř. 5.

Zde jest i **неиздреченъно** 63a, ř. 1. Slovo to se vyskytuje i jinde v Euch. sin. ku př. 25b, ř. 19; 52b, ř. 21; 58a, ř. 13;

неиздреченъниче 56a, ř. 11.

Z kusu na začátku můžeme ještě vytknouti: **къ тебѣ привлачитъ влѣны**... 1a, ř. 22—23 a **къ вѣрѣ привлачамъ** Klim. 73, ř. 4; **вса к собѣ привлачать**... ib. 78, ř. 4—5. (Viz str. 108.)

ѣко не хоцеши смръти грѣшъникоу нѣ обращеню и животу str. 101a, ř. 20—22... srov. na str. 73.

въ псалмѣхъ и въ пѣннхъ и пѣснехъ дховъныхъ... 94b, ř. 11—12, řecky: *ἐν ψαλμοῖς καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς*... (str. 181). ... **въ пѣннхъ** je zde tedy přidáno, tak i: **поучамъ са прсно о псалмѣхъ и пѣннхъ и пѣснехъ доуховныхъ**... Dimitr. str. 359, ř. 10—11 (srov. Lavrov, str. XX), zrovna tak i v Pochvale na Cyrilla i Methoda: **поучамъ са въ псалмѣхъ и пѣннхъ и пѣснхъ дховныхъ**... str. 17, ř. 17—18. Jest to dle dalšího řeckého textu: *ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς* str. 183, čemuž správně odpovídá: **въ псалмѣхъ и пѣннхъ и пѣсхъ дховныхъ**... str. 99a, ř. 22—23.

еже поскѣшен аврама прѣдѣда нашего 17b, ř. 20—21 (bez řeckého textu) ... srovnej: авраамъ прадѣдъ хвѣ ... Pochvala Cyr. a Meth. str. 18, ř. 18 (srovn. dále na str. 121 a jinde).

V zpovědní modlitbě pocházející od Klimenta čteme: ти бо въдатъ о дшахъ вашихъ, ꙗко слово хоташе въздати за вы ... 67b, ř. 18, 20. Jest to citát: Hebr. 13, 17, kde čteme v Šiš: ты бо въдети по доушамъ вашихъ ꙗко слово въздати хотеши, tak i Ap. Kaľužn. (*αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν* ...)

Zrovna tak nalézáme na str. 82b, ř. 12—16: ти бо въдатъ о дшахъ вашихъ, рече (како ти засъвѣдѣтельствоуетъ намъ извѣстоуѣ), ꙗко слово възданыю сътворити имаши.

О доушахъ вашихъ т. по доушамъ в. jsme našli ještě dvakrát v jiných spisech Klimentových (viz str. 155—156).

Zde třeba též vytknouti засъвѣдѣтельствоует ... 82b, ř. 13—14 (viz str. 107 a jinde).

Dále: матерь твоѣж... рождышижъ та въ плѣти бесѣмени ... 86a, ř. 23—24. а матери ради рождышаша та плѣтижъ бесѣмени v zpovědní modl. 79a, ř. 12—14, viz str. 40 a 42.

Zajímavé je i: сѣднѣти хота живымъ и мрътвымъ въздати комоуждо противо дѣломъ его ... 88b, ř. 25 — 89a, ř. 1—3 a dále: егда въздаешн комоуждо противо дѣломъ его ... 17a, ř. 21. Tak jsme našli i v zpovědním řádě 67b, 1—4 a vytkli jsme, že Kliment zde rád užívá předložky протижъ (о) (str. 154 a 106).

Nápadná jest i shoda následující. V zpovědní modlitbě Klimentově čteme: подвизанте сѧ вънити тѣснѣми вратѣ въводацини въ животъ, мало же естъ тѣхъ, иже и обрѣтажтъ тѣснѣхъ же тѣхъ вратъ и скръбѣннаго пѣти ... 69b, ř. 16—21, na jiném místě nalézáme opět: жзѣка бо врата и скръбенъ пѣтъ въвода къ животъ и мало естъ тѣхъ иже и обрѣтажтъ ... 89b, ř. 7—10. Jest to citát z Mat. 7, 14, kde máme (v Mar.): коль жзѣка врата и тѣснѣ пѣтъ въводан въ животъ и мало ихъ естъ иже и обрѣтажтъ ... Nápadné jest, že Kliment má na obou místech скръбенъ пѣтъ (скръбѣннаго пѣти) místo тѣснѣ пѣтъ textu evangelského; тѣснѣ má Kliment na prvním místě za жзѣкъ, tedy тѣснѣми вратѣ а тѣснѣхъ же тѣхъ вратъ ... Pod vlivem starého textu evangelského zachovalo se zde jinak ještě животъ oběkrát.

Před uvedeným citátem předchází na str. 89b, ř. 6—7: да вѣдешн чадѣ свѣтоу и дѣни, s čímž se shledáváme i v zpovědní modlitbě: вѣдешн чадѣ свѣтоу и дѣни 70b, ř. 19—20 (na str. 90b, ř. 18: снѣ свѣтоу бываешн дле řeckého: *ὁὶς φωτὸς γίνῃ* Euchol. str. 178, taktéž na str. 94a, ř. 16: снѣ свѣтоу и дѣни dle řeckého *ὁὶς φωτὸς καὶ ἡμέρας* Euch. str. 180).

86a, ř. 10—11: ꙗко же и вѣдѣннаго сна, и разбонника и мытара ... týž pořádek máme i v zpovědní modlitbě 70a, ř. 15—21: древльнюмоу

БЛАЖѢНОУМОУ СНОУ... ДРЕВѢЛЬНОМОУ РАЗБОНИНМОУ (ДРЕВѢЛНИИ БЛАЖДѢНИЦИ)
ДРЕВѢЛЬНОМОУ МЫТАРЮ, tak i ve zprůvědní modlitbě 79a, ř. 1—5.

прѣпѣти... БЕСѢБЕЛАЗНА МОРЕ ЖИТИНСКОЕ... 84b, ř. 1—2, srovn.
си же прѣпѣлуеши многобѣлѣнное море житенское... 40 Muč. str. 23,
ř. 21—22; srvn. dále na str. 84 a 164—165.

НИ МАЛЫ ВЪЗВРАТИМЪ СѦ ВЪСПАТЬ, ДА НЕ БѢДЕМЪ... 'Ѥко пѣсѣ
на скола бѣлѣотинѣхъ вѣзвращаѣа сѦ... 91a, ř. 2—6, řecky: μηδ' ὁλως
στραφῆς εἰς τὰ ὀπίσω, ἵνα μὴ γένῃ... ὥσπερ κύων ἐπὶ ἴδιον ἐμετόν
ἐπιστρέφων... (Euch. str. 179, ř. 2—4), ... rak: иже пакы на тожде
вѣзвратитѣ сѦ, то подобенъ естъ пѣсоу на скола бѣлѣотинѣхъ
вѣзвращаѣишю сѦ... 70a, ř. 7—11, řecky: μήπω... εἰς τὰ αὐτὰ πάλιν
ἐπιστρέψῃς καὶ ὁμοιοθήσῃ κυνὶ πρὸς τὸν ἴδιον ἐμετόν στρεφόμενῳ...
Vidíme, že v překladě je táž vazba (на аč v řečtině jsou různé předložky)
a týž výraz. V I. slově Řehořově naproti tomu: ЕДА НА ТОЖДЕ БѢВАННІЕ
ВЪСПАТИМЪ СѦ I. 12, ѡ. srovn. Proverb. 26, 11. a 2 Petr. 2, 22.

Jako i v jiných spisech Klimentových stfídá se zde výraz БЛАГО-
вѣрне 18a, ř. 5; 19a, ř. 18; 88a, 15 s правовѣрне 44b, ř. 17 a право-
вѣрнѣхъ ve zprůvědním řádě: 79b, ř. 6 (viz str. 100). Máme zde сѣсѣдѣ
55a, 23; 56a, 2 vedle оръганѣхъ (ὄργανον) 94a, ř. 18. Před tím též сѣсѣдѣ
ř. 14 za řecké σκεῦος viz str. 87.

припасти, припадати 80b, ř. 12; 86a, ř. 3; 86b, ř. 9, 19 atd.
Viz str. 107.

непрѣстанно 81a, ř. 11; 93a, 22—23; 95a, 9 (непрѣстаннѣхъ...)
viz str. 41 a 107.

БЕСѢДЫ 18a, ř. 2. а БЕСѢДОВАВШИИМЪ 53b, ř. 5; БЕСѢДОУЮЩЕМЪ...
2b, ř. 16; viz str. 83.

ПРОТИВѢННЫѦ СНАГЫ 98a, ř. 9—10 а 29b, ř. 13 а БЕСПЛѢТѢННЫХЪ
СНАГЪ 51a, ř. 13—14 а srovn. i ПРОТИВѢНАГО ДИѤВОЛА 56a, ř. 14 viz str.
79 а 76—77.

сѣхрани ны отъ мрачнѣнныѦ тѣмѣхъ грѣховѣнныѦ... 37b, ř. 19—21...
а отъгнѣвѣхъ мрачѣхъ грѣховѣннѣхъ... 78a, ř. 6—7 viz str. 98—99 а 107.
zde i освѣтилѣхъ омрачѣнныѦхъ 33a. ДѦрѣхъ БЕСѢДѢННЫѦ... 44a, ř. 13—14.
viz str. 122 а 165.

БЛНЪ БЪ, ХОТѦИ ДА ВЪСИ ЧЛЦИ СПАСЖТЪ СѦ И ВЪ РАЗОУМЪ ИСТИННѢННЫ
ПРИДЖТЪ... 96b, ř. 3—5 jest dle řeckého textu: εὐλογητὸς ὁ θεὸς ὁ θέλων
πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν (Euchol.
str. 169). Zaslужuje ovšem povšimnutí, že se u Klimenta často setkáváme
s touto myšlenkou, tak ku př. v leg. о Сур.: БОГЪ... ОЖИДАЕИ ПОКААНІЕ
ЧЛОВѢЧЕСКО, ДА БЫШЕ ВЪСИ СПАСЕНИ БЫЛИ И ВЪ РАЗОУМѢ ИСТИННѢННЫ
ПРИШЛИ (I, str. 1, ř. 1—3), viz str. 72—73 (viz též doleji о této legendě
v přídavku). Mimo to zde máme ještě jednou: ... БЪ НАШЪ, ХОТѦ ДА
ВЪСЪ ЧКЪ СПЕТЪ СѦ И ВЪ РАЗОУМЪ ИСТИННѢННЫ ПРИДЖТЪ... 100a,
ř. 21—23.

Máme zde i jinak u Klimenta vzácnou vazbu **тебѣ ко естѣ миловати** 25a, ř. 16—17; 27a, ř. 14—15, viz str. 137. U Klimenta jest dále i sloveso **рачити** velkou vzácností (viz str. 83). Zde však vyskytuje se častěji v jedné části rukopisu: **рачи призьрѣти** 28b, ř. 12—13; **рачи съкроушити** ... 29a, ř. 8—9; **рачи ... прѣсѣжити** 29b, ř. 2; **рачи призьрѣти** 29b, ř. 27; **рачи ... призьрѣти** 30a, ř. 20; **рачи ... пригвоздити** ... 31a, ř. 4—5; **рачи ... призьрѣти** 34b, ř. 8—9; **рачи нынѣ приближити сѧ** 35a, ř. 8; **ты рачи нынѣ пригвоздити** 35b, ř. 22; **рачи нынѣ прикрыти грѣхы мои** ... 39a, ř. 4—5; **рачи емоу рещи** ... 40a, ř. 16—17; **ты ... рачи нынѣ заложити** ... 42a, ř. 16—17; **рачи нынѣ призьрѣти** ... 42b, ř. 21—22; 43a, ř. 18—19.

Jest nápadné, že jest to právě v části, k níž Geitler nenalezl řeckého originalu. Vytkli jsme na str. 43 sloveso **рачити** mezi zvláštnostmi Emmeramské modlitby, kterými se liší tato od ostatního textu zpovědního řádu a kterými se má dokázati, že její překlad nepochází od Klimenta. Byly to ovšem i jiné zvláštnosti jazykové, které zde rozhodovaly (jako ku př. **бл҃гди**). Mimo to jest sloveso **рачити** u Klimenta vůbec velkou vzácností (viz str. 83). Mohlo by se tedy na to pomýšleti, že tato část Euchologia sinajského pochází ze školy Klimentovy, ne od něho samého. Avšak jedno slovo nemá vždy té váhy, aby mohlo rozhodovati. Zde by bylo třeba hledati ještě dalších rozdílů. Prozatím zde mohu vytknouti slovo **распонѣ** ⁷⁹⁾ (= kříž) v této části, totiž: 35b, ř. 1, 11; 42b, ř. 14; 43a, ř. 13; 43b, ř. 2; 50a, ř. 17, 25; 50b, ř. 10, 15, 17, 23. Avšak i zde by nabyl výraz ten váhy, kdybychom v tom ohledu mohli srovnati i jiné spisy Klimentovy; zde se však ani **распонѣ** ani **кр҃стѣ** nevyskytuje. V Euch. sin. nalézáme ovšem ještě i **кр҃стѣ** 6a, ř. 22. Neočekávali bychom zde ani **добры рабе благы вѣр҃ные, о малѣ еѣ вѣренѣ, надѣ многыми тѧ поставиш** ... 83a, ř. ?—5, (viz str. 117—118.) avšak mohlo to vzniknouti dle řeckého originalu.

Zde se může vytknouti i **пор҃чаеши** 82a, ř. 20 (viz str. 91); **оулоу-чнѣти** 100b, ř. 10 (viz str. 82). **оу҃с҃ынєнѣ** 93b, ř. 23 slovo to vytkli jsme sice nahoře (str. 82) a upozornili na to, že výraz ten vyskytuje se již také v Apoštolu (ku př. Ap. Šiš. Ephes. 1, 5, což není v Miklosichově slovníku uvedeno). Též zde neočekáváme **отѣ маріѣ дѣвѣ** 52b, ř. 19 (viz str. 140).

Poukázali jsme k tomu, že se u Klimenta vyskytuje poměrně často koncovka **-ѣми** v instr. plur. kmenů na **-о** (viz str. 133). Tak nalézáme i zde: **дарѣми** 8b; 14b; **оудѣми** 45a (**гвоздѣми** 14a je bezpochyby za **гвоздѣми**, neboť je to původně kmen na **-и**). Třeba k tomu poukázati, že v Zogr. Mar. Psalt. sin. Sav. kn. a Assem. není nic podobného, jen ještě v Supr.: **апостолѣми** 380, 13 a **с҃постатѣми** 395, ř. 19.

⁷⁹⁾ Srvn. i propēlō 'Christus cruci affixus' v čakavštině (Sitzungsber. akad. ve Vídni. sv. 105, str. 518).

Místo **ВЪ** s lok. shledáváme i zde **ВЪ** s akk. (viz str. 135), ku př. **СЪЗЪДАНААГО ПО БОГОУ, ВЪ ПРѢПОДОБЕНЕ И ПРАВЕДЖ ТВОИЖ . . .** řecky (Euch. str. 181): *τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ . . .* 94a, ř. 25; **ТЪ СЪПОДОБИ И ВЪ КРОТОСТЬ, ВЪ ЛЮБЕВЬ, ВЪ СЪВЕРШЕННЕ, ВЪ ХЪДОЖЕСТВО . . .** 95a, ř. 15—20, řecky (Euch. 181): *καταξίωσον αὐτὸν εὐαρεστεῖν σοι ἐν πραότητι, ἐν ἀγάπῃ, ἐν τελειότητι, ἐν ἐπιστήμῃ . . .*

Z pozdější památky uvádí Jagić (Bericht über einen mittelbulgarischen Zlatoust des 13—14. Jhd. Wien. 1898, str. 72) ovšem hojně příkladů, jako **ВЪ ГРОБѢ** m. **ВЪ ГРОБѢ**, **ВЪ ЧРѢВО АДЪСКОЕ** m. **ВЪ ЧРѢВѢ АДЪСТѢКЪМЪ** atd., avšak jest to z doby, kde se začala rušiti bulharská deklinace, což v našich památkách, o nichž zde jednáme, ještě se asi nevyskytovalo. Jest to zde spíše něco starodávného. Na podobné příklady upozornil jsem i v staré češtině. V Žalt Wittb. ku př. v lóno ‚in sinu‘ 78, 12; u měru ‚in mensura, 79, 6 atd. (Archiv für slav. Phil. IX, str. 609).

Výrazy jako **ТЪСЖИМЪ ТЪСЖИМЪ И ТЪМЪ ТЪМЪМЪ СЪТЪХЪ . . .** 93a, ř. 24, řecky (Euch. str. 180): *χίμαι χιλιάδων καὶ μύριαι μυριάδων ἁγίων ἀγγέλων . . .* uvedli jsme na str. 136.

Nalezli jsme tedy dosti známek, které tomu nasvědčují, že Eucho-logium sin. ne-li celé, tož aspoň z větší části pochází od Klimenta.

Na str. 43—44 a 47 ukazují, že překlad Emmeramské modlitby nepochází od Klimenta; Kliment upravil jen bezpochyby trochu text. Text ten ke konci se trochu odchyluje od staroněm. originalu. Čteme totiž

v tepelském rkp :

v mnichovském :

.... Ja minan mot, ja minan lip,
Ja miniu uuort, Ja miniu uuerh.
Leisti uuiho truhtin dino kanada in
mir suntigin enti unuuir digin scalhe
dinemo. Kauuerdo mih — canerien
fona allemo upile

minan mot —
minan lip — miniu uuort — miniu
uuerh. Leisti — trohtin dino ganada
uper mih suntigan — — d i n a n
scalh. Kaneri mih trohtin fonna al-
lemo upila.

V nynějším jazyku zní text ten: (empfehle ich) . . . meinen Geist und meinen Leib und meine Worte und meine Werke. Vollende, heiliger Herr, deine Gnade an mir, deinem sündigen und unwürdigen Knechte. Beliebe es dir, mich zu erretten von allem Übel.

V Euch. sin. však máme (72b, ř. 19—26): . . . (**ПРѢДАИЖ АЗЪ**) . . . **МОИ ЖИВОТЪ И МОЯ ГРѢХЪ ОТЪЛОЖИ, МОѢ СЛОВЕСА И МОЕ ДѢЛО ОКОНЫЧАИ ГИ И ТВОИЖ МИЛОСТЬ ВЪ МНѢ ГРѢШНѢКѢ РАБѢ ТВОЕМЪ АВИ И ИЗБАВИ МА ГИ ОТЪ ВСЕГО ЗЛА.** Zdá se, jako by bylo **ОТЪЛОЖИ** vzniklo chybným čtením místo **И ТЪЛО**. Dále pak zde máme dvě slovesa místo jednoho: **ОКОНЫЧАИ** a **АВИ**. Jinde zde čteme zrovna tak, totiž na str. 25a, ř. 6—7: **АВИ НЪМЪК МИЛОСТЬ ТВОИЖ НА РАБѢ ТВОЕМЪ СЕМЪ.**

Byl-li již text zpovědního řádu hned Klimentem tak upraven — což je právě velmi pravdě podobné — máme zde též nový důkaz o souvislosti mezi úpravou Emmeramského textu a mezi ostatními částmi Euchologia sinajského, což tedy poukazuje k jedné a téže osobě. Jistoty nabudeme, najde-li se jiný starý text Klimentova zpovědního řádu v této úpravě.

Legenda o Cyrillu a o Methodu.

V VIII. На пятидесятициу ř. 45 nalézáme: и шьдъше проидоу въсь миръ яко мълнии оучеще и наставляюще . . . V leg. o Meth.: яко мълнии въсь миръ прошьдъша освѣтиша всю землю . . . I, str. 5, ř. 23—24 a v Klim. str. 73, ř. 14: и проиде яко молнии всего мира свѣткомъ озаривъ . . . viz na str. 77

S myšlenkou, že bůh si přeje našeho spasení či pokání (viz výše str. 72—73.), shledáváme se i zde častěji. Tak ku př.: присно ожидаеи въ съпасении нашего въсхотѣ пакнъ нововити кѣтство наше грѣхъми (o instr. na -ми viz str. 161) соущи въетшано привѣщи се прискръно плъти и крѣви нашеи . . . не трѣпѣ бо въраза своего въ тлѣни падша зрѣти (viz str. 74, zvláště citát z Prěst. Bog.) волею за ны пострада . . . VIII. На пятидесятициу ř. 1 násl.

Dále: самъ бо любе ни и ожидае нашего спасении приде на землю и въ плъть нашоу облече се . . . Проучение въ недѣлю месопустноу I. 158a, ř. 15. (v leg. o Cyr. též ѡжидаети, ale dále: покаяніе чловѣчьско, да быше вси спасени были I, str. 1, ř. 1—2).

Taktéž i v Проучение о влоуднѣмъ сноу str. 156a: нъ въ вѣщъцъ щедротамъ непрѣзрити свое създание (viz citát ze zprov. řádu na str. 75 a mimo to na str. 106) нъ ѡжидаетъ нашего съпасение (!), не хоцетъ бо никомоу работати днаволоу, нъ въскѣмъ с'пасениа хоцетъ . . . (srv. citát z Dimitr. 359, ř. 33—34 a z Jo. Krъst. 388, ř. 11—12, na str. 74).

Touto myšlenkou, kterou Kliment tak často pronáší ve svých spisech, prozrazuje se nám zcela zřetelně jeho autorství též při legendě o Cyrillovi (a Methodovi). Musíme zde ovšem na to klásti důraz, že forma, v jaké je pronesena v této legendě, připomíná nám hlavně zpovědní řád Jana postníka, kde se nám dvakrát vyskytuje na str. 81 a 77, zde takto: Κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν . . . ὁ πάντας θέλων σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, καὶ χαίρων ἐπὶ ἁμαρτολῷ μετανοοῦντι, καὶ μὴ βουλόμενος τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὥς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν . . . (viz str. 11). S tím souhlasí nápadně v leg. o Cyrill.: богъ милостивъ и ѡжидаети покаяние чловѣчьско, да быше вси спасени были и въ проумѣ истинныи пришли нехоцетъ бо смърти грѣшникоу нъ покаянію и животоу I (str. 1, ř. 4—7). S tím souhlasí i v leg. o Meth. . . въ милостивъ иже

хощетъ да бы вѣсакъ члвкъ спсень былъ и въ разоумѣ истинныи пришьлъ . . II (str. 6, ř. 21—24).

Toto хощетъ prozrazuje souvislost se zpovědním řádem Jana postníka, kdežto v Apoštolu máme: нже вѣсѣмъ чловѣкомъ велитъ спасти се и въ разоумѣ истинныи приити . . I Tim. 2, 4 . . (viz str. 72—73). Na str. 73 bylo podotčeno, že je nápadné, jak Kliment zde překládal *ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν*. I v nových jeho spisech máme souhlasně: не хощетъ во смърти грѣшникомъ, нъ покаяннѣ нше ждеть . . III. На цвѣтную недѣлю (2. slovo) ř. 219—220. Dále: *яко не хощетъ смърти грѣшникомъ, нъ вбращение и покаяние* . . VIII. На пятидесятницу ř. 50 a konečně: не хоте смрти грѣшникомъ, нъ вбращеннѣ и покаяннѣ . . IV. На великій четвертокъ ř. 6. Zcela jinak, jak již podotčeno, tuto: не хощетъ во смърти грѣшнаго, *яко же вбратити се и спсеноу быти* 97b. Zdá se, jakoby adversativní vazba u Klimenta vznikla vlivem západním, neboť ve Vulgátě je též: nolo mortem impii, sed ut convertatur impius . . et vivat . . (Ezech. 33, 11.) Tak nalézáme i v lat. zpovědním řádě: qui vivificas impium et non vis mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat . . (Schmitz, Die Bussbücher etc. I, str. 98: Ordo ad dandam poenitentiam).

Se starým známým setkáváme se i tuto: завистию отпаде славы вѣжѣ (viz str. 73) и пише ранскыи лишень бывъ и въ грѣсехъ' породи нас' и видѣ врагъ обнажена ѡт славы вѣжѣ и многыи ми лѣст'ми (str. 73) блазныи хотѣ члвкъ оукрасти оу бога разбоемъ и клеветами, татьбою и влоудомъ и потрѣбами вѣсѣмъ злѣи ми злобами хотѣ нъ врагъ ѡт ба оудалити⁸⁰⁾ . . мѣстивн же гъ бѣ наш не трѣпе зрѣти (viz str. 74) насъ въ толико зло въпадшее се и незабѣ дѣла роукоу своею, нъ прѣклони неса и сѣниде (viz str. 43—44 а 74 Прѣст. Bogor.) на избавление наше и въ плѣть нашоу обѣчче се хотѣ нъ обложити своимъ божьствомъ и пеленами повиняет се *яко младенець мѣглоуж землю повиняен въ мѣстѣхъ скотнахъ* . . *яко члвкъ лежа и почиваен на рамоу хероувиоу быноу, да нъ избавитъ ѡт скотьскаго житна* . . въ се създание свое вѣмѣсти се . . и вбрът' вѣцоу погыбешоу и на рамоу въспрѣемъ къ оцоу приведе . . и на радость съзывает аггльскыи силн . . радуйте се съ мною *яко вбрътохъ* заблоудшее вѣче . . Поучение на рождество хво str. 42a, ř. 15 — 43a (v druhém slově на рождество u Pavlova str. 161, ř. 7 též: и съзвалъ аггльскыи силн и радовалъ се ѡ нѣмъ сними).

вратнѣ, прѣклоувъше *яко морскоу поучинноу послѣднею се течение желаюмаго пристанища* . . II. Поучение на недѣлю цвѣтную ř. 1—5 . . srovn. Cyr. VI (str. 6, ř. 3—7): *бѣ нашъ* *яко и поучина*

⁸⁰⁾ Srovn. v leg. o Meth. оузырѣтъ же днѣвола члвкъ тако почтѣна и оустима на то мѣсто съ негоже тѣ своею грядынею съпаде . . и сътвори прѣстоупити заповѣдъ и из драмъ изгна члвкъ . . и ѡттолѣ оустити начатъ неприманъ блазныи многими кѣзнами члвчьскыи родъ I (str. 4, ř. 16—19).

www.libtool.com.cn

ѣсть морская... мнози въ поучиноу тоу въходятъ и... прѣплавають... а 40 Муѣ. str. 23, ř. 21—22: сиже прѣплоуше многовѣтнное море житенское (viz str. 84).

ѡко ѡгнь ѡростию палѣе еретичьскыѣ владитѣмъ... разарше... IX. Похвала на Николая ř. 11... srovň. Cyr. XV. (str. 20, ř. 15): вѣсе же сѣ ѡко и трѣнїе посѣкы словесынымъ ѡгнемъ попали... а: палѣе ѡростию на противыѣ Jl. 18, 15, viz str. 79 a 99 a co se týče slova владити, str. 80, 100, 108 a jinde.

Velmi důležité jest, že můžeme nyní i v jiných spisech Klimentových doložit sloveso по троудити сѧ ve významu ‚někam jít‘. Dosud jsme je nalézali jen v obou pannonských legendách v tomto významu, totiž потроудити сѧ до насъ Meth. XIII (str. 12, ř. 31); не лѣни се (по)троудити се до нихъ... Cyr. XII (str. 17, ř. 29) a jinde zde. V nových spisech Klimentových nalézám nyní: по троудимъ се въ стѡую црковѣ str. 9, ř. 3—4; по троудити се къ плѣтнынымъ аггланмъ str. 78a (na téže stránce i: зѣло безцѣнно ѣсть ve významu ‚velkou cenu mající‘ viz str. 122); ovšem též i v původním významu: нѣ боудити намъ по троудившимъ се въ стѣи сѣи дни постныѣ оуслышати... гласъ str. 168a.

Jiný výraz, který nyní též doložit můžeme, jest мѣногомѣтежнѣ. Dosud jsme je nalézali: ѡтѣ мѣногомѣтежнаго житїа сего Cyr. I (str. 1, ř. 13), taktéž v Pochv. na Cyr. a Meth.: мѣногомѣтежнѣи сѣ свѣтѣ str. 17, ř. 4—5. Nyní nalézám též: мѣногомѣтежнаго житиѣ... IX. Похвала св. Николаю ř. 10, tedy jako v Cyr., při čemž třeba ještě podotknouti, že slovo житиѣ se právě velmi často vyskytuje u Klimenta (viz str. 16).

Neméně zajímavé jest, že v nových spisech Klimentových čteme slovo подроужнѣ ve významu choť: с подроужнѣмъ своимъ веселе се... str. 124b, ř. 5... srovň. юже хоуеши подроужнѣ... Cyr. III (str. 2, ř. 3) a аще хоуеши подроужнѣю сѣю ти дамы... IV (str. 3, ř. 38). Kus ten (v rukp. na l. 120—125) pochází jistě od Klimenta, jak četné zvláštnosti jazykové tomu nasvědčují.

Pochvala na Cyrilla a Methoda.

V druhém slově На цвѣтнѡую недѣлю čteme: оуподобити се (въ) ·аї· часѣ наѣтнымъ дѣлателемъ въ виноградѣ да приметъ равноу мѣздоу... ř. 209—211.

S tím souhlasí v Pochv. na Cyr. a Meth.: и ѡкоже наѣтнѣи дѣлателемъ въ виноградѣ... сѣ пришьдѣшнѣи въ ·аї· часѣ равнѣи сѣподоблени быша мѣздѣ... str. 20, ř. 1—3. Srovň. výše na str. 108, kde je uveden též citát z Jo. Krъst. 392, ř. 36—37: оуподобимъ се оубо наѣтнѣи ѡнѣмъ дѣлателемъ, їже въ прѣвѣнадесетѣ часѣ пришьдѣ-

шею равною мяздоу прише сь прѣвѣнми . . . Třeba zde upozorniti na въ виноградѣ в pochv. на Cyr. a Meth. str. 20, ř. 2, kdežto v slově На цвѣтную недѣлю máme již въ виноградѣ. Akkusativ je zde asi původnější a souhlasí se zvláštností Klimentovou na str. 135 uvedenou.

Гл҃кнїе просвѣщаю . . . IV. На великій четвертокъ, ř. 32: tak i v jiných spisech Klimentových viz na str. 108.

не трѣпѣ зрѣти свое създание въ толико зло выпада се . . . IV. На вел. четв. ř. 102 - 103. Opětuje se: и не трѣпащю създания своего лстыю дѣволю шдѣржима . . . в Pochv. на Cyr. a Meth. str. 15, ř. 7—8 а не шстави бо създания своего млости-вѣн бѣ . . . ib. str. 16, ř. 2, viz i výše na str. 74, 106 а jinde.

Pochvala na Cyrilla.

въ него же бѣ въсели сѧ просвѣти его паче сианни слньчнаго (viz str. 84, 100) и на ѡзыцѣ его почиваше ѡкоже на хероу-вимѣ плтью тѣню . . . IX. Похвала св. Николая, ř. 21, s čímž se shoduje nápadně: прѣмоудрость же бж҃а създа въ ср҃дци его храмъ себѣ и на ѡзыцѣ его ѡкоже на хероувимѣ почиваше дхъ ст҃ын Pochv. Cyr. str. 34, ř. 9—11.

V Pochvale na Cyr. čteme na str. 37, ř. 7: тѣмъ же блжоу твою оустнѣ . . . ř. 9: блжимъ многгаснѣн ѡзыкъ твои . . . ř. 11: блжоу же и многпрѣсвѣтлоє лице твоє . . . ř. 14: блжоу златообразнѣи твои очн . . . ř. 18—19: блжоу прѣчстнѣи ти роуцѣ . . .

Celé toto místo jest dle Epifaniovy homilie, která, jak jsme ukázali, byla Klimentem přeložena, а sice dle části obsažené v Supr. str. 345—346 (v Glag. Cloz. část ta již schází). Tak zde čteme str. 345, ř. 23: ѡбаче блжж ржцѣ твои, ѡ ѡснѣ . . . ř. 25: блжж ржцѣ твои . . . ř. 27: блжж оуста твои . . . str. 346, ř. 1: блжж очн твои . . . блжж лице твоє . . . блжж рамѣ твои . . . блжж главѣ твоѣ . . .

Glagolita Clozov.

V druhém slově На цвѣтную недѣлю čteme ř. 144—152: да того радн приде к' болещимъ врачъ, к' плѣнникомъ свободитель, къ шмраченнимъ грѣхн просвѣтитель, къ сѣдещимъ въ тѣмѣ и сѣни смртнѣи слнце праведное николиже не заходѣ, къ мртвѣмъ животь вѣчни, пастырѣ истинны, а не мчтель, оупасти хоте . . .

To nám připomíná z Epifaniovy homilie v Glag. Cloz.: сѣдѣщи въ тѣмѣ и въ сѣни съмрътънѣ великы свѣтъ приимѣте. съ рабѣ гѣ, съ мрътвѣмн бѣ, съ оумерѣшми жи-

www.libtool.com.cn
 вѣтъ, съ повинными неповинны, съ сщцами въ тѣмѣ не мръчанъ свѣтъ, съ плѣнники свободитель (ř. 800—806). Jednotlivosti z tohoto opakuji se ještě několikrát v této homilii.

Podobně nalézáme ovšem i jinde u Klimenta, tak ku př. v Jo. Kryst. str. 388, ř. 15—21: приде къ болющимъ врачъ къ заблуждающимъ овцамъ пастирь истинный а не мучитель... къ мрътвымъ животъ... къ связанымъ раздрѣшитель... къ сѣдещимъ въ тѣмѣ и сѣни съ мрътвѣи свѣтъ незаходен николиже...

Dále: да того ради приде къ болющимъ врачъ, къ плѣннимъ свободитель, къ сѣдещимъ въ тѣмѣ незаходимъи свѣтъ къ мрътвымъ животъ бесмрътвѣи⁸¹⁾... V. На пасху, ř. 30—34.

Zajímavý jest citát, který jsme našli též v anonymní části Glag. Cloz. a s kterým se shledáváme i v těchto nově nalezených spisech Klimentových, totiž: блггыи рабе вѣрны, въ малѣ вѣ вѣрны надъ многыми те поставлю... 162b, viz nahoře str. 117. Shoda jeví se zde opět i ve výrazu въ малѣ proti о малѣ v evangeliu a v Supr., jak bylo k tomu poukázáno.

Že se jeví reflex homilie Epifaniovy, jež je zachována v Supr. (a jiných pozdějších rukopisech) a částečně v Glag. Cloz., v pochvale na Cyrilla, bylo výše podotčeno. Viděli jsme však vliv této homilie i v jiných spisech Klimentových, jako v Jo. Kryst. a hlavně v Mich. a Gavr. Při té příležitosti třeba však vytknouti, že máme ještě jinde podobný text. Jest to Глагово преподавнаго оца Юксевни александръскаго о съшъствѣ Іоанна прѣдтече въ адѣ, které uveřejnil Lj. Stojanović v Glasniku srpskoga učenog društva, č. 63, 1885, str. 78—88. Na str. 87 zde čteme: и смыи господне прѣдтечахоу и се врата адова оутверждена вѣахоу и възгласише силы глаголюще: възмѣте врата кнези ваши и възмоутъ се врата вѣчныи, и выидеть царь славы. И яко не вѣди адъ извнотрьюдоу отвѣща глаголюе: кто съ естъ царь славы повѣдите ми. Силы же небесне рѣше: Господь крѣпкъ и силенъ, Господь силенъ въ бранехъ... Dle tohoto textu však nevzniklo naše místo v Mich. a Gavr., jež zní (str. 45): адовныи силы скроушыша и възпиша (totiž Михаилъ а Гаврилъ) възмѣте врата кнази ваши. и да снидеть црь славы. они же оцѣпѣвше и лежаще яко мрътви глахоу: кто естъ црь славы. пакі же сны велика архистратига с бесплотными силами штвѣцаста имъ: гсѣ крѣпокъ и силенъ въ бранехъ, то естъ црь славы... Zde tedy slova žalmisty pronášejí Michael

⁸¹⁾ сѣдѣщи въ тѣмѣ и въ сѣни съмрътвѣи vyskytuje se často u Klimenta, viz str. 120. Pochází výraz ten z Epifaniovy homilie v Glag. Cloz., neboť v žaltáři čteme odchýlně: положиша мы въ ровѣ прѣисподьнимъ, въ темьныхъ въ сѣни съмрътвѣи, řecky: ἐθεντό με ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ, ἐν σκοτεινοῖς καὶ ἐν σιὺ θανάτου... 87, 7. Odtud tedy nemůže pocházeti rčení to, jak i dále uvidíme.

av Gabriel jako i v Supr. str. 351, ř. 13—19: **варяетъ вѣса Гаври-
илъ архистратигъ . . . и глаголѣ етеръ крѣпокъ и архангельскъ
и воеводьскъ . . . къ противнымъ силамъ гласомъ велиемъ гла-
голетъ възмѣте врата кѣнази ваши, с ними же възпиетъ Миха-
илъ и възмѣте сѣ врата вѣчныхъ . . .** Dále je v Supr. v dalším po-
kračování tohoto místa (str. 353, ř. 7—8): **и ннѣ яко мрътвѣ оцѣ
пааше . . . Mich. a Gavr. jsme měli podobně: они же оцѣнѣвшѣ
и лежаше яко мрътви, což v Eusebiově homilii docela schází; vidíme
tedy zde zcela zřejmě, že Kliment byl závislý na Epifaniově homilii
a ne na Eusebiově (viz nahoře str. 122). Klimentova závislost na Epi-
faniově homilii jeví se i jinak naproti homilii Eusebiově; v této totiž
čteme (Glasnik, 63, str. 80): **и рѣхъ положише мѣ въ ровѣ прѣиспод-
нїемъ въ тѣмныхъ и въ сѣни смрътнѣхъ . . .** Jest to, jak již podotčeno,
žalm. 87, 7, a čteme zrovna tak i v Psalt. sin., řecky: *ἐθεντό με ἐν
λάκῃ κατωράτῳ, ἐν σκοτεινοῖς καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου* (řecký text našeho
místa srovn. Migne 86a, str. 384).**

Naproti tomu nalézáme v Epifaniově homilii několikrát: **сѣ-
дѣши въ тѣмѣ и въ сѣни смрътнѣ . . .** ku př. 338, ř. 19; 347,
17; 349, 18 atd., což odpovídá řeckému: *οἱ ἐν σκοτει καὶ σκιᾷ θανάτου
καθήμενοι* (Epiphanii episcopi Constantiae opera. Ed. G. Dindorfius.
Vol. IV. Par. II, 1862, str. 10, ř. 24—25). Dále se střídá *ἐν σκοτεινοῖς*
(str. 19, ř. 19) s *ἐν σκοτει* (str. 19, ř. 25), avšak v slov textě je vždy
въ тѣмѣ и въ сѣни . . . Zrovna tak však nalézáme i v jiných spisech
Klimentových (viz str. 120 a 158) a ne **въ тѣмныхъ**, tak že zde též
zřejmě vidíme vliv homilie Epifaniovy.

***O domnělém pořádku, v kterém následovaly po sobě některé
z hlavnějších spisů Klimentových.***

Při této velmi složité otázce můžeme se dodělati nejvýš jen jakés
takés pravděpodobnosti. Nejvíce nás ovšem zajímáti může, co Kliment
napsal již v Pannonii neb v oblastech velkomoravské říše a co teprv
v Bulharsku, po případě v Macedonii. Že na tuto připadá lví podíl co do
kvantity, zdá se dle mnohých známek velmi pravdě podobným. Na Pan-
nonii připadá asi velmi málo. U pannonských Slovinců vznikl, jak se zdá,
Klimentův zповѣdní řád. Viděli jsme v něm vliv staroněmeckých formulí
ovšem hlavně na základě slovanských překladů, překladů v domácím ja-
zyku vzniklých za vydatné pomoci církevní slovanštiny; vedle toho arci
i vliv řeckého řádu Jana postníka. Jest ovšem otázka, jak mohl
Kliment s takovou samostatností zasahovati do vnitřních
záležitostí slovanské bohoslužby u pannonských Slo-
vinců? Vždyť to byla věc, která přináležela především

Methodovi, vedle něhož měl Kliment zde jen více méně podřízené postavení. Či můžeme předpokládati, že mu byl Methodem úkol ten zvláště svěřen, neb mohl snad v nepřítomnosti Methodově samostatně působiti? Na druhé straně jest nám též zápasiti s velkými obtížemi, předpokládáme-li, že Kliment sestavil zpovědní řád až v Macedonii neboť bychom pak musili připustiti, že s sebou přinesl až do Macedonie slovanské překlady staroněmeckých zpovědních formulí. Mimo to není pravdě podobné, že by i zde ještě jevily takový vliv. Jinak ovšem v Pannonii, kde byly v platnosti za jeho tamějšího pobytu. Ještě jedna okolnost mluví pro Pannonii: k zpovědnímu řádu náleží též poenitentiale či *заповѣди съатыхъ отъца*, které máme v Euchologiu sin. Jak jinde dokazují, je to překlad latinského originalu, jenž byl v Pannonii v platnosti. Jak by bylo toto latinské poenitentiale přišlo v Macedonii k takové platnosti, že by se byla jevila potřeba přeložiti je? Jinak tomu bylo ovšem v Pannonii. Jde též o to, jak se má zpovědní řád k ostatním částem Euchologia sin. Jest známo, že jsou zde obsaženy kusy, které náležejí již jaksi k liturgickým nadbytečnostem, které tedy zajisté nevznikly v Pannonii, nýbrž až v Macedonii. Jinak se to má ovšem se zpovědním řádem, toho nezbytně potřebovali, a proto mohl spíše vzniknouti v Panonii, zvláště za příkladu latinsko-německého duchovenstva, které mělo své zpovědní řády. Bude tedy třeba dokázati, že části Euchologia sin., o kterých jsme se zmínili, vznikly později než zpovědní řád. Již nahoře poukázali jsme k některým jazykovým zvláštnostem, které se obmezují jen na jisté části této památky. V tomto směru bude tedy třeba pokračovati.

Na všechny způsob musíme předpokládati, že zpovědní řád jest jedna z nejstarších prací Klimentových: proto vidíme reminiscence z ní v tak četných ostatních spisech Klimentových. Tím by se též vysvětlovalo, že v symbolu tohoto řádu učení východní církve o sv. trojici není důrazně zastoupeno (srov. str. 86). Byl tedy řád ten dříve sepsán, než začaly ony hádky. Dle legendy o Methodovi začaly tyto, když se Method vrátil ze zajetí ve Švábích (v kap. XII: *старини врагъ завистьникъ . . . въздвиже етеръ на нь . . . овъ мръ а другъмъ тѣмъ, иже болятъ и шпаторьскою ересью . . .*). Vzpomínky na zpovědní řád našli jsme i v legendě o Cyrillovi, ač jsme dle jistých známek předpokládati musili, že vznikla až v Bulharsku. Nevadí, že celé kusy z této legendy opakují se ve »službě« (mši) na oba slovanské apoštoly, která bezpochyby vznikla na srbskokohrvatské půdě, neboť musíme připustiti, že bylo spojení mezi přívrženci slovanské bohoslužby na tomto území a v Macedonii, jak k tomu poukazuje i Glag. Cloz. a jiné památky. O něco později vznikla pak legenda o Methodovi (viz str. 94), brzy po této bezpochyby pochvala na Cyrilla a Methoda, potom teprv později pochvala na Cyrilla. Na všechny způsob vznikly pannonské legendy později, když byla slovanská bohoslužba již značně rozšířena, jak nahoře (str. 93) podotčeno bylo.

~~WZV~~ Z Klimentových pochval a slov jsou zajisté některé též velmi staré a mohly vzniknouti již v Pannonii (viz na str. 149); zde zajisté vzniklo ku př. »poučení na pam. ap.« čili mǫč., v němž se opětuji celé kusy z druhé Frisinské památky. Jedno »slovo« poukazuje, jak se zdá, k východnímu Bulharsku, neb aspoň odtud byl dán podnět k jeho sepsání (viz str. 149). O jiných možno zase dokázati, že byla psána teprv v Macedonii, když zde byl Kliment biskupem (viz str. 154).

Opravy, doplňky.

- Str. 10, ř. 28 násl. úplněji zní citát takto: брѣтѣи, прѣсно жадѣи спсѣнѣи нашего гѣ бѣ наш, прѣсно призываетъ нѣи непрестанно стымы иуанглиемъ вѣ вѣчною неспною црѣство, велѣи нѣи всакоу сквърноу. и житиѣ нечнсто отверѣци отъ себе, и чстымы срдцемъ кѣ нѣмоу пристоупити и вѣзискати и прѣкати оно црѣствѣи из негоже испадохомъ заповѣдъ божию престоупльше, иже бѣ предана адамоу, прѣдѣдоу нашему, вѣ ран древле, вѣздържани нашего дѣла. аще бо бѣ ю сѣхранилъ, то вѣ вѣкы нѣмоу бѣло житиѣ вс печали atd . . . str. 5, ř. 1—16. Hned na začátku je tedy pronesena myšlenka, že si bůh přeje našeho spasení (viz str. 72—73 a 163).
- Str. 48, ř. 36—39. Správněji bylo by, že ve Frisinských památkách nemáme obyčejně aoristu neb imperfekta hlavně v relativních větách (jen výjimkou: efe oni . . . sturise II, 107—108), nýbrž jen složené tvary, ku př. Efe iezem ztuoril zla I, 12; ili iefe iezem nezpazal I, 18 atd. jako i v kijeviských listech. V citátech a narážkách na písmo sv. je ovšem aor. či imperf.
- Str. 60, ř. 33. Zde můžeme uvést i nozhe = noče v Altitalien. Chrestomathie von P. Savj-Lopez u. M. Bartoli. 1903. na str. 176 v č. 14 z konce XIII. století. Ve skupině mající vyjádřiti č vyskytuje se tedy opět *h*.
- Str. 64, ř. 1—10. Tomu ovšem nemůžeme rozumět tak, že by se slovo žmach, žmaštvo bylo dostalo do památky teprv *chrvatskými* hlaholity, musíme spíše předpokládati, že bylo již v původním znění, jak se i na str. 48 vykládá. Domnělí *chrvatští* hlaholitě přijméli mě jen k tomu, že jsem se konečně vzdal marné práce a marných pokusů, vysvětliti výrazy ty pouze na základě češtiny a že jsem se obrátil výhradně k slovinčině a blízké jí *chrvatštině*, jak se nám jeví ku př. u J. Bellosztence. Máme-li slovo to u tohoto, jest jen

velmi pravdě podobné, že bylo též u pannonských Slovinců v příslušném významu. Zrovna tak se to má ku př. i se slovem cirkva Frisinských památek, jež se nám též vyskytuje u Bellosztence. Jest ovšem otázka, rozuměli-li poslední přepisovači Frisinských památek slovům žmach, žma(š)stvo. Asi sotva, aspoň způsob, jak původce první památky slovo to psal (v uzmazi), tomu nenasvědčuje. Že slovo žmah má nyní ve slovinčině poněkud jiný význam, bylo též na str. 64 podotčeno.

- Str. 73, ř. 16—29. V přídavku II., kde se též ještě pojednává o legendě o Cyrillovi, připomínám, že adversativní vazba **нѣ**... mohla u Klimenta vzniknouti vlivem západním, neboť v latinských dokladech je též sed.
- Str. 75. K uvedeným citátům, v nichž se pronáší myšlenka, že bůh nenechává svých zahynouti, třeba ještě dodati z pochvaly na Cyr. a Meth.: **не встави бо създания своего милостивѣти бѣ ни забѣ дѣла роукоу своєю, нѣ на каждаго лѣта** atd. str. 16, ř. 2—3. Jest to ostatně uvedeno též na str. 106.
- Str. 91, ř. 12 násl. Mohlo býti také slovo **мыша** později zaměněno v leg. o Cyr. slovem **лнтоу҃ргнѣ**. To platí i o jiných výrazech.
- Str. 111, ř. 20. Že již z mládí Kliment býval s Methodem, vypravuje nám řecká legenda; viz citát z ní na str. 92, ř. 12.
- Str. 139—140. Co se týče leksikálních zvláštností, třeba ještě vytknouti slovo **ѡбидѣливи** v anonymní části Glag. Cloz. ř. 117 (jest to zde parafrase dle Efes. 5, 5); dále **неѡбидѣлѣтъ** 40 Muč. 22 ř. 22 (Hebr. 6, 10) a **ѡбидѣлѣтъства**... v zpovědním řádě Euch. sin. 70b, ř. 11—12.

Ukazatel slov a věcí.

Иеръ, иеръ, иеръ str. 87; 146; 149
анг'елъ str. 79—80
анькура str. 88
апостолны str. 91
asketický život str. 128—129

Безъ сѣмене viz сѣма
беспѣтънъ v. слѣтъ
бесцѣнны str. 122; 165
бесчинница, безчинне etc. str. 119; 146
бесѣда, бесѣдовати str. 83; 146;
147; 150; 160
бесчинница v. бесч...
бисеръ str. 122
благословенъ str. 80; 91; 100; 160
благословенъ str. 106; 132
блѣкотины str. 33; 147; 148; 155;
160
блѣда str. 43; 80; 81; 100; 108;
165
блѣда str. 43; 80
блѣда str. 88

Блѣкнати str. 121
блѣкнати str. 108
вода животна str. 109
вождь str. 87
врагъ (старый) str. 74; 99

врата тѣсна (жѣзла) str. 156; 159
въ s akkus. mŕsto s lok. str. 135—136;
154; 162; 166
възвратити сѣ str. 33; 38; 147;
148; 155; 160
въздати комууждо по.. (проти-
вѣ..) str. 106; 154; 159
въздѣжанье str. 41; 128
въздоухъ str. 87
възискати str. 37; 82; 145—146
вълагати str. 83
въмѣстити str. 80—81; 121; 146;
148 (въмѣститель 81; 107)
въсприяти str. 41
выспренъ str. 92; 106; 120—121
выше str. 85
вышны str. 120—121
въдовница str. 107; 127—128
въсь миръ (jako životné) str. 133
вънѣцъ, вънѣчати str. 78; 100

Гадъ str. 93
gerundium 16; 45; 59; 137
глаголъ str. 42
година str. 140
горькъ str. 76
горѣ str. 133; 146
горѣхъми str. 133
гжгжннѣ str. 121

- Дарѣми** str. 133
 dativ adnomin. str. 134—135; 146;
 147; s infin. str. 139
демонъ str. 88; 146
димитрій str. 91
дѣлѣньѣ **ѣстъ** str. 119
дрогъ **дроуга** a pod. str. 82; 108
драсль str. 140
дѣньница str. 101; 131
дѣниж str. 133
дѣва, **дѣвица** str. 140; 161
дѣдѣ, **дѣдѣнь** str. 17; 45; 71
 (viz též **прадѣдѣ**)
дѣлатель **набатъ** . . . str. 108
дѣтель str. 79, 140
дѣяти str. 43; 118; 158
- Еще** str. 57 (pozn. 54)
ἐτιορξία, *-ία* str. 12
ересь str. 86; 100; 108
еретикъ str. 100; 108
- Животъ**, **жизнь**, **житіе** str. 16; 140
žmach str. 48; 64; 171—172
жрьць str. 88
- Зависть** str. 73—74; 144
заповѣди **святыхъ** **отъць** viz
 poenitentiale
зара str. 100
звѣзда str. 99; 130
златозарьнь str. 131
зырѣти: **не могли зыр . . .**, **не тръпа**
зыр . . . str. 75; 106
- Игоуменъ** str. 87
ирѣки str. 88; 149
избавление str. 140
избѣжати **болѣзни** str. 77
издряднь str. 84
 infinitivus imper. str. 138; 158; in-
 finitiv na -тъ str. 133; inf. s dat.
 str. 139; 148; inf. finalni str. 138
 instrumental modalni (**тъмами** a
 pod.) str. 136; 154; 162
- instr. **kmenŭ** na -о: -тъми str. 133;
 146; 161
искони str. 140
исповѣданъ str. 43; 45; 47
- Кадило**, **канѣдило** str. 132; 146
камень **вѣрѣ** str. 106
клатва, **клати** **са** str. 13; 43
 komparativ viz **паче**
коньчина str. 38, pozn. 38
križъ str. 65
крилатъ str. 109
кринъ str. 106; 132
крѣвѣми str. 79
крѣстило str. 84
кжпина str. 80
- Ласкрѣдство**, **ласкрѣдъ** str. 40
ливанъ str. 106
литургия str. 88; 172
лихо- str. 13; 41; 43; 47; 53
 (pozn. 50)
лоза str. 132
лоуча str. 99
льсть **прѣльсть** str. 73—74; 76; 99
лѣность str. 79
лѣпо **ѣстъ** str. 148
лѣторасъ str. 132
любо, **любо** — **любо**, **любѣ** str. 43;
 44; 47; 83
- Медъ**, **медоточень** str. 133
meinsverto str. 12
misericordiae, viz **opera**, **sex**, **miseri-**
cordiae
мѣлѣни str. 77; 163
монисты **оукрашити** str. 157
мракъ **грѣховны** str. 39; 98—99;
 107; 160 (jako životné 133)
мръзѣкъ str. 41; 80
мѣногоматежьнь str. 106; 165
мѣногопрѣсвѣтълы str. 101
мыша str. 89; 91; 172
мжжѣми str. 133

www.libtool.com.cn

Навѣкижѣти str. 68; 148
написати прѣстома str. 70; 106; 146
насладити сѧ str. 81; 146
невѣдѣннѣ str. 109
неиздреченнѣ str. 140; 158
некъли str. 82; 121
немрачѣнѣ str. 121
непрѣстанно str. 41; 107; 154; 160
несторѣ str. 71; 85
низѣ v složeninách jako: **низверѣци**, **низвести**, **нисходити**, **низложити** atd. str. 41—42; 80; 108; 154; 158
nominativy na -нѣ str. 133; 154
нжждѣнѣ встѣ *βιάζεσθαι* Mat. 11, 12, str. 35—36; 155
Обидѣлихѣ str. 172
облакѣми str. 133
обличитель горькѣ str. 122
обложити str. 144
обрѣтати сѧ . . . str. 156
oběť str. 43; 47
овѣы . . . овѣы . . . а дроуѣы . . . str. 84; 108
ограда str. 108—109; **ограждение** str. 108
олтарѣи str. 133
омрачитѣ, омраченѣ str. 76; 99; 107; 147; 160
омыти грѣхѣ atd. str. 40; 79; 90; 147 (*viz též сквернѣ*)
opera, sex, misericordiae str. 13—14; 107; 126 násl.; 154 (*po jazykové stránce* str. 46—47)
органѣ str. 87; 160
орьлѣ str. 100; 106; 131
оставити str. 75; 98; 106; 144
островѣ str. 146
отмѣтити str. 81; 108; 146
отокѣ str. 146
отсѣци, отсѣкати str. 81; 108; 145; 148

отѣмѣти viz **омыти**
от(ѣ)трѣсти вѣрма, таготѣ
вѣрдѣ atd. str. 38
ощоуцати (ощоутити) str. 101
Палити, палѣти str. 79; 165
папа str. 91
папѣжѣ str. 91
particip. praed. str. 137
пастырь str. 140
пачѣ str. 84; 100; 122; 148; 166
penitenciáť viz poenitentiale
periurare, periurium str. 12
пища str. 140
плакати сѧ, плачѣ str. 129
поглѣтити str. 81
подвигнѣти сѧ, подвигѣ, atd. str. 41; 78; 148
подрожнѣ str. 165
poenitentiale 25; 156; 169
покашнѣ str. 128
ponježe ve význ. čas. str. 48
попалити str. 79; 99; 108; 109; 165
попѣ str. 88.
поработати сѧ atd. str. 39; 42; 107; 122; 155
поржчѣти str. 47; 83; 91; 161
posledje str. 59
поспѣшникѣ str. 68; 82
постигнѣти s inf. str. 99
посѣлати по str. 90
потроудити сѧ (jít) 68; 165
потѣщати сѧ str. 38
пощенѣ (постѣ) 128—129
прабаба str. 17
правовѣрьнѣ str. 40; 80; 91; 100; 160
прѣдѣдѣ str. 17; 45; 71; 106; 121; 155; 159
привести отѣ небытиѣ въ бытиѣ . . . str. 71; 76
привлѣци, привлѣчати str. 108; 155; 158

- приимѣсѣти сѧ, приимѣшати сѧ str.
 40; 42; 79; 145
 приношение 40
 припадати str. 40; 42; 79; 107;
 154; 160
 припорѣчити str. 41; 83; 91
 припослати str. 80
 přirovnání u Klimenta str. 130
 присага str. 119
 пригѣхати сѧ str. 122
 провѣзвѣстовати str. 41
 -стѣникъ str. 41
 провѣзгласити str. 41
 прозвѣстити str. 108
 проклати str. 120
 проразити str. 105
 просвѣтаще сѧ str. 21
 просвѣтити str. 108; 109; 166
 просфора str. 155
 противо, -ж str. 36—37; 47; 79;
 106; 154; 159
 противънь str. 79; 160
 прооуготовати str. 41
 прощѣтѣще str. 21
 прѣвѣспѣвати str. 41; 82
 прѣвѣшънь str. 120
 прѣграждение str. 108
 прѣгрѣшение str. 42; 158
 прѣдати str. 47; 83
 прѣзвѣстити str. 75; 144; 158
 прѣисподънь str. 120
 прѣклонити str. 42—43; 156
 прѣльсть viz льсть
 прѣмждрость str. 99; 145
 прѣплавити, -плавати море, пѣчинѧ
 str. 84; 160; 164—165
 прѣпомсати str. 107
 прѣспѣти str. 82; 100; 108, viz též
 -спѣти
 прѣстѣпокланіе str. 13; 43
 пѣсъ str. 33; 147; 148; 155; 160
 пѣтъ скръбѣнь m. тѣснѣ n. str.
 159
 Развѣстити str. 105
 рачити str. 43; 47; 83; 161
 рота str. 12
 рѣкописание str. 121
 рѣкотвореньнь str. 146; 155
 Свинни str. 33; 155
 свѣтаще str. 21
 свѣтозареньнь str. 130; 131
 свѣтъ 'mundus' str. 140
 свѣтителѣ str. 88; 149 (свѣтителѣ-
 ство)
 свѣщенъ str. 88
 сѣтънь str. 68; 81
 sex opera misericordiae viz opera
 снѣлы беспѣтъньны str. 76—77;
 160
 сирота str. 107; 127—128
 скръбѣж отвѣстити, омѣтити a pod.
 str. 20; 40; 79; 90; 146; 147
 скрижалѣ str. 106
 слабость str. 79;
 слово str. 42
 slovosled str. 140—141
 слоужьба str. 88
 слѣньце str. 99; 100; 109; 130 (jako
 životné str. 133)
 собѣство str. 83
 соколъ str. 131
 -спѣти str. 81
 ставило str. 88
 стопами str. 109
 странънолюбіе str. 14; 128
 страхъ и трепетъ str. 119
 стрѣпѣтити str. 90
 събездначальнѣ str. 41; 154
 съвѣздвигнѣти str. 158
 съдѣяніе str. 43
 съзѣданіе str. 106; 163; 166
 съподвизати сѧ str. 107
 съпостигнѣти str. 107
 съприсносѣщеньнь str. 41; 100
 съпричастъникъ str. 41; 80
 съпрѣстольнѣ str. 41

www.libtool.com.cn

- сѣпа ли бѣда str. 30—31; 44; 53
(zde i v pozn. čís. 50)
- сѣсвѣтлость str. 41
- сѣставъ str. 83
- сѣсждъ str. 87; 160
- сѣтвореніе str. 43
- сѣтъ str. 133
- сѣзвѣстовати str. 119
- сѣиновѣство str. 82, pozn. 62
- сѣдѣти въ тѣмѣ и сѣни str. 120;
158; 166—168
- сѣма, бес сѣмене str. 40; 42;
154; 159
- сѣно str. 121
- сѣнь, яко сѣнь прѣходитъ, мимо-
идетъ str. 21; 106; 122
- сѣдитъ живымъ etc. str. 106
- сждъ, на сждъ ити a pod. str. 68;
82
- сжжа: въ томъ ти сжжа str. 155
- сжцаство str. 83
- Творити str. 43; 118
- теченіе сѣвршити, сѣконьчати
str. 78; 91; 100; 107
- трѣбезначально viz трѣбезначально
- триоупостасынъ str. 148
- троньнъ str. 100
- трѣбезначально str. 41; 100; 107
- трѣпѣти, не трѣпа, немогы трѣп...
str. 74
- трѣсвѣтлъ str. 100
- тоуіе str. 92
- тъма, въ тѣмѣ и сѣни сѣдѣти
str. 120; 158; 166—168
- Оуклонити сѣ str. 41
- оулоучити str. 82; 146; 161
- оумалены str. 157
- оупостасъ str. 83
- оустити str. 81
- оусыиеніе str. 82; 161
- оутрѣгнѣти сѣ str. 145
- оутѣкнѣти сѣ str. 122
- Ходатаи str. 70; (82); 91; 145
- Цвѣтъ, цвѣць str. 100; 106; 132
- цвѣтъше str. 21
- Чиститель str. 88
- чада str. 68; 82; 146; 150
- Ю viz též е
- юже str. 47 (еже); 85; 139
- юстъ s dativem a infinitivem (юстъ
ми быти) str. 16; 18; 45; 83;
137—138; 146; 150; 154; 161
- Юти сѣ по чѣто str. 83

www.libtool.com.cn

